

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

**A SZÖVEGGEL TÁMOGATOTT SZINKRONTOLMÁCSOLÁS
VIZSGÁLATA ANGOL–MAGYAR NYELVI IRÁNYBAN**

ROHONYI BORBÁLA

2018

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Rohonyi Borbála

**A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás
vizsgálata angol–magyar nyelvi irányban**

Nyelvtudományi Doktori Iskola

Vezetője: Dr. Tolcsvai Nagy Gábor akadémikus, egyetemi tanár

Fordítástudományi Doktori Program

Vezetője: Dr. Klaudy Kinga DSc, professzor emeritus

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

Elnök: Dr. Klaudy Kinga DSc, professzor emeritus

Bírálok: Dr. Bakti Mária, PhD, főiskolai docens

Dr. Seresi Márta PhD, egyetemi tanársegéd

Tag: Dr. Horváth Péter Iván PhD, egyetemi adjunktus

Titkár: Dr. Tamás Dóra PhD, egyetemi adjunktus

Póttagok: Dr. Szabó Csilla PhD, főiskolai docens

Dr. Barta Péter PhD, egyetemi docens

Témavezető: Dr. habil. Horváth Ildikó PhD, habilitált egyetemi docens

Budapest, 2018

ADATLAP
a doktori értekezés nyilvánosságra hozatalához

I. A doktori értekezés adatai

A szerző neve: Rohonyi Borbála

MTMT-azonosító: 10057269

A doktori értekezés címe és alcíme: A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás vizsgálata angol–magyar nyelvi irányban

DOI-azonosító: 10.15476/ELTE.2018.219

A doktori iskola neve: Nyelvtudományi Doktori Iskola

A doktori iskolán belüli doktori program neve: Fordítástudományi Doktori Program

A témavezető neve és tudományos fokozata: Dr. Horváth Ildikó, habilitált egyetemi docens

A témavezető munkahelye: ELTE BTK Fordító és Tolmácsképző Tanszék

II. Nyilatkozatok

1. A doktori értekezés szerzőjeként

a) hozzájárulok, hogy a doktori fokozat megszerzését követően a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban. Felhatalmazom az ELTE BTK Doktori és Tudományszervezési Hivatal ügyintézőjét, Manhercz Mónikát, hogy az értekezést és a téziseket feltöltse az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba, és ennek során kitöltse a feltöltéshez szükséges nyilatkozatokat.

b) kérem, hogy a mellékelt kérelemben részletezett szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentés közzétételéig a doktori értekezést ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

c) kérem, hogy a nemzetbiztonsági okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezést a minősítés (dátum)-ig tartó időtartama alatt ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

d) kérem, hogy a mű kiadására vonatkozó mellékelt kiadó szerződésre tekintettel a doktori értekezést a könyv megjelenéséig ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban, és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban csak a könyv bibliográfiai adatait tegyék közzé. Ha a könyv a fokozatszerzést követően egy évig nem jelenik meg, hozzájárulok, hogy a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban.

2. A doktori értekezés szerzőjeként kijelentem, hogy

a) az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba feltöltendő doktori értekezés és a tézisek saját eredeti, önálló szellemi munkám és legjobb tudomásom szerint nem sértem vele senki szerzői jogait;

b) a doktori értekezés és a tézisek nyomtatott változatai és az elektronikus adathordozón benyújtott tartalmak (szöveg és ábrák) mindenben megegyeznek.

3. A doktori értekezés szerzőjeként hozzájárulok a doktori értekezés és a tézisek szövegének Plágiumkereső adatbázisba helyezéséhez és plágiumellenőrző vizsgálatok lefuttatásához.

Kelt: *Santiago, 2018 november 12.*

Rohonyi Borbála
Rohonyi Borbála

EREDETISÉGI NYILATKOZAT

Alulírott Rohonyi Borbála, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájának hallgatója büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy *A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás vizsgálata angol–magyar nyelvi irányban* című PhD-értekezés saját szellemi munkám, azt a tudományetikai normáknak megfelelően készítettem, az abban hivatkozott szakirodalom felhasználása a forráskezelés szabályai szerint történt. Kijelentem továbbá, hogy a disszertációt kizárólag a fenti egyetemhez nyújtom be.

STATEMENT OF AUTHORSHIP

I, the undersigned Borbála Rohonyi, student of the Doctoral School of Linguistics of ELTE University hereby declare under penalty of perjury that my PhD dissertation on *Simultaneous Interpreting with Text from English to Hungarian* is my own intellectual product, based partly on original research and partly on the relevant literature with due acknowledgement as is required by scientific ethics. Furthermore, I declare that I submit my dissertation only to the university mentioned above.

Kelt: *Santiago, 2018. november 12.*

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Szeretném köszönetemet kifejezni dr. Klaudy Kinga professzor asszonynak az állandó ösztönzésért, a türelmes útmutatásért és amiért nem szűnő támogatásával lehetővé tette, hogy folytathassam a kutatást az Óperenciás tengeren is túl. Szeretném megköszönni témavezetőmnek, dr. Horváth Ildikónak, hogy felhívta a figyelmemet a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás időszerűségére, és hogy hasznos szakmai tanácsokkal segítette a munkámat. Köszönöm a Fordítástudományi Doktori Program minden munkatársának az átadott tudást és a kísérletek lebonyolításában nyújtott segítséget. Hálával tartozom a kérdőíves felmérés válaszadóinak és az összes tolmács kollégának, akik elfoglaltságaik ellenére vállalkoztak a kísérletekben való részvételre. Végül köszönetet mondok a szüleimnek és mindazon családtagoknak, munkatársaknak és barátoknak, akik mellettem álltak, különösen Mauriciónak: az ő állandó támogatása nélkül a dolgozat nem jöhetett volna létre.

TARTALOMJEGYZÉK

1. FEJEZET: BEVEZETÉS.....	1
2. FEJEZET: A SZÖVEGGEL TÁMOGATOTT SZINKRONTOLMÁCSOLÁS KUTATÁSÁNAK ELMÉLETI HÁTTERE	9
2.1. A tolmácsolás meghatározása	9
2.2. A tolmácsolás tipológiája	12
2.2.1. A tolmácsolás módjai	12
2.2.2. A tolmácsolás típusai	15
2.2.3. A konferenciatolmácsolás	17
2.2.4. Nyelvi irány, munkanyelvek	17
2.3. Az interpretatív elmélet	19
2.4. Gile erőfeszítés-modellje	22
2.5. Beszédpercepció, olvasás, beszédprodukción.....	25
2.5.1. A beszédpercepció folyamata	25
2.5.2. A beszédtempó meghatározása, a beszédtempó és a beszédpercepció kapcsolata	29
2.5.3. Az olvasás folyamatai és típusai	35
2.5.4. A fordítói olvasás	36
2.5.5. A fordítói olvasás és az SI+T	38
2.5.6. A beszédprodukción elméletei és a megakadásjelenségek.....	44
2.5.7. A memória szerepe a tolmácsolásban	47
2.6. A stratégia fogalmának meghatározása	49
2.7. A blattolás meghatározása.....	53
2.8. A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás meghatározása	54
2.9. A tolmácsolás kezdeteitől a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolásig.....	59
2.10. A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás terjedése	61
2.11. Nehézségek az SI+T-ben: interferencia	64
2.12. Nehézségek SI+T-ben: az írott szöveg sajátosságai	68
2.13. Előny és nehézség SI+T-ben: multimodalitás	69
2.14. Előnyök SI+T-ben.....	74
2.15. Információ-megtartás az SI+T két komponensében: SI-ben és ST-ben	76
2.16. Az SI+T oktatása.....	77
2.17. Összegzés	84
3. FEJEZET: AZ AKCENTUS KUTATÁSA ÉS AZ ANGOL MINT LINGUA FRANCA	86
3.1. Az akcentus meghatározása	86
3.2. Az anyanyelvi és nem anyanyelvi akcentus kutatása.....	88
3.3. A közös nyelvi háttérből származó beszédértési előny	92
3.4. Az ELF és a tolmácsolás.....	95
3.5. Hozzászokás az idegen akcentushoz	106
3.6. Összegzés	107
4. FEJEZET: SZÁMOK TOLMÁCSOLÁSA	109
4.1. Számok tolmácsolása transzkódolással.....	109
4.2. A memória szerepe a számok tolmácsolásában	110
4.3. Empirikus kutatások a számok tolmácsolásáról – A trieszti iskola.....	111
4.4. Empirikus kutatások a számok tolmácsolásáról – egy ellenpélda és módszertani tanulságok	119
4.5. Empirikus kutatások a számok tolmácsolásáról – szemkamerás vizsgálatok	120
4.6. Összegzés	125
5. FEJEZET: A KUTATÁS ÁLTALÁNOS BEMUTATÁSA	127
5.1. A kutatás célja és jelentősége	127
5.2. A kutatási kérdések és hipotézisek ismertetése	128
5.3. A kutatás menete	130
6. FEJEZET: A KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS	132
6.1. A kérdőíves felmérés célja és alapfeltevése	132
6.2. A kérdőíves felmérés hatóköre.....	133

6.3. Szűkebb elméleti és módszertani háttér	134
6.4. A nehézséget, illetve előnyt jelentő kognitív tényezők.....	135
6.5. A stratégiák felmérése.....	136
6.6. A felmérés célcsoportja, minta, adatfeldolgozás.....	136
6.7. Az adaptált kérdőív ismertetése	137
6.8. Pilot vizsgálat	139
6.9. Az eredmények bemutatása.....	141
6.9.1. A célcsoport általános jellemzése	141
6.9.2. Képzettség a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás terén	144
6.9.3. Szöveghasználat	144
6.9.4. Az SI+T szakképzés és a szöveghasználat viszonya.....	145
6.9.5. A szöveg előkészítése sok rendelkezésre álló idő esetén	146
6.9.6. A szöveg előkészítése kevesebb mint öt perc esetén	147
6.9.7. A nehézséget, illetve könnyítést jelentő tényezők vizsgálata, avagy miben segít a szöveg	148
6.9.8. Az auditív és a vizuális csatornán érkező információk összehangolása	150
6.9.9. Együttműködés a partnerrel és segítségkérés	153
6.9.10. A szöveg mint segítő tényező	154
6.9.11. Mikor előny és mikor hátrány a szöveg? Hogyan birkózik meg a nehézségekkel?	154
6.10. Eredmények tárgyalása.....	156
6.10.1. SI+T képzettség	156
6.10.2. Szöveghasználat.....	157
6.10.3. Az előzetes képzés és a szöveghasználat viszonya	157
6.10.4. A szöveg előkészítése	159
6.10.5. Nehézséget és könnyítést jelentő tényezők vizsgálata	159
6.10.6. A szöveg hasznosságának megítélése előadó erős akcentusa esetén	160
6.10.7. Az auditív és a vizuális csatornán érkező információ összehangolása	161
6.10.8. Együttműködés a kabinpartnerrel	163
6.10.9. A szöveg mint segítség	164
6.11. Módszertani kritikai megjegyzések	164
6.12. Összegzés	166
7. FEJEZET: ELSŐ KÍSÉRLET – AKCENTUS	169
7.1. Bevezetés.....	169
7.2. Az első kísérlet célja, kutatási kérdések és hipotézisek	170
7.3. A pilot vizsgálat tanulságai, a kísérleti alanyok tájékoztatása	170
7.4. Anyag.....	171
7.5. Módszer	174
7.6. Minta.....	190
7.7. Az első kísérlet eredményeinek bemutatása	191
7.7.1. Hibaelemzés	191
7.7.2. A szokatlan akcentus megítélése a válaszadók körében	199
7.7.3. A beszédtempó megítélése szokatlan akcentus esetén	201
7.8. Az első kísérlet eredményeinek tárgyalása	203
7.8.1. A hibaelemzés tárgyalása	203
7.8.2. A szokatlan akcentus megítélése a válaszadók körében	207
7.8.3. A beszéd sebességének megítélése előadó szokatlan akcentusa esetén	208
7.9. Módszertani megfontolások	210
7.9.1. A hibaelemzés hátulütői – szemelvények	210
7.9.2. A képzés és a hibák viszonya.....	214
7.10. Összegzés	214
8. FEJEZET: MÁSODIK KÍSÉRLET – SZÁMOK.....	216
8.1. A második kísérlet célja, kutatási kérdések és hipotézisek.....	216
8.2. A pilot vizsgálat tanulságai, a kísérleti alanyok tájékoztatása	216
8.3. Anyag.....	217
8.4. Módszer	217
8.5. Minta.....	219
8.6. A második kísérlet eredményeinek a bemutatása.....	219
8.6.1. Számok tolmácsolása	219
8.6.2. Az információsűrűség megítélése	224

8.6.3. Számokat tartalmazó beszéd tempójának a megítélése	226
8.6.4. Jegyzetelés SI alatt	227
8.7. A második kísérlet eredményeinek tárgyalása	228
8.7.1. Számok tolmácsolása	228
8.7.2. Az információsűrűség megítélése	230
8.7.3. Az információsűrűség megítélése – spontán említések az interjúkban	231
8.7.4. Számokat tartalmazó beszéd tempójának a megítélése	232
8.8. Összegzés	232
9. FEJEZET: JELÖLÉSEK A SZÖVEGBEN, BLATTOLÁS, JEGYZETELÉS	234
9.1. A blattolási komponens akcentus és sok szám esetén	234
9.2. A szöveg előkészítése a második kísérletben	237
9.3. A jelölések és alkalmazásuk a második kísérletben	239
9.3. Összegzés	240
10. FEJEZET: ÖSSZEGZÉS ÉS KITEKINTÉS	242
IRODALOM	245
FÜGGELÉK	256
1. Függelék. A beszédértési modellek csoportosítása Gósy 2005 alapján	256
2. Függelék. Kérdőív a magyarországi székhelyű tolmácsok SI+T gyakorlatáról és e tolmácsolási módhoz kapcsolódó attitűdjeikről	257
3. Függelék. Nehézséget és könnyítést jelentő tényezők vizsgálata SI+T-ben a tapasztalat és a képzés tükrében. A statisztikai vizsgálatok eredményei	260
4. Függelék. Felhívás kísérletben való részvételre az SI+T témájában	262
5. Függelék. Franz Freudenthal „Heal the Heart” című beszédének az átirata (eltérések a kéziratától) ..	263
6. Függelék. A szinkrontolmácsoláshoz használt beszédek kritériumai a SCIC-nél (haladó és nagyon haladó szintek)	265
7. Függelék. A három lehetséges kísérleti felépítés	267
8. Függelék. A kísérlet során használt elő- és utókérdőívek és az interjú kérdései / AKCENTUS	268
9. Függelék. A kísérlet során használt elő- és utókérdőívek és az interjú kérdései / SZÁMOK	270
10. Függelék. A hibák száma közötti különbség SI-ben és SI+T-ben – t-próba	271
11. Függelék. Az összes hiba SI-ben hibakategóriák és válaszadók szerint / AKCENTUS	272
12. Függelék. Az összes hiba SI+T-ben hibakategóriák és válaszadók szerint / AKCENTUS	273
13. Függelék. Rebeca Grynspan „Adatok, stratégiák és tettek” című vitaindító beszéde a Globális Szegénység Felszámolásáért rendezett Oxfordi Nemzetközi Fejlesztési Fórumon	274

TÁBLÁZATOK

1. táblázat: Az olvasás folyamata Dudits 2011 alapján	36
2. táblázat: A fordítói olvasás típusainak előfordulása fordításnál és SI+T esetén	41
3. táblázat: A szóbeli és az írásbeli szövegek különbségei Crystal 1995 nyomán	68
4. táblázat: Szinkrontolmácsolási stratégiákat vizsgáló és az SI+T-t felhasználó empirikus kísérletek	82
5. táblázat: Empirikus kutatások az ELF/nem anyanyelvi akcentus és a tolmácsolás témájában	103
6. táblázat: Empirikus kutatások a számokról – a trieszti iskola	117
7. táblázat: Empirikus kutatások a számokról – szemkamerás vizsgálatok	124
8. táblázat: A kutatás menete	130
9. táblázat: A válaszadó konferenciatolmácsok életkora és szakmai tapasztalata	142
10. táblázat: A tolmácsok nyelvkombinációi – kérdőív	142
11. táblázat: Az SI+T szakképzés és a szöveghasználat kapcsolata a harmadik forgatókönyvnél	146
12. táblázat: Szöveg előkészítése és az SI+T képzés	147
13. táblázat: Az auditív és a vizuális csatornán érkező információ összehangolása	150
14. táblázat: Preferált csatorna és az információ összehangolása	152
15. táblázat: Segítségkérés és -nyújtás azok körében, akik segítségnek tekintik, ha partnerük rámutat számokra, nevekre	154
16. táblázat: A „Heal the heart” című beszéd adatai	173
17. táblázat: A kísérlet részletes felépítése	177
18. táblázat: A hibaelemzésben használt hibakategóriák és a hozzájuk rendelt súlyok	181
19. táblázat: Példák a tíz hibatípusra	185

20. táblázat: Összes hiba és súlyozott értékek SI-ben és SI+T-ben válaszadónként	192
táblázat 21. táblázat: Szignifikáns különbségek a hibák számában SI-ben és SI+T-ben hibatípusonként	195
22. táblázat: A leggyakoribb hibatípusok SI-ben és SI+T-ben (összesített)	196
23. táblázat: Szignifikáns különbségek a hibák számában SI-ben és SI+T-ben a nők és a férfiak között	197
24. táblázat: A tapasztalat és a hibák viszonya	198
25. táblázat: A képzés és a hibák viszonya	198
26. táblázat: Képzés és tapasztalat összevonása és a hibákhoz való viszonyuk	199
27. táblázat: A 2. kísérlet	218
28. táblázat: Számok tolmácsolása SI-ben és SI+T-ben – összesen	219
29. táblázat: Számok tolmácsolása SI-ben és SI+T-ben – részletes	220
30. táblázat: Kihagyott számok SI+T-ben és SI-ben – Páros t-próba	221
31. táblázat: Helytelenül tolmácsolott számok SI+T-ben és SI-ben – Páros t-próba	222
32. táblázat: A kihagyott és helytelenül tolmácsolott számok együttesen SI+T-ben és SI-ben – Páros t-próba	223
33. táblázat: Az első és a második beszédben „blattolt” szövegrészek SI+T-ben	235
34. táblázat: Jelölések a forrásnyelvi szövegben a második kísérletben	237
35. táblázat: A számok jelölése a forrásnyelvi szövegben a második kísérletben	238
36. táblázat: A szövegre pillantások és az előzetes jelölések aránya	239

ÁBRÁK

1. ábra: Gile erőfeszítés-modellje SI esetén (2009a)	23
2. ábra: Az SI+T helye	57
3. ábra: Gile erőfeszítés-modellje SI+T esetén (2009a)	58
4. ábra: A kérdőív válaszadóinak a nyelvkombinációi	143
5. ábra: Stratégiai döntés SI+T-ben: Használja-e a szöveget szinkrontolmácsolás közben?	145
6. ábra: Szöveg előkészítése kevesebb mint öt perc esetén	148
7. ábra: Mikor jelent fontos segítséget a szöveg? Átlag rangsorolás	148
8. ábra: Elsőbbséget élvez-e az auditív csatornán érkező információ a vizuálissal szemben?	151
9. ábra: Együttműködés a kabinpartnerrel	153
10. ábra: A kísérlet résztvevőinek nyelvkombinációi	190
11. ábra: Összes hiba az egész mintában SI-ben és SI+T-ben válaszadónként	193
12. ábra: Hibaösszesítés súlyozással SI-ben és SI+T-ben válaszadónként	193
13. ábra: Az SI-ben elkövetett hibák és az SI+T-ben elkövetett hibák aránya	194
14. ábra: A hibatípusok gyakorisága SI-ben és SI+T-ben	196
15. ábra: Az akcentus megítélése SI-ben a tapasztalat függvényében	200
16. ábra: Az akcentus megítélése SI+T-ben a tapasztalat függvényében	200
17. ábra: Az akcentus megítélése SI-ben és SI+T-ben a képzés függvényében	201
18. ábra: A beszédtempó megítélése akcentus esetén SI-ben	202
19. ábra: A beszédtempó megítélése akcentus esetén SI+T-ben	202
20. ábra: Kihagyott számok SI+T-ben és SI-ben – Dobozdiagram	221
21. ábra: Helytelenül tolmácsolott számok SI+T-ben és SI-ben – Dobozdiagram	223
22. ábra: A kihagyott és helytelenül tolmácsolott számok együttesen SI+T-ben és SI-ben	224
23. ábra: Az információsűrűség megítélése SI+T-ben	225
24. ábra: Az információsűrűség megítélése SI-ben	225
25. ábra: A beszédtempó megítélése számok esetén megítélése SI+T-ben	226
26. ábra: A beszédtempó megítélése számok esetén megítélése SI-ben	227
27. ábra: A 7 legtöbbször lejegyzetelt szám SI-ben a 2. kísérletben	227

1. FEJEZET: BEVEZETÉS

Ott keresed az ellenséget, ahol nincs.

(magyar közmondás)

A konferenciatolmácsolás már a huszadik században intézményesült, a huszonegyedik századra pedig egészen megszokott szolgáltatássá vált. A konferenciákon az egyik leggyakrabban alkalmazott tolmácsolási mód a szinkrontolmácsolás, melynek során a hallgatás és a beszéd egyidejűsége jellemzi a tolmács munkáját. Ez az egyidejűség keltette fel sokszor a kutatók és a nem szakmabeliek érdeklődését egyaránt. Akad, aki az empirikus bizonyítékok ellenére mindmáig megkérdőjelezi a figyelemmegosztás képességét, feltételezve, hogy inkább ide-oda ugráló figyelemről van szó, másokból pedig éppenséggel csodálatot vált ki a hallgatás és a beszéd egyidejűsége. Kétségtelen, hogy a szinkrontolmácsolás rendkívül összetett kognitív tevékenység. Szokás a légiforgalom-irányítókval összehasonlítani a szinkrontolmácsokat a stressz-szintjük szempontjából, pszichofiziológiai stresszkutatásokkal ki is mutatták a hasonlóságot (Zeier 1997, Moser-Mercer et al. 1998).

Először maguk a tolmácsok írták le a módszert, amivel dolgoznak, tapasztalataikat rendszerezték a tolmácsolás oktatásához. Később az elfogulatlanságra és objektivitásra törekvő kutatók, akik gyakran maguk is tolmácsok voltak, segítségül hívták a társtudományokat, miközben a tolmácsoláskutatás kereste a módszereit. Leírták a tolmácsolás termékét, a célnyelvi beszédprodukciót, számos módszert kínáltak a forrásnyelvi szöveggel való összehasonlításra, figyelmük a „fekete dobozban” folyó műveletek bonyolult együttesére irányult. Kísérletet tettek annak kiderítésére, hogy milyen neurológiai folyamatok zajlanak tolmácsolás közben, és vizsgálták a célnyelvi szöveg funkcióját, illetve kulturális kontextusát. Immár a tolmácsolási helyzet minden résztvevőjét és aspektusát figyelembe veszi a fordítástudomány, különös tekintettel magára a tolmácsra és annak véges teljesítőképességére.

A tolmácsolást kutatni szándékozó számos elmélet közül választhat, a jelentés-központú interpretatív modelltől kezdve a neuropszichológiai és neurolingvisztikai megközelítésen át a kognitív-információfeldolgozási modellekig, amelyek szakaszokra bontják a folyamatot, és az információfeldolgozás és a kognitív kapacitás korlátaira koncentrálnak. Ha úgy gondoljuk, hogy a célnyelvi produkciónak elsősorban önmagában

kell koherensnek lennie, a globális, funkcionalista-szövegnyelvészeti megközelítést is választhatjuk. De rendelkezésünkre áll már a beszéd nyelvi és pragmatikai kontextusát, és a kognitív szempontokat is figyelembe vevő kognitív-pragmatikai modell is (G. Láng 2002).

Empirikus kutatási eredmények is bőségesen rendelkezésünkre állnak: kísérleti pszichológiai és kognitív pszichológiai kutatások, az emlékezet vizsgálatai, valamint a bevált interdiszciplináris módszereket alkalmazó neurofiziológiai és neurolingvisztikai kutatások is gazdagították a tolmácsolásról szerzett ismereteinket (Szabari 1999). Mára egyre több az olyan fordítástudományi kutatás, amely a megbízható kísérleti adatok előállításán túl hozzájárul az elméletalkotáshoz, sőt gyakorlati haszna is van, leginkább a tolmácsolás oktatásában.

A tudományos érdeklődés tárgyát képező szinkrontolmácsolás maga mindeközben a többnyelvű konferenciák és általában a nemzetközi intézményeknél bevezetett szolgáltatások egyik szokványos kellékévé, mindennapos gyakorlattá vált, ami iránt komoly minőségi elvárásokat támasztanak a megbízók, a résztvevők és a tolmácsok egyaránt – az utóbbiak a legfőképpen. Ennek a különböző tolmácsolási helyzetekben érintett három csoportnak a tagjain kívül talán kevesen tudják, hogy a szinkrontolmácsolásnak van egy olyan fajtája, amelyet szöveggel támogatott szinkrontolmácsolásnak neveznek, és amely a szokványos szinkrontolmácsolásnál is nagyobb kihívást jelentő feladat.

Ebben a tolmácsolási módban ugyanis az egyidejűség nem csupán a hallgatás-megértés folyamatára és a beszédprodukcióra terjed ki. Amikor valaki előre megírt beszédet ad elő, és azt a tolmács rendelkezésére bocsátják, akkor az auditív csatornán érkező nyelvi információ kívül a vizuális csatornán – a nem nyelvi információ mellett – nyelvi kód is érkezik, a beszéd kézírata formájában. A tolmács az írott szöveget olvassa, vagy arra lepillant, azt időnként vagy folyamatosan követve a szemével. Vagyis a szinkrontolmácsoláskor az auditív csatornán érkező nyelvi üzeneten és a vizuális csatornán érkező nem nyelvi információ kívül, mely utóbbi magában foglalja a konferenciatermet annak minden részletével, az előadót magát, legfőképpen a száját, a gesztikulációját és a testtartását, az üzenet vizuális nyelvi kód formájában is érkezik, pontosabban hozzáférhető a kézirat szövegében. Ez a nyelvi üzenet a vizuális csatornán részben vagy teljesen ismétli az auditív csatornán érkező nyelvi kódot, és segítheti vagy akadályozhatja a tolmácsolást.

Az auditív csatornán már eleve kétféle beszédet követ figyelemmel a tolmács: az előadóét a forrásnyelven és a saját beszédprodukcióját a célnyelven. Szélsőséges esetben, ha

felolvasás közben az előadó álló- vagy mozgóképeket, diagramokat vagy egyéb vizuális prezentációs anyagot is vetít, akkor az eddigieken kívül a tolmácsok a figyelmüket a vizuális csatornán immár több felől érkező információforrások között is megosztják, nem csak az auditív és a vizuális között.

A nehézségek hangsúlyozása helyett azonban ebben a dolgozatban arra a kérdésre igyekszem választ találni, hogy szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás esetén elősegíti-e a vizuális információ a hallás útján kapott információ megértését és visszaadását. Hogyan segítheti a beszéd írott változata a tolmácsolást a megnövekedett interferencia ellenére is ebben a multimodális tolmácsolási helyzetben? A kérdés megosztja a tolmácsokat és a kutatókat egyaránt. Más szóval: „barát” a szöveg, vagy „ellenség”? (Cammoun et al. 2009: 1)

A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás az elmúlt évtizedek során beépült a konferenciatolmácsok munkájába, és továbbra is egyre nagyobb igény mutatkozik rá a nemzetközi konferenciákon és különféle intézményekben. Ez több okra vezethető vissza, az ülések technikai környezetétől kezdve a szűk időkereten át a konferenciákon egyre nagyobb számban részt vevő nem anyanyelvi előadókig, akiknek fontos mankó az írott szöveg az előadáshoz. Ez utóbbi tendencia az angol mint közvetítő nyelv térhódításával párhuzamosan válik meghatározóvá. Az előre megírt szöveg felolvasásának lehetősége az angolul megfelelő szintű felkészültséggel nem rendelkező nem anyanyelvi beszélőknek is több teret kínál.

A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás meghatározásában és főként besorolásában mutatkoznak eltérések, csakúgy, mint a hozzá kapcsolódó tolmács-attitűdökben. A szakirodalom – néhány kivétellel – többnyire csupán kitér rá, mint a szinkrontolmácsolás egyik módozatára, és a kutatókat leginkább ennek az összetett tolmácsolási módnak a nehézségei foglalkoztatják. Ennek megfelelően az egyes nehézségek keretén belül tárgyalják. Mivel az üzenet egyszerre két csatornán érkezik, a tolmácsra jelentős kognitív teher hárul, és halmozottan jelentkezik az interferencia veszélye (Gile 1995a, 1997, 2009a, Setton és Motta 2007, Han 2016). További nehézségek az írott szöveg felolvasásából fakadnak, úgymint a redundancia hiánya, a gyors vagy gyorsnak érzékelt tempó, a ritkább tagolás, a természetellenes prozódia és a monotonitás. A megfelelő stratégiák alkalmazásával azonban a szöveg jelentős segítséget is jelenthet az adatok pontos visszaadásától kezdve az értést gátló tényezők, például a nehéz akcentus ellensúlyozásán át az anticipációig.

A tolmácsoláskutatásban kevés figyelem irányult eddig a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolásra. Csak szórványosan fordul elő nagyobb lélegzetű munka, ami szakirodalmi áttekintést is kínál a témában és empiriát is (Cammoun et al. 2009, Lamberger-Felber és Schneider 2009), illetve modellt állít fel (Seeber 2017b). A pedagógiai módszertan tekintetében is jelentős eltérések tapasztalhatók. A fordítástudományi kézikönyvek és a folyóiratokban közölt cikkek jobbára a szinkrontolmácsolás altípusaként, vagy éppen mint a nemzetközi intézményekben a szinkront nehezítő feltételt említik a felolvasott szövegek tolmácsolását. Empirikus kutatásokban néhány esetben felhasználták, de többnyire nem áll a kutatók érdeklődésének a középpontjában. Éppen ezért tudományos eredmények szűkében a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolásról a tudásunk járulékos bizonyítékokon alapszik (Seeber 2015a).

Témaválasztásomat egyrészt a szakirodalomban és az empiriában észlelhető hiány betöltésének a szándéka motiválta annak érdekében, hogy többet megtudjunk a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolásról. Másrészt eredményeimmel szeretnék hozzájárulni a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás tanításának módszertanához. Mivel a tolmácsolásnak ezt a módját egyre gyakrabban alkalmazzák, és várhatóan alkalmazni is fogják, újradefiniálása a fordítástudományban és a tolmácsoláskutatásban a korábbi definíciók figyelembevételével hasznos lehet, a vizsgálata pedig időszerű. Módszertani szempontból újdonságot kínálhat egy olyan empirikus kutatás, amely fókuszált analitikus interaktív kérdőíves felmérésen túl – arra építkezve – két statisztikai hipotézistesztlő kísérlet keretében is vizsgálódásainak a középpontjába állítja a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolást. Ennek összevetése a „közönséges” szinkrontolmácsolással különösen előnyös lehet két olyan feltétel mellett, amelyeknél a leggyakrabban előfordul, és amelyek egyébként is a szakma egészének szempontjából rendkívül releváns körülményeknek számítanak. Ezek az angol nyelv globális terjedésével egyre gyakrabban előforduló szokatlan idegen akcentus, méghozzá multimodális tolmácsolási szituációban, és a gazdasági-műszaki tárgyú találkozókra jellemző adatsűrűség.

Disszertációmban bemutatom, mit értünk szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás alatt, miben rejlenek e tolmácsolási mód kihívásai, és mennyiben jelent előnyt a rendelkezésre álló szöveg. Leírom, milyen stratégiákhoz folyamodnak a tolmácsok ebben a tolmácsolási módban általában, illetve mennyire támaszkodnak a beszéd írott változatára nehezítő tényezők esetén, például az előadó szokatlan akcentusánál és akkor, ha a szövegben sok szám fordul elő. Megkísérlem empirikus úton kimutatni a beszéd írott szövegének segítő

szerepét szokatlan akcentus és számok tolmácsolása esetén. A bizonyítás módja ugyanazon beszédek tolmácsolásának összehasonlítása két különböző tolmácsolási módban: szöveggel támogatott és „közönséges” szinkrontolmácsolásban, ellenőrzött laboratóriumi feltételek mellett. Feltételezésem szerint a szöveg barát, nem ellenség.

A második fejezetben definiálom és tipizálom a tolmácsolást, majd bemutatom a kutatás elméleti hátteréül szolgáló két elméletet: a párizsi iskola deverbalizációs, másképpen interpretatív elméletét és Gile erőfeszítés-modelljét. A fejezet további részét is az elméleti háttérnek szentelem: bemutatom a beszédpercepció, az olvasás és a beszédprodukció folyamatait, valamint a beszédtempó és a beszédpercepció kapcsolatát pszichológiai szakirodalom alapján, majd röviden kitérek a memória szerepére a tolmácsolásban. A dolgozat kulcsfogalmai a tolmácsolási stratégiák és a blattolás, ezek meghatározása után leírom, hogy a tolmácsoláskutatók eddig hogyan definiálták a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolást a tolmácsoláskutatás tágabb keretében: mely pontokon van egyetértés, és mi okozza a besorolási nehézségeket, végül megfogalmazom a saját definícióm is. A szakirodalmi forrásokra támaszkodva röviden bemutatom a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás eddigi történetét, jelezve, hogy mikor mit értettek alatta, majd kitérek a fokozatos terjedésére. Ezt követően leírom, hogy miben rejlenek e tolmácsolási mód buktatói és előnyei, és bemutatom az ezek relevanciájának feltárására végzett kutatásokat. Végül kitérek arra, hogy a szinkrontolmácsolásnak ebben a speciális fajtájában alkalmazandó stratégiák hogyan sajátíthatók el a tolmácsképzés során.

A szöveggel támogatott tolmácsolás összetett folyamat, amelyben szerepet játszanak olyan tényezők, mint az írott szövegek nyelvi jellemzői, az írott szövegek felolvasásából fakadó nehézségek, a beszédtempó, a figyelemmegosztás egyszerre két csatornán érkező, vagyis kettős input esetén, a multimodalitás, a blattolás és az interferencia. Mivel a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás leírása nem lehet teljes ezek nélkül, mindegyiket definiálom és jellemzem külön-külön, és a többi tényezővel való kölcsönhatásában is.

A harmadik fejezet a másodikhoz hasonlóan szakirodalmi áttekintés: az akcentusról, az akcentus kutatásáról és az angol mint lingua franca használatáról szól a tolmácsolás kontextusában. Az akcentus kutatásának tüzetes bemutatására azért van szükség, mert a kutatás második szakaszában – az első rész eredményei alapján – a szokatlan akcentus feltételére szűkítettem a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás vizsgálatát angol–magyar nyelvi irányban. Az akcentus meghatározása után az akcentushoz kapcsolódó

kutatásokat ismertetem, az általános fogódzótól fokozatosan közelítve a tolmácsoláskutatás, azon belül a jelen kutatás számára releváns eredményekhez.

Az idegen akcentus és a nem anyanyelvi beszélők beszéde kapcsán felmerülő problémák tárgyalásakor az angol mint *lingua franca* felől célszerű közelíteni. A harmadik fejezet második részében nagy vonalakban utalok az angol mint *lingua franca* történetére, és arra, hogy az immár önálló kutatási területté vált. Empirikus példák ismertetésével bemutatom, hogy egyre több figyelem irányul az angol mint *lingua franca* által a tolmács szakmára gyakorolt hatásra, és hogy mely kutatások tekinthetők mérvadónak e téren. Az angol mint globális nyelv és a tolmácsolás kapcsolatáról végzett empirikus kutatások eredményeinek bemutatása után az elméleti ismertetőt annak leírásával zárom, hogy a tolmácsok – empirikus vizsgálatok tanúsága szerint – mennyi idő alatt tudnak egy új akcentushoz hozzászokni.

A negyedik fejezet a számok tolmácsolásáról szóló szakirodalmi áttekintés. A számok különleges, ám annál problematikusabb helyet foglalnak el a tolmácsolásban, és emiatt a tolmácsoláskutatásban is. Annak ellenére, hogy csak egy megfelelőjük van a célnyelven, a pontos és az üzenetbe megfelelően illeszkedő visszaadásuk rendkívül nehéz. Éppen ezért nagy hangsúlyt fektetnek a számokra a tolmácsolás oktatásában is, a nevekkel együtt. Segítségül hívom a tolmácsoláskutatók klasszikusait a számok tolmácsolási nehézségeinek okait kutatva, kezdve a legvitathatatlanabbal: a megjósolhatatlanságukkal. A számok és a memória kapcsolatának rövid bemutatása után ismertetek egy válogatást azon kísérletek gazdag tárházából, amelyek a számok tolmácsolásának problematikájával foglalkoztak. E kísérletek bemutatják a számok tolmácsolásának lehetséges mérési módjait, az alkalmazott szám- és hibakategóriák és az értelmezési lehetőségek széles skáláját felvonultatva. Részletesen kitérek egy olasz kutatássorozatra, amely a számok tolmácsolását állította a középpontjába, és a számok kutatásának új irányvonalára, ami a szemkamerás vizsgálatok segítségével keresi a válaszokat a számok tolmácsolásának a nehézségeire.

Az ötödik fejezet a kutatás általános bemutatását tartalmazza. A kutatás céljának leírása után a kutatási kérdéseket és hipotéziseket ismertetem, majd a kutatás menetét.

A hatodik fejezetben beszámolok a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás témájában készült magyarországi kérdőíves felmérésről, amely a kutatás első részét képezi. Egy genfi vizsgálatnál használt kérdőívet adaptáltam a magyar tolmácspiacra. Az eredeti felmérést a Genfi Egyetem konferenciatolmács mesterképzésének keretében 2009-ben

végezte négy tanár és tolmácsolás-kutató, név szerint Rawdha Cammoun, Catherine Davies, Konsztantyin Ivanov és Borisz Najmusin (Cammoun et al. 2009). Oktatási modul alapjait is lefektető, a témát rendkívüli alaposággal elemző munkájukat mérföldkőnek tekintem a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás kutatásában.

A magyarországi felmérés a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás gyakorlatát tárta fel a magyarországi székhelyű olyan gyakorló konferenciatolmácsok körében, akiknek a nyelvkombinációjában szerepel a magyar. A felmérés rámutatott a beszéd írott változatát is felhasználó módszernek az előnyeire és hátrányaira szinkrontolmácsolásnál, és segítségével felderítettem a beszéd írott változatának használatához kapcsolódó attitűdöket és stratégiákat. Felmértem továbbá a képzés és a tapasztalat szerepét is. Közelebbről vizsgáltam, hogy a képzés és a tapasztalat hogyan tükröződik különféle tényezőkkel összefüggésben. Az írott szöveg szerepének megítélése egyrészt az adatok pontos visszaadása szempontjából, másrészt szokatlan akcentus esetén két olyan tényezőnek bizonyult, amelyeknél meglepő különbségekre mutatott rá a képzéssel és a tapasztalattal való összevetés. Ez további kutatást tett indokolttá, erre a kutatás második és harmadik fázisában került sor. A felmérés mintájának, anyagának és módszerének ismertetését az eredmények részletes kvantitatív bemutatása, és – a nyitott zárókérdés esetében – kvalitatív értékelése követi. A kvantitatív elemzés elmélyítése statisztikai módszerekkel, azaz összehasonlító középérték tesztel, varianciával és korrelációanalízissel történt.

A kutatás érdekes eredményeket hozott a szöveghasználat tekintetében a szöveg előkészítésének módjára, valamint az auditív és a vizuális információk összehangolási stratégiáira vonatkozóan, és adatokat szolgáltatott annak megállapításához, hogy miben nyújt leginkább segítséget a szöveg. A kabinpartnerrel való együttműködést a mintául szolgáló felmérés nem kutatta, magyarországi vizsgálata azonban releváns adatokat eredményezett. A felmérés elsősorban arra a helyzetre vonatkozóan hozott új eredményeket, amikor kevesebb mint öt perccel a tolmácsolás megkezdése előtt kapja meg a szöveget a tolmács.

A hetedik fejezet az első kísérletet mutatja be, amelyben szokatlan akcentussal előadott beszédet tolmácsoltak a válaszadók. A kísérlet célja annak a kimutatása volt, hogy a beszéd írott példányának birtokában öt percnyi felkészülési idő mellett javul-e a tolmácsok teljesítménye akcentusos beszéd tolmácsolásánál. Ehhez ugyanazon beszéd első és második részének szinkrontolmácsolással, illetve szöveggel támogatott szinkrontolmácsolási módban elhangzott célnyelvi beszédprodukcióinak összehasonlítása szolgált alapul. A módszer

részletes leírása után következik a célnyelvi korpusz hibaelemzésének elemzése statisztikai módszerekkel és az eredmények tárgyalása, végül a módszertani megállapítások összegzése. Az eredményeket a kísérlet előtt, alatt és után kitöltött kérdőívek eredményeinek elemzése, majd tárgyalása egészíti ki a szokatlan akcentus megítélésére és a beszédtempó megítélésére vonatkozóan.

A nyolcadik fejezetben található a második kísérlet leírása. Ebben a kísérletben számokat tartalmazó vitaindító beszédet tolmácsoltak a válaszadók. A kísérlet során ugyanazon beszéd szöveggel támogatott szinkrontolmácsolási módban tolmácsolt első részének és szöveg nélkül szinkrontolmácsolt második részének összehasonlítása révén próbáltam meg kimutatni, hogy a beszéd írott példányának birtokában ötpercnyi felkészülési idő mellett a tolmácsok pontosabban adják-e vissza a számokat és egyúttal a beszéd üzenetét. A módszer leírása után bemutatom, majd tárgyalom a hibaelemzés, valamint a kísérlet előtt, alatt és után kitöltött kérdőívek eredményeit az információsűrűség megítéléséről és a beszéd sebességének a megítéléséről. Az eredmények ismertetése tartalmazza a kísérlet után készített interjúk kvalitatív elemzésének egy részét is.

A kilencedik fejezet először a blattolás komponensét mutatja be a két kísérletben. Egyrészt tanulságos, hogy mekkora a blattolás mértéke a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás közben két különböző feltétel esetén, másrészt az is, hogy hányszor pillantanak le a szövegre a tolmácsok olyankor, amikor az elhangzó beszéd élvezet elsőbbséget. Ezt követi a tolmácsok szöveghasználati stratégiáinak a tárgyalása a második kísérlet eredményei alapján a tolmácsolás előtti 5 percben és tolmácsolás során.

A tizedik, záró fejezet a következtetéseket és a kutatási irányok kijelölését tartalmazza, valamint leírja a kutatás gyakorlati hasznát.

2. FEJEZET: A SZÖVEGGEL TÁMOGATOTT SZINKRONTOLMÁCSOLÁS KUTATÁSÁNAK ELMÉLETI HÁTTERE

A továbbiakban a fordítás és a tolmácsolás különbségeiből kiindulva meghatározom, majd tipizálom a tolmácsolást. Bemutatom a tolmácsolásnak azt a két elméletét, amelyekre a kutatás támaszkodik: az interpretatív elméletet és Gile erőfeszítés-modelljét. A két modellt követi a beszédpercepció, az olvasás és a beszédprodukció folyamatainak az ismertetése pszichológiai és pszicholingvisztikai szakirodalom alapján. Ezt követően meghatározom a kutatás két alapfogalmát: a stratégiát és a blattolást. Definiálom és jellemzem a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolást. Majd rövid történeti áttekintés olvasható arról, hogy a tolmácsolás kezdeteitől milyen formában volt jelen a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás: a tolmácsolásnak az a fajtája, amelynél a beszéd írott formáját előre előkészítik, és azt valamilyen formában a tolmácsolási helyzetben felhasználják. Ezt követően a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás fokozott terjedéséről számolok be, majd a különböző nehézségekről, amelyekkel a tolmácsnak e tolmácsolási mód közben meg kell birkóznia és az írott szöveg nyújtotta előnyökről. A fejezetet a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás tanítási módszereinek a leírása zárja.¹

2.1. A tolmácsolás meghatározása

Az írásbeli és a szóbeli nyelvi közvetítés már a kezdetektől kettévált. „A két fogalmilag tisztán elkülönített tevékenység azonban a legkülönbözőbb elnevezésekkel jelenik meg a különböző nyelvekben, sokszor a két tevékenységet együttesen jelölik, sokszor pedig az írásbeliségen és a szóbeliségen túlmenően más szempontok alapján tesznek különbséget a kettő között.” (Szabari 1999: 17) Összefoglalóan beszélhetünk egyfelől nyelvi közvetítésről, de a fordítást is szokás a nyelvi közvetítés átfogó megnevezéseként használni, amibe beletartozik a tolmácsolás is, ilyenkor a fordítás angolul nagy kezdőbetűvel szerepel. Ezt a megközelítést képviseli Pöchhacker, aki a tolmácsolást a nyelvi közvetítés egy részének tekinti: „A tolmácsolás a [f]ordításnak az a fajtája, aminek során egy egyszeri forrásnyelvi megnyilatkozást első és egyben végleges formában adnak vissza egy másik nyelven” (Pöchhacker 2004: 11)².

---

¹ A fejezet egyes észrevételei cikk formában is megjelentek (Rohonyi 2015).

² Az idézetek fordítása – ellenkező jelölés hiányában – a dolgozat szerzőjétől származik.

Ez a definíció rávilágít a fordítás és a tolmácsolás szoros kapcsolatára, akár előbbi részhalmazának tekintjük utóbbit Pöchhackerhez és Gile-hez hasonlóan (Pöchhacker 2004, Gile 1995a, 2009a), akár nem. Egyben rámutat a fordítás és tolmácsolás egyik nagy különbségére, mégpedig arra, hogy a tolmácsolásnál a fordítással szemben a forrásnyelvi szöveg tisztavirág-életű és szóbeli lefordításával csak egyszer próbálkozhat a tolmács (Seeber 2017b). A célnyelvi megfelelő következésképpen *első és utolsó is egyben*, vagyis *megváltoztathatatlan*, megint csak a fordítással ellentétben. Pöchhacker definíciója jó kiindulópontot kínál a tolmácsolás meghatározásában egy olyan kutatáshoz, amelyben a fordítás bizonyos elemeit is magán viselő tolmácsolás egyik típusát kívánom vizsgálni. A szinkrontolmácsolásnak azt a fajtáját, ahol az írott szöveget is használják a fordítás és tolmácsolás keverékének is tartják. Mint illet, a nyelvi közvetítéssel folyó „öszvérkommunikáció” egyik esetének (Szabari 1999: 76), illetve a tolmácsolás egyik hibrid formájának is nevezik (Diriker 2015: 383).

Hagyományosan két dologból szokás kiindulni a nyelvi közvetítés tipologizálásában. Az egyik az, hogy a forrásnyelvi szöveggel egyidejűleg vagy attól eltérő időben jön létre a célnyelvi szöveg. Másrészt megkülönböztetünk szóbeli és írásbeli nyelvi közvetítést. A szóbeliség és azonnaliság egyaránt benne foglaltatik a Jones által közölt alábbi, végtelenül tömör definícióban: „A tolmácsolás azonnali szóbeli fordítás.” (Jones 2002: 3) A szóbeliséggel kapcsolatban általában egyetértenek a kutatók. Szabari szavaival: „[á]ltalánosan elfogadott tény, hogy a hangzó szöveg hangzó célnyelvi visszaadása minősül tolmácsolásnak” (Szabari 1999: 77). Ezenfelül a nyelvi közvetítés mindenképp kommunikáció. A kommunikációs helyzetre és a kommunikációs cél sikerére teszi a hangsúlyt Jones is (2002), akárcsak Seleskovitch és Lederer (2002) vagy Gile (1995a, 2009a), valamint Szabari, aki „közvetített szóbeli kommunikációként” definiálja a tolmácsolást (Szabari 1999: 75).

Az eddigi aspektusokon kívül nélkülözhetetlen a tolmácsolás meghatározásához a kulturális kontextus. Nord (1997) a fordítás funkcióit az interkulturális kommunikáció kontextusában vizsgálja. A célnyelvi szöveg megalkotásához a fordítónak és a tolmácsnak egyaránt meg kell ismernie a szövegen belüli és azon kívüli tényezőket, a szöveg már betöltött és betöltendő funkcióit, valamint azt a kommunikatív célt, amelyet a szöveg a célnyelvi kultúrában, a célnyelvi közönségben elérni hivatott (Nord 1997, 2005, 2006). A fordítás és a tolmácsolás professzionális tevékenység és megbízás szükséges hozzá. Hiába kíván a szerző vagy az előadó idegen nyelvű olvasóközönségnek vagy hallgatóságnak (az

üzenet befogadóinak) egy üzenetet átadni, miközben a közönség szeretné is megérteni a mondanivalóját, addig semmi nem történik a professzionális nyelvi közvetítés kontextusában, amíg valaki fel nem kéri a fordítót vagy a tolmácsot, hogy elvégezze a feladatot (2009a: 27). Végül az írásbeli és a szóbeli fordításnak a megbízás teljesítése szempontjából fontos különbségére mutat rá Szabari, és ezzel visszakanyarodom a fordítás és a tolmácsolás különbségéhez, amiből kiindultam a tolmácsolás meghatározásánál: „a fordító a szövegen belüli, míg a tolmács a szövegen kívüli tényezők felől közelít a feladathoz” (Szabari 2000: 17).

A képzett, elkötelezett, hivatásos tolmács mindent megtesz, hogy a lehető legjobban felkészüljön a tolmácsolási feladatra a megbízás jellegétől függetlenül. Míg az Európai Bíróság ülésein való tolmácsolás esetében a felkészülés rendkívül szabályozott (Seresi és Lángos 2017), sok esetben a tolmács maga dönt arról, hogy milyen forrásokat használ a felkészüléshez és mennyi időn keresztül. Előfordul, hogy a felkészüléshez a párhuzamos szövegek és egyéb, a konferencia témájához kapcsolódó dokumentumok mellett megkapja magát a tolmácsolandó szöveget is előre, mint például a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás esetében. Ilyenkor a tolmács felkészülése nem sokban különbözik a fordítói olvasástól. Ez nem jelenti azt, hogy a tolmács ne koncentrálna a szövegen kívüli összes tényezőre, hiszen soha nincsen garancia arra, hogy az előadó nem tér el az előre megírt szövegétől (Szabari 1999).

A tolmácsnak az írott anyagokkal való felkészülése, fordítói olvasása csak egy példa arra, amikor a fordítás és tolmácsolás között élesen meghúzott határ elmosódik. Az olyan összetett tolmácsolási módok vizsgálata, ahol ilyen felkészülésre sor kerül, már csak ezért is szükségszerű. „A szinkrontolmács által feldolgozott információ-típusok és -források közelebbi vizsgálata révén nem csak pontosabb fogalmat alkothatunk a fordítás és a tolmácsolás különbségéről, de jobban meg is érthetjük a tolmácsolási feladat kognitív folyamatait.” (Seeber 2017b: 461) Arra, hogy az írott szöveg jellegzetességei és a különböző információ-források hogyan hatnak a tolmács információfeldolgozására az írott szöveg jellemzőinél (2.12. alfejezet) és a multimodalitás témakörénél (2.13. alfejezet) térek vissza bővebben. Kognitív folyamatokon e dolgozatban általában véve azokat a megismerési folyamatokat értem, amelyekkel a körülöttünk lévő világról tudást szerzünk, és mindazt az információt, amely hozzánk eljut, és amelyet feldolgozunk. Konkrétabban a tolmácsolás kontextusában mindazt a mentális tevékenységet értem alatta, ami a tolmácsolási feladat közben zajlik és amelyeket a tolmácsoláskutatók a kognitív pszichológiai hagyományokat

követve tanulmányoznak (Seeber 2015b). Különösen nagy hangsúlyt kap e folyamatok között a vizuális percepció, a beszédpercepció és a beszédprodukció tolmácsolás közben.

2.2. A tolmácsolás tipológiája

A tolmácsolásnak rendkívül sokféle osztályozása lehetséges, gyakran a tolmácsolási helyzet vagy kommunikációs esemény, a tolmácsolás iránya, helye, vagy éppen a kommunikációs felek státusza szerint különítik el az egyes tolmácsolásfajtákat, és a tolmácsolás módja szerinti megkülönböztetés szinte sosem marad el (lásd Szabari 1999, G. Láng 2002, Jones 2002, Pöchhacker 2004, Seresi 2016, Bakti 2010). Mivel a dolgozat tárgya a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás, amely egy speciális tolmácsolási módnak tekinthető, a tolmácsolás módjai szerinti csoportosítást ismertetem először. Ezt követően röviden megemlítem Szabari (1999) osztályozását, majd Pöchhacker (2004) nyomán felsorolom a tolmácsolás társadalmi kontextus alapján megkülönböztetett típusait és az interakció típusa szerinti csoportosítását, valamint röviden a nyelvi modalitás, a munkamódszer, a nyelvi irány, a technológia és a szakértelem szempontjait. A konferenciatolmácsolásra külön is kitérek. Végül bemutatom a tolmácsolásnak a nyelvi iránnyal és a munkanyelvekkel kapcsolatos alapvető fogalmait.

2.2.1. A tolmácsolás módjai

A tolmácsolási mód szerint megkülönböztethetünk összekötő tolmácsolást (*liaison/dialogue interpreting*), konszekutív tolmácsolást (*consecutive*) és szinkrontolmácsolást (*simultaneous interpreting*), valamint fülbesúgást (*whispering interpreting*, gyakran a francia elnevezés használatos: *chuchotage*). A mód szerinti felosztás történhet a forrás- és a célnyelvi szöveg időbeli viszonya alapján is (Szabari 1999), attól függően, hogy a célnyelvi produkció egyidejű-e a forrásnyelvi szöveg feldolgozásával. Ez esetben a fenti négy kategória kettőre szűkül: az összekötő tolmácsolás is konszekutív módon történik, ezért mindkettő követő tolmácsolásnak minősül, a fülbesúgás a szinkrontolmácsolással együtt az egyidejű mód kategóriába kerül.

Az összekötő tolmácsolás közvetlen kapcsolatot létesít a kommunikációs felek között, a tolmács konszekutív módon váltakozó irányban közvetíti a közléseket, amelyek hossza változó, egy-két szótól egy-két percre terjed. A tolmácsolt szakaszokat a megszólalás hosszához igazítja a tolmács, adatokat és neveket, kisebb információkat közben lejegyzetel. Összekötő tolmácsolásra szükség van a közéletben és az üzleti életben, tárgyalásokon,

nemzetközi és kétnyelvű találkozók keretében (G. Láng 2002) és a közösségi tolmácsolás számos helyszínén. Az összekötő tolmácsolást kisszakaszos konszekutív tolmácsolásnak is lehet tekinteni (Pöchhacker 2004).

A konszekutív (követő) tolmácsolásnál a beszélő által mondottakat a tolmács szakaszonként adja vissza a célnyelven, jegyzetei segítségével. A beszédszakaszok hossza változó, két perctől akár 10 percig is terjedhet, a tolmácsnak következetes jegyzeteléstechnikát kell alkalmaznia. A tolmácsvizsgán az elvárás általában öt-hat perces szakasz tolmácsolása (nagyszakaszos tolmácsolás). Nagyszakaszos konszekutív tolmácsolásra felkérhetik a tolmácsokat üzleti, diplomáciai, közösségi, vagy bírósági tolmácsolás során, de médiatolmácsolásnál is, valamint kétnyelvű konferenciákon. Konferenciákon jellemzően nem a plenáris ülésen van szükség a konszekutív tolmácsolásra, hanem amikor a résztvevők szekciókban dolgoznak, és a szervezők nem minden teremben tudnak szinkrontolmács felszerelést biztosítani. Ezenkívül szokás előadások, alkalmi beszédek esetén is nagyszakaszos konszekutív tolmácsolást megrendelni (kiállós tolmácsolás). A tolmács az előadó közelében, jellemzően mellette állva tolmácsol, nagyobb hallgatóság esetén mikrofon segítségével.

A szinkrontolmácsolás (*simultaneous interpreting*, a dolgozat hátralevő részében rövidítve: SI) „a tolmácsolásnak az a fajtája, amelynél a tolmács a beszédet folyamatosan, annak elhangzása közben tolmácsolja egy másik nyelvre az előadóhoz képest legalább néhány másodperces követési távolsággal” (Diriker 2015: 382). A szinkrontolmácsoláshoz hangszigetelt kabin szükséges és olyan felszerelés, amellyel kiküszöbölhető az akusztikai átfedés a fülhallgatón érkező eredeti beszéd és a mikrofonba mondott célnyelvi beszédprodukció között (Diriker 2015). A tolmácsot a közönsége fülhallgatón keresztül hallgatja. A követési távolság (*time lag*) „a pszicholingvisztikában ‘fül-száj-ívhosszként’ is ismert (*ear-voice span*, EVS) és hossza a tolmácsolási helyzet és a bemeneti szöveg nehézségeitől függően alakul (G. Láng 2002). A tolmács kabinpartnerével vagy partnereivel a beszéd jellegétől és az előadók megszólalásainak az időtartamától függően váltják egymást, leggyakrabban 20, de nem több mint 30 percenként.

A szinkrontolmács egyidejűleg hallgatja a forrásnyelvi beszédet és beszél. SI-ben tehát a percepció és a produkció „időben egymásra csúszhat” (Klaudy 1999: 42). Ilyen szempontból „a szinkrontolmácsolás a beszédprodukció és a beszédpercepció különleges esete, mivel párhuzamosan, időben valamivel eltolódva zajlik a forrásnyelvi

beszédpercepció, a fordítás, a célnyelvi beszédprodukció és az önellenőrzés” (Bakti 2010:15).

Jones (2002) rámutat, hogy SI-nél a tolmács a konszekutív tolmácsoláshoz képest két további kihívással szembesül. Az akusztikai nehézség abban áll, hogy egyszerre kell beszélnie és hallgatnia a forrásnyelvi beszédet. Az intellektuális nehézséget pedig az jelenti, hogy szemben a konszekutív tolmácsolási helyzettel, nem hallotta a beszéd egészét, amikor elkezd beszélni. A szöveg kisebb egységeinek a szintjén nem tudja, hogy az előadó hogyan fogja befejezni a mondatot, a szöveg egészének a szintjén pedig nem tudhatja, hogy mire fog kilyukadni végül az előadó. Továbbá a szöveg problémás részeinél a tolmács nem teheti meg, hogy kivárja, amíg a kontextusnak köszönhetően egyértelművé válik a szavak jelentése – ez márpedig konszekutív módban nagy segítséget jelent.

Ami a kommunikációs helyzetet illeti, SI-nél könnyű megfelelni a tolmácsolás alapvető kommunikációs funkciójáról, mivel a tolmács fizikailag el van választva az ülés többi részétől hangszigetelt kabinban. Mindent meg kell tennie, hogy ne essen ebbe a csapdába. Fontos megpróbálnia érzékelni a konferencia hangulatát a teremtől őt elválasztó üveg ellenére, befogadni az összes nem-nyelvi információt a testbeszédtől kezdve az intonációig, és igyekezni fel is használni mindezt, elkerülve a monoton tolmácsolást, amely nem kellőképpen kommunikatív (Jones 2002). A célnyelvi szöveg megfelelő prozódiaival való visszaadásában a tolmács dolgát nehezítheti, hogy a fordítóhoz hasonlóan „nem a saját gondolatait fejezi ki, hanem ‘hozott anyagból’ dolgozik”, mások kommunikatív célját kielégíteni igyekszik, vagyis „közvetett motiváció” vezérli (Klaudy 1999: 42).

A tolmács menet közben bontja értelmezési egységeire a szöveget, más szóval szegmentál. A forrásnyelvi interferencia (meghatározását lásd a 2.11. alfejezetben) veszélye fokozottan fennáll, mivel a hallott forrásnyelvi szövegrész nem törlődik ki azonnal, így strukturális vagy lexikai interferencia léphet fel, amelynek eredménye a tükörfordítás, illetve a „hamis barátok”. A tolmács erőforrásai: a munkamemória, a figyelem, a feldolgozó kapacitás, és az idő korlátozottak.

Mindezen nehézségek leküzdéséhez és a jó minőségű célnyelvi produkció biztosításához Jones számos arany szabályt állapít meg SI-hez. Ebből az első négyet idézem: A szinkrontolmácsnak „észben kell tartania, hogy kommunikál, a lehető legjobban kell használnia a technikai berendezéseket, ügyelnie kell arra, hogy mind saját magát, mind az

előadót jól hallja, soha nem szabad megkísérelnie olyasvalamit lefordítani, amit nem hallott vagy akusztikailag nem értett (Jones 2002: 72).

A szinkrontolmácsolás legösszetettebb fajtája a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás (*simultaneous with text*, a dolgozat hátralevő részében SI+T), amelynél az előadó előre megírt szöveget olvas fel és a tolmács rendelkezésére áll a forrásnyelvi szöveg: azt valamilyen mértékben felhasználhatja vagy használatáról lemondhat a tolmácsolás során. Amennyiben felhasználja, úgy egyszerre hallja és olvassa is a forrásnyelvi szöveget. Az írott szövegnek – az elhangzó szöveg nélküli – szóbeli fordítását, a blattolást (*sight translation*) szintén szokás a szinkrontolmácsoláshoz sorolni (Pöchhacker 2004), én azonban nem tekintem az SI altípusának, hanem Szabarihoz (1999) hasonlóan a fordítás és a tolmácsolás közé helyezem el (meghatározását lásd a 2.7. alfejezetben). A szinkrontolmácsolásnak létezik egy olyan változata is, amelynél mobil felszerelést alkalmaznak (*bidule*).

A fülbesúgás berendezés nélküli szinkrontolmácsolás, ennyiben külön módosítási kategóriaként értelmezhető. A tolmács a hallgatók kisebb csoportjának beszél, hozzájuk közel, állva vagy ülve, a „fülkébe súgva” folyamatosan közvetíti az elhangzó üzenetet, hangszigetelés híján jelentős zajban. Mint arra Seresi rámutat (2016), nehézsége abban áll, hogy az SI-hez hasonló teljesítményt igényel a megfelelő technikai berendezés nélkül. A tolmács nem mindig látja jól az előadót és a termet, saját hangja miatt és fülhallgató hiányában nem hallja megfelelően az előadót, és mivel lehalkított hangon beszél, saját beszédprodukciónak sem tudja megfelelően monitorozni. A tolmács hangja zavarhatja a konferencia egyéb résztvevőit.

2.2.2. A tolmácsolás típusai

Szabari (1999) osztályozása három nagy csoportot különít el a tolmácsoláson belül: a szociális és összekötő tolmácsolást, a konferenciatolmácsolást és a médiatolmácsolást. G. Láng (2002) hármas felosztása az általános összekötő tolmácsolás, a szaktolmácsolás, és a konferenciatolmácsolás kategóriáit tartalmazza. Az alábbiakban a legtöbb szempontot figyelembe vevő és legátfogóbb tipológiát ismertetem, amely Pöchhacker (2004) nevéhez fűződik.

Pöchhacker (2004) a tolmácsolás társadalmi kontextusának figyelembevételével a tolmácsolási helyzet szerint csoportosítja, és a tolmácsolás intézményesülésének állomásain át történelmi perspektívából említi a tolmácsolás különböző típusait. A nyelvi közvetítés

társadalmak közötti formáit megkülönbözteti a társadalmi csoportok közötti formáitól. A tolmácsolás egyik legősibb formája az *üzleti tolmácsolás (business interpreting)*, amely már az elszigetelt társadalmi kapcsolatok idején is létezett. A különböző nyelvi és kulturális közösségek képviselői között folyó *diplomáciai tolmácsolás*, ellenséges viszonyok esetén a *katonai tolmácsolás* az intézményesült kapcsolatokra jellemző. A kiépült intézményrendszerben az igazságszolgáltatást a *bírósági tolmácsolás (court interpreting)* segíti elő, a szociális szférában pedig a *közösségi tolmácsolás* térnyerésére kerül sor. A munkapiaci egyenlő hozzáférést célozva az 1960-as években elkezdett fejlődni a *jelnyelvi tolmácsolás*, majd az 1980-as és 90-es években az egészségügyi és szociális intézményeknek a bevándorlás következtében támadt kommunikációs problémáinak a megoldására jött létre a már említett *közösségi tolmácsolás (community interpreting)*, amely mára a tolmácsolás gyakorlatának egyik legfontosabb területévé vált és két legfontosabb területének tekinthető az egészségügyi és a jogi tolmácsolás (utóbbi a bírósági tolmácsolásnál tágabban értelmezett kategória). A médiatolmácsolás az idegen nyelven közvetített tartalmak hozzáférhetővé tételét szolgálja adott szocio-kulturális közösségben (Pöchhacker 2004).

Pöchhacker az interakció jellege szempontjából szembeállítja a kétoldalú vagy dialógustolmácsolást (*dialogue interpreting*) a nemzetközi kontextusban zajló konferenciatolmácsolással (*conference interpreting*). Szokás még megkülönböztetni a konferenciatolmácsolást és a közösségi tolmácsolást is mint átfogó tolmácsolásfajtákat, bár Pöchhacker figyelmeztet, hogy ügyelni kell a felosztás szempontjaira: a kettő közötti különbségek megmutatkoznak a szocio-kulturális közösségek és képviselőik szintjén, de az interakció jellege szempontjából is (pl.: soknyelvű konferenciák szemben a kétnyelvű, szemtől szembeni interakcióval) (Pöchhacker 2004: 13-17). A konferenciatolmácsolásra külön kitérek (2.2.3 alfejezet).

További öt osztályozási szempont a tolmácsolásnál Pöchhackernél (2004) a nyelvi modalitás, a munkamódszer, a nyelvi irány, a technológia és a szakértelem. A nyelvi modalitás szerint megkülönböztethetjük a jelnyelvi tolmácsolást (*sign/signed language interpreting*, vagy *visual language interpreting*) és a beszélt nyelvi tolmácsolást (*spoken-language interpreting*). Pöchhacker a munkamódszer szerint konszekutív és szinkrontolmácsolást különít el, a nyelvi irány tekintetében pedig megkülönbözteti azt, amikor a tolmács az anyanyelvére, és amikor egy másik tanult nyelvére fordít (a nyelvi irányról lásd még a 2.2.4. alfejezetet). A technológia elsősorban azt a célt szolgálja, hogy különválhasson a forrásnyelv és a célnyelv az akusztikai csatornán. Ezenkívül azonban

lehetővé teszi a távtolmácsolást is (*remote interpreting*), és a berendezéstől függően a távtolmácsoláson kívül beszélhetünk telefonos és videotelefonos tolmácsolásról is, sőt kísérleteznek a gépi tolmácsolással is. A szakértelem szempontjából megkülönböztet hivatásos, félprofi, és amatőr tolmácsolást, utóbbi egyes szerzőknél a „természetes tolmácsolás” koncepciójához illeszkedik (Pöchhacker 2004: 22).

2.2.3. A konferenciatolmácsolás

A konferenciatolmácsolás bizonyos témának a szakemberei, üzletemberek, politikusok, vagy más közéleti közszereplők közötti tolmácsolást jelent, és két- vagy többnyelvű találkozókra jellemző, Európában a legelterjedtebb. A közéleti személyek valamely intézmény vagy érdekcsoport nevében szólalnak fel, vagy szakemberekként a saját nevükben, de hivatalos minőségben és társadalmi státuszuk és felkészültségük hasonló. A konferenciatolmácsok nagyszakaszos konszekutív módban, jegyzeteléssel (pl. kiállásos tolmácsolás), szinkrontolmácsolással vagy fülbesúgós módon dolgoznak (Szabari 1999, G. Láng 2002), gyakran nemzetközi környezetben, konferenciákon. Általában azonban kialakul a konferenciatolmácsolásnak a helyi piaca is, ahol főként a helyi nyelv és az angol között van szükség tolmácsolási szolgáltatásra (Pöchhacker 2004), méghozzá a legkülönbözőbb eseményeken: a céges rendezvényektől a kulturális-történelmi megemlékezéseken át az olyan politikai rendezvényekig, ahol külföldi is képviselteti magát. A konferenciatolmácsolás keretében gyakran előfordul, hogy a tolmácsok az előadó felolvasott szövegét tolmácsolják, előttük a beszéd szövegével (szöveggel támogatott szinkrontolmácsolási mód). A konferenciatolmácsolás keretében a tolmács mindig egyes szám első személyben beszél, az előadóval azonosulva (Jones 2002).

2.2.4. Nyelvi irány, munkanyelvek

A nyelvi irány többféleképpen is értendő. Egyfelől nyelvi iránynak tekinthető, hogy a tolmácsolás mindig a forrásnyelvről a célnyelvre történik (Pöchhacker 2004), az adott tolmácsolási helyzet határozza meg, hogy melyik a forrásnyelv és melyik a célnyelv. A forrásnyelv mindig az a nyelv, amelyről a tolmács fordít, a célnyelv pedig az a nyelv, amelyre a tolmács az üzenetet közvetíti.

A tolmács nyelvkombinációja a munkanyelveit foglalja magában, ezek státuszuk szerint aktív és passzív nyelvek lehetnek, a nemzetközi tolmácsgyakorlatban az „A”, „B” és „C” betűkkel jelölik őket. A tolmács „A” nyelve az a nyelv, amelyet a legtökéletesebben ismer, legtöbbször az anyanyelve, de nem feltétlenül az, lehet a tanult nyelve is (Jones 2002).

Még az „A” nyelv ismerete sem tökéletes, folyamatosan tökéletesítésre szorul. Az „A” nyelv aktív nyelve a tolmácsnak, vagyis erről a nyelvről és erre a nyelvre is tolmácsol. A tolmács „B” nyelve a második aktív nyelve, amelyről és amelyre tolmácsolni megfelelő minőségben képes. A „B” nyelv iránt támasztott elvárások igen magasak, „az anyanyelvit közelítik” (*near-native proficiency*) (Pöchhacker 2004: 21), és bár a „B” nyelvet folyamatosan tökéletesíteni kell és a nyelvi regiszternek megfelelő nyelvi megformálásra törekedni, nem ajánlatos az anyanyelvűeket imitálni. A hangsúly a nyelvtani helyességen kívül az érthetőségen van. A „C” nyelv ezzel szemben passzív nyelv, amelyen mindent ért és amelyről tolmácsol, de amelyre nem dolgozik a tolmács. A „C” nyelven is beszél a tolmács, de nem kellő szinten ahhoz, hogy aktív munkanyelve legyen (G. Láng 2002, Seresi 2016) A „C” nyelv állandó fejlesztése nem kevésbé fontos, mint a többi munkanyelv karbantartása.

A kommunikációs esemény szintjén a nyelvi irány kérdése úgy alakul (Pöchhacker 2004), hogy a szemtől szembeni dialógustolmácsolásnál, de a konferenciatolmácsolás egyes helyzeteiben is, amikor kérdések hangzanak el és megjegyzések, a tolmács oda-vissza fordít, vagyis a tolmácsolás kétirányú („A” $\longleftrightarrow$ „B”). A konferenciatolmács során bevett gyakorlat azonban az egyirányú tolmácsolás is („A” $\rightarrow$ „B”, „B”/„C” $\rightarrow$ „A”).

Retúrnak (*retour*) nevezzük az aktív idegen nyelvre („B”) történő tolmácsolást. A konferenciatolmácsolás nyugati hagyománya szerint a tolmácsok a „B” nyelvükről, vagy valamelyik „C” nyelvükről az „A” nyelvükre dolgoznak. Nemzetközi intézményekben, elsősorban az európai uniós intézményekben ez máig jellemző. Kivételt képeznek a „kisebb”, például a kelet-európai nyelvek, amelyek esetében gyakoribb a retúr (Szabari 1999, G. Láng 2002). A párizsi iskola kimondja, hogy csak az anyanyelvi kifejezés kellően pontos, ez áll a háttérben annak, hogy a nyugati tolmácsolási hagyományban a „B/C” $\rightarrow$ „A” irány dominál. Ezzel szemben az orosz iskola kifejezetten azt vallja, hogy mivel az értés az anyanyelven tökéletes, ezért a forrásnyelvi kultúra anyanyelvi beszélője jobban dolgozik a „B” nyelvére, mint egy külföldi az „A” nyelvére ugyanabban a tolmácsolási helyzetben. Mindazonáltal a párizsi iskola is biztosít képzést „A” $\rightarrow$ „B” nyelvi irányban is, és ma már nem kérdőjelezi meg a szakma, hogy létezik megfelelő „B” nyelvi kompetencia (Seresi 2016). A „B” nyelvre a szabadúszó (helyi) piacokon van nagy igény, de különösen a 2004-es bővítés óta az Európai Unió intézményeiben is.

Relé (*relay*) tolmácsolásról akkor beszélünk, ha a tolmács nem közvetlenül a beszélőt tolmácsolja, hanem valamelyik kollégája által tolmácsolts szöveget (Szabari 1999). Erre akkor van szükség, ha a jelenlévő tolmácsok nyelvkombinációja nem teszi lehetővé, hogy

mindenki az eredeti beszédet tolmácsolja. Azok a tolmácsok, akiknek az anyanyelve kevésbé ismert, a „B” nyelvükre dolgoznak (G. Láng 2002, Seresi 2016, Seresi és Lángos 2017). A relézésnél a tolmácsok nagyon szigorúan ítélik meg egymás teljesítményét, és csak akkor tartják jónak, ha a szöveg „szinte szerkesztett, pontos, egyértelmű” (Szabari 1999: 111), továbbá explicit és tisztán artikulált. Mivel kettős áttételen keresztül érkezik a hallgatósághoz az üzenet, a tolmácsnak kis követési távolságot ajánlott tartania (Seresi 2016). Bár az „A”-ról „B” nyelvre történő tolmácsoláson alapuló reléző tolmácsolást – a retúrról a fentiekben mondottaknak megfelelően – a nyugati hagyomány képviselői elvetették, az ENSZ és az Európai Unió egyes munkanyelvei esetében fontos szerepet játszott (Pöchhacker 2004), sőt játszik ma is. A relézés közben alkalmazott közvetítőnyelv, másképpen vezérnyelv a *pivot*. A reléző tolmács erre az ismertebb nyelvre tolmácsolja az eredeti üzenetet, kollégái a többi kabinban erről veszik a beszédet és tolmácsolják azt tovább (G. Láng 2002).

2.3. Az interpretatív elmélet

Kutatásomban az SI+T oktatásának elméleti hátterét a tolmácsolás interpretatív elmélete képezi. Ez volt az első olyan modell, amely a tolmács szakma képviselőinek gyakorlata alapján, az ő normatív megközelítésükkel a tolmácsolás elméleti alapjait lefektette. A deverbalizációs elméletként is ismert modell szerepe a tolmácsolásról való gondolkodásban csakúgy, mint a tolmácsképzésben máig meghatározó (G. Láng 2002). Danica Seleskovitch és Marianne Lederer nevéhez fűződik az interpretatív elmélet, eredeti nevén a *théorie du sens* kidolgozása. Mindketten gyakorló tolmácsok voltak, egyben a Sorbonne Nouvelle, Paris III keretében működő *École Supérieure d’Interpretes et de Traducteurs* (ESIT) tanárai. Az interpretatív elmélet alapján alakították ki a leginkább a párizsi iskola néven ismert rangos tolmácsképző, az ESIT oktatási programját. A párizsi iskola pedagógiai gyakorlata szerte a világon a tolmácsiskolák képzésének az alapját képezi (Jones 2002).

Az interpretatív tolmácselmélet (Seleskovitch és Lederer 2002) lényege az, hogy a tolmács deverbalizált gondolatot közvetít a forrásnyelvi formától elszakadva. A tolmácsolás három fázisra osztható. Az első fázisban történik az értelem (*sens*) megragadása: ez a megértés fázisa. A nyelvi elemeket (a szavak és a mondatok nyelvi jelentését) a tolmács összekapcsolja a világról való (nyelven kívüli) ismereteivel. A nyelvi elemek megértése automatikus, míg az ismeretekkel való szintézis megteremtése tudatos folyamat eredménye.

A megértés fázisa kulcsfontosságú ahhoz, hogy a deverbilizáció megfelelően menjen végbe. A második fázisban történik a deverbilizáció, amely során a tolmács megszabadítja a gondolatot a forrásnyelv kötelékétől, és a szavaktól elszakadva dolgozik tovább az értelmezett gondolattal (*sens*) és az üzenettel. A deverbilizáció védi a tolmácsot az interferencia ellen. A harmadik fázis a szöveg újraalkotása a célnyelven, és ha a deverbilizáció sikeres, akkor a célnyelvi szöveg megalkotása spontán történik, különösebb erőfeszítés nélkül.

Az üzenet kifejezése a célnyelven már teljesen elválzik a forrásnyelvi szöveg struktúrájától és a célnyelv normáinak felel meg. A tolmácsnak minden szinten ki kell küszöbölnie az interferenciát, az értelmezés nélküli szó szerinti fordítást (transzkódolás). Ha az értelmet sikerült megragadnia, akkor azt tudja kifejezni a célnyelven, amit a beszélő mondani szándékozott. Ez különbözhet attól, mint amit ténylegesen mondott (Seleskovitch és Lederer 2002).

Az interpretatív iskolát méltatók az elmélet érdemeként említik, hogy szemlélteti: a kifejezni kívánt gondolat rekonstruálása természetes módon történik (Herbulot 2004). Seleskovitch és Lederer elméletét ugyanakkor éppen a természetesség gondolata miatt kritika is érte, elsősorban Daniel Gile-től (1990a). Gile-nek meggyőződése, hogy a tolmácsolás erőfeszítésébe kerül a tolmácsnak, és elsősorban nem automatikus műveletekből áll, vagyis nem spontán tevékenység. Gile a deverbilizációt az egyéni elméletalkotás példaként hozza fel, és az egyéni teóriák szerinte útját állják a tolmácsoláskutatás és elméletalkotás fejlődésének. Gile hiányolja az elmélet empirikus kutatással és adatokkal történő alátámasztását, tudományos kutatást sürget (Gile 1990a). Tagadhatatlan, hogy az interpretatív elmélet több szempontból is ideális esetet ír le, amelyben hiánytalan az értés, és a transzkódolás a számokra, a nevekre és a jól meghatározott terminusokra korlátozódik (Lederer 1982). Gile azonban rámutat, hogy a valóságban a tolmácsok telítettség-közelben gyakran folyamodnak transzkódoláshoz (Gile 1995a, 1997, 2009a). A trieszti iskola is azt a nézőpontot képviseli, hogy a tolmács időnként nem deverbilizál. A számok felbukkanásán kívül egyéb zavaró körülmények esetén is feladhatja a tolmács a deverbilizációt, például akkor, ha hangnemet vált az előadó, meglepő tartalmi fordulatot vesz a beszéd stb. Ilyenkor a tolmács ideiglenesen a két felszíni szerkezet között marad az értelmezés fázisa nélkül. A transzkódolás és az értelmező fázisok váltakozását befolyásolja a tolmács idegállapota és az is, hogy pihent-e (Szabari 1999). Gile kifogásolja azt is, hogy a párizsi iskola nem ismeri el a nyelvpároknak a tolmácsolás nehézségében játszott szerepét, mondván, hogy a

forrásnyelvi szinttől elszakadva ennek nincsen jelentősége. Sőt, a deverbilizációs megközelítés nagyobb interferenciát feltételez a rokon nyelvek között, ami Gile szerint nem bizonyított (Gile 1995a, 2009a). Gile is elismeri azonban az interpretatív elmélet jelentőségét, amely – mint mondja – az empirikus bizonyítékok hiánya ellenére igen hasznos, mert a tolmácsolókat a forrásnyelvi szerkezettől való eltávolodásra buzdítja és arra, hogy a saját szavaikkal fogalmazzák újra az üzenetet (Gile 1990a).

A párizsi iskola pedagógiai módszertanának jelentősége kétségbevonhatatlan. A programot Seleskovitch és Lederer 1989-ben írta le a *Pédagogie raisonnée de l'interprétation* című kötetben, majd 2002-ben átdolgozták (Seleskovitch és Lederer 2002). A képzés három fő állomásáról G. Láng (2002) rövid ismertetőt közöl. Az előkészítő szakaszban megtanulnak a tolmácsolók a beszéd értelmére összpontosítani, és megragadni a forrásnyelvi szöveg összefüggéseit. Nagy a hangsúly a korábbi ismeretek mozgósításán, ezt *brainstorming* gyakorlatok segítik elő. A képzés második része a nagyszakaszos konsekutív tolmácsolásra koncentrál, ez magában foglalja a jegyzetelési módszer elsajátítását annak elveivel és gyakorlatával, autentikus beszédek segítségével. Az összefüggések észben tartásán olyan nagy a hangsúly, hogy időnként a képzésnek ebben a szakaszában is félre kell tenniük a jegyzeteiket a hallgatóknak (Seleskovitch és Lederer 2002). A szinkrontolmácsolás gyakorlásához és tökéletesítéséhez – amely a harmadik szakasz legutolsó fázisában magában foglalja az SI+T-t – csak azok a tolmácsolók jutnak el, akik a konsekutív tolmácsolásban kellő kompetenciára tettek szert. (A nagyszakaszos konsekutív tolmácsolás a mai napig a párizsi iskola egyik legfőbb erőssége, és gyakorló tolmács tanárai nem engednek a konsekutív tolmácsolással szemben támasztott magas követelményekből.) A szinkrontolmácsolás szakaszában továbbra is az értelmezésen a hangsúly. Külön tantárgy keretében tanítják a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolást, amely vizsgatárgy is. Az ESIT SI+T-re vonatkozó módszertanát külön alfejezetben ismertetem a Genfi Egyetemen alkalmazott módszerekkel együtt (2.16).

A párizsi iskola kiváló nyelvi ismereteket, jó elemző képességet és általános felkészültséget feltételez a tolmácsolóképzés megkezdéséhez, a képzett tolmácsolótól pedig adott szituációban ezeken felül a téma ismeretét és jó módszereket. Mindez a gyakorlással kifinomított reflexekkel kombinálva lehetővé teszi, hogy a tolmács a lehető legjobb minőségű célnyelvi produkciót nyújtsa.

2.4. Gile erőfeszítés-modellje

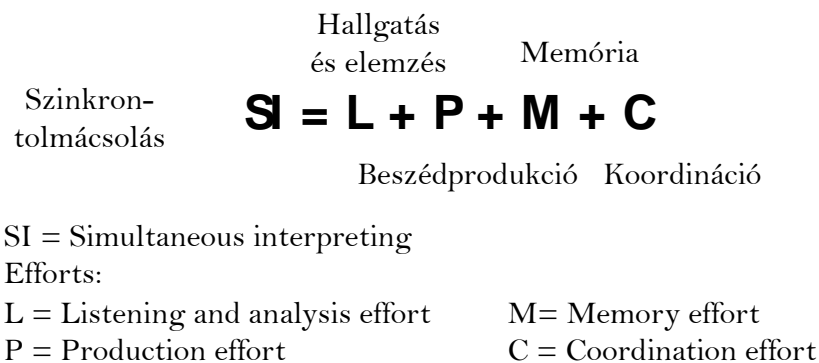
A tolmácsolási modell, amelyre a kutatás támaszkodik, Daniel Gile nevéhez fűződik. Gile (1995a, 2009a) eredetileg hallgatók számára, pedagógiai céllal hozta létre erőfeszítés-modelljét megfigyelés és introspekció alapján. Elképzelését a feldolgozó kapacitás korlátaira alapozta és a létrehozott modell fogalmi keretet kínált, amellyel megmagyarázhatók a tolmácsolás folyamatának nehézségei. Felróható Gile-nek, hogy ugyanúgy spekulációra alapozza elméletének jelentős részét, mint azok az egyéni teróiák, amelyeknek ádáz kritikusa, modellje azonban rendkívül jól használható a tolmácsolás oktatásában (Szabari 1999), és a tolmácsolás kutatásában is.

Gile-nek a modell megalkotásához vezető felismerése az volt, hogy tolmácsolni alapvetően nehéz, még hozzá azért, mert a tolmácsolás kognitív részfeladatainak a végrehajtásához szükséges mentális energiából csak korlátozott mennyiséggel rendelkezünk. Feltevésének bizonyítékát abban látta, hogy még a profik teljesítményét is sok hiba tarkítja, az ő tolmácsolásukban is gyakran fordulnak elő kihagyások és gyenge nyelvi megformálás, amelyek nem magyarázhatók a nem megfelelő nyelvi felkészültségükkel, tudásukkal vagy szakmai kompetenciájuknak a hiányosságaival (Gile 1997). Modelljével a nehézségeket igyekszik magyarázni és ezáltal segítséget nyújtani a megfelelő tolmácsolási stratégiák elsajátításában. A modell két alapgondolatra épül: a tolmácsolás mentális energiát kíván meg, amely azonban csak korlátozott mennyiségben áll rendelkezésre, és a tolmácsolás majdnem az összeset felemészti, sőt, előfordul, hogy többet követel meg a rendelkezésre álló energiánál, ilyenkor romlik a teljesítmény.

Gile a kognitív pszichológiának a nyolcvanas évek elején elért eredményeire támaszkodott az automatikus (könnyen és gyorsan elvégezhető) és nem automatizálható (nagy figyelmet követelő) műveletek megkülönböztetése tekintetében azon meggyőződés által vezettetve, hogy a tolmácsolásban a műveletek többnyire nem automatikusan mennek végbe. A feldolgozáskapacitás, a figyelem és a kognitív források kezelésének modelljeit vette alapul, többek között Kahneman figyelem-kapacitás elméletét, amely abból indul ki, hogy az ember korlátozott mentális munkavégzési kapacitással rendelkezik, és a kapacitás szabadon megosztható egyidejűleg végzett tevékenységek között (Kahneman 1973, Kahneman és Treisman 1984). Gile modelljének szakaszait azért nevezi erőfeszítéseknek, hogy hangsúlyozza, nem automatikusak a részfolyamatok (1997, 2009a).

Az SI-t három plusz egy erőfeszítésből álló folyamatként modellezi: az első a hallgatás és elemzés erőfeszítése (L = Listening and Analysis Effort), a második a beszédprodukciónak az erőfeszítése (P = Production Effort), a harmadik a rövidtávú memória erőfeszítése (M = Memory Effort), ezekhez hozzájárul még a koordinációs erőfeszítés (C = Coordination Effort), amelyre azért van szükség, hogy a többi összehangolja.

1. ábra: Gile erőfeszítés-modellje SI esetén (2009a)

A hallgatás és elemzés erőfeszítés kulcsfontosságú, és a többi erőfeszítés alapja. Gile meghatározásában ez az erőfeszítés „a megértésre irányuló műveletek összességéből áll, a tolmács füléhez eljutó, forrásnyelvi beszédet hordozó hanghullámok tudat alatti elemzésétől a szavak felismerésén át a közlés ‘jelentéséről’ hozott döntésekig” (Gile 2009a: 160). A hallgatás és értésnek is nevezett erőfeszítés már csak azért sem automatikus folyamat – érvel Gile –, mert a hangok akusztikai tulajdonságainak elemzése után a hallgatónak azokat egybe kell vetni a hosszú távú memóriában tárolt ismereteivel. A tolmácsolás során az értés jóval túlmutat a beszédfelismerésen, valószínűség-elemzés és anticipáció is történik (Gile 2009a, Chernov 2004). Ha a hallgatás és értés erőfeszítést zavarják a beszélő fonetikai, lexikai vagy szintaktikai hibái, például előadó erős akcentusa esetén, úgy az összes többi erőfeszítés alapja sérül és még a tapasztalt tolmácsoknak is komoly kihívást jelent ilyen körülmények között koherens célnyelvi szöveget előállítani (Kurz 2008: 182). A hallgatás és elemzés több energiát követel meg a tolmáctól, mint az egyéb konferencia-résztevőktől, mert a tolmács nem figyelhet szelektíven, és kevesebb a háttérismerete is, mint az adott terület szakértőinek (Gile 2009a).

A beszédprodukciónak az erőfeszítésén SI-ben „az üzenet mentális reprezentációjától a beszédtervezésen keresztül a beszédterv kivitelezéséig végzett műveletek” értendők, és ez az erőfeszítés magában foglalja az önmonitorozást, illetve ahol szükséges, a javításokat is

(Gile 2009a: 163). A beszédprodukció során jelentkező nehézségekre a hezitációk irányítják rá a hallgató figyelmét, sőt Gile szerint ezek képezik a tényleges beszédtempót meghatározó fő tényezőt. A beszédprodukciós erőfeszítésnél Gile hangsúlyozza, hogy a nehézség abban rejlik, hogy egy másik beszélő diktálja a bejövő információ mennyiségét és tempóját is. A mondat befejezésének megvárása a rövidtávú memória túlterhelésével járhat. Az előadó lexikai és szintaktikai döntései segíthetik is a tolmácsot, de a forrásnyelvi struktúra követése kockázatos a nyelvi különbségek miatt. A tolmács arra kényszerül, hogy eltérjen beszédprodukciós szokásaitól. Mindent egybevetve a tolmácsnak legajánlatosabb a jelentés alapján megformálni a célnyelvi szöveget.

A rövidtávú memória nagy igénybevételére utal a memória erőfeszítésként való „szerepeltetése” SI-ben. Bár a műveletek másodperceket vesznek csak igénybe, a művelet nem automatizálható. A memória nagy terhelésének több oka van, egyrészt a FNY-i beszédhangok elhangzásától a feldolgozásukig eltelt idő, másrészt az üzenet célnyelvi megformálásáig eltelt idő, továbbá mert különböző stratégiák szükségesek, ha a forrásnyelvi szöveg nem jól érthető, végül nyelvi okokból is terhelődik a memória (Gile 1995a, 2009a). A nehézségek kiküszöbölésére szolgáló stratégiákat a 2.6. alfejezetben ismertetem. A koordinációs erőfeszítés felelős azért, hogy a tolmács optimálisan ossza meg a kapacitását a hallgatás és értés, a beszédprodukció és a memória között.

Gile (1995a, 2009a) rámutat, hogy általában a három alapvető erőfeszítés más és más szövegrész feldolgozására irányul, de nem feltétlenül lineárisan. Mindegyik erőfeszítésnek adott feldolgozáskapacitásra van szüksége. Ahhoz, hogy zökkenőmentes legyen a tolmácsolás, egyrészt bármely pillanatban az összes kapacitásszükséglet nem haladhatja meg az összes rendelkezésre álló kapacitást, másrészt „az egyes erőfeszítésekhez rendelkezésre álló kapacitásnak bármely pillanatban elegendőnek kell lennie annak a feladatnak a végrehajtásához, amelyre az adott erőfeszítés irányul” (2009a: 170). Ha az első feltétel nem teljesül, a telítettség (*saturation*) esete áll fenn. De a rendelkezésre álló kapacitásnak az erőfeszítések közötti megosztása is problémákhoz vezet, például a korábban elhangzott szövegrész célnyelvi formájának a tökéletesítése a beérkező szegmens maradéktalan értését veszélyeztetheti, ha nem marad elég energiája a tolmácsnak a forrásnyelvi szegmens megértéséhez. A tolmácsnak az erőfeszítés-modell a segítségére van abban, hogy megtanuljon a lehető legjobban gazdálkodni a kapacitásával.

Gile szerint az erőfeszítés-modell csak akkor tudja kellőképpen megmagyarázni a tolmácsolás nehézségeit, ha figyelembe vesszük, hogy a tolmácsok többnyire telítettség-

közelben dolgoznak (*tightrope hypothesis*) akár azért, mert éppen csak, hogy elegendő az összes rendelkezésükre álló feldolgozó kapacitás (és a kapacitásigény hirtelen megnövekedése megzavarja a folyamatot), akár azért, mert egy-egy erőfeszítés túl sok kapacitást vesz igénybe és a tolmács túl optimista módon csoportosítja a kapacitását (Gile 1995a, 1999, 2009a). Gile (1999) rámutat, hogy a figyelem pillanatnyi kimaradása esetén a problémákat vonzó körülmények (*problem-triggers*) bármelyikénél nagyon nehéz az információtartalom visszaadása. Problémát vonzhatnak a sűrű szövegek, amelyekben kevés a redundancia, a számok, a nevek, a gyors tempó, a felsorolások, az összetett nevek, a szokatlan akcentusok, a rossz minőségű hang, a logika hiánya, a nem szokványos szókincs használata, a bonyolult mondatok, a szintaktikailag nagyon különböző nyelvpár.

Gile modellje kritizálható olyan szempontból, hogy a tolmácsolás folyamatai szerinte nem automatizálhatók, míg a szakma egyetérteni látszik abban, hogy a szakembert a kezdő tolmáctól éppen az különbözteti meg, hogy a folyamatok kevesebb erőfeszítést követelnek meg tőle, mert egy részük gyakorlattal automatikussá vált. Ezt szakmai tapasztalattal kapcsolatos kutatások is alátámasztják (G. Láng 2002). A modell gyakorlati és elméleti alkalmazhatóságának értékéből azonban a dolgozat szerzője szerint ez semmit nem von le.

2.5. Beszédpercepció, olvasás, beszédprodukcó

SI+T során egyszerre zajlik a beszédpercepció (észlelés és megértés), az írott szöveg feldolgozása, és a beszédprodukcó. A bonyolult feladatsor megértéséhez nélkülözhetetlen a percepció folyamatok (a beszédpercepció és az olvasott szöveg percepciója), valamint a beszédprodukcó pszichológiai és pszicholingvisztikai folyamatának rövid ismertetése.

Csépe és munkatársai (2008) rámutatnak, hogy a látott és a hallott nyelvi információ feldolgozása ugyanazzal a végeredménnyel jár: a feldolgozott nyelvi jelentés független a modalitástól. A kettő feldolgozása között azonban nagy különbségek vannak, ilyen a nyelvi jel szegmentáltsága. A beszédben nincsenek egyértelmű határok a beszédhangok, illetve a szavak között, írásban azonban egyértelműen elkülönülnek egymástól a betűk és a szavak (Csépe et al. 2008).

2.5.1. A beszédpercepció folyamata

Gósy (2005) Pszicholingvisztika című művében a percepciókutatás bevezetőjében jelzi, milyen fontos kérdések foglalkoztatják a percepció kutatóit. Vajon hogyan tudunk a folyamatos akusztikai inputból fonetikai és nyelvi egységeket meghatározni, létrehozni?

Van-e külön beszédpercepciós modul az agyban, vagy a percepció valahogy közvetítő szerepet vállal a beszédprodukciós folyamatokban?

A beszédpercepció két nagy szakaszból áll. Az elsőben történik a nyelvi kódoknak, illetve jeleknek megfelelő hangjelenségek észlelése, vagyis a beszédhangok és a hangkapcsolatok felismerése, a második pedig a megértés szakasza: a kódrendszer értelmezése, vagyis a szavak, mondatok, szöveg megértése (Gósy 2005). Ezeket lexikális és prelexikális szakaszoknak is nevezzük. A prelexikális szakaszban csak az akusztikai sajátosságokat elemezzük, a szójelentéshez még nem férünk hozzá a mentális lexikonban, erre csak a lexikális szakaszban kerül sor, amelyben már felülről lefelé vezérelt (*top-down*) folyamatok is érvényesülnek (Csépe et al. 2008).

A pszichológia a mentális lexikont egyfajta „agyi szótárnak” tekinti, olyan tárolórendszernek, amelyben „a nyelv és a beszéd különféle egységeit, szabályait, működési módjait tároljuk” (Gósy 2005: 193). A mentális lexikon vizsgálatakor felderítjük az információ-feldolgozás során létrejövő kapcsolatokat, ennek a beszédészlelés és beszédlétrehozás szempontjából nagy jelentősége van (Navracsics 2007).

Gósy (2005) leírja, hogy az ember beszédet létrehozó és felfogó rendszere nyelvfüggetlen és anatómiailag mindenkinél megegyező. Működését tekintve azonban nyelvspecifikus: minden nyelvnek más és más az az anyanyelv-elsajátítás során kialakuló percepciós bázisa. Idegen nyelvben meglévő, de az anyanyelvből hiányzó hangokat az észlelőrendszer azzal a hanggal azonosítja, amellyel a legtöbb hasonlóságot találja. Ha az anyanyelven kívüli nyelve(ke)t is ismerünk, a percepciós bázis rugalmas marad vagy azzá válik, és befogadja az új, akár a már ismertektől csak nagyon kicsit különböző hangokat is. Az elemi percepciós egység meghatározása régóta foglalkoztatja a percepció kutatóit: a szótag mellett szól a legtöbb érv és bizonyíték. A hallott szöveg észleléséhez és megértéséhez – szemben az írott szövegével – szükséges a szegmentálás, mert nem jelzik szünethelyek a szemantikai egységeket. Ezért a beszélő különböző jelzésekkel segít a hallgatónak a feldolgozásban: dallamváltozás, nyomaték, tempó, ritmusváltás (a szupraszegmentális szinten), beszédhangok hossza (a szegmentális szinten). A szegmentálás nyelvspecifikus folyamat, elsősorban a beszédészlelés funkciója, de a beszédértésé is.

Cutler és Clifton öt beszédészlelési fázist különít el és szerintük a bejövő jel szegmentálása az öt fázisból a másodikban történik (Cutler és Clifton 1999: 130, idézi Bakti 2010: 24–25), miután a hallgató elkülönítette a beszédhangokat az egyéb hangoktól. A

harmadik fázisban több lehetséges szó aktiválódik és azok között versengés alakul ki (szófelismerés), a negyedik fázisban a mentális lexikonból szemantikai és morfológiai információhoz fér hozzá a kiválasztott szóról a hallgató, végül az ötödik fázisban a hallható a bejövő egységet a tágabb környezetben belül értelmezi (Cutler és Clifton 1999, idézi Bakti 2010).

A beszédészlelés szakaszt Gósy (2005) három alszintre osztja: az akusztikai, a fonetikai és a fonológiai szintekre. Az észlelés további részfolyamatai a szeriális avagy sorozatészlelés, a beszédhang-differenciálás, a transzformációs észlelés, a ritmusészlelés és a vizuális észlelés. A beszédészlelés részfolyamataként felfogott vizuális észlelés a beszélő artikulációjának és teljes hangképzésének az általa mondottakkal egyidejű feldolgozása. A látási élmény másodlagos, ha nem ütközik az akusztikussal, különben zavaró lehet, esetleg uralkodhat is a hallási élményen. A halott információk vizuálissal való kiegészítését a legintenzívebben a siketek és nagyothallók használják (szájról olvasás) (Gósy 2005), de rendkívül nagy hasznát veszik a szinkrontolmácsok is.

Multimodális percepció akkor áll fenn, ha nem csak auditív, hanem vizuális kapcsolat is van a beszélők között, mint a természetes kommunikációban általában. A hallott információval egyidejűleg történik a vizuális információ dekódolása (beszélgetőpartner ajakmozgása, nyelvének a látható mozgása, mimikája, szemmozgása, állkapcsának a mozgása, gesztusai, fejmozgás, szemöldök megemelése és leengedése, pillantás) (Gósy 2005). A kutatókat foglalkoztatja, hogy az auditív vagy a vizuális csatorna ingerei élveznek-e elsőbbséget, ez új kutatási iránynak számít, amely egyre nagyobb teret nyer. A tolmácsoláskutatáson belül egyre több figyelem irányul a multimodális percepciónak a megértésben és ezáltal a célnyelvi beszédprodukcióban játszott szerepére (Korpál 2017, Seresi 2017, Seeber 2011, 2017b).

A beszédpercepció második nagy szakaszához, a beszédmegértési szakaszhoz tartoznak a szemantikai és a szintaktikai szintek. A beszédmegértés szakaszát lehet például úgy tekinteni, mint ami azzal végződik, hogy eljutunk a szavak jelentéséhez, vagyis a szófelismerés és a lexikális hozzáférés szintjeit magában foglaló percepciós szakasznak (Csépe et al. 2008). De tekinthető tágabb értelemben a szavak, szókapcsolatok, mondatok és szövegegységek tartalmát megértő szakaszként (Gósy 2005). A szó felismerése az akusztikai jelek megfeleltetése a hosszú távú memóriában őrzött mintázatnak, a lexikális hozzáférés pedig a megfeleltetett mintázat (szóforma) és a mentális lexikonban tárolt elem közötti kapcsolat létesítése. Utóbbi a magasabbrendű folyamat. A szófelismerést befolyásolja a

szógyakorisági hatás, a fonológiai szomszédsági hatás, a szemantikai előfeszítő (*priming*) hatás és a kontextushatás (Csépe et al. 2008). A mondatmegértés folyamatában a szavakat szószerkezetekké kapcsoljuk össze, mondattani funkciót rendelünk hozzájuk, majd szemantikailag értelmezzük a szerkezeteket és számos más ismerettel kiegészítjük. Nem bizonyított, hogy a tudás befolyásolja a nyelvtani feldolgozást, illetve a hallott információ feldolgozását (Gósy 2005).

A beszédfeldolgozási (beszédpercepcióról és beszédmegértésről) felállított sokféle modell közül egyik sem ad magyarázatot a dekódolás minden kérdésére, és egyik sem alkalmazható minden nyelvre. A nyelvi meghatározottság kérdése azért sorsdöntő, mert amennyiben elfogadjuk, akkor valamely általános elméleti percepció modellel az egyes nyelvek megértésének működését nem tudja maradéktalanul leírni. Ennek megfelelően egymással szembeállítható a relativista felfogás, amely a nyelvspecifikus sajátosságokat helyezi előtérbe, és az univerzalista, amely szerint egyetlen modellel szemléltethető a nyelvi feldolgozás (Gósy 2005).

A Lieberman-féle motoros elmélet lényege, hogy a beszédképzési (artikulációs) és az akusztikus jegyeket együttesen kell vizsgálni, mert az agyban egy reprezentációban vannak kódolva. Vagyis a hallható beszéd észlelése a saját beszédképzési folyamatainkra vezethető vissza: az, ahogyan artikulálunk kihat arra, ahogyan a fonémákat észleljük. A motoros elmélet mellett számos logikai érv szól, legfőbb érdeme, hogy magyarázza az akusztikai-fonetikai invarianciát, legnagyobb hibája, hogy nem ad számot arról, hogy melyik szinten történik az artikulációs információ felhasználása (Gósy 2005, Csépe et al. 2008). A beszédértési modellek csoportosításáról Gósy 2005 alapján lásd az 1. függelék.

A kognitív modellek közül Marslen-Wilson kohortmodelljét, a szófelismerés egyik legnépszerűbb pszichológiai modelljét ismertetem (Csépe et al. 2008). A modell értelmében a szófelismerés első szakaszában a beérkező akusztikai-fonetikai információ (a szavak kezdő fonémája) nyomán a hallgató mentális lexikonában aktiválódnak azok a szavak, amelyek ugyanazzal a fonémával kezdődnek és ezek alkotják az úgynevezett szókezdő kohortot. Amint létrejött a kohort, a második szakaszban versengés veszi kezdetét és a versengő szavak köre fokozatosan szűkül le minden további fonéma azonosításakor, míg végül egyetlen jelölt marad a kohortban. Ez bekövetkezhet a szó vége előtt is. Erre a szóra indul meg a lexikális hozzáférés, majd a megértés. A szó jelentésének megragadásában a kohort létrejöttének autonóm folyamatával szemben már felülről lefelé irányuló folyamatok is szerepet játszanak, különösen a kontextus hatása, vagyis ez interaktív szakasz. A versengő

szavak közül tehát kiesnek mindazok, amelyeknél vagy nincsen egyezés a további szómintázattal, vagy a szemantikai szintaktikai kontextussal. A kohortmodell újdonsága az, hogy a szófelismerés kezdetén több szó aktiválódását feltételezi. A kohortmodell nem magyarázza a szógyakoriságot, sem a szóeleji hibázások korrekcióját (Csépe et al. 2008).

Bakti (2010) a szinkrontolmácsolás percepció komponensének vizsgálata során rámutat, hogy a kétnyelvű beszédmegértésnél további kérdések is felmerülnek, és Tokowitz és Perfetti (2005) nyomán összefoglalja a kétnyelvű beszédmegértés releváns pontjait. Ezek röviden a következők: 1. A szófelismerés nyelvfüggő. Kérdés, hogy a több nyelvhez tartozó szóalakra vonatkozó információ együtt tárolódik-e? Feltehetően igen, de legalábbis van átjárás a két nyelv között. 2. A szavak szerkezetekké, frázisokká kapcsolása (elemzés) során mi alapján dönti el a hallgató, hogy egy szó miként kapcsolódik a mondat pillanatnyi reprezentációjához? 3. A kétnyelvű mondatmegértésnél milyen formában tárolódnak a szavak a kétnyelvű memóriában és a fordítási ekvivalensek ugyanazt a jelentést aktiválják-e, mint az eredetijük? 4. A kétnyelvű szemantikai reprezentációk mennyire integráltak a kétnyelvűeknél (kétnyelvű szövegrértelmezés és megértés)? (Tokowitz és Perfetti 2005, idézi Bakti 2010: 31)

2.5.2 A beszédtempó meghatározása, a beszédtempó és a beszédpercepció kapcsolata

Előfordul, hogy azok a nem anyanyelvű beszélők, akik nem rendelkeznek megfelelő nyelvi kompetenciával, ezt kompenzálják azzal, hogy lelassulnak, vagy éppen hogy a tolmács szempontjából túlságosan is gyorsan olvassák fel az előre megírt beszédüket. Az anyanyelvűeknek és a nem anyanyelvűeknek egyaránt megváltozik a természetes beszédtempója, amikor írott szöveget olvasnak fel, ahhoz képest, mint amikor spontán adnak elő.

Bóna (2009) ismerteti a beszéd sebességének meghatározási módjait. Ez két különböző tempóértékkel (tempóindex) történhet. A beszédtempó meghatározásakor az időegység alatt elhangzó beszédjeleket számoljuk, és a szünetek is beletartoznak a beszéd idejébe. Kiszámítása a beszédhangok, szótagok vagy szavak számának a beszéd teljes időtartamával való elosztásával történik. Az artikulációs tempónál az artikuláció idejét vesszük a szünetek nélkül, mert ez a beszédjelek képzési sebességének a mércéje és kiszámolásához a beszéd teljes idejéből kivonjuk a szünetek idejét (jelidő), majd ezzel elosztjuk a beszédjelek számát. Az artikulációs idő értéke mindig nagyobb, mint a beszédtempóé, még hozzá körülbelül 20–30%-kal, ami a normál tempójú szövegben a szünetek arányának felel meg. A beszédtempó mérését nehezíti (1) a beszéd hosszának a

meghatározása, méghozzá azért, mert az artikulációs és a beszédtempó folyton változnak, így kérdés, mit érdemes kiválasztani. Nehézség továbbá (2) a tempóindex megfelelő megválasztása a kísérleti céltól függően. Egyrészt, ha szó/percben és szótag/másodpercben adjuk meg az értékeket, akkor csak körülbelül határozzuk meg a beszéd tempóját, és semmit nem tudunk meg a szavak hosszáról (Bóna 2009, Díaz-Galaz et al. 2015). A szavak hossza igen eltérő lehet egy nyelven belül, ráadásul minden nyelvben mások az átlagos szó- és szótaghosszúságok, ezért a nyelvek összehasonlítása ezekkel a mutatókkal problémás. Kérdés továbbá, hogy egy vagy több szónak tekintjük-e a nem szünet típusú megakadásokat (újraindítások, téves szókezdések stb.), ami különösen akkor jelenthet nagy különbséget, ha a beszélőre jellemzőek az ilyen megakadások. A hang/másodperc megadásánál a nyújtások jelenthetnek gondot, a fonéma/másodperc kiszámolásánál pedig az artikuláció pontatlanságai (Bóna 2009).

A beszédtempó meghatározásánál ezenkívül (3) szegmentálási problémák is jelentkezhetnek. „A szegmentálás, a folyamatosan megjelenő akusztikai jelsorozat diszkrét nyelvi egységekre való felosztása a beszédészlelés alapvető funkciója.” (Bóna 2009: 18) A szegmentálás szintjei lehetnek a mondat, a szókapcsolat, a szó, hangkapcsolat, beszédhang. A hallgató a hallottakat egységekre tagolja. Végül (4) a szünettartás sajátosságait és a megakadásokat is figyelembe kell venni a beszédtempó meghatározásakor. A szünetek mellett a megakadások is hatással vannak a beszédtempóra, de a beszédtempó is kihat a megakadások gyakoriságára. Bóna (2006) vizsgálta az egyes hiba típusú megakadások és szünettartás közötti összefüggéseket és azt találta, hogy a megakadásjelenségeket gyakran előzi meg és követi szünet, de a szünetek hossza és természete nem befolyásolja a megakadások észlelését. Valószínűsíti, hogy a szüneteknél jobban befolyásolja az észlelést a megakadás típusa és helye a mondatban. A megakadásokra bővebben a 2.5.6. alfejezetben térek ki.

A tolmácsoláskutatás történetében sok kutatót foglalkoztatott a beszédtempó, a tolmácsolás egyik fő változója. A kutatások a temporális sajátosságok megállapításának a vizsgálatától (Barik 1973) a beszédtempónak a teljesítményre (Gerver 1969, Pio 2003, Meuleman és Van Besien 2009), illetve a munkamemóriára (Shlesinger 2003) gyakorolt hatását felmérő vizsgálatokig terjedtek.

A tolmácsoláshoz az optimális beszédsebesség 100–120 percenként kiejtett szó (Barik 1973, Gerver 1969, Shlesinger 2003, Díaz-Galaz et al. 2015), e később sokat idézett számokat 1965-ben egy tolmácsképzésről tartott AIIC-szimposiumon állapították meg mint olyan tartományt, amelyen belül a tolmácsoláshoz „kényelmes” a beszédtempó (Pöchlacker

2004: 129). Az AIIC a Konferenciatolmácsok Nemzetközi Egyesületének (francia névvel *Association Internationale des Interprètes de Conférence*) rövidítése. Ebben a kutatásban a kísérlethez felhasznált beszéd tempója e tartományon belül van. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a 109 szó/perc mai viszonylatban – legalábbis bizonyos kontextusban – lassúnak számít.

Seeber (2017a) beszámol a realitáshoz igazított új elvárásokról: szerinte paradigmaváltás következett be és ma már jóval nagyobb sebesség mellett is megfelelő minőséget várnak el a tolmácsoktól. Setton és Dawrant (2016) 100 szó/perc alatt mesterségesen kontrollált sebességről beszélnek, náluk a 100–120 szó/perc a könnyen tolmácsolható kategória, a 120–140 szó/perc mérsékelt tempónak számít, a 140–160 szó/perc már kihívást jelentő tempó; 160 szó/percnél gyorsabb beszédet már nehéz tolmácsolni, az e fölötti pedig a lehetetlen kategória. Seeber (2017a) rámutat, hogy a felolvasott szövegek tekintetében „mégoly döbbenetes” a beszédtempó megítélése a 36 évvel ezelőttihez képest: 1981-ben Lederer legfeljebb 100 szó/percre tette az ajánlott tempót felolvasott szövegek esetén, míg manapság az Európai Parlamentben és különféle soknyelvű eseményeken a 160 szó/perces sebességet közelítik a felolvasott beszédek és hozzászólások (Seeber 2017a: 79). Bár a fentiekől az derül ki, hogy a gyors tempóra mint nehézségre szokás utalni, Shlesinger kimutatta, hogy a kényelmesnél valamivel gyorsabb tempó a teljesítmény javulásával járhat együtt. Ez a tempó a fenti kategóriák közül a mérsékelt kategóriába esne, és emellett kevésbé felejtődnek el azok az elemek, amelyeknek a belső ismétlése az egyidejű beszéd miatt nem volt lehetséges (Shlesinger 2003).

A tolmácsoláskutatás számára releváns eredményekkel szolgálnak a beszéd temporális, pszicholingvisztikai kutatásai a beszédtempó és a beszédpercepció folyamatok közötti összefüggések tekintetében. Bóna (2009) megállapítja, hogy a beszédtempót befolyásoló egyik tényező az életkor, egyben ez a beszédtempónak a beszédpercepciót befolyásoló egyik tényezője is. A fiatalabbak gyorsabban beszélnek és jobban tolerálják az átlagosnál gyorsabb beszédet. Az idősök lassabban beszélnek, beszédtempójukat befolyásolja a hallásállapotuk és az öregedés folytán lassuló artikulációs működéseik, szövegértési tesztek eredménye alapján a lassabb tempójú beszédet preferálják. Ami pedig a beszédtempó megítélését illeti, a beszéd sebességének a megítélése attól függ, hogyan sikerül feldolgoznunk azt. A közepes tempójú beszédet pontosabban észleljük és értjük, mint a nagyon gyors és nagyon lassú beszédet. Az SI+T szempontjából fontos, hogy „mind az elhangzó, mind az írott szöveg megértése összefüggésben áll a helyes beszédpercepció

működésekkel” (Bóna 2009: 43). Horváth (2015) utal rá, hogy a tapasztalt tolmácsok képesek ellensúlyozni az előadó szélsőséges tempóját, legyen az bár túl gyors vagy túl rövid.

A gyors beszédtempó tolmácsolásra gyakorolt hatásánál nem mindig részletezik a kutatók, hogy milyen típusú gyors beszédről van szó. Ennek a pontosabb meghatározásához segítséget nyújt Bóna gyors beszédéről szóló átfogó munkája (Bóna 2009). Ebben Bóna a gyors és a felgyorsult beszéd négy típusát különbözteti meg: a természetes gyors beszédet, a hadarást, a természetesen felgyorsított beszédet és a mesterségesen felgyorsított beszédet. Az első kettő elkülöníthető, mivel a hadarás az összes kommunikációs csatornára kiterjedő nyelvi zavar, a gyors beszéd pedig csupán az artikuláció gyorsaságát jelenti. A tolmácsolás kontextusában nem jellemző, hogy hadaró személyek adnának elő (bár köznyelvi kifejezéssel gyakran hadarónak nevezünk bárkit, aki gyorsan beszél). Gyorsbeszédű előadók azonban bőven akadnak. A tolmácsolás, azon belül az SI+T szempontjából leginkább a normális beszédtempójú egyéneknek a körülmények hatására (szűk időkeret az előadásra, izgalom, előre megírt szöveg felolvasása) természetesen felgyorsult beszéde a legjellemzőbb típus. Az ilyen beszéd értési nehézségeinek háttérében állhat az, hogy a „természetes gyorsításnál az időviszonyok megváltoznak az eredeti közlés időviszonyaihoz képest, és emellett változik a beszédhangok, a szótagok és a szavak artikulációja is” (Bóna 2009: 87). Ezzel szemben a beszéd mesterséges felgyorsításával – ehhez helyes artikulációjú és normál tempójú beszédet használnak fel – biztosítható, hogy a beszéd akusztikai paraméterei közül egyetlen egy paraméter módosuljon: az időzítés (Bóna 2009). Utóbbi módszert ezen előnye miatt a tolmácsoláskutatásban a tempónak a tolmácsolásra gyakorolt hatását vizsgáló kísérleteknél használják fel.

Bóna (2009) kutatásaiban az artikulációs tempó, a szünettartás és a beszédtempó változásának a beszédfeldolgozásra tett hatását vizsgálta. A beszédészlelést a mondatok szintjén, a beszédértést a mondatok és a szöveg szintjén is kutatta. A gyorsított mondatok hosszának és összetettségének az értésre gyakorolt szempontjából azt az eredményt kapta, hogy a szemantikai szerkezet befolyásolja az értést (legtöbbet a speciális tartalmú mondatoknál hibáztak az adatközlők), a szintaktikailag bonyolultabb mondatok azonban nem igényeltek hosszabb időt, mint a rövidebbek. Feltételezi, hogy azért, mert a feldolgozási folyamatok már a mondat elhangzásakor megkezdődnek és hosszabb mondatoknál több idő jut rájuk. A szövegértésre vonatkozóan azt a hipotézist állította fel, hogy a beszédtempó fokozásával a szövegértés romlik. Nagymértékű gyorsításnál valóban romlott, kismértékűnél azonban nem romlott jelentősen a szövegértés (Bóna 2009). Amennyiben ez általános érvényű eredmény, talán ez is a háttérében állhat Shlesinger (2003) fent említett

eredményének – a kihagyási stratégiákon kívül –, miszerint mérsékelten gyorsabb szövegnél nemhogy romlik, némileg javul a tolmácsok teljesítménye.

Bóna (2009) kísérletében a tempógyorsítás módja úgy érintette a feldolgozást, hogy kevésbé gyors beszédeknel a lineárisan gyorsított szövegeket jobban értették a válaszadók, mint a ritmustalant, a nagyon gyors beszédtempónál azonban megszűnt a különbség. Eredményei alapján kijelenti, hogy „a szövegértésben az artikulációs tempó és a szünettartás együtteséből létrejövő beszédtempó a meghatározó” (Bóna 2009: 123). Ez azt jelenti, hogy ugyanannál a beszédtempónál ugyanaz volt a szövegértési teljesítmény, akár gyorsították az artikulációs tempót és jól tagolt szünetek maradtak a beszédben, akár lassabb artikulációs tempó mellett tagolatlanabb lett a beszéd (szünetek csökkentésével). Ennek a tempóindex megválasztására vonatkozó tolmácsoláskutatási tanulsága van: gyors forrásnyelvi beszédtempó szövegértésre tett hatását vizsgáló kutatásoknál a beszédtempót érdemes meghatározni, nem az artikulációs tempót, méghozzá szó/pecben. Bóna úgy érvel a helyes tempóindex meghatározásáról, hogy a magasabb szintű feldolgozási műveleteknél, a megértésnél az a döntő, hogy hány szót kell lehívni a mentális lexikonból, ezért a percenként kiejtett szavak számával kalkuláló tempóindex indokolt (Bóna 2009).

A tolmácsok reagálhatnak úgy az előadó túlzottan gyors vagy szokatlanul lassú beszédtempójára, hogy a stressz-szintjük megnövekszik. Zeier korábban már idézett tanulmányában azt írja, hogy „a stressz fenyegetettség vagy veszély észlelése miatt fellépő pszichofiziológiai folyamatokból áll” (Zeier 1997: 231). A stressz kutatásának első szakaszában a stresszt feltétlenül kellemetlen dologként írták le, később azonban az alkalmazkodási kényszer intenzitását hangsúlyozták (Horváth 2015), illetve azt, hogy a stresszkezelés lehet aktív (*fight or flight response*), vagy passzív (Zeier 1997). Moser-Mercer rámutat, hogy az *input* megnövekedett tempója növeli a stresszt (Moser-Mercer 1985) és hogy ezt azért használják a felvételi vizsgán, mert általa kiszűrhető, melyik jelentkező alkalmas a tolmács pályára. A hivatásos tolmácsoknak meg kell tudniuk birkózni a lassú és a gyors szövegekkel is, a vele járó stresszel együtt, még ha az a munkatapasztalattal csökken is (Boronkay 2006). A felolvasó stressz-szintje is növekedhet és a tolmács ezt érzékeli. Összességében azonban számos tényező befolyásolja a beszédtempó érzékelését, ezt Bóna a következőképpen foglalja össze:

[a]z, hogy egy beszélőt lassú, közepes vagy gyors beszédtempójúnak tartunk, függ az artikulációs tempótól, a szünetek számától és a szünetek időtartamától, de befolyásolja az átlagos hangerősség, az alaphangmagasság-változás, a

szógyakoriság és a szótagszerkezet, illetve az adott beszédhelyzet és az észlelési, megértési feladat is. (Gósy 1988, Gocsál 1999, idézi Bóna 2005)

A monoton dallam csak egy bizonyos átlagérték után hat úgy, mintha gyorsabb lenne a szöveg, de befolyásolják még a tempóészlelést a szintaktikai határok, a szótaghangsúly, és a ritmikai szerkezet is (Gósy 1988, idézi Bóna 2009).

Inferenciáról és anticipációról szóló könyvében Chernov (2004), az előre megírt szöveg felolvasásának nehézségeként azt említi, hogy a tolmács úgy érzékeli: a forrásnyelvi szöveg embertelen sebességgel, gépiesen hangzik el. Chernov részletesen ismerteti Karla Déjean Le Féal „megvilágító erejű empirikus kísérletét” (Chernov 2004: 18), amelyben kimutatta, hogy a tolmácsok által gyorsnak érzékelt beszédtempó a felolvasott szövegek esetében gyakran nem is gyors valójában, pusztán a tolmács észleli annak (Déjean Le Féal 1978, idézi Chernov 2004). Déjean Le Féal kimutatta, hogy a beszéd egyéb jellemzői miatt tűnik gyorsnak az előadásmód. E jellemzők a monoton előadásmód, a redundancia és a gondolkodást jelölő elemek hiánya a felszíni struktúrában, végül az, hogy hiányoznak a beszédet rövid szakaszokra bontó szünetek. A rögtönzött beszédben nem több, mint hét szavanként van szünet. Felolvasáskor hosszabb szakaszonként darabol az előadó, akár 23 szóig terjedően, és ezt a tolmács az üzenet befogadását zavaró „zajként” észleli (Déjean Le Féal 1978, idézi Chernov 2004). A természetes mondat- és frázishatárokon hiányzó szünetek miatt észleljük a szöveget gyorsabbnak, mint amilyen az valójában (*vitesse subjective*) (G. Láng 2002: 177).

Seleskovitch és Lederer szerint a gyorsnak érzékelt beszédtempó *valóban* gyors, a sebesség nem merő illúzió. Ennek az egyik magyarázata az, hogy felolvasáskor az előadó nem keresi a gondolatokat, ezért gyorsabban beszél, méghozzá hibás prozódiaival (Seleskovitch és Lederer 2002). Más a gondolatok menete, egymásra épülése, ha leírják őket, mint ha spontán vagy rögtönzött beszédben fogalmazták meg azokat. A konferenciákon és más tolmácsolási eseményeken felolvasott szövegeknek csak egy része íródik kifejezetten szóbeli előadás céljából, és ezek sem feltétlen tolmács-barát beszédek, különösen ami az információ-sűrűséget illeti. Ilyen szövegekkel és beszédekkel találkozhatnak a tolmácsok például a bírósági tolmácsolás keretében. Seresi és Lángos az Európai Bíróság ülésein felolvasott beszédekről elmondják, hogy azok nehezen oralizálhatók, hosszúak és sokszor rohamtempóban olvassák fel őket (Seresi és Lángos 2017).

A felolvasásra szánt beszédek esetében az írott és a szóbeli beszédek közötti határ elmosódik. Ilyenkor jelentősége van annak, hogy ugyanaz a személy olvassa-e fel, mint aki

írta. A nem felolvasásra szánt beszédek még nagyobb kihívást jelentenek a tolmácsnak. Végül nem mindegy, hogy az írott szöveg írásánál figyelembe vették-e a hallgatóság igényeit. Előadás közben a közönségnek és a tolmácsnak igénye lenne a folyamatos szemkontaktusra, esetleg gesztikulálásra, de az előadó a kéziratát olvassa és csak néha néz fel. A gesztikulálás is csökken, vagy módosul. Eltűnnek a bizonytalanságot jelző szünetek, amelyek azt jelzik, hogy a beszélő gondolkodik a mondanivalóján, a tagolás és általában a prozódia természetellenesen hat, gyengébb az intonáció és a kifejezett gondolatok közötti összefüggés (Seeber 2017a).

2.5.3. Az olvasás folyamatai és típusai

Az írott szövegek feldolgozásáról szóló pszichológiai irodalom rámutat, hogy másképpen érvényesül a jelentés és a tudás írott szöveg olvasása és értése közben, illetve hallott szöveg értése közben (Csépe et al. 2008). A különbségek érzékeltetéséhez a beszédpercepció után az olvasásra is kitérek. Az olvasást ebben a dolgozatban Dudits által a kognitív pszichológiai kutatások paradigmája alapján meghatározott értelemben használok, elsősorban a megértéshez vezető információfeldolgozásként. „Az általános értelemben vett olvasás *írott nyelvi jelek többrejtű szenzoros és kognitív feldolgozására épülő többfunkciós emberi tevékenység*” (Dudits 2011: 37). Az olvasás úgynevezett szint- és útmodelljeiről részletesen Csépe, Györi és Ragó számolnak be (2008). Dudits (2011) rámutat, hogy mint a nyelvi feldolgozás egy tanult fajtája, az olvasás a nyelvi képesség mellett az emberi megismerés alapvető folyamataira épül, úgymint az érzékelésre, az észlelésre, a figyelemre és az emlékezésre, és a mentális reprezentáció és a tudás szerveződés mechanizmusára. Az olvasás vizsgálata során fontos szerepet kapnak a szem mozgásának alapvető típusai, a fixációk (200-250 milliszekundum hosszú szünetek, másképpen megállások) és a szakkádok (ugrások). Egy fixáció alkalmával kb. 18 karakternyi úgynevezett perceptuális területen történik az információfelvétel, a fixáció függ a szavak osztályától (lexikai jelentést hordozó és funkciószavak) és a szavak hosszától is (Dudits 2011). A szakkádoknál azok irányának van jelentősége. Egy kiemelten fontos csoportjuk a regresszív szakkád, ez korábban már olvasott szóra való visszaugrást jelent (Csépe et al. 2011). A fixációk és szakkádok olvasás közben mintázatot alkotnak, amely kor- és egyénfüggő. Dudits (2011) részletesen leírja az olvasás feldolgozási szakaszait (1. táblázat).

1. táblázat: Az olvasás folyamata Dudits 2011 alapján

1. Írásjelek dekódolása	betűk felismerése szavak felismerése	A betűk tulajdonságainak az elemzése és összevetése a hosszú távú memóriában tárolt információkkal szorosan összefügg a szófelismeréssel
2. Jelentés-azonosítás: megértés	Szó aktivációja Lexikai hozzáférés	<p>1. Szó aktivációja – hatással vannak rá</p> <ul style="list-style-type: none"> a) a szintaktikai és a szemantikai információk, b) a szó gyakorisága, c) a szó szövegen belüli előfordulása, d) a szemantikai előfeszítő hatás, és e) az életkor <p>2. Lexikális hozzáférés: a szavak fonológiai, morfológiai, szintaktikai, szemantikai, tipikussági, kollokációs és gyakorisági jellemzőivel kapcsolatos ismereteknek az előhívása a mentális lexikonból</p> <ul style="list-style-type: none"> a) A graféma (betű) és a jelentés közötti megfeleltetés többnyire közvetlen (a mentális lexikonból az elemek előhívása vizuális kódban történik) – gyakorlott olvasó b) a grafémákat először fonémákká konvertálja az olvasó (fonológiai kód) – gyakorlatlan olvasó
3. Mondatfeldolgozás	A szintaktikai és szemantikai feldolgozás egymással egyidejűleg mennek végbe	<p>Szintaktikai feldolgozás: ún. műveleti elemzéssel (<i>on-line parsing</i>) alanyi, állítmányi stb. funkciók felismerése – a procedurális emlékezet segíti</p> <p>Szemantikai elemzés: a kifejezések tematikus szerepének a kijelölése a morfológiai jegyek és/vagy a szórend alapján – a munkamemória végzi a propozicionális tartalom megállapítását a mondat akutális tagolásának felismerése</p>
4. Szövegértés	A mentális reprezentációktól a szöveg összefüggéseinek a megértéséig	<p>A szöveg leképeződik</p> <ul style="list-style-type: none"> a) az expliciten jelölt tartalmak mikro- és makroszintű reprezentációinak a segítségével, b) az inferencia révén létrejött reprezentációkkal: az olvasónak a világról alkotott tudása alapján. <p>Olvasási modellek:</p> <ul style="list-style-type: none"> adatvezéreltséget, fogalomvezéreltséget hangsúlyozók, szenzoros adatok és a tudati tartalmak interakcióját hangsúlyozók, a kettős kódolási elméletre alapulók

2.5.4. A fordítói olvasás

Dudits (2011) azon megközelítése, amellyel a fordítói olvasást meghatározza és elemzi annyiban újszerű, hogy szakít a fordítás céljából történő olvasás (*reading for translation*)

értelmezésétől, továbblépve annak az elképzelésnek a kizárólagos használatától, hogy a fordítói olvasást meghatározza a célnyelvi szöveg és ezért alaposabb és pontosabb szövegértést és -értelmezést követel meg, mint az átlagos olvasás. Mint Dudits rámutat, ez a szemlélet uralkodik egyes fordítástudományi munkákban (Hatim és Mason 1990, Gile 2009a) csakúgy, mint Gósy (2005) átfogó pszicholingvisztikai művében. Gósy mindazonáltal számos olvasástípust bemutat: *ismeretszerző, tanulási célú, élményszerző, kereső, áttekintő, feladatazonosító, javító/ellenőrző* (Gósy 1999), valamint *fordítói* olvasást (Gósy 2005). Klaudy (2007) hangsúlyozza, hogy a fordító esetében, szemben a szakemberrel és a vizsgára készülő hallgatóval a megértés „több, mint információszerzés, több mint rekonstrukció, neki a megértés egyúttal megfeleltetés”, és következésképpen a fordítási célú megértés mindig szövegszintű (Klaudy 2007: 139).

Dudits (2011) kutatását arra a felismerésre alapozza, hogy a fordítói szövegfeldolgozás a forrásnyelvi szöveg mellett a célnyelvi szövegre és egyéb szöveges forrásokra is kiterjed. A fordítói szövegfeldolgozás számos különböző *olvasási műveletet* foglal magába, ezekben többnyire a dekódolás és megértés egyaránt szerepet kap, de van olyan művelet, amelyben a megértés a háttérbe szorul az olvasás céljától függően (pl. korrektúraolvasás). Azt, hogy milyen olvasási műveleteket kell elvégeznie a fordítónak egyrészt az olvasás fázisa és annak határai, valamint az olvasási stratégiák határozzák meg, amelyeket követ. A globális stratégiák nyomán végzett olvasási eljárások annak eldöntését szolgálják, hogy mely fázisban, milyen sorrendben mely szövegeket olvassa el a fordító, a lokális olvasási eljárások pedig a kiválasztott szövegek elemeinek feldolgozását, nyomon követését, a problémák megoldását határozzák meg. A fordító tehát nem csak értelmezni és elemezni igyekszik – a hangsúly a fordítás céljából történő olvasás vizsgálatakor hagyományosan ezen volt –, hanem több célból is olvas. Dudits megállapítja, hogy az olvasási célok alapján a fordítói olvasás magában foglalja a *fordítói áttekintő* olvasást, a *fordítói ismeretszerző* olvasást, a *fordítói élményszerző* olvasást, a *fordítói elemző* olvasást, a *fordítói kereső* olvasást, a *fordítói javító/ellenőrző* olvasást, a *fordítói korrektúraolvasást*. Mint láthatjuk, elnevezésüket tekintve hétből öt azonos Gósynál és Duditsnál, Dudits azonban az összes olvasástípust újraértelmezte a fordítás kontextusában. Elmélete nyomán az olvasástípusok alárendelődnek a fordítási megbízás teljesítésének, amelynek célja a célnyelvi szöveg létrehozása (Dudits 2011). Ebből is kiderül, hogy Dudits Szabarihoz (2000) és Gile-hez hasonlóan (2009a) professzionális tevékenységnek tekinti a fordítást, amely megbízás keretében jön létre. Dudits definíciója szerint

[a] fordítói olvasás azoknak az írott szövegek feldolgozására irányuló, stratégiailag összehangolt kognitív műveleteknek a halmaza, amelyeket a fordító a fordítási megbízás teljesítése érdekében az írásbeli nyelvi közvetítés folyamatának különböző fázisaiban – szövegáttekintés, szövegalapú ismeretszerzés, szövegalapú élményszerzés, szövegelemzés, szövegelemkeresés, szövegellenőrzés és betűhibaszűrés céljával – végrehajt (Dudits 2011: 68).

Az információfeldolgozás tárgya, síkja, mélysége és affektív hatása alapján szövegértelmezési, szövegértési, értékelési, formai szintű, affektív szintű, és elemazonosítási olvasási műveleteket különböztet meg. Könnyen belátható, hogy a Dudits által megnevezett hét olvasástípus egytől egyig előfordul a fordítás folyamatában, és a műveletek váltogatják egymást.

A továbbiakban Dudits (2011) osztályozza és jellemzi az olvasástípusokat az alapján, hogy milyen végrehajtási fázisban fordulnak elő, valamint fordításspecifikusságuk és relevanciájuk szerint (mennyire meghatározó a szerepük a célnyelvi szöveg minősége szempontjából), és aszerint is, hogy az adott típus olvasási műveleteiben a dekódolás vagy a megértés mechanizmusai dominálnak-e (kognitív dimenzió). Rámutat, hogy az olvasástípusokon túl a fordítói olvasást meghatározza még a metakognitív olvasási kompetencia, amely a metanyelvi képességen alapszik és a fordítói kompetencia fontos része.

2.5.5. A fordítói olvasás és az SI+T

A tolmácsolás meghatározásánál (a 2.1. alfejezetben) utaltam rá, hogy amikor a tolmács előre megkapja a tolmácsolandó szöveget, felkészülése hasonlít a fordító munkájára (Szabari 1999). Igaz ez egyrészt akkor, ha a tolmácsolási megbízás előtt órákkal, napokkal, sőt akár hetekkel kapja meg a tolmács a beszéd szövegét, de akkor is, ha csak a helyszínen tud beleolvasni. Összességében elmondható, hogy a fordítói olvasás Dudits által megállapított hét altípusa közül öt előfordul az SI+T-ben is. A 2. táblázat bemutatja, hogy a fordítói olvasás mely típusai fordulnak elő a fordítás különböző fázisaiban, mi az általános funkciójuk (Dudits 2011), és hogy az SI+T-nél mely olvasástípusok fordulnak elő. A táblázat magában foglalja az SI+T „krízis forгатókönyvét” is, noha azzal a kutatás empirikus része nem foglalkozik. A fordítás esetében Dudits előzetes, fő és utólagos fázisokat különböztet

meg, az SI+T-nél én az otthoni előkészítés, a helyszíni előkészítést és a tolmácsolás fázisokat neveztem meg.

Az SI+T olyan eseteiben olvashat a tolmács a legtöbbet és a legkülönbözőbb módon az adott témáról, ahol otthoni felkészülésre is mód van. Az otthoni felkészülésnél a tolmács az összes fordítói olvasástípussal él vagy élhet, leszámítva a javító/ellenőrző és a korrektúraolvasást. Mivel órák, napok, sőt akár hetek is rendelkezésére állnak a felkészüléshez, először is átolvashatja a forrásszöveget, és bármely más olyan írásbeli anyagot, amit a megbízó és/vagy a tolmács fontosnak ítél, a konferenciadokumentumoktól kezdve a tágabb kulturális-történeti háttért bemutató írásokon át a terminológiáig. Az áttekintő, ismeretszerző, elemző és kereső, sőt élményszerző olvasás egyfajta kombinációja sok mindenre kiterjedhet a forrás- és a célnyelven egyaránt. Élményszerző olvasás lehet például a tolmácsolandó közszereplő korábbi beszédeinek az elolvasása, különösen, ha kifinomult stílusú, gyakorlott előadóról van szó. Magát a forrásszöveget képező beszédet előkészítheti különböző elemek megjelölésével. A tolmácsolás helyszínére érkezve aztán a tolmács úgy dönthet, hogy még egyszer elolvassa a beszéd kéziratát, esetleg csak szemével rákeres annak kritikus elemeire, átfutja a kigyűjtött szavakat, rövidítéseket, a felszólalók nevét, esetleg a szokatlan neveket hangosan is felolvassák a kiejtés egyeztetése érdekében a kabinpartnerével. Újabb, a helyszínen a kabinba érkező írásos anyagokat is átfuthat, illetve terjedelmüktől függően elolvashat, kikeresheti bennük a számokat, neveket, stb. A tolmácsolás megkezdése után sem fejeződik be a tolmács fordítói olvasása: dönthet úgy, hogy blattolja a beszédet, ha csak a fülére hagyatkozva nem boldogul a beszéd feldolgozásával az előadó tempója, kiejtése, esetleg egyéb zavaró körülmények miatt. Mindenképpen arra kell törekednie, hogy az auditív csatornán érkező input alapján tolmácsoljon, és a kézirat szövegét csak mankónak használja. A tolmácsolás közben elképzelhető összes lehetséges olvasástípust a harmadik (krízis-) forgatókönyvnél sorolom fel.

Az SI+T-nek abban az esetében, amikor a helyszínen látja először a tolmácsolandó beszéd szövegét a tolmács, a rendelkezésre álló idő és a kapott szöveg(ek) hosszától és nehézségétől függően áttekintheti annak vagy azoknak a tartalmát, lexikai elemeket kereshet bennük, illetve elemző olvasásnak vetheti alá leginkább a beszéd első és utolsó bekezdését – illetve még annyi részét, amennyit ideje engedi –, ily módon fogalmat nyerve a beszéd gondolatmenetéről. Magától értetődik, hogy amikor kizárólag a helyszínen készül a tolmács, akkor az első forgatókönyvhöz képest intenzívebb olvasásról van szó, a tolmácsolás

szempontjából nagyobb a relevanciája az áttekintő és a kereső olvasásnak is, végül adott idő alatt több elemző olvasást próbál belesűríteni az alkalmazott olvasástípusok közé. (A felkészülés jelentőségéről és a pontosságra gyakorolt hatásáról lásd Díaz-Galaz et al. 2015.)

Az SI+T krízisforgatókönyvében, vagyis, ha a beszéd már a tolmácsolás megkezdése után jut el a fülkébe, a tolmács még mindig különböző olvasástípusokhoz folyamodhat. Tolmácsolás közben kereshet szemével a szövegben. Blattolhat, ami elemző olvasást tesz szükségessé. Vannak olyan tolmácsok, akik képesek a tolmácsolt beszédétől független szövegtartalmakat is olvasni viszonylag rövid ideig. Ez azonban egyrészt a jelentős kognitív teher (ld. Seeber 2015b), másrészt a professzionális standardok miatt nem jellemző.

Mindegyik forgatókönyvre jellemző, hogy az előadók által a kivetítőn megjelenített szövegeket, szöveggel is ellátott illusztrációkat, Power Point dokumentumokat a tolmácsok tolmácsolás közben követik a szemükkel, illetve olvassák, függetlenül attól, hogy a forrás-vagy a célnyelven íródtak-e. Jellemző trend, hogy a Power Point prezentációkat akkor is angolul vetíti ki az előadó, ha más nyelven szólal fel. A kivetített szövegek olvasása lehet áttekintő, kereső, esetleg elemző is.

A szinkrontolmácsolás közben végzett blattoló olvasás a maga nemében egyedülálló olvasástípus, még ha az elemző olvasáshoz soroltam is. Különbözik a csupán írott szöveg alapján végzett blattoló olvasástól annyiban, hogy egyrészt az elhangzó szöveg tempójához kell igazodni, másrészt figyelni kell, hogy az előadó nem tér-e el az írott verziótól. A blattolás mértéke folyamatosan változhat: az SI+T a blattolástól a szöveg nélküli szinkrontolmácsolásig terjed (lásd Gile 2009a, 2.8. alfejezet).

A 2. táblázat kapcsán meg kell jegyezni, hogy SI+T-nél (és általában a tolmácsolásnál) a fordítói javító/ellenőrző és korrektúraolvasás azért nem alkalmazható, mert értelemszerűen csak a forrásnyelvi szövegnél és párhuzamos szövegeknél beszélhetünk olvasásról: a célnyelvi beszéd szóban hangzik el. Különleges esetben előfordulhat, hogy a tolmács olvassa a saját célnyelvi szövegét tolmácsolás közben, ha valós időben gépeli és kivetítik azt, például siketek és nagyothallók részvétele esetén. Olvashatja továbbá a tolmács a célnyelvi beszédprodukciónak amennyiben az valamilyen okból megjelenik nyomtatásban, illetve tolmácskísérletek keretében, de ez már a tolmácsolási esemény után következik be és ezekkel a speciális esetekkel a dolgozt keretében nem foglalkozom.

2. táblázat: A fordítói olvasás típusainak előfordulása fordításnál és SI+T esetén

Olvasástípusok (Dudits 2011)	Fázis				Általános funkció (Dudits 2011)
	Fordí- tás (Dudits 2011)	SI+T			
		Órákkal, hetekkel, napokkal előre megkapja a szöveget a tolmács	A helyszínen kapja meg a szöveget a tolmács 15 perccel előbb	A tolm. megkezdése után kapja meg a szöveget a tolmács: krízis forgatókönyv	
<i>Fordítói áttekintő olvasás</i>	Előzetes	Otthoni és helyszíni előkészítés	Helyszíni előkészítés	NA	Tájékozódás
<i>Fordítói ismeretszerző olvasás</i>	Bármely	Otthoni és helyszíni előkészítés	Helyszíni előkészítés	NA	Tájékozódás
<i>Fordítói élményszerző olvasás</i>	Előzetes és utólagos	Otthoni előkészítés	NA		Hatásfelmérés és hatás- összevetés
<i>Fordítói elemző olvasás</i>	Fő	Otthoni és helyszíni előkészítés, tolmácsolás	Helyszíni előkészítés és tolmácsolás	Tolmácsolás	Megértés és értelmezés
<i>Fordítói kereső olvasás</i>	Bármely	Otthoni és helyszíni előkészítés és tolmácsolás	Helyszíni előkészítés és tolmácsolás	Tolmácsolás	Szövegelemek aznosítása
<i>Fordítói javító/ellenőrző olvasás</i>	Utólagos	NA (kivéve tolmácsolt szöveg valós idejű kivetítése)			Ellenőrzés
<i>Fordítói korrektúraolvasás</i>	Utólagos	NA			Ellenőrzés

Dudits részletesen elemzi az összes fordítói olvasástípust általános funkcióik, a bennük előforduló tipikus eljárások, domináns műveletek és domináns mechanizmusok tekintetében. Ilyen szempontból nincs jelentős különbség SI+T és az írott fordítás között, kivéve az elemző olvasás típusán belül a blattolást előkészítő és a blattoló olvasást, amelyeknél a feldolgozás néhány percen belüli, vagy azonnali kódváltást készít elő. Dudits (2011) nyomán hármát elemzek röviden az öt fordítói olvasástípus közül, amelyek SI+T-ben is előfordulnak: az áttekintő, az elemző és a kereső olvasást, mivel ezek a leginkább jellemzőek az SI+T-re. Mindháromnál először Dudits-tól idézem az adott olvasástípus

ismérveit, majd rámutatok, hogy mik a hasonlóságok és a különbségek a fordításnál és SI+T-nél. Az ismeretszerző és az élményszerző olvasásra csak utalok ebben az összehasonlításban.

Az elsősorban a forrásnyelvi szöveg tartalmáról való tájékozódást elősegítő áttekintő olvasás során csak bizonyos elemeket dolgoz fel az olvasó. Segítik a szövegrészek kiválasztását a szövegkohéziós eszközök (cím, nyitó- és zárómondat stb.) és a kulcsszavak. Elsősorban fogalomvezérelt mechanizmusok segítik az inferenciát. Az áttekintés közben azonosított nagyobb figyelmet igénylő szövegrészek alaposabb olvasása már az elemzéshez áll közelebb, és fordításpecifikus mechanizmusok váltják fel az általánosakat: az olvasó sokszor kísérletet tesz a célnyelvi megfogalmazásra, hacsak nem gátolja ezt magában tudatosan (Dudits 2011). A tartalomról és a szövegfunkcióról való tájékozódás ugyanúgy az első lépés SI+T-ben, mint a fordítás esetében. Ha van ideje a tolmácsnak, akkor azt is felméri közben, megint csak a fordítóhoz hasonlóan, hogy milyen további segédanyagok szükségesek. Ha a beszéd szövegével csak helyszíni felkészülés lehetséges, a problémás részeknek a tudatos kiválasztása, elemzése és tolmácsolást előkészítő fordítása a tolmács prioritása (éppen ezért a kódváltási mechanizmusok szándékos gátlása nem jellemző). Közben a tolmács egyes nehézséget jelentő elemek célnyelvi megfelelőit felírja, és a célnyelvi megformáláshoz szükséges változtatásokat (pl. szórend) is megjelöli, illetve azt, hogy más mértékegység szükséges a célnyelvben, és így tovább. Míg a fordításban az áttekintést mindig a szöveg egészére kiterjedő elemző olvasás követi, úgy erre SI+T-ben nem mindig van mód idő hiányában. Éppen ezért az áttekintő olvasás elmaradása jelentősen kihathat a célnyelvi produkcióra, míg fordításnál a fordított szöveg minőségét ez nem feltétlenül érinti. Másik különbség, hogy a tolmácsolás kontextusában nem jellemző a beszéd áttekintő olvasása alapján döntést hozni a megbízás elvállalásáról.

A tágan értelmezett fordítói ismeretszerző olvasás tekintetében nincsenek jelentős különbségek a fordításnál és SI+T-nél, mivel a szöveg tartalmával kapcsolatos tájékozódásra és kutatótevékenységre többnyire huzamosabb idő birtokában van mód. A tolmácsolás előtti percekben ez inkább a problémát jelentő szavak, kifejezések, terminusok kikeresésére korlátozódik, vagyis „nyelvi jelentéssel” és „nyelvi formával kapcsolatos tájékozódásra” (Dudits 2011: 89). Egy-egy szó kikeresése tolmácsolás közben is előfordulhat, de ez inkább a kabinpartner feladata. Az élményszerző olvasás ismérvei azonosak a fordításnál és SI+T-nél. Dudits a fordítói elemző olvasást úgy definiálja, hogy az

dominánsan a fordítás fő fázisában alkalmazott, elsődleges jelentőségű, megértésalapú olvasástípus, amely a forrásnyelvi szöveg különböző szintű szintaktikai, szemantikai, pragmatikai és kritikai feldolgozásában megnyilvánuló, fordításspecifikus (a célnyelvi szövegalkotás szándéka által közvetlenül meghatározott) szövegértési és szövegértelmezési műveleteket foglal magában (Dudits 2011: 93).

Az elemző olvasás SI+T-ben is elsődleges jelentőségű, mert a forrásnyelvi szöveg értelmezése és az üzenethez való hűség szempontjából nagy mértékben kihat a célnyelvi szöveg minőségére. Ez vonatkozik SI+T-nél a blattolást előkészítő elemző olvasásra, de amennyiben nem olvasta a szöveget előre a tolmács, vagy csak egyes részeit olvasta, és blattolásra hagyatkozik menet közben, úgy a blattolás közben végzett elemző olvasásra is. Az elemző olvasás SI+T-ben teljes mértékben fordításspecifikus, akárcsak az írott fordítás folyamatában. Anyanyelvre fordítás esetén elmondható, hogy a nyelvi közvetítés mindkét formájában idegen nyelven történik a szövegfeldolgozás, ezért – mint Dudits (2011) rámutat – összefügg az idegen nyelvi nyelvkészséggel és olvasási készséggel, de az anyanyelvi olvasási készséggel is, mivel utóbbi az idegen nyelvtudás mellett alapvetően meghatározza az idegen nyelvi olvasási készséget. A tolmácsolás kontextusában ez egyaránt vonatkozik a „B” és „C” nyelveken történő, tolmácsolást megelőző elemző olvasásra.

Dudits (2011) hangsúlyozza, hogy a strukturális feldolgozás megelőzheti a lexikait, bár a kognitív pszichológiai elméletek egy része éppen a lexikai feldolgozás elsőbbségét mondja ki. Bakti is kiemeli, hogy „[m]ind az olvasók, mind a hallgatók rögtön elkezdik a mondat szemantikai értelmezését, és nem várják ki a mondat végét, hogy elkezdjék az értelmezést” (Bakti 2010: 27). Az SI+T kontextusában ez a szöveggel való felkészülés és a tolmácsolás szakaszára nézve egyaránt releváns: a mondatok szerkezetét már a mondat befejezése előtt azonosítja a tolmács, illetve a mondat egészének elolvasása/elhangzása után akkor is, ha egyes szavak jelentésével nincsen tisztában (Bell 1998, idézi Dudits 2011). A forrásnyelvi szöveg kritikai feldolgozásában, tartalmáról és formájáról való reflektálásban egyszerre játszanak szerepet a szövegen belüli információk és a szövegen kívüli, a világról, a szöveg témájáról korábban szerzett tudás (Dudits 2011). Ez beszéd kéziratának tolmács általi elemző olvasására is vonatkozik. Csupán abban érhető tetten különbség, hogy ez az értékelő-reflektáló folyamat az olvasást követő tolmácsolási szakaszban tovább folytatódik, és jelentősen árnyalódik.

Dudits (2011) a fordítói kereső olvasástípusról elmondja, hogy a fordítás bármely fázisában alkalmazható, egy lexikai elem vagy az általa jelölt jelentés azonosítására szolgál. Az adott lexikai elem megértése nem feltétlenül teljesül: ha annak helyesírására vagy kollokációs jellemzőire kíváncsi az olvasó, akkor elég a betűsort felismerni, azaz dekódolni. De az is lehet, hogy éppen a jelentés megállapítása a cél. Ilyenkor a kereső olvasás abban az esetben hatékony, ha az automatikus dekódolás mellett gyorsan meg is érti a keresett elemet az olvasó.

A kereső olvasás az a fordítói olvasástípus, amely az SI+T mindegyik forgatókönyvére, és a tolmácsolási megbízás minden fázisára jellemző. A keresés nem korlátozódik a forrásnyelvi szövegre és háttéranyagokra, a célnyelvi megfelelők keresése különféle célnyelvi szövegekben is történhet, például a kivetített Power Point prezentációban. Az SI+T-nél jellemző, hogy mivel rendelkezésére áll a beszéd írott változata, abban a tolmács megkeresi, hol jár az előadó. Teheti ezt azért, hogy bizonyos részeket blattoljon, vagy csak egyes szövegelemek azonosításához, elmulasztott adatoknak a célnyelvi beszédproduktióba foglalásához, nevek ellenőrzéséhez, vagy egyszerűen azért, hogy követni tudja a szemével, hol jár az előadó. Végül elmondható, hogy SI+T-ben a dekódolás csak a kereső olvasásban jut kiemelt szerephez, szemben a fordítással, ahol a korrektúraolvasásban és a javító/ellenőrző olvasásban is. A megértés dominál a fennmaradó négy olvasástípusban, ezekben a dekódolás automatikusan történik.

2.5.6. A beszédproduktió elméletei és a megakadásjelenségek

Gósy (2005) beszámol a beszédproduktió folyamatának pszicholingvisztikai modellezéséről. A modellezést nehezítette, hogy a közlést megelőző és a kivitelezéshez szükséges folyamatok nehezen megfigyelhetők. Rejtve működnek, nagyon gyorsan és csak a végeredményt tudjuk vizsgálni (Bakti 2010). Abból indultak ki a kutatók, hogy a folyamat működésének a megértéséhez vezető legjobb út a hibás működés feltárásán keresztül vezet (Csépe et al. 2008). Gósy (2005) ismerteti azon speciális eljárásokat, amelyeket a beszédproduktió vizsgálatához dolgoztak ki: szókeresés nehéz körülmények között, elemek sorba állítása, nyelvgyötrők és az újabban egyre inkább használatos nyelvbottlást kiváltó kísérleti helyzetek. A beszédproduktió kutatásában a hatvanas évektől két irány dominált: 1) a hezitációs jelenségek tanulmányozása és visszakövetkeztetés a produktió előtti folyamatokra, 2) a nyelvbottlások elemzése a rejtett folyamatok felderítésére. Ezek alapján számos különböző modell jött létre: a modellek összefoglalását lásd Gósy (2005), Csépe et al. (2008), és Bakti (2010). A produktós folyamat hibáinak gyűjtéséből szó- és

szöveggyűjtemények keletkeztek, majd ezekből jöttek létre később a megakadásjelenségek korpuszai. A megakadásjelenségek meghatározására és csoportosítására röviden kitérek, mert a kutatás empirikus részében a hibaelemzés kategóriáinak a meghatározásában szerepet játszottak.

A nyelvbotlásokról szóló első ismert munkát al-Kisa'i nevű arab nyelvész jelentette meg a nyolcadik században. Európában több mint egy évszázadra nyúlik vissza a megakadásjelenségek tanulmányozása (Gyarmathy 2015). Az első nagy, spontán beszéd közben ejtett hibákat tartalmazó gyűjtemény, amely már korpusznak tekinthető, 1895-ben jelent meg és összeállítása Meringer-Mayer nevéhez kapcsolódik: ez több mint 8000 adatot tartalmaz. A Gósy-féle magyar Nyelvbotlás-korpusz mintegy 5000, spontán beszédből rögzített megakadást tartalmaz (Gósy 2005, Csépe et al. 2008, Gyarmathy 2015). A beszéd közben tapasztalható megakadásjelenségeket általában úgy definiálják, hogy azok „a folyamatos beszédet megtörő jelenségek, amelyek az elhangzottak tartalmához nem járulnak hozzá”, vagyis gyűjtőfogalomról van szó (Gósy 2005: 95). Okai lehetnek egyrészt, hogy a beszélő nem biztos benne, hogy mit akar mondani, másrészt, hogy téves műveleteket hajt végre annak ellenére, hogy folyamatosan próbálja kontrollálni a mondanivalóját mind a tervezés, mind az artikuláció szintjén.

A Nyelvbotlás-korpusz kategóriájából a bizonytalanságból fakadó jelenségekhez tartoznak „a (nem lélegzetvétel és nem retorikai célú) néma szünetek, a hezitálások (ezt nyökögésnek is nevezik), a nyújtások, az újrakezdések, az ismétlések és a töltelékszavak”, a téves kivitelezés jelenségei (hiba típusú megakadásjelenségek) közé tartoznak az elszólások, a morfológiai és szintaktikai hibák, a kontamináció, a téves szótalálás (téves szókezdés és malapropizmus), a nyelvem hegyén van jelenség, a szóváltoztatások, az újraindítások, a sorrendiségi hibák (perszeveráció, anticipáció és metatézis), egyszerű nyelvbotlások (Gósy 2005: 96–99). A megakadásjelenségek e két nagy kategóriáját a magyar szakirodalomban Gósy vezette be 2002-ben (Gósy 2002). Gyarmathy (2015) rámutat, hogy bár a nemzetközi szakirodalomban nem különítik el ilyen élesen a két kategóriát, abban a hazai és a külföldi szakirodalom is egyetért, hogy a megakadások egy része tervezési bizonytalanságból, másik része kivitelezési hibából fakad. Gyarmathy azt is írja, hogy a magyar szakirodalomban ma legáltalánosabban elfogadott osztályozás, amelyben a hibák Levelt (1989) beszédprodukciós modelljének szintjeihez köthetők, némileg módosított Gósy kategóriáin. Az újraindítás például a korábbi rendszerezésben mind a bizonytalansági, mind a hibajelenségek között szerepelt, a jelenlegi osztályozás azonban már csak bizonytalansági megakadásnak tekinti.

A besorolás ingadozásának oka az, hogy az artikuláció megállását több dolog okozhatja, bizonytalanság, illetve időt nyelés a kijavításhoz. Az új osztályozásban a téves kivitelezések közé tartoznak a freudi elszólás, a malapropizmus, a grammatikai hiba, a kontaminációk, a téves szótalálás, a „nyelvem hegyén van” jelenség és a sorrendiségi hibák, egyszerű nyelvbotlások (Gyarmathy 2015). Ami a megakadások percepcióját illeti, Bóna (2009) több kutató kísérleti eredményére hivatkozva hangsúlyozza, hogy a hallgatónak szüksége van a megakadásokra, még hozzá nyelvtől függetlenül, mert ezek adnak neki időt az elhangzottak észlelésére és megértésére. A hallgató sokszor észre sem veszi, illetve gyorsan korrigálja a megakadásokat. A megakadások kategóriáira és bizonyos alkategóriákra a hibaelemzés módszertani ismertetőjében (a 7.5 alfejezetben) visszatérek.

A hetvenes-nyolcvanas években a pszicholingvisztika főbb irányainak megfelelően további modellek születtek: a konnekcionista modellekben jellemzően a párhuzamos és együttes folyamatok eredményeképpen jön létre az információkezelés, elkülönült reprezentációs szintek nélkül. Az interaktív modellekben pedig jellemzően a korábban működésbe lépő modulokra visszahatnak a később működésbe lépő modulok. Ezek egy részében ellentétes irányok is megengedettek, szemben az olyan akcióterjedéses modellekkel, amelyek a működést felülről lefelé képzelik el, kaszkádszerű reprezentációval (Gósy 2005). Bóna (2009) mondatészlelést vizsgáló kísérletekkel bizonyította, hogy a beszédfeldolgozás során felülről lefelé irányuló elemzések is történnek az alulról felfelé irányulókkal mellett, amit az interaktív modellek írnak le. A beszédhibák tanulmányozásához hozzájárultak a kronometriai kutatások, amelyek a reakcióidők segítségével a beszédprodukciónak idői lefutását mérik, pl. képmegnevezés (Csépe et al. 2008). Ezek közül a legismertebb a Levelt-féle modell.

Levelt korábbi modelleket ötvöző beszédprodukciónak modellje a legelfogadottabb. (Levelt 1989-es modelljét Gósy 2005: 83-88 és Csépe et al. 2008 összefoglalói alapján, az általuk használt magyar terminológiával ismertetem.) Az önálló modulokból és ellenőrző folyamatokból álló modell hierarchikus szerveződésű, de párhuzamos működést is lehetővé tesz. A beszélő a fogalmi szinten generálja az üzenetet (háttértudása, a helyzet és a diskurzus ismerete stb.) alapján. Az úgynevezett „átalakító” bonyolítja le a grammatikai és a fonológiai tervezést, mindkettő kapcsolódik a közlés létrehozásához szükséges információkat tároló mentális lexikonhoz.

A beszéd tényleges kivitelezését a fonetikai terv alapján az „artikulátor” végzi. A beszédet két fő folyamat előzi meg: az átadásra szánt nyelvi gondolat megtervezése

(kommunikációs és illokúciós szándék, grammatikai megtervezés előkészítése) a makroszinten, és a tervnek megfelelő aktuális nyelvi forma hozzárendelése a mikroszinten. Utóbbi magában foglalja a beszédaktusok nyelvi formába öntését, a lexikai egységek kiválogatásának megkezdését a mentális lexikonból és egy elhangzási időrendet. A mikro- vagy részlettervezés a makrotervezés befejeződése után kezdődik, de sokszor bizonyos átfedésben, viszonylag párhuzamosan mennek végbe a folyamatok és a beszélő nincs is tudatában, hogy szimultán zajlik mind a kétféle tervezés (Gósy 2005).

A reprezentációs szinteken kívül a modell feltételezi, hogy az egész beszédprodukciós folyamatot végigköveti az önmonitorozás. Az önmonitorozás közbeléphet, azaz javíthat a szemantikai-grammatikai előkészítési fázisban, még az artikuláció előtt, vagy a fonológiai-fonetikai kódolás fázisában, ahol a javításban feltételezhetően a perceptuális rendszer is segítséget nyújt, mert a hangokat már kiejtette a beszélő (Csépe et al. 2008). Bakti emlékeztet, hogy egyik beszédprodukciós modell sem ad beható magyarázatot a formulaszerű nyelvhasználat (*formulaic language*) létrehozására.

2.5.7. A memória szerepe a tolmácsolásban

A tolmácsolás nagy mértékben támaszkodik a memóriára, arra, ahogyan a tolmács előhívja az információkat a memóriájából, szerepe éppen ezért meghatározó a tolmácsolás kimenetele szempontjából. A kódolás, tárolás és előhívás folyamataiban számos memóriarendszer vesz részt (Bajo és Padilla 2015). A többszöröstár memória (Atkinson és Schiffrin 1968) klasszikus pszichológiai elmélete szerint három memóriatár osztja meg a tárolás feladatait: az érzékelő tárok, a rövid távú és a hosszú távú tár.

Az érzékelő tárokban alig egy másodpercig tudjuk megtartani az információt, mielőtt az a rövidtávú memóriába kerülne, amely aztán 20-30 másodpercig tárolja. Ismétléssel vagy gyakorlással aztán a hosszú távú memóriába kerül az információ meghatározatlan időre (Bajo és Padilla 2015). Baddeley és Hitch (1974) a rövidtávú memória helyébe megalkotta a munkamemória fogalmát, amely nemcsak tárolja, de tudatosan feldolgozza és kezeli is az információt. A szinkrontolmácsolás kutatásában ennek nagy jelentőséget tulajdonítanak. A munkamemória fő részei az artikulációs hurok (*phonological loop*) és a vizuális-téri vázlatfüzet (*visual-spatial sketch-pad*), valamint a korlátozott kapacitású központi végrehajtó, amely a tudatos figyelmet igénylő feladatoknál játszik szerepet (G. Láng 2002). Később Baddeley (2000) az epizódikus tár (*episodic buffer*) hozzáadását javasolta a modellhez, amely korlátozott kapacitással multimodális kódban teszi lehetővé információk

ideiglenes tárolását és az ezzel kiegészített modell az információk integrálására koncentrál. Baddeley határozottan azon felfogással szemben foglal állást, hogy a munkamemória csak a hosszú távú memória aktivált része, mondván, hogy a munkamemóriának saját tárolókapacitása van.

Számos kísérlet irányult a tolmácsolás munkamemóriára gyakorolt hatásának a kimutatására. Azt a feltételezést igyekeztek bizonyítani, hogy a hivatásos tolmácsok munkamemóriája fejlettebb, mint a tolmácsolással nem foglalkozóké, beleértve a tolmácsshallgatókat. A fejlettebb tolmácsmemória azt bizonyítaná, hogy gyakorlattal a munkamemória fejleszthető. Az eredmények azonban nagyon vegyesek attól függően, hogy milyen mérési módszert alkalmaztak a munkamemória teljesítményének a mérésére (Timarová 2015). Liu és munkatársai nem találtak összefüggést a munkamemória tárolóterjedelme és a tolmácsolási szakértelem, illetve tapasztalat között, kezdő és haladó tolmácsshallgatók és hivatásos tolmácsok csoportjaival vizsgálva (Liu et al. 2004), de más eredmények arra engednek következtetni, hogy a munkamemória figyelemszabályozása fejlettebb a tolmácsoknál. Sikerült bizonyítani, hogy a tolmácsolási tapasztalattal rendelkezők jobban kiiktatják a zavaró tényezőket (Timarová 2015).

Darò és Fabbro (1994) kimutatták, hogy a fonológiai interferencia a tolmácsok munkamemóriájára is kihat, és eredményeik alapján modellezték a memóriarendszerek szinkrontolmácsolás közbeni működését. Timarová (2015) fenti eredményei megerősítik a fonológiai interferenciával, másképpen az artikulációs elfojtással (*articulatory suppression*) kapcsolatos kutatások eredményeit, nevezetesen, hogy a tolmácsok munkamemóriájának a teljesítménye kevésbé romlik attól, hogy közben beszélniük kell. Az olvasási és hallgatási memória-feladatokkal és egyéb kísérleti úton kapott szerteágazó eredmények miatt szükség van azonban a módszerek összeegyeztetésére és nagyobb mennyiségű összehasonlítható adatra ahhoz, hogy a munkamemória és a tolmácsolás kapcsolatára több fény derüljön (Timarová 2015).

Az emlékezeti folyamatokkal kapcsolatos kutatások alátámasztják a hosszú távon tárolt tudás szövegértésben játszott szerepét: a tolmács a hallottak alapján levont következtetéssel pótolja az inputban explicit módon nem kódolt információkat (G. Láng 2002). A hosszú távú memória deklaratív és procedurális memóriára osztható fel. Előbbi a tudatosan előhívható tények és események tárolásáért felelős, Tulving felosztotta a szemantikai és epizódikus memóriára (Tulving 1972). A procedurális memória az automatizálódott készségekért felelős. Tolmácsolásnál a deklaratív memória a háttértudás

mozgósításában vesz részt, hogy az üzenetre nézve releváns információt gyorsan előhívja a tolmács, és együttműködik a munkamemóriával. Az együttműködést segíti elő például a tolmácsolási feladathoz kapcsolódó deklaratív tudás elsajátítására szolgáló felkészülés (Díaz-Galaz et al. 2015), lásd még 2.14. alfejezet. A procedurális memória szerepe pedig az automatikussá váló tolmácsolási folyamatokban és stratégiákban fontos, mivel ily módon több figyelem szabadul fel az érteshez és a beszédprodukciónak is. Craik és Tulving rámutattak, hogy minél mélyebb szintű a feldolgozás, annál maradandóbb emléknymot hoz létre, valamint felismerték a feldolgozás részletességének és egyediségének a jelentőségét is (Craik és Tulving 1975, idézi G. Láng 2002). A konszekutív tolmácsolás jár a legmélyebb feldolgozással, mert mind a memória, mind a figyelem fenntartott erőfeszítését kívánja meg a tolmáctól (Bajo és Padilla 2015).

2.6. A stratégia fogalmának meghatározása

A nehézségeket a tolmács stratégiákkal igyekszik áthidalni. Bár a tolmácsolás minden fajtájában stratégiákat használnak a tolmácsok, a tolmácsoláskutatásban a legtöbb figyelem a szinkrontolmácsolásban előforduló stratégiák felé fordult. A stratégiák „fordítási problémák megoldására használt eljárások” (Lörscher 1991: 76, idézi Kalina 2015: 402).

A fordítástudományban a stratégia terminus használata igen változó. Chesterman (1993) értelmezésében a stratégia a törvény és a norma fogalmainak a viszonyában értelmezendő. A fordítási viselkedésnél a racionális tettet sokszor stratégiának hívják, amely tudatos problémamegoldó eljárás, célja pedig a szakmai és elvárásbeli normák teljesítése. Ha rendszeresen használják, fordítói viselkedési törvénnyé válik, ha kompetens szakemberek használják rendszeresen, normatív törvénnyé válik. Gile a törvényt viselkedési tendenciaként értelmezi, nem preskriptív szabályként. Őszerinte a tolmácsstratégiákat (*tactics*) az alábbi viselkedési törvények irányítják: az információ maximális helyreállítása, az interferencia minimalizása, a kommunikációs hatás maximalizása, és bár kerülendő, a legkisebb erőfeszítés törvénye és az önvédelem (Gile 2009a: 211–214). Ami a stratégiák csoportosítását illeti, Venuti (1998) honosító és idegenítő globális fordítási stratégiákat különböztetett meg, de számos más szembeállítás létezik, többek között az eljárásbeli–textuális; helyi–globális; megértési–előállítási; szabad–szó szerinti fordítási stratégiák megkülönböztetései (Kearns 2009).

A tolmácsoláskutatásban szintén sokrétű fogalom a stratégia és számos osztályozás lehetséges. Kalina (2015) rávilágít, hogy a tolmácsolás kognitív megközelítésében elterjedt a stratégia fogalmának a használata, de a párizsi iskola keveset foglalkozott vele, mert a beszédértés és beszédprodukció folyamatait az egynyelvű módban zajló folyamatokhoz hasonlították, mondván, hogy a tolmács a deverbilizáció, azaz a jelentés megragadása után a nyelvi és a világról szóló tudásának segítségével természetesen adja vissza az üzenetet a célnyelven. Kalina úgy érvel, hogy az egynyelvű módban alkalmazott diskurzustratégiák nem elegendők a tolmácsolás összes problémájának a megoldásához és azokat ki kell egészíteni, valamint hatékonyabban alkalmazni az időkényszer és a jelentős kognitív teher mellett folyó tolmácsolás sikeréhez. A stratégiák tárgyalásánál vitatott, hogy a tolmács tudatos, vagy önkéntelen döntéseiről van-e szó (Kalina 2015).

Pöchhacker (2004) rámutat, hogy a stratégiák értelmezésénél szokás az input nehézségeiből kiindulni, de az elvárások szerepe, amelyeknek a fordítók igyekeznek megfelelni – ezeket Chesterman (1993) elvárás-normáknak nevezi (*expectancy norms*) – nem kevésbé meghatározó. Ennek megfelelően Pöchhacker a megterhelő inputtal való megbirkózáshoz alkalmazott folyamatorientált stratégiákat és a hatékony kommunikáció érdekében használt termékorientált stratégiákat különböztet meg. A feladatokhoz kapcsolódó (*task-related*) stratégiák elnevezése változó: Gile-nél *tactics*, ő a *strategies* szót a „konkrét célú, tervezett eljárások” számára tartja fenn, például a konferenciára való felkészülésre (Gile 2009a: 201), Jones-nál (2002) *techniques*. A feladatokhoz kapcsolódó stratégiákat Pöchhacker felosztja tolmácsolás közben (*on-line*) és a tolmácsolást megelőző vagy utólagos (*off-line*) fordítási eljárásokra. (Az eljárás, mód, technika egytől egyig előfordulnak a stratégia szinonimáiként a szakirodalomban, bár sok az értelmezésbeli különbség.) Az on-line stratégiák kifejezetten, de nem kizárólag jellemzők lehetnek egy adott tolmácsolási módra, ilyen például a jegyzetelés konszekutív tolmácsolásban, vagy a lemaradás (a fül-száj ívhossz megnyújtása) SI-ben a bejövő szöveg nyelvtani szerkezetének, tempójának, és a tolmács memóriakapacitásának a függvényében. A glosszáriumok készítése és a dokumentumok előkészítése jegyzetekkel az off-line stratégiákhoz tartoznak.

A nyelvek szerkezetének különbségeihez kapcsolódó stratégiák például a német nyelvről tolmácsolás esetén különösen jellemző kivárás (*waiting*) (Pöchhacker 2004). G. Láng (2002) az időnyerés több módjáról beszámol, amelyek során a tolmács nyitva hagyja az utat több lehetőség előtt. G. Láng vázolja, hogy az ilyen késleltetést nevezik egyrészt *hedging*-nek, másik elnevezéssel *stalling*-nak. De időt nyerhet a tolmács beszédtempójának

a lassításával, kitöltött szünetek beiktatásával is, amíg biztos nem lesz az elhangzó szöveg jelentésében. Ilyenkor a tolmács időnként vattázáshoz (*padding*) folyamodik: ez üres, információtartalom nélküli, később pontosítható közlések beszúrását jelenti. A nyelvek szerkezeti különbségeinek áthidalásában fontos szerepet játszik és általában az egyik legkutatottabb stratégia az anticipáció (Zanetti 1999). Bonyolult nyelvtani szerkezeteknél csakúgy, mint a forrásnyelvi szöveg gyors üteme esetén alkalmazott stratégiák a tapadás és a darabolás (Meuleman és Besien 2009), más néven approximációs stratégiák és a szalámitechnika (*saucissonage*). A szalámitechnika a bemeneti szöveg „feldarabolásával” mentesíti a munkamemóriát (G. Láng 2002).

A tartalom visszaadásának a módjaihoz és az azzal kapcsolatban felmerülő nehézségek kezeléséhez sorolható a sűrítés, amely során hosszabb beszédszakaszokat foglal össze és ad vissza a tolmács tömörebb megfogalmazásban, sokszor általánosítás segítségével és kihagyásokkal (Kalina 2015). A sűrítés szinkrontolmácsolásnál lehet a forrásnyelvi szöveg gyors tempója miatti kényszermegoldás, a konszekutív tolmácsolásban azonban általános stratégia, sőt sokszor elvárás. A kihagyás lehet önkéntelen is, nem csak szándékos. A tartalomhoz kapcsolódó stratégia a hozzáadás, más szóval explicitáció, amiről akkor beszélünk, ha egyébként nem érthető dolgot magyaráz el a tolmács vagy célnyelvi megfelelő híján valamit kifejt a célnyelvi közönsége számára. A kifejtésen kívül a nyelvi és társadalmi-kulturális különbségek feloldásának egy másik lehetséges módja a tartalom adaptálása a célnyelvi diskurzuskonvencióknak megfelelően (Pöchhacker 2004).

Pöchhackerétől eltérő nézőpontú, a beszédértés és beszédprodukció folyamatait szem előtt tartó csoportosítás Kalináé (2015), aki megkülönböztet megértéssegítő stratégiákat, ilyenek például az előkészítés, az input szegmentálása és a kikövetkeztetés; valamint beszédprodukció-orientált stratégiákat, ezek közé tartozik többek között a megfelelő regiszter használata, a tolmács javításai és azon döntései, hogy mely hibákat nem javítja ki, az intonáció és a prozódia alkalmazása. Transzkódoláson a beérkező információ szó vagy kifejezésszinten történő átváltását értjük, amihez a tolmácsnak nem kell tágabban értelmeznie a hallottakat és a felszíni struktúrára hagyatkozhat. A transzkódolás számok, nevek, terminusok, vagy más értelmezhetetlen vagy értelmezést nem igénylő szövegrészek esetén alkalmazandó stratégia (Harris 1974, Lederer 1982, G. Láng 2002, Kalina 2015). Túlzott használata azonban azt jelzi, hogy a tolmács nem alkalmazza az adott helyzetben megfelelőbb tolmácsolási stratégiákat (G. Láng 2002). A transzkódoláshoz hasonlóan kényszermegoldás lehet a forrásnyelvi szó átvitele a célnyelvbe (*reproduction* vagy *calque*)

(Gile 2009a). Kalina (2015) rámutat, hogy az ilyen felszíni struktúrához kötődő stratégiák interferenciához vezethetnek. Az interferencia elkerülésének egyik módja a szintaktikai transzformáció: eltérő szórend használata a célnyelvben, amikor azt a nyelvi norma nem tenné szükségessé.

Végül Gile *coping tactics* kategóriájába beletartoznak mindazok a tudatos eljárások, amelyek segítségével a tolmácsok a nehézségekkel megbirkóznak (Gile 2009a: 200–217). Ezek egy része már a fenti osztályozások valamelyikében is szerepelt. Gile a tolmácsolási feladat teljesítése közben alkalmazott stratégiák (*coping tactics*) kategóriáján belül három alcsoportot jelöl meg: 1) a *megértést* segíti a késleltetés, a szövegrész rekonstruálása a kontextusból, a segítségkérés a kabintárstól és az előkészített dokumentumokban való keresés a kabinban; 2) a *megelőzés* módjai a nevek és számok lejegyzetelése, a fül-száj ívhossz igazítása, az input szegmentálása a memória tehermentesítésére, a felsorolások elemeinek felcserélése; végül 3) a *beszédprodukcióban* az előbbieken kívül segítséget nyújt az általánosítás, a magyarázat vagy parafrázálás, a forrásnyelvi hangsor átvitele vagy adaptálása a célnyelvi produkcióban, a transzkódolás, a hallgatóság tájékoztatása fordítási problémáról, egyéb elérhető információforrás megnevezése, kihagyás, végső esetben párhuzamos fordítás vagy a mikrofon kikapcsolása.

Jelen dolgozatban a tolmácsolási stratégiákat a fent megadott értelemben használom, igen tágra tolmácsolási problémák megoldására szolgáló eljárásként értelmezve azokat. Stratégiai döntésen a tolmács azon döntését értem, hogy milyen eljárásokhoz folyamodik az adott tolmácsolási helyzetben. Tolmácsolási stratégiákon a fent ismertetett összes tolmácsolási eljárást értem. Amikor az SI+T-nél jellemzően alkalmazott stratégiákra utalok, ezek elsősorban a következők: az alapstratégia a beszéd írott változatának felhasználása tolmácsolás közben (mindig, néha vagy soha). Az írott szöveg előkészítési stratégiái (elsősorban, de nem kizárólag, sok rendelkezésre álló idő esetén) az alábbiak jelölése: nevek és titulusok, számok, mondatok tagolása és kapcsolása, hivatkozások, terminus technicusok, a bonyolult mondatok tagolása és a szükséges szórend-változtatások. Öt percnél kevesebb felkészülési idő esetén (jellemzően, de nem kizárólag) a szöveg átfutása, néhány fontos elem megjelölése, az első és az utolsó bekezdés elolvasása. Az auditív és a vizuális információk összehangolási stratégiái a lepillantás a szövegre szinkrontolmácsolás közben, illetve a folyamatos blattolás az elhangzó beszéd követésével és ezek váltott alkalmazása a tolmácsolási helyzet függvényében. További módspecifikus stratégia a jegyzetelés, segítségkérés a partnertől (rámutatás, hol tart az előadó, rámutatás a számokra, nevekre), a

számok tolmácsolásánál a transzkódolás, a kerekítés és a kihagyás (utóbbiak nem feltétlenül tudatos eljárások). A fordítói olvasás esetében Dudits (2011) nyomán globális és lokális olvasási stratégiákat (eljárásokat) is megkülönböztettem (lásd 2.5.4. alfejezet).

2.7. A blattolás meghatározása

A fordítás és a tolmácsolás nem mindig tisztán elkülöníthető. Bonyolódik egyrészt a helyzet akkor, ha a szóbeli közlés írott szövegen alapszik, mi több, előre megírt beszédet olvas fel az előadó. Sőt azáltal is bonyolódik, mint a fordítói olvasás kapcsán bemutattam, ha előzőleg megkapja a tolmács a beszéd szövegét, és így van ideje gondolkodni a célnyelvi megoldásokon. Ez ugyanis az írott fordításra jellemző elem, a tolmácsolás esetén legtöbbször erre nincsen idő.

A fordítás és a tolmácsolás között elmosódó határ szempontjából az SI+T a blattoláshoz hasonlítható, és mint ilyen, a tolmácsot szellemi tornára sarkallja (de Laet és Vanden Plas 2005). A blattolás „az írott szöveg hangzó visszaadása”, vagyis a fordítás és a tolmácsolás között elhelyezhető (Szabari 1999: 77). A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás nem véletlenül rokonítható a blattolással, hiszen van egy blatt komponense.

Felekné Csizmazia (2014) a blattolással kapcsolatban áttekintette a terminológiai változatosságot, amellyel a szerzők utalnak rá, és a sokféle definíciót, amelyek más és más jellemzőjét emelik ki a blattolási folyamatnak. Felekné Csizmazia rámutat, hogy az egyes definíciókban a szerzők a médiumváltásra teszik inkább a hangsúlyt, másokban a „percepció és a produkció egyidejűségét” hangsúlyozzák a kutatók (Felekné Csizmazia 2014: 26). Előbbire példa Klaudy és Mikkelsen és Gile megegyező definíciója a blattolásról: a blattolás „írott szöveg szóbeli fordítása” (Klaudy 1999: 27, Mikkelsen 1994: 381, Gile 2009b: 51). A blattolás egyidejűségét hangsúlyozza Gile: „a tolmács fennszóval fordítja a forrásnyelvi szöveget annak olvasása közben” (Gile 1997: 168). Felekné Csizmazia leírja azt is, hogy némely szerzők csak az írott szöveg felkészülés nélküli, azonnali szóbeli visszaadását tekintik blattolásnak, felkészülés esetén nem. Megint mások tágabban értelmezik a blattolást. Ebben a dolgozatban a blattolás és az SI+T blatt komponense az írott szövegnek felkészülés utáni szóbeli célnyelvi visszaadását is magában foglalja, nem csak a rögtönző blattolást. A felkészülést követő blattolást a tényleges tolmácsolási helyzeteken kívül gyakran alkalmazzák kutatók empirikus kutatásokban (Felekné Csizmazia 2014). Ilyen

kísérletet végzett Lambert (2004), de Laet és Vanden Plas (2005), Setton és Motta (2007), Lamberger-Felber és Schneider (2009).

2.8. A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás meghatározása

Az egyik legfontosabb különbség a spontán vagy a félspontán beszéd tolmácsolása és az előre megírt és felolvasott beszédek között éppen az, hogy az írott beszéd ugyan a gondolat születésével formálódik, de annak tolmácsolandó, szóban elhangzó változata már nem (G. Láng 2002). A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás elnevezésével és besorolásával kapcsolatban koránt sincs egyetértés a fordítástudomány és a tolmácsolás szakértői között. Az elnevezések közötti különbségek mögött mélyebb koncepcionális nézetkülönbségek rejlenek azzal kapcsolatban, hogy e tolmácsolási mód során milyen arányban veszi igénybe a tolmács különböző készségeit; hogyan történik az információ feldolgozása; nehezebb-e vagy könnyebb, mint a „közönséges” szinkrontolmácsolás.

A visszatérő kulcskérdés az, hogy a vizuális csatornán érkező információ nehézséget jelent-e vagy könnyebbséget a tolmács számára szinkrontolmácsolás közben, illetve, hogy mikor melyiket. Azért így merül fel a kérdés, mert a beszélt nyelvi tolmácsolásban, így SI+T-ben is mindenkor az elhangzott szöveg a mérvadó, azaz franciául: „*[s]eule la version prononcée fera foi*”, idézi de Laet és Vanden Plas (2005: 4) az Európai Bizottság Tolmácsolási Főigazgatóságának (DG SCIC) a használati utasítását többnyelvű konferenciák felolvasott beszédekhez. A legnagyobb különbség a besorolásokban az, hogy a szinkrontolmácsoláson „innen” vagy „azon túl” helyezik el, azaz mintegy közbülső lépésként könyvelik el, a blattolás és a szinkrontolmács között, vagy a szinkrontolmácsoláson túl, annak egy komplex fajtájaként, nehezítő tényezőkkel.

Az SI+T definiálása során az angol nyelvű szakirodalom nyomán (Pöchhacker 2004, Déjean Le Féal 1997, Lamberger-Felber 2001, Lamberger-Felber és Schneider 2009, Cammoun et al. 2009, Ivanov et al. 2014) az SI és az SI+T rövidítéseken kívül még kettőt fogok használni, magyar megfelelőikkel: ST – blattolás (*sight translation*); SIT – blattoló tolmácsolás (*sight interpretation*). Meg kell említeni, hogy az SI+T és az SIT felcserélhető, szinonim fogalmak, a plusz jel (+) a terminológiabeli különbséget jelzi ugyanazon fogalom megjelölésénél. A szakirodalomban előfordul még az *SI with text* rövidítés is, ezt a dolgozatban az átláthatóság kedvéért mellőzöm.

Seleskovitch és Lederer (2002) a *Pédagogie raisonnée de l'interprétation* egy alfejezetét az SI+T (franciául: *simultanée avec texte*) problematikájának szentelik, és lefektetik, hogy ez a tolmácsolási mód se nem igazán fordítás, se nem tolmácsolás a szó szoros értelmében: öszerintük e kettő keveréke. Megkülönböztetik spontán beszédek szinkron tolmácsolásától, és rendkívül nehéz szinkrontolmácsolási feladatnak tekintik. Tömören így írják le: „[a] tolmácsok olyan szöveget fordítanak, amelyet hallanak és látnak is egyszerre” (Seleskovitch és Lederer 2002: 204). Daniel Gile a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás (SI+T) terminust használja, és röviden a következőképpen definiálja: „az előadó felolvas egy szöveget, amelyet a tolmácsok is megkaptak” (Gile 2009a: 181). Gile rámutat, hogy ezt a fajta tolmácsolást az SI és a blattolás keverékeként lehet végezni, méghozzá a tisztán SI-től a tisztán blattig terjedően. Előbbinél nincsen hagyatkozás az írott szövegre, utóbbinál pedig az elhangzó beszédre nincs (Gile 1997). E két szélsőséges eset úgy is leírható, hogy SI-nél megfosztja magát a tolmács a vizuális segítségtől, ha pedig blattol, először is fennáll a nyelvi interferencia veszélye, másrészt elmulaszthatja az írott szövegtől való eltéréseket (legyen az megjegyzés, hozzáfűzés, vagy egyéb módosítás). Ebben az esetben további problémát jelent, hogy állandó késztetést érez a tolmács mindent fordítani akkor is, ha gyors az előadó, és egyre jobban lemarad, ahelyett, hogy időnként tömörítene és szelektív kihagyásokkal tartaná a tempót, emiatt előbb-utóbb kénytelen nagyobb szövegrészt kihagyni (Gile 1997, 2009a). A nagy lemaradás, ami kihagyáshoz vezet a „telítettség” (*saturation*) egyik esete (Gile 2009a: 182). A tolmáctól függ tehát, hogy ilyen szituációban milyen arányban blattol és szinkrontolmácsol, és ennek összes eseteit az SI+T-nek tekinthetjük.

Lambert (1991) a *sight interpretation* (SIT) terminust használja, amit magyarul a blattoló tolmácsolás kifejezésnek feleltettem meg. Megjegyzi, hogy e közvetítési mód szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás néven is ismert (SI+T), tehát előbbi utóbbi szinonimájaként használja. Szerinte közelebb áll a szinkrontolmácsoláshoz, mint a blattolás, mivel az üzenet auditív és vizuális csatornán is érkezik. A szinkrontolmácsolás egy módozatának tekinti, de öszerinté annál könnyebb, az igazi szinkront csupán közelítő gyakorlat (Lambert 1991). Franz Pöchhacker (2004) az ilyen nyelvi közvetítést a szinkrontolmácsolás speciális fajtájának tartja, és a szinkrontolmácsolás szöveggel (SI+T) terminust használja Seleskovitch-hoz és Gile-hez hasonlóan.

Setton és Motta amellet érvel, hogy a szinkrontolmácsolás szöveggel (SI+T) „a fordítás és a tolmácsolás között félúton helyezkedik el” (Setton és Motta 2007: 210).

Besorolásukra az a magyarázat, hogy szerintük a két forrásból érkező információ és a felkészülésre rendelkezésre álló idő növelik a tolmács esélyeit, hogy teljes és pontos tolmácsolást nyújtson, sőt így több lehetősége nyílik az információ rendezésére és (újra)strukturalizálására (Setton és Motta 2007).

Az orosz fordítástudományi iskola sokáig nem ismerte a szinkrontolmácsolás szöveggel kifejezést, helyette a „szinkron blattolás” terminust használta rá, a szinkrontolmács három fajtájának egyikeként megkülönböztetve a tiszta SI-től és az előre lefordított szöveg egyidejű felolvasásától. Irina Alekseeva „szóbeli blattolás”-ként utalt az SI+T-re (Alekseeva 2004, idézi Ivanov et al. 2014: 50). Chernov orosz nyelven publikált könyveiben használt szóhasználatáról Cammoun és szerzőtársai számolnak be. 1978-ban Chernov még a blattolás szóval utalt az SI+T-re, anélkül, hogy elítélte volna a „szóbeli” vagy „szinkron” jelzőket, és nem foglalkozott vele; később már a nyugatias szinkrontolmácsolás szöveggel (SI+T) kifejezést használja, bár továbbra sem tárgyalja (Chernov 1978, 1987 idézik Cammoun et al. 2009, Ivanov et al. 2014).

Chernov (2004) a spontán és a felolvasott szövegek viszonyában tárgyalja az SI+T-t, azon belül is a szélsőséges körülmények (időkorlátok) közötti szinkrontolmácsolásnak sorolja be, ahol egyenlőtlenek a beszédprodukciónak a feltételei az előadó és a tolmács esetében. Úgy írja körül az SI+T-t, hogy az előadó előre elkészített szöveget olvas fel, amelyet a tolmácsnak spontán kell visszaadnia a célnyelven (Chernov 2004). Chernov definíciója egyedi annyiban, hogy az egyenlőtlen feltételeket említi. Arra nem utal, hogy a tolmács megkapja, esetleg elő is készíti a szöveget.

A hazai szakirodalomban Felekné Csizmaziánál a blattolás felosztásában kap helyet az SI+T (Felekné Csizmazia 2014), de a szerző rámutat, hogy a legtöbb kutató nem a blattoláshoz, hanem a tolmácsoláshoz sorolja a nyelvi közvetítésnek ezt a módját. „Attól függően áll közelebb a tolmácsolás a szinkrontolmácsoláshoz vagy a blattoláshoz, hogy mire támaszkodik inkább a tolmács: az előtte lévő írott szövegre vagy inkább a hallottakra” (Felekné Csizmazia 2014: 30)

Akárcsak Setton és Motta (2007), Cammoun és szerzőtársai is úgy gondolják, hogy e tevékenység, amely kezdetben a tudományos és szakmai fórumok sajátja volt, ma már a konferenciatolmácsok munkájának nagy részét teszi ki a nemzetközi szervezetekben és intézményekben csakúgy, mint a magánpiacon. A szerzőnégyes vizsgálatának indítókai pontosan az, hogy az SI+T szervesen beépült a konferenciatolmácsok munkájába, és bár a

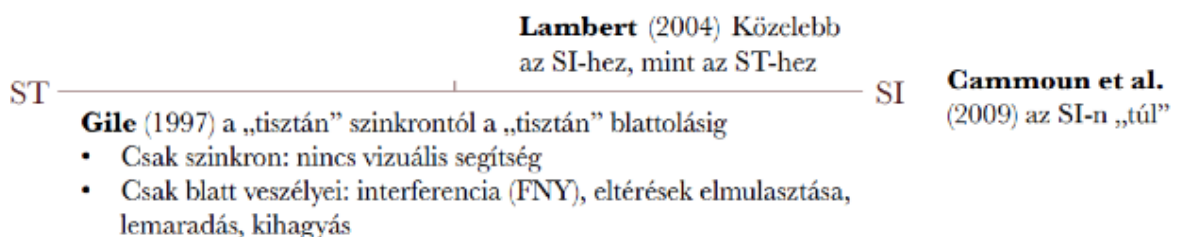
neves tolmácsképzők mind felkészítenek rá bizonyos mértékig és változó módszerekkel, nagy szükség van a tolmácsképzésben egy elméletileg megalapozott, empirikusan alátámasztott és jól szervezett modulra, amely egységes módon a megfelelő stratégiákra készít fel a szöveg használatához (Cammoun et al. 2009).

Cammoun és munkatársai kutatásuk során abból indultak ki, hogy az SI+T a nyelvi közvetítés egyik legösszetettebb forgatókönyve. Az ő szavaikkal SI+T-nél

[a] többértékű feldolgozás speciális terhet ró a tolmács kognitív forrásaira azáltal, hogy még egy input és feladat (vizuális feldolgozás) hárul rá az auditív csatornán érkező információn és az azt követő számos egyéb feladaton felül, amelyek a verbális üzenetnek a forrásnyelvből a célnyelvi megfelelőjébe való átalakítása során felmerülnek. (Cammoun et al. 2009: 10)

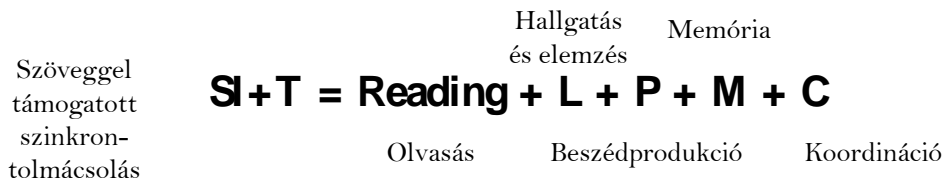
Szerintük tehát nemhogy egy lépéssel a szinkrontolmácsoláson innen, hanem egy lépéssel azon túl helyezhető el az SI+T. A 2. ábra szemlélteti, hogyan helyezték el a kutatók az SI+T-t az SI-hez és az ST-hez képest.

2. ábra: Az SI+T helye

Daniel Gile erőfeszítés-modellje mögött (lásd 2.4. alfejezet) az a feltételezés húzódik meg, hogy tolmácsolás közben egyszerre több különálló művelet verseng a véges feldolgozó kapacitásért (Gile 2009a). Az SI-re felállított erőfeszítés-modelltől az SI+T modellje csak abban különbözik, hogy az olvasási erőfeszítés is részesül az összkapacitásból. Az SI+T-vel tehát a következő erőfeszítések hozhatók összefüggésbe: olvasási erőfeszítés (Reading Effort), hallgatási erőfeszítés (Listening effort), memória erőfeszítés (Memory Effort), beszédprodukciós erőfeszítés (Production Effort) és a koordinációs erőfeszítés (Coordination Effort) (Gile 2009a: 181). A vizuális input hátulütőit az írott szöveg által kínált előnyök kompenzálják. Gile SI+T-re alkalmazott erőfeszítés-modelljét a 3. ábra szemlélteti.

3. ábra: Gile erőfeszítés-modellje SI+T esetén (2009a)

SI+T = Simultaneous interpreting with text

Efforts:

Reading effort

L = Listening effort

P = Production effort

M= Memory effort

C = Coordination effort

Sok tolmács számára a szöveg akadály, másoknak mankó. Cammounnak és szerzőtársainak (2009) a hipotézise abban áll, hogy a figyelemelterelő hatás és a kognitív korlátok ellenére a szöveg az adott helyzetnek megfelelő, tanulható stratégiákkal hasznos eszközzé is válhat a tolmács számára. Módszereik szakirodalmi áttekintéssel megalapozott interjúk, e-mailes tudakozódás és felmérés voltak.

Négy forgatókönyvbe csoportosították az SI+T gyakorlatban előforduló eseteit, és kérdőíves felmérésükben ezeket külön vizsgálták, mivel más és más stratégiákat követelnek meg a tolmáctól mind a felkészülés, mind a kabinban történő felhasználás szempontjából. Az első az „ideális forgatókönyv”, amikor a tolmács órákkal, napokkal, akár hetekkel a tolmácsolási esemény előtt megkapja a szöveget. A második eset az, amikor 15–30 perccel előbb kapja kézhez a szöveget, a harmadik esetben kevesebb, mint 15 perccel a kezdés előtt, végül az utolsó a „krízis” forgatókönyv, amikor a beszéd megkezdése után adják be a kabinba a szöveget.

Felmérésük eredményeire a szöveg nyújtotta előnyöknél (2.14. alfejezet), és a magyarországi felméréssel való összehasonlításban, a hatodik fejezetben fogok utalni. Véggkövetkeztetésük pozitív kicsengésű: vannak tanulható és gyakorolható stratégiák SI+T-nél (Cammoun et al. 2009). A messzemenőig egyetértek a genfi kutatócsoporttal abban, hogy az SI+T az SI egyik legösszetettebb fajtája, valamint azzal is, hogy további empirikus kutatás szükséges a stratégiák további kidolgozásához. Módszerük és megközelítésük ihlető forrásként szolgált egy magyarországi felméréshez.

A fent ismertetett álláspontok ismeretében és a kutatás alapján a következő definíciót vezettem be: „a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás olyan nyelvi közvetítési mód,

amelynél az előadó előre megírt szöveget olvas fel, és attól (esetleg) kisebb-nagyobb mértékben eltér, a tolmácsnak pedig rendelkezésére áll a szöveg” (Rohonyi 2015: 23).

2.9. A tolmácsolás kezdeteitől a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolásig

A tolmácsolás nem újkeletű tevékenység. Az emberiség legősibb tevékenységei közé sorolhatjuk. A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás ezzel szemben csupán száz évre tekinthet vissza.

Már az ókorban is sok olyan ember akart szót érteni egymással, akik nem beszéltek közös nyelvet. Végül mégis megértették egymást a tolmácsok segítségével (Herbert 1978). Az írásbeli és a szóbeli közvetítés már nagyon régen kettévált. Az ókori Egyiptomban már alkalmaztak tolmácsokat, és az ókori keleti kultúráknak is minden bizonnyal szükségük volt többnyelvű tisztviselőkre a kormányzáshoz. Ami pedig a nyelvi kifejezés különböző fajtáinak a kialakulását illeti, a szakrális nyelven elhangzó beszédeket csakúgy interpretálni kellett a laikus közönségnek, mint a hivatalos nyelvet magyarázni az egyszerű embereknek. Az irodalmi szövegeket átültették másik nyelvre, az érintkezés nyelvét pedig szabadon interpretálták (Szabari 1999).

Említi a tolmácsokat Hérodotosz görög történetíró Kheopsz fáraó piramisának építése kapcsán, de számos más klasszikus történetírónál is találni utalásokat, akár csak a késői latin és a középkori arab történetírásban is (Szabari 1999). Szent Pál javasolta a Korinthusiaknak, hogy tolmácsokat hívjanak segítségül, és a 12. század elején egy francia ügyvéd azt tanácsolta királyának, hogy létesítsenek tolmácsiskolát a Szentföldön a keresztes háború idején (Herbert 1978). Kolumbusz Kristóf szintén tolmácsok képzését javasolta az uralkodónak írt levelében: fiatal indiánokat akart Spanyolországba küldeni nyelvet tanulni, hogy jobban tolmácsoljanak a bennszülöttek keresztény hitre térítése során. A középkori Európában ezzel szemben nem volt szükség tolmácsolásra, mert a latin volt a hivatalos érintkezés nyelve, később a francia a diplomáciáé (Szabari 1999).

A tolmácsolás sok évszázados történetének egyik meghatározó mozzanataként a konferenciatolmácsolást a huszadik században „találták fel”. Herbert, aki 1978-ban „a legnagyobb tapasztalattal rendelkező élő tolmácsnak” tartotta magát, és aki tanúja volt a konferenciatolmácsolás születésének, arról számol be, hogy a konferenciatolmácsolás az első világháborúban vette kezdetét (Herbert 1978: 5). Egészen addig minden jelentősebb konferenciát franciául rendeztek meg. Az első világháború alatt azonban az Egyesült

Államok és az Egyesült Királyság magas rangú képviselőinek nem volt kellő szintű franciatudása, ezért tolmácsokra volt szükségük a franciákkal folytatott tárgyalásokhoz. Jean Herbert 1917-ben kapta első olyan megbízását, amit ő konferenciatolmácsolásnak nevez, méghozzá Lloyd George-tól, a francia pénzügyminiszternek és a Banque France elnökének a londoni látogatásakor (Herbert 1978). Ez a reggelizőasztal körüli tárgyalás azonban csak élénk képzelőerővel és tág értelemben fogható fel konferenciatolmácsolási szituációnak.

A konferenciatolmácsolásnak az a fajtája, amit ma szinkrontolmácsolásnak nevezünk, hangszigetelt fülkékkel és az eredeti üzenet és a tolmácsolás átvitelére alkalmas berendezéssel a nemzetközi szervezeteknél született. Pontosabban: a több nyelvre való egyidejű közvetítést lehetővé tévő berendezésnek az első változatát a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnél tesztelték (Seeber 2017a). A szinkrontolmácsolás-berendezés e prototípusának a megalkotása az 1920-as évek végén Edward Filene amerikai üzletember nevéhez fűződik, aki az IBM akkori vezetőjével és egy elektroműszerésszel közösen összeállított egy olyan hordozható berendezést, amely szinkrontolmács-berendezésként is szolgált. A maihoz hasonlóan úgy használták, hogy a szónokok és a tolmácsok mikrofonba beszéltek, a hallgatóság pedig fejhallgatókon követte a tolmácsolást, sőt a csatornákat is ki tudták választani. A berendezés azonban rendkívül sok kábelt és vezetékkel használt és számos szaktechnikus kellett az üzemeltetéséhez (Szabari 1999).

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnél sok olyan küldött volt, szakszervezeti vezetők például, aki sem angolul, sem franciául nem tudtak. A szinkrontolmácsolás iránt bizalmatlan Népszövetséghez hasonlóan eleinte itt is fülbesúgós módszert alkalmaztak, majd kipróbálták a szinkrontolmács-berendezést is, előre megírt, előkészített beszédek esetében (Herbert 1978). Ennek azért van nagy relevanciája a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás szempontjából, mert ebből látszik, hogy az előkészített beszédeket azóta felhasználják szinkrontolmácsolás közben, amióta szinkrontolmácsolás létezik.

Cammoun és munkatársai (2009) SI+T-ről szóló kutatásuk bevezetőjében szintén beszámolnak arról, hogy „az írott szövegek használata tolmácsolás céljára nagy hagyománynak örvend bizonyos nemzetközi intézményekben” (Cammoun et al. 2009: 8). Az ülés történelmi kontextusától függően különbözőképpen használták a szövegeket. Az 1920-as és 30-as években a Népszövetségben és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnél az eredeti beszéd elhangzása alatt készített jegyzeteiket felolvasva tolmácsoltak a tolmácsok a fülkékben, miközben egyikük szabályos konszekutív tolmácsolást biztosított, de megszokott

volt a tolmács által előre lefordított szövegnek a beszéd elhangzásával egyidejű felolvasása is (Cammoun et al. 2009).

A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás később is nagy szerepet kapott, méghozzá a nürnbergi per során. A négy munkanyelven lefolyt egy éves per alatt, amellyel a szinkrontolmácsolás világszerte népszerűsége tett szert, a tolmácsoknak „aránytalanul sok felolvasott szöveget kellett tolmácsolniuk”, mivel a fordításhoz elégtelen rendelkezésre álló idő és a szegényes fordítói munkakörülmények miatt sok szöveg nem állt rendelkezésre minden munkanyelven (Szabari 1999: 26). A nürnbergi perben a szónokokat úgy utasították, hogy percenkénti 60 szavas tempóban beszéljenek (Seeber 2017a), ami mai mércével mérve zavaróan lassúnak számít. A kezdetleges körülményekre és a tolmácsolási esemény tétjére tekintettel azonban belátható, hogy erre a beszédsebesség-korlátozásra szükség volt. A beszédtempóról lásd még a 2.5.2. alfejezetet.

2.10. A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás terjedése

A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás kezdeteiről szóló rövid történeti áttekintésből kiderült, hogy azóta használnak előre megírt szövegeket szinkrontolmácsolásnál, amióta szinkrontolmácsolásról egyáltalán beszélhetünk. De úgy látszik, hogy a konferenciatolmácsolás és azon belül a szinkrontolmácsolás intézményesülése során ez a tolmácsolási mód háttérbe is került, illetve többnyire egybemosódott a szinkrontolmácsolással. Az ezredforduló tájékán azonban egyre inkább újra elkezdett terjedni, módszere kikristályosodott, és legalábbis egyes tolmácsképzőkben elkezdték tanítani.

Számos kutató utal a felolvasott tolmácsolandó beszédek újbóli elterjedésére. Gile felhívja a figyelmet, hogy a küldöttek rendszeresen felolvassák a beszédüket, amivel a tolmács sokszor csak a helyszínen szembesül (Gile 1995b). Szabari szintén a jelenség gyakoriságát hangsúlyozza, valamint azt, hogy az írott nyelv fülön keresztüli befogadása többletterhet jelent: „gyakran előfordul, különösen tolmácsolt eseményeken, hogy a szónokok az írott nyelv szabályai szerint előre megírt szöveget olvasnak fel, tehát a szemnek szóló szöveget kell a fülünkkel befogadnunk. Ez a hallgatóságtól is nagy erőfeszítést követel, és természetesen ennek sokszorosát a tolmáctól.” (Szabari 1999: 76) Egyre több a nem anyanyelvű előadó, a rögtönzési képesség hanyatlik, és a konferenciákon növekvő igény mutatkozik az előadás teljes szövegének előzetes benyújtására (Setton és Motta 2007).

Az okok között szerepel az is, hogy a találkozók időkerete gazdasági okokból szűkül, az előadások azonban nem kevésbé technikai természetűek, és a szakmai előadásokat gyors iramban olvassák fel (Cammoun et al. 2009). Néhány évtizede az AIIC szigorú szabályai még tiltották a felolvasást az üléseken, amennyiben nem küldték el a kéziratot a tolmácsoknak napokkal korábban. Ha valaki mégis ilyen szöveg felolvasására vetemedett, a tolmácsok abbahagyták a tolmácsolást és az ülést be kellett rekeszteni. Manapság azonban egyre gyakrabban az írott verzió nélkül kell tolmácsolni a felolvasott beszédet, vagy csak a kezdés előtti pillanatokban kapja meg a tolmács (de Laet és Vanden Plas 2005). Fontos további ok, hogy egyre több a nem anyanyelvű előadó, ami az angol mint közvetítő nyelv térhódításának köszönhető. Nekik támaszkodniuk kell előadásukhoz a beszéd előre megírt változatára (Albl-Mikasa 2010).

Az ENSZ és az Európai Parlament tolmácsai egyaránt arról számolnak be, hogy sok a rendkívül technikai és gyorsan felolvasott szöveg, amelyek tolmácsolása külön nehézségekkel jár (Cammoun et al. 2009), sőt, a tolmács egyenlőtlen helyzetbe kerül az előadóval szemben, ha csak nem teljesül három feltétel: 1) a tolmácshoz eljut a szöveg, 2) van ideje elolvasni, és 3) ha már felolvas az előadó, legalább nem tér el a beszédétől (Pearl 1999). Könnyebb sok érvet felvonultatni, ha csak a felolvasásra kell figyelni, és nem kell előadás közben még gondolkodni is. Az Európai Unióban a felszólalókat kevésbé érdekli a kommunikáció sikere, csak az a fontos, hogy rögzítsék a mondanivalójukat. Ettől persze az ülések színvonala csökken (de Laet és Vanden Plas 2005). Az AIIC 2002-ben arra kérte a küldötteket, hogy lehetőleg minimalizálják az előre megírt beszédek felolvasását, különösen, amennyiben azt nem bocsátották a tolmácsok rendelkezésére. Az indoklás úgy szól, hogy a felolvasott szöveg potenciálisan nehézségeket rejt magában a tolmács számára. Az AIIC e-mailes felmérésében részt vevő tolmácsok 72%-a ugyanis azt nyilatkozta, hogy a felolvasó előadó számukra stresszforrást jelent (AIIC 2002).

A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás iránti növekvő igény fényében könnyen belátható, hogy a tolmácsoknak képeseknek kell lenniük felolvasott szövegeket tolmácsolni. Az utolsó pillanatban is hasznos a tolmácsok számára a szöveg, mert azonosítani tudnak legalábbis néhány elemet, ami nehézséget jelenthet (pl.: számokat, neveket, rövidítéseket stb.), illetve át tudják futni az első és utolsó bekezdést, ily módon fogalmat alkotnak arról, hogy miből indul ki és hova lyukad ki az előadó (Cammoun et al. 2009, Rohonyi 2016, Rohonyi 2017, Seresi és Lángos 2017). Amennyiben előre megkapják a szöveget, tanulmányozhatják, kiemelhetik a lényegét, megjelölhetik azokat a részeket, melyekről

tudják, hogy problémát okozna a számukra, és a szöveg alapján glosszáriumokat készíthetnek (G. Láng 2002). A tolmácsoknak két lehetőségük van: megkísérelhetik a beérkező írott szöveg sajátosságait visszaadni szóban, vagy megpróbálhatják azokat úgy átalakítani, hogy megfeleljenek a szóbeli diskurzus kívánalmainak. Ezek bármelyike jelentős terhet jelent, és megint csak attól függ, hogy megkapták-e a kéziratot (Seeber 2017a).

Ha nem kapják meg előre az írott nyelvi szöveget, ez „szinte megoldhatatlan nehézséget” jelent a szinkrontolmácsok számára (G. Láng 2002: 176). Máig előfordul, hogy a tolmács bejelenti, hogy az előadó felolvas, és a tolmács nem kapta meg a kérdéses dokumentumot, majd ezután összefoglalja a lényeget. Ezt a lényeget kiszűrő (*intelligent gisting*) technikát a felhasználók egy része előnyben részesíti (G. Láng 2002).

A szövegek felolvasása annak ellenére, hogy elterjedt gyakorlat, egyike a jobbra csak megemlíttet és kevésbé kutatott problematikáknak a tolmácsoláskutatásban. Szórványosan előfordulnak empirikus kísérletek, monográfia egy készült 2009-ben (Cammoun et al. 2009).

Seeber szerint egyelőre nem bizonyított, hogy milyen hatással van a bonyolult tolmácsolási feladatra a hozzáférhető írott szöveg (Seeber 2015a), ezért is tárgyalja újra meg újra a vizuális input szerepét SI+T-ben, kitérve a verbális-vizuális információ szerepére, feldolgozásának a tolmácsolásra gyakorolt hatására (2011, 2017a, 2017b). Mivel az SI+T-t számos empirikus kutatásban felhasználták a kutatók különböző függő változók vizsgálatánál, ezekre a nehézségek és előnyök ismertetésénél kitérek.

2.11. Nehézségek az SI+T-ben: interferencia

SI+T-nél, a szinkrontolmácsolás e komplex válfajánál számos nehézséggel kell megküzdenie a tolmácsnak. Természetesen még nehezebb a hivatásos nyelvi közvetítő dolga, ha felolvasnak egy szöveget és az nem áll a rendelkezésére, de ezzel a forgatókönyvvel itt most nem foglalkozom. Azok a nehézségek, amelyekkel a tolmács a szöveg birtokában megküzd egymástól aligha szétválaszthatók. A szakirodalom alapján kísérletet teszek a csoportosításukra.

Az interferencia fogalma, amely a fizikában hullámok találkozására utal, a nyelvek vonatkozásában annak leírására szolgáló terminus, ahogyan egy nyelvi rendszer a másikkra hatást gyakorol a kettő találkozásakor. Ez megnyilvánul a nyelvi rendszer és az egyén szintjén is, és lehet pozitív (pl. jövevényszavak) és negatív (pl. hamis barátok), a rendszer szintjén jellemzően mindkettő, az egyén szintjén többnyire nemkívánatos (Lauterbach és Pöchhacker 2015).

Toury (2012) az interferenciát fordítási törvénynek tekinti, Mauranen (2004) korpuszvizsgálatainak bizonyító ereje hatására fordítási univerzálénak. Az interferencia törvényének értelmében (Toury 2012) a forrásnyelvi szöveg szerkezetének sajátosságai arra készítetik a fordítót vagy tolmácsot, hogy átvigye e sajátosságokat a célnyelvbe. Negatív átvitel, más szóval transzfer esetén ez a célnyelvi normától való eltérést eredményez a célnyelvben, pozitív transzfer esetén a célnyelvben amúgy is meglévő sajátosságok nagyobb gyakoriságát. Minél tapasztaltabb a fordító, annál kisebb az átvitel mértéke. Az interferenciát sokkal inkább tolerálják, ha a forrásnyelv, illetve kultúra nagyobb presztízsű, különösen, ha kevésbé elterjedt nyelvre fordítják. A fordításban tehát a forrás- és a célnyelv komparatív vizsgálata segítségével kutatták az interferenciát, és sokszor az egyik nyelv relatív presztízsére – Baker-nél „relatív dominanciájára” (Baker 2009: 192) vezették vissza. Ehelyett a tolmácsoláskutatásban sokkal inkább a mentális energia, az erőfeszítések, a figyelemmegosztás és a tolmács saját beszédprodukciójának a monitorozása szempontjából foglalkoznak a kutatók az interferenciával. Szerintem kétségtelen, hogy a magyar nyelvhasználók jobban tolerálják az anglicizmusokat a tolmácsolt szövegekben, mint egyéb, kisebb nyelvekből átvett sajátosságokat, de az állítás bizonyításra szorul.

A pozitív-negatív normatív megkülönböztetés helyett Klaudy (2007) közvetett és közvetlen interferenciát különböztet meg. A közvetlen interferencia „a célnyelvtől idegen forrásnyelvi sajátosságok megjelenése a fordításban”; a közvetett interferencia pedig a

célnyelvtől nem idegen, csupán a forrásnyelv hatására megváltozott gyakorisággal megjelenő sajátosságokat jelenti a célnyelvi szövegben (Klaudy 2007: 31).

A lexikai interferencia (i.e. hamis barátok) az interferencia legkutatottabb területe (Lauterbach és Pöchhacker 2015), de felléphet pozitív vagy negatív interferencia fonológiai, stilisztikai, szintaktikai vagy szupraszsegmentális szinten is. A hivatásos tolmácsok szinkrontolmácsolásában prozódiai szinten fellépő negatív interferenciát bizonyította Bakti és Bóna angol–magyar nyelvi irányban a tolmácsok hibás hangsúlyozásának vizsgálatán keresztül (Bakti és Bóna 2014).

Stecconi (2009) azt írja, hogy szemiotikai nézőpontból az interferencia a folyamatos, hullámzó folyamatnak tekintett fordítás egyik természetes, ám sokszor „nemkívánatos velejárója”. Ha a fordítást hullámzó szemiózis-folyamatnak fogjuk fel, akkor interferenciáról abban az esetben beszélhetünk, ha egy forrásjelből, pl. az olasz *libreria* szóból (magyar jelentése könyvesbolt) eredő szemiózis-hullám találkozik egy céljelből, pl. az angol *library* (magyar jelentése könyvtár) szóból érkező másik hullámmal, és felerősíti azt: elhiteti a fordítóval, hogy a két fogalom hasonló, akár jelentését tekintve is, csak mert a két jel formája hasonló (Stecconi 2009). Stecconi példája a hamis barátok közé tartozik. A hamis barátok sokszor fordítási hibának számítanak, és sok esetben könnyebb észrevenni őket, mint például a fent említett hangsúlyeltolódásokat.

Vitatható ugyan, hogy a negatív transzfer megnyilvánulásai közül mi számít fordítási hibának, és egyáltalán ki hivatott hibának minősíteni a célnyelvi normától való kisebb-nagyobb eltéréseket (Mauranen 2004). Kétségtelen, hogy ha negatív interferencia, illetve transzfer lép fel, a nyelvi közvetítő nem választja szét kellőképpen a forrás- és a célnyelvet, és ez többnyire torzítja az üzenetet. A dolgozat szempontjából a negatív interferencia a releváns, ezért a továbbiakban erre utalok, amikor interferenciáról beszélek a negatív jelző alkalmazása nélkül. Ha a tolmácsnak sikerül is kivédenie, azaz ellenállni az interferencia hatásának, az mindenképpen mentális energiát emészt fel, ha úgy tetszik, erőfeszítést von el egy másik feladattól és mint ilyen nehézséget jelent.

A kutatók többsége egyetérteni látszik abban, hogy az interferencia veszélye az egyik fő nehezítő tényező a blattolásnál, és ennélfogva fokozottan jelentkezik az SI+T-nél is, mert a forrásnyelvi szavak a tolmács szeme előtt vannak (Gile 1997, 2009a, Felekné Csizmazia 2014), és a grafikai jelek jelenléte kísértést jelent a transzkódolásra (Seleskovitch és Lederer 2002).

A tolmács által egyidejűleg használt különböző csatornák, és a különböző csatornákon egyidejűleg végzett feladatok interferenciáját, más szóval a „modalitáshoz kapcsolódó feldolgozási interferenciát” (*modality-related processing interference*) (Pöchhacker 2004: 121) időnként megkülönböztetik a nyelvi interferenciától. Seeber modelljében „különféle feladatok által generált interferencia” néven szerepel (*interference generated by different tasks; task-interference*) (Seeber 2015b: 23). Véleményem szerint végső soron a modalitásból eredő interferencia is kódkeveredést, azaz nyelvi interferenciát okoz. (A kódkeveredés angol megfelelője, a *code-mixing* az interferencia szinonimájaként is előfordul, ld. Pöchhacker 2004: 157).

Noha feltételezhetően gyakori jelenség, mindeddig kevés kutatás irányult az interferenciára a tolmácsoláskutatásban (Lauterbach és Pöchhacker 2015). E kutatás szempontjából Bakti és Bóna (2014) fent említett hangsúlyeltolódás-vizsgálatán kívül a legrelevánsabb az a kvantitatív kutatás, amelyben Lamberger-Felber és Schneider (2009) az interferencia típusait és gyakoriságát vizsgálta SI+T segítségével. Eredményeiről Lauterbach és Pöchhacker (2015) is számot adnak. Az interferencia három típusát vizsgálták (fonológiai, lexikai és morfoszintaktikai) és az SI-ben előforduló két jelenséget, az úgynevezett „rövidzárlat”-ot (*simultaneous shortcut*), valamint a forrásszöveg elemeivel való nyelvtani megegyezést. A 12 profi konferenciatolmács által végzett 36 tolmácsprodukción az interferencia gyakori előfordulását bizonyította, valamint gyakoriságát és típusait tekintve nagy változékonyságot mutatott mind az alanyok között, mind a szövegekben. Az interferencia és a vizsgált paraméterek korrelációjának a hiánya a szerzők szerint arra enged következtetni, hogy az interferencia némileg független más teljesítményparaméterektől.

Chmiel, Janikowski és Cieślewicz (2018) nagyobb vizuális interferenciát feltételezett blattolásnál, mit amekkora az auditív interferencia SI-nél és kísérletben tesztelték a hipotéziseiket. A homonimákról szólót sikerült statisztikailag alátámasztani: a rossz homonima aktiválásából eredő interferencia gyakoribb vizuális módban. Hopkinson csehről angolra végzett fordítások korpuszán vizsgálta az interferenciát és az interdiszciplináris megközelítés mellett érvel (Hopkinson 2007).

Az alábbiakban összefoglalom néhány olyan kutatás eredményeit, amelyek közvetve a különböző modalitásból fakadó interferenciával foglalkoztak. Setton és Motta (2007) kísérletében SI+T módban tolmácsoltak a résztvevők. „Szintakrobatika” (*Syntacrobatics*) nevű kutatási projektjükben kvantitatív és kvalitatív elemzést ötvöző triangulációs kísérleti

módszerrel mérték a tolmácsolás minőségét és azt, hogy mi történik a szintaxissal, amikor a tolmács a hallott és írott szöveget egyszerre dolgozza fel. 24 fős mintával, angol-francia nyelvpárban vizsgálták, hogyan korrelál a felhasználók minőségéről alkotott véleménye a nyelvi újrafogalmazással és kifejtéssel, valamint figyelembe vették a célnyelvi pontosságot, stílust és a gördülékenységet.

Azzal indokolják, hogy az SI+T-re esett a választásuk a vizsgálathoz, hogy szerintük a szöveg stabilizáló tényező, ami „lehorgonyozza” a tolmácsolást és leszűkíti a lehetséges tényezők váltakozását, ezáltal feltáró vizsgálat számára kezelhetőbbé válnak az adatok. „A két forrásból érkező információ és a felkészülésre rendelkezésre álló idő maximalizálják a tolmács esélyeit, hogy teljes és pontos tolmácsolást nyújtson, ugyanakkor ezzel némi szabadságot is kap a felkészülés során és menet közben is az információ rendezésére és (újra)struktulálására” (Setton és Motta 2007: 210). A kutatás eredményei azonban azt mutatták, hogy SI+T-ben mind a tolmácsszervezők, mind a profik kevésbé szakadtak el a forrásnyelvi szöveg struktúrájától, mint szabad SI-ben. Eredményük azt látszik igazolni, hogy a vizuális csatornán érkező információ interferál a hangzóval.

Nincs azonban teljes egyetértés az interferenciával kapcsolatban a szakirodalomban és született a többinek ellentmondó kísérleti eredmény is. Ezt annak illusztrálására mutatom be, hogy sok múlik magán a kérdésfeltevésen és a kiválasztott módszeren. Lambert (2004) empirikus eredményeket mutat fel, amelyek összerint a különböző csatornák közötti információs interferencia ellenében szólnak. Egyik kísérletében ST-t, SI+T-t és SI-t vetett össze. Mind a ST, mind az SI+T során jelentősen jobb lett a leendő tolmácsok teljesítménye, mint SI-nél. Ebből azt a következtetést vonta le az SI+T-re vonatkozóan, hogy nem feltétlenül interferál a tolmács már amúgy is túlterhelt egyidejű hallgatási és beszélő kapacitásával az, hogy az üzenetet vizuális csatornán is kapja, hanem épp ellenkezőleg, segíti azt. Igazoltnak látta tehát azt, hogy az interferencia a hasonló feladatoknál lép fel, különbözőeknél kevésbé (Lambert 2004).

Lambert eredményei vitathatók, mert kísérletének egyes módszertani részletei nem kellően dokumentáltak. Kísérleti tervével kapcsolatban szembetűnő, hogy a felkészülési idő meghaladta a szöveg hosszát (lásd a 4. táblázatot a fejezet végén), és ez befolyásolhatta az eredményt (Chmiel et al. 2018). Ebből tanulva ügyeltem a felkészülés és a tolmácsolási feladat idejének arányosságára a saját kísérleti tervem összeállításakor. A kísérletet jól példázza, hogy amennyiben a kísérleti felépítés kétségbe vonható, úgy az eredményeket sem tekintí mérvadónak a szakirodalom. E dolgozat szerzője is kritikus álláspontra helyezkedik:

véleményem szerint a jobb teljesítmény Lambert kísérletében SI+T-ben és ST-ben az írott szöveg segítő szerepét bizonyítja (mind a felkészülés során, mind tolmácsolás közben), a megnövekedett interferencia *ellenére*.

2.12. Nehézségek SI+T-ben: az írott szöveg sajátosságai

Seleskovitch és Lederer (2002) az SI+T tanításának módszertani ismertetőjében megfogalmazzák, hogy SI+T-ben ötvözni kell a szinkrontolmácsolást a blattolással, és hangsúlyozzák, hogy ez az SI+T-ben extra erőfeszítést igényel, mert a felolvasott szöveg esetében többnyire elvész a spontán szövegre jellemző redundancia és nő a tempó.

Az 3. táblázat bemutatja, hogyan tesz különbséget Crystal a szóbeli és az írásos közlés között – hét pontban (Crystal 1995, idézi Seeber 2017a: 80).

3. táblázat: A szóbeli és az írásbeli szövegek különbségei Crystal 1995 nyomán

Szóbeli közlés	Írásbeli közlés
Dinamikus, mert átmeneti	Statikus, mert állandó
Spontán, kevésbé tervezett	Gondosan fogalmazott
Nyelven kívüli támpontok segítik az értést	Deiktikus kifejezésektől mentes a kétértelműség elkerülésére
A prozódia jellemzi	A tördelés és a formátum jellemzi
Hosszú, mellérendelt szerkezetek jellemzik	Alárendelő szerkezetek jellemzik, kiegyensúlyozott szintaktikai minták és ritkán ismétlődő szókincs
Gyakran személyes hangvételű	Tényeket közöl, ezért információsűrűség jellemzi
Sok az újraindítás és a hezitáció	Formalizált és ellenőrzött

A hét pontból négy nehézséget rejt magában a szinkrontolmács számára, ami az írott szövegek sajátosságait illeti. A deiktikus kifejezések és a mellérendelő szerkezetek segítik a tolmácsot az üzenet feldolgozásában, az előbbieik hiánya és az alárendelő szerkezet ezzel szemben megnehezítik a dolgát. Az információsűrűség, akárcsak a formalizált nyelvezet szintén kihívást jelent az azonnali feldolgozás és célnyelvi visszaadás szempontjából. E négy sajátosság csökkenti a forrásnyelvi redundanciát, ami pedig a tolmácsolás elengedhetetlen feltétele. Jó példák a sűrű, formalizált írott nyelvezetre az Európai Bíróság képviselői által felolvasott felszólalások. Seresi és Lángos rámutatnak, hogy az ilyen „írott szövegek

strukturáltabbak, töményebbek. Ezeket a szövegeket hosszú órákon keresztül alkotják és csiszolgatják tökéletesre.” (Seresi és Láncos 2017: 4) Az előre megírt szakmai előadások jelentős része úgy készül, hogy azt az olvasó a saját ritmusában tudja megemésztetni, újra meg újra visszatérve egyes passzusokra. Az írott beszédek gyakran többfunkciósak: már az előadás előtt benyújtják őket, sőt, esetleg későbbi – nem szóbeli – felhasználásra is szánják.

2.13. Előny és nehézség SI+T-ben: multimodalitás

Seleskovitch és Lederer (2002) az SI+T tanulási folyamatán keresztül mutatja be, hogy milyen nehézségeket jelent az, ha egyszerre két csatornán érkezik az üzenet (kettős input). Az írott szöveghez való túlságos ragaszkodás eredményeképpen SI+T-ben a tolmács szükségképpen elveszíti a hangzó beszéd fonálát. E szétkapcsolás, ami különösen a gyakorlatlan tolmácsolók esetében gyakori, ördögi kört eredményez. A legjobb tanács ilyenkor a hallott üzenetre való visszakapcsolódás. A szavaktól való elszakadást az előkészített szövegbeli jelölések hivatottak támogatni, és így fokozatosan sikerül kiküszöbölni azt a hibát, amit a szöveghez való túlzott ragaszkodás jelent (Seleskovitch és Lederer 2002).

Lamberger-Felber (2001) tesztelte Gile hipotézisét (2009a), miszerint az írott szöveggel dolgozó tolmácsokat kevésbé terhelik a memória korlátai, ezért többnyire hosszabb követési távolságot tartanak, és következésképpen esetleg hosszabb részeket hagyhatnak ki az eredetiből. Kimutatták, hogy valóban „a) az átlag követési távolság hosszabb SI+T-nél, mint SI-nél, és b) az átlagosnál hosszabb követési távolságnál fennáll a veszélye annak, hogy az eredetiből hosszabb szövegrész kimarad” (Lamberger-Felber 2001: 56). Nyilvánvaló a veszteség, ha egész bekezdést kényszerül átugrani a tolmács, és ezzel felborul a beszéd logikai felépítése, sérül a koherencia, nem beszélve a hiányzó konkrét adatokról. A másik oldalról annak is fennáll a veszélye, hogy a tolmács elmulasztja, amikor az előadó „ugrik” azaz kihagy részeket az írott verzióhoz képest, és ő tovább blattol. Ezzel nem csak végképp lemarad az elhangzottakhoz képest, de hozzátesz az elhangzott üzenethez, ami a tolmácsolásban főbenjáró bűn.

Az írott szöveg vizuális úton érkező verbális információ, és nem szabad elfelejteni, hogy mint ilyen csak egy része a vizuális csatornán befogadott információnak. Rennert (2008) a verbális és a vizuális információ interakcióját vizsgálja. Hangsúlyozza, hogy bár tanulmányok bizonyítják, hogy a nyelven kívüli vizuális információ sokszor redundáns,

mégis segíti az információfeldolgozást. A tolmácsnak nincsen szüksége minden információra, ami a vizuális csatornán érkezik, ezt azonban nagyon nehéz megállapítani, mert a vizuális információ befogadása öntudatlanul történik. Rennert kérdőíves kutatásával kimutatta, hogy a válaszadók számára nehezebb vizuális kontaktus nélkül tolmácsolni, sőt frusztráló, hogy úgy érzik, valamiről lemaradnak. Amellett érvel, hogy a tolmácsnak meg kell adni a lehetőséget, hogy maga választhassa meg, a vizuális információ mely részét használja és melyet nem, és nem szabad attól részben vagy teljesen megfosztani (Rennert 2008). Rennert megállapításai a nem verbális vizuális információra vonatkoznak, de a vizuális úton érkező verbális információnál is meg kell adni a lehetőséget a tolmácsnak, hogy eldöntse, kívánja-e használni.

Az előadók élnek az információs technológia adta lehetőségekkel konferenciatolmácsolási környezetben csakúgy, mint az élet más területein. A szónokok gyakran multimédiás eszközökkel illusztrálják beszédüket, ezek hatása a szinkrontolmácsolásra még nem kellően kutatott. A tolmács gyakran kap információt multimodális környezetben, akár azért, mert az előadó gesztikulál vagy arckifejezésekkel kíséri a beszédét, akár mert vizuális segédeszközökkel egészíti ki a mondanivalóját (Seeber 2011).

A tolmácsnak látnia kell az előadót, annak arcát, kezét, gesztusait és bármit, amit kivetít. Multimodális input az SI+T-nél a kettős input is, hiszen audiovizuális csatornán érkeznek az információk. Azért van mégis szükség az eredetileg Cammountól és munkatársaitól (2009) származó kettős input elnevezésre, hogy arra irányítsam a figyelmet: SI+T-nél az üzenet maga is két csatornán érkezik, nem pusztán kiegészítik az üzenetet a vizuális úton kapott üzeneten kívüli nem-verbális információk. Vagyis a kettős input terminus világossá teszi, hogy vizuális inputon ebben az esetben nem a teremben látott dolgokat kell érteni, amibe beletartozik az előadó is, hanem csakis és kizárólag az írott szöveget.

Mindazonáltal, ha arról írunk vagy beszélünk, hogy a tolmács – az auditív csatornán érkező beszéden kívül – a vizuális csatornán felváltva figyeli az előadót és az írott szöveget, már multimodalitásról van szó. Hasonlóképpen szokás multimodalitásról beszélni, ha az elhangzó beszéd mellett a szónok kivetít valamit (Power Point prezentációt, képeket, ábrákat, esetleg video-felvételeket), miközben a tolmácsok szinkrontolmácsolást végeznek. Amennyiben a vizuálisan megjelenített információ szöveget és/vagy ábrákat tartalmaz, egyes szerzők ezt is az SI+T egy fajtájának tekintik (Seeber 2017b). A vizuális információ

végképp halmozott, amennyiben mindezek együtt vannak jelen, vagyis a tolmács figyeli az előadót, a beszéd írott változatát és a kivetített vizuális anyagot.

Még nem tudni, hogy a több forrásból érkező információt a tolmácsoló agy hogyan dolgozza fel, hogy mit integrál, és hogy az integráló folyamat pontosan hogyan működik. Arra azonban van bizonyíték, hogy a nyelvi feldolgozást több forrásból érkező információ befolyásolja (Seeber 2011). Azaz a multimodális input nem csak távtolmácsolás sajátja, hanem a legközönségesebb konferenciatolmácsolási szituációban is érvényesül.

Seeber (2011) először a multimodális input egy egyszerűbb esetét vizsgálta tíz hivatásos konferenciatolmács részvételével kísérleti körülmények között. Szemkamerás módszerrel (*eye-tracking*) megfigyelte, hogy a tolmácsok hova néznek tolmácsolás közben. Abból indult ki, hogy a hallgatók szemüket az adott pillanatban a beszédhez leginkább kapcsolódó vizuális elemre irányítják. A vizuális csatornán érkező információ ismétlése az auditív csatornán érkezőnek, így a tolmács élvezheti a redundancia nyújtotta előnyöket. A kísérletben az elhangzó számokat azok vizuális megjelenítése kísérte. A tekintetmintázat (*eye-gaze patterns*) arra enged következtetni, hogy a tolmácsok szinkrontolmácsolás közben figyelik a vizuálisan bemutatott kiegészítő információt, de az információ megjelenítési módjának függvényében változó mértékben. Úgy véli, hogy a szemmozgás-követéses módszerrel talán sikerült választ adni arra a kérdésre, hogy miért ragaszkodnak a tolmácsok a vizuális inputhoz, mely formáját veszik igénybe és mikor.

Horváth szerint a vizuális jelek segítik az akusztikus csatornán érkező információt tolmácsoláskor, de öszerinte nem az írott szöveg az, amely segíti a tolmácsolást, hanem az, ha a tolmács látja a konferenciatermet, a kommunikáció kontextusát (Horváth 2015). Véleményem szerint az írott szöveg szintén segítség, a szituáció egyéb vizuális jelei mellett, az empirikus kutatás ennek igazolását célozza.

A *Handbook of Translation and Cognition* című könyv egyik fejezete a multimodalitásról, ezen belül egy alfejezet az SI+T-ről szól (Seeber 2017b). A Cammoun és szerzőtársai által készített monográfián kívül ez a másik releváns tudományos elméleti munka a témám szempontjából, ezért nagy vonalakban áttekintem.

Az egyik meghatározó különbség az írott fordítás és az SI között az, hogy utóbbinál több csatornán érkezik az információ, és ez a nyelvi közvetítőre nézve egyaránt jár előnyökkel és hátrányokkal. A bennünket körülvevő világban, emlékeztet bennünket Seeber (2017b), nemigen fordul elő, hogy csak egy csatornán érkezzen hozzánk információ. A

természetes kommunikációban olyannyira megszoktuk a több csatornán érkező stimulusokat, például az audiovizuális információ feldolgozását, hogy számítunk rá és az agy a sok különböző úton érkező információt és a különböző érzékszervekkel észlelt stimulusokat. Feltételezhető, hogy a természetes kommunikáció és az értési folyamat lényegében ugyanúgy zajlik SI közben. Előfordulhat, hogy az egyik csatornán érzékelt információ dominál, illetve felülírja a másikon kapottat. A multimodális feldolgozás egyik kitűnő példája az audiovizuális értés. Az előadó által nyújtott audiovizuális információnál az egyik csatornán érkező információ pótolhatja, vagy egyértelműsítheti, ami a másiktól hiányzik, ilyenkor kiegészítő információról beszélünk. Lehetnek azonosak is, ilyenkor redundáns információról beszélünk, és ez segíti a teljesítményt, bár a feldolgozási idővel kapcsolatban ellentmondóak az eredmények.

Seeber (2017b) leszögezi, hogy különböző csatornákon, de azonos kóddal érkező redundáns információ (írott és beszélt szöveg) javítja a teljesítményt, azonos csatornán különböző kóddal érkező információ (például írott szöveg és ábrák) rontja a teljesítményt. Sok múlik az információ multimodális integrációján. Bizonyított, hogy a multimodális feldolgozás előnyt jelent, különösen zajos környezetben. Az SI felfogható a zajos környezetben történő nyelvi értés egy példjaként (a tolmács saját beszédprodukciója, amit monitoroz, zajt képez az auditív csatornán, miközben ugyanazon csatornán feldolgozza a forrásnyelvi szöveget).

Számos kísérlettel nem sikerült okozati kapcsolatot kimutatni a vizuális inputnak az SI-re gyakorolt hatásáról. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a vizuális input ne lenne hatással a tolmácsolási folyamatra. Számos kísérleti struktúrájánál nem tudni, hogy a tolmácsok nézték-e a vizuális információt, és ha igen, melyiket. Seeber a szemkamerának is nevezett szemmozgás-követő szemüvegekben látja a megoldást, amellyel megoldható lesz annak az egzakt vizsgálata, hogy mit néznek a tolmácsok.

Seeber meglepetten nyugtázza, hogy Gervertől Settonig senki nem foglalta bele modelljébe az információ multimodális integrációját, még Gile (2009a) erőfeszítés-modellje sem tartalmazza azt, legalábbis expliciten nem. Ezt a hiányt pótolja Seeber modellje (2017b), a kognitív forráslábnyom modell (*cognitive resource footprint*), melyet az SI+T-re is alkalmaz. A modell a kognitív pszichológia eredményeit használja fel: Wickens háromdimenziós modelljének (*multiple source model*) (Wickens 1984) kétdimenziós reprezentációja az egyidejűleg végzett feladatok kognitív forrásait látta. Az eredeti modell konfliktus-mátrixának (*conflict matrix*) segítségével lehetővé teszi a multimodális csatornák

interferenciájának, eképpen a multimodális feldolgozás interferenciát okozó hatásának a kiszámolását SI-ben, sőt SI+T-ben is. Az SI modelljében helyet kapnak az input összetevőiként az auditív csatornán érkező nyelvi kód (szónok által előadott beszéd), valamint a vizuális csatornán érkező vizuális-térbeli kód (ajakmozgás, arc kifejezések, gesztusok, testtartás). SI+T-ben mindezekon kívül az input része a vizuális-nyelvi kód is. Ezeknek a feldolgozása részben átfedésben van a tolmács kimenő nyelvi kódjával, és együttesen kognitív forráslábnyomot eredményeznek.

Az SI+T-nél feldolgozási szempontból az első szakaszban az olvasási és a hallgatási értés összevonva szerepel, azért, hogy a második szakaszban mérhető legyen, mennyire interferál az értés a beszédprodukciónal. Az értés szakaszban tehát (hallgatás és olvasás) az információt vizuális-verbális, auditív-verbális és vizuális-térbeli modalitásban dolgozza fel a tolmács a percepció során. A beszédprodukción és a monitorozás hasonló, mint az SI-ben (auditív modalitás). Seeber ezekhez úgynevezett igényvektorokat rendel, és ezek összege, valamint az egyes feldolgozó szakaszok és modalitások konfliktus együtthatója (*conflict coefficient*) adja ki az interferencia pontszámot. Ez jóval nagyobb az SI+T esetén, mint az SI-nél.

Egyetértés van arról, hogy kedvezőbb, ha SI+T-nél a tolmács hallja is és olvashatja is a beszédet, és feltételezhető, hogy a kettő együttesen pontosabb tolmácsolást eredményezhet, de ezt még nem sikerült empirikusan alátámasztani. A hivatásos tolmácsok többnyire nehezebbnek tartják az SI+T-t az SI-nél. Ezzel egybeesik Seeber eredménye, amit a kognitív forrás-lábnyom és konfliktus mátrix összehasonlításával kapott SI-ben és SI+T-ben: utóbbiban némileg nagyobb az interferencia, ennél fogva a kognitív teher. Seeber szerint szemkamerás és EEG-s pszicho-fiziológiai és neuro-fiziológiai vizsgálatok bizonyíthatnák eredményét empirikusan (Seeber 2017b).

Üdvözlöm Seebernek a multimodalitás és az SI+T kontextusában végzett szemkamerás kutatásait, de a modellje nem elég meggyőző ahhoz, hogy az alkalmazási lehetőségek keresésére buzdított volna. Talán valóban a szemkamerás és EEG-s kutatások hivatottak bizonyítani, hogy SI+T-nél nagyobb az interferencia, mint SI-nél. Arra mindenesetre kellő készletet éreztem, hogy megkísérleljem két „hagyományos” laboratóriumi kísérlettel kimutatni: a nyelvi-vizuális input kedvezően befolyásolja-e a tolmácsolás végkimenetelét, vagy sem. Erre a legkézenfekvőbb módszert választottam – Seeberhez hasonlóan – az SI és az SI+T módok összehasonlítását. A kísérletek leírása a hatodik és hetedik fejezetekben található.

2.14. Előnyök SI+T-ben

Amint az eddigiekből látszik, a szakirodalom túlnyomóan a nehézségeket elemzi az SI+T kapcsán. Meg kell azonban említeni azt is, hogy milyen előnyökkel jár, ha egyszerre írott és elhangzó szövegből dolgozik a tolmács. Gile (2009a) könnyítő tényezőként könyveli el egyfelől az előadó vokális indikációit, még ha nem is annyira hasznosak, mint a rögtönzött beszédek esetében. Hangsúlyozza továbbá, hogy az olvasási és a hallgatási erőfeszítések nem csak versengenek, hanem együtt is működnek. Másfelől ide sorolja, hogy az összes információ vizuálisan jelen van, és ezáltal kevésbé terhelődik a memória, csökken az akusztikai nehézségek és a szokatlan akcentusok hatása, valamint annak a valószínűsége is, hogy a feldolgozó kapacitás elégtelennek bizonyul a hallgatás és elemzés erőfeszítésében. Az, hogy a blattoláshoz hasonlóan SI+T-ben jelen van az üzenet vizuálisan segít is az információ újrastrukturálásában (Setton és Motta 2007), nem csak hátrány az interferencia miatt (lásd 2.11. alfejezet).

Magától értetődik, hogy ha van rá idő, a szöveg elolvasása már önmagában is nagy segítség, hiszen a tolmács egyszeriben megismeri a beszéd tartalmát, és megtudja, hogy honnan hova tart majd az előadó, milyen álláspontra helyezkedik stb. A beszéd előkészítése bizonyos elemek megjelölésével azonban ezen felül is konkrét segítséget nyújt. Cammoun et al. (2009) kérdőíves felmérésében 50 konferenciatolmácsot kérdeztek az SI+T-ről. A kérdőív három kérdése irányul arra, hogy amennyiben a tolmácsnak van módja a szöveg előkészítésére a tolmácsolás megkezdése előtt, mikre koncentrálnak a szövegben. Az eredmények azt mutatták, hogy ha sok idejük van, a tolmácsok elsősorban a bonyolult szintaxisra koncentrálnak, másodsorban az idiómákra, harmadsorban a mondásokra. Amikor csak 15–30 perc áll a rendelkezésükre a szöveg előkészítéséhez, akkor a fő prioritásuk a fő gondolat és az előadó álláspontja voltak, de a bonyolult szintaxis ennél a forgatókönyvnél is olyan fontosnak bizonyult, mint az első esetben. Tanulságos még a válaszadók által megadott elemek változatossága az egyéb kategóriában, pl.: ismeretlen szavak, terminológia, lexikai egységek (a szó és megfelelője CNY-en), szakkifejezések, a szöveg témája, mozaikszavak, beszéd célja, hivatkozások törvényekre, kulcsszavak stb. Amint arra a szerzők rámutatnak, a változatosság azt jelzi, hogy a közös prioritásokon felül sokaknak vannak saját prioritásaik. Abban az esetben, ha öt perccel kezdés előtt kapják meg a szöveget egyaránt fontosnak tartották a fontos elemek aláhúzását és a szöveg átfutását, hogy általános képet alkossanak róla, valamint az első és utolsó bekezdés elolvasását (Cammoun et al. 2009).

Szintén kifejezetten az SI+T gyakorlatára irányult az a 10 végzős tolmáshallgatóval nyolc hét leforgása alatt végzett gyakorlatsorozat, amelyet különböző nyelvi irányokban 5–20 perces beszédekkel de Laet és Vanden Plas (2005) hajtott végre Belgiumban. Azt vizsgálták, hogy milyen stratégiákat követnek a tolmáshallgatók és milyen hatékonysággal attól függően, hogy két nappal, előző nap, 10–15 perccel tolmácsolás előtt vagy az utolsó pillanatban kapták meg az írott beszédet. A felhasznált beszédek aktualitásokról szóltak, adatokban és betűszavakban bővelkedtek, formátumuk változó volt. A szónok a gyakorlatsorozat elején nem tért el az írott verziótól, a későbbiekben azonban váratlanul kihagyott bekezdéseket, módosított a felsorolások sorrendjén, sőt számokon is. Az előadó beszédtempója is szándékosan változó volt, ± 105 szó/perctől ± 145 szó/percig terjedt.

Amikor egy-két nappal korábban megkapták a hallgatók a szöveget, még azzal is meg tudtak birkózni, ha az előadó eltért a beszéd írott szövegétől, és ha beszédtempója felgyorsult. A szerzők az alábbi tanulságokat vonták le az írott szöveg nyújtotta előnyökre vonatkozóan: ha időben megkapják a beszéd szövegét, az 1) biztonságérzetet ad a hallgatóknak, ami a meggyőző tolmácsoláshoz elengedhetetlen, 2) a szöveg segítségével megismerkedhetnek a témával, 3) kikereshetik a szakszavakat és 4) utánajárhatnak a tulajdonnevek helyes kiejtésének, 5) aláhúzhatják a számokat, 6) a szövegben való eligazodást segítő jelöléseket alkalmazhatnak, 7) a szöveg előkészítése hozzájárul az elegáns kifejezőmódhoz. 10–15 perc alatt a szöveg csak annyiban jelentett előnyt, hogy különböző színnel aláhúzták a számokat, neveket, betűszavakat, de mivel a szöveg előkészítése nem volt teljes, néha lelombozó lett az eredmény. Az utolsó pillanatban kapott szövegnél egyszerre olvasni és hallgatni kontraproduktívnak bizonyult, kivéve azoknál, akik rendszeresen blattolnak. A többségnek csak a kabintárs segítségével keresztül jelentett előnyt a szöveg (de Laet és Vanden Plas 2005).

Sok az eltérés de Laet és Vanden Plas és a genfi kutatók által csoportosított stratégiák között, különösen rövid felkészülési idő esetén, de ez nem meglepő, hiszen a gyakorlott hivatásos tolmácsok tapasztalatból tudják, hogy egyes szavak, adatok és mondattagolások megjelölésén kívül ilyenkor a fő gondolatra és az előadó álláspontjára kell koncentrálni. Mindkét vizsgálat rámutatott azonban, hogy az egyéni preferenciák kiütököznek az írott szöveg előkészítése során: ki-ki kialakítja a saját stratégiáját.

A felkészülés nyújtotta előnyöket Díaz-Galaz, Padilla és Bajo (2015) kísérletben mutatták ki. Összehasonlították hét profi szinkrontolmácsnak és tizenhat tolmáshallgatónak a fél órás felkészüléssel és felkészülés nélkül végzett szinkrontolmácsolási produkcióját

nehéz terminológiát tartalmazó, nyelvtanilag bonyolult és sűrű, valamint semleges szövegrészek, tudományos konferenciákon elhangzott beszédekből. Angolról spanyolra, az anyanyelvükre dolgoztak, vagyis a B nyelvükről az A nyelvükre. Eredményeik a felkészülés előnyei (deklaratív tudás megszerzése) mellett szólnak: igazolták, hogy a profik és a hallgatók egyaránt szignifikánsan pontosabban tolmácsoltak és kisebb távolságot tartottak felkészüléssel, mint amikor nem készültek fel, a speciális terminológiát tartalmazó részeknél. A hivatásos tolmácsok tolmácsolása pontosabb volt, ami arra enged következtetni, hogy a tapasztalat és a szakértelem a felkészülés mellett szintén hozzájárult az üzenet pontosabb célnyelvi visszaadásához.

2.15. Információ-megtartás az SI+T két komponensében: SI-ben és ST-ben

Lambert (2004) a 2.11. alfejezetben ismertetett kísérletében a feldolgozás módját a vizuális csatorna igénybevétele vagy kiküszöbölése mellett úgy vizsgálta, hogy értékelte a fordítási teljesítményt. Egy korábbi tanulmányában a feldolgozás mélységét nézte (Lambert 1988). Viezzi (1989) úgyszintén az információ megtartásán (*information retention*) keresztül hasonlította össze a feldolgozás mélységét blattoláshoz és szinkrontolmácsoláshoz, azaz azt mérte, hogy az alanyok mennyire emlékeztek a szöveg tartalmára. Az információmegtartás sikeressége éppen fordítva alakult e két módban, mint a teljesítmény, azaz blattoláshoz alacsonyabb volt, mint SI-nél. Számos eltérés ellenére, például, hogy Viezzi negyedéves tolmácsszinkronizátorral, azaz gyakorlottabb alanyokkal végezte kísérletét, mint Lambert, valamint hogy Viezzi csak a blattolás és az SI esetét nézte, az SI+T-t nem, eredményeik részben összevethetők. A két szerző kölcsönösen reflektál is egymás kísérleteire, elsősorban ami a morfoszintaktikai átalakításokat illeti a különböző nyelvpárokban (Lambert 1988, 2004, Viezzi 1989). Lambert következtetései a 2.11. alfejezetben részletesen kitértem. Viezzi eredménye a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás szempontjából annyiból releváns, hogy a Gile által az SI+T két szélsőségének nevezett két esetet vizsgálta (Gile 1997), és hogy a blattoláshoz jelen lévő vizuális tényezővel magyarázza, hogy SI-ben a feldolgozás mélyebb. Viezzi úgy érvel, hogy

[a] blattolás során az információ állandóan a tolmács rendelkezésére áll, aki nem kényszerül az információegységek azonnali feldolgozására, azok tárolódnak, amíg a fordítást összeilleszti. A szinkrontolmácsoláshoz a fordítandó üzenet

formája beérkezésekor olyan viselkedési mintát kényszerít a tolmácsra, amely hosszabb és mélyebb információfeldolgozáshoz vezet. (Viezzi 1989: 67)

Viezzi végkövetkeztetése az, hogy a blattolásnál és a szinkrontolmácsolásnál végbemenő folyamatok nem párhuzamosak, különböző stratégiákat követelnek meg, és ily módon befolyásolják az információ feldolgozását (Viezzi 1989). Ezért követeli meg a stratégiák kombinált alkalmazását az SI+T, ahol e két feldolgozási mód egyszerre érvényesül.

2.16. Az SI+T oktatása

Lambert (1991) szerint az SI+T hatékony lehetne a tolmácsképzésben mintegy köztes lépésként a szöveg nélküli szinkrontolmácsolás felé, Déjean Le Féal hasonlatával élve a szöveg „segédkerékként” való felhasználásával (Déjean Le Féal: 1997). A javaslat érvénye szerintem kétségbe vonható, a hasonlat sántít. A Déjean Le Féal (1997) által indítványozott módszer, a konszekutív gyakorlása a szinkrontolmácsolásra való felkészülésben ugyanis bevett módszer, többek között a European Masters in Conference Interpreting (EMCI) hálózat egyetemeinek programjában. Az SI+T oktatásával kapcsolatban azonban sok tolmácsoktató és kutató azon a véleményen van – és a messzemenőig egyetértek velük –, hogy azt csak a szinkrontolmácsolás bizonyos szintű elsajátítása után érdemes tanítani (G. Láng 2002, Cammoun et al. 2009). de Laet és Vanden Plas (2005) szerint szekeret fog az ökrök elé, aki a blattolás és a szinkron közötti lépésként fogja fel az SI+T-t. Ez a hasonlat, szemben a fentivel, nagyon találó.

Az Ottawai Egyetemen azon kívül, hogy a tolmácsképző program részét képezi, az alkalmassági vizsgáján is feladat az SI+T (Lambert 1991), ennek bevallott célja felmérni a jelölt reflexeit egy olyan témáról, amelynek a tolmácsolására még nem képes (Lambert 1991, de Laet és Vanden Plas 2005). Az SI+T alkalmassági vizsgába illesztését maga Lambert és a Genfi Egyetem tolmácsolás oktatói is ellentmondásosnak tartják (Lambert 1991, Cammoun et al. 2009). Ezt az alfejezetet olyan, a szakirodalomból vett pedagógiai példákkal kezdtem, amelyeket nem tartok ajánlatosnak. Ezt követi az általam követendőnek tartott pedagógiai gyakorlat.

A Párizsi Iskola alapítói, Seleskovitch és Lederer példákkal illusztrált módszertani útmutatót adnak az SI+T tanításához (2002: 204–216). Az alábbiakban módszerüket nagy vonalakban ismertetem, majd kiegészítem G. Láng feladattípusaival, végül Ivanov, Davies

és Naimushin korszerű módszertani javaslataival (Ivanov et al. 2014). Meggyőződésem, hogy amiképpen a kutatások tanulságai gazdagítják a képzésben használt módszert, a fordítottja is igaz: a kutató jobban megismeri az SI+T-ben lejátszódó kognitív folyamatokat, ha tisztában van az egymásra épülő részfeladatokkal, a tanulás állomásaival és folyamatával.

A blattolás elsajátítása hasznos mérföldkő a szöveggel végzett szinkrontolmácsoláshoz. A blattolást pedig akkor lehet elkezdni, ha a konszekutív tolmácsolást már elsajátították, azaz „ha képesek a hallgatók visszaadni egy beszéd értelmét anélkül, hogy annak formája akadályozná őket ebben” (Seleskovitch és Lederer 2002: 205).

A diákok először csak a néhány oldalas kiválasztott szöveg elejét kapják meg, azt gyorsan elolvassák, kontextusba kerülnek, majd a szöveg hátralevő részének egyikük általi hangos felolvasása következik. A blattolásra felszólított diák először összefoglalja a szöveget hallás alapján az anyanyelvén, arról társai véleményt mondanak, majd mindenki megkapja a szöveget és következik a blattolás. A blattolás csak akkor sikeres, ha a szöveg hallatán előzőleg a hallgató megértette a gondolatokat, és képes azokat megtalálni, szemével átfutva a fordítandó szöveget. Tehát a) támaszkodnia kell a megértett gondolatokra, b) át kell fésülnie a szöveget a tekintetével anélkül, hogy minden egyes szónál leragadna (Seleskovitch és Lederer 2002: 207). Ennél a módszernél kihasználható, hogy a vizuális észlelés természeténél fogva nem lineáris, a szem ide-oda ugrál. Csak a blattolás begyakorlása után veszi kezdetét az SI+T.

Bár a laikusok gyakran azt hiszik, hogy az SI+T holmi gyors transzkódolás, távolról sem az. Seleskovitch és Lederer (2002) hangsúlyozzák, hogy az értelmező módszer alkalmazása az SI+T-re is vonatkozik. A blattolás és az SI készségeivel felvértezve a hallgatóknak boldogulniuk kell, annak ellenére, hogy kevés a redundancia. Lépést kell tartaniuk az előadó gyors ritmusával, megbirkózni hibás prozódijával és az írott szöveg felolvasásából fakadó egyéb nehézségekkel (lásd 2.12. alfejezet). Ahhoz, hogy ez sikerüljön, az oktató feladata megtanítani a hallgatókat a szöveg megfelelő előkészítésének módjaira, és rávezetni őket az auditív és a vizuális csatornákon érkező információ összehangolására. Bár az előfeltételezés az, hogy a megbízó az ülés előtt 24 órával a tolmács rendelkezésére bocsátja a szöveget, a képzés során egy héttel előbb adják oda a diákoknak, és lehetőleg szakszövegre esik a választás. A szöveg előkészítéseképpen a hallgatóknak utána kell nézniük a témának (*recherche documentaire*) és a terminológiának (*recherche terminologique*) azon a nyelven, amin a szöveg íródott, és a saját nyelvükön, valamint jelölésekkel ellátni a szöveget.

Az írott szövegben a jelölés már csak azért is szükséges, mert míg a spontán beszédnél már jóval az összes szó elhangzása előtt meg lehet érteni a gondolatot, addig felolvasásnál sokszor annak monotonitása miatt csak akkor áll össze az üzenet, ha az utolsó szavak is elhangzottak. A szöveg megjelölésénél Seleskovitch és Lederer nagy hangsúlyt fektet a szintaktikai változásokra olyan nyelveknél, amelyek szintaxisa nagyon eltérő, vagyis azon szavaknak az aláhúzására, amelyeknek megváltozik a helye a célnyelvi mondszerkezetben. A jelölések vezetik a szemet tolmácsolás közben, hogy csak ott állapodjon meg egy pillanatra, ahol szükséges. Seleskovitch és Lederer summás tanácsot ad arra vonatkozóan, hogy mit érdemes megjelölni: „azokat a célnyelvi terminusokat és kifejezéseket, amelyek menet közben való felidézését azok írott eredeti formája zavarhatja, és azokat a szerkezeti változtatásokat, amelyek a két nyelv közötti különbségek áthidalásához szükségesek” (Seleskovitch és Lederer 2002: 212). Ezt a nem túlságosan konkretizáló, mintsem inkább irányadó megközelítést igazolják Cammoun et al. vizsgálatának eredményei, amelyek kimutatták: legalábbis részben egyénenként változó, hogy kinek mit hasznos jelölni.

A hallgatókat eleinte meglepi a redundancia hiánya és a szóbeli üzenet gyors tempója. Kezdetben a szöveg inkább zavar, mint segít, de gyakorolniuk kell, hogy támaszkodjanak rá anélkül, hogy egy az egyben fordítanák, különben elszakadnak a hangzó szövegtől. Ezen a ponton még gyakran tapadnak a hallgatók az eredeti szöveg szavaihoz, el-elfelejtve a hangzó szöveget követni. Ha lemaradnak az előadóhoz képest, a kérdéses szövegrészt érdemes átugraniuk, hogy felzárkózhassanak. A felzárkózás már egy lépés az egyidejű vizuális és auditív észlelés felé. Ha az egyidejű észlelést sikerül elérniük, többé nem hagynak ki semmi lényegeset.

A hallottak követése mellett a szövegben is azonosítani a gondolatokat olyan erőfeszítés, hogy eleinte a tolmácsprodukciónak monitorozása látja kárát. Ezért az SI+T tanulása során eleinte megengedett mondatokat, szövegrészeket befejezetlenül hagyni. Apránként aztán már tudnia kell a tolmácsnak saját beszédprodukciónak is ellenőrizni, nyelvileg helyesen formálni a gondolatokat, befejezni a mondatokat, lezárni az aktuális bekezdést, szövegrészt. Ezen a ponton elsajátítja a hallgató azt is, hogy bizonyos részek blattolása helyett a nem feltétlenül szükséges elemek kihagyhatók, pl. a keresztnév és a második név a híres név és titulus mellől, vagy a zárójeles másodlagos gondolatok. Ha azonban feltétlenül át kell ugrani egy teljes szövegrészt, azt legalábbis össze kell foglalni. Cél a kurzus végére folyékony, értelmes és nyelvileg helyes tolmácsolást nyújtani. Összegzésképpen megállapítható, hogy a „jelölésekkel ellátott szöveg és a hangzó szöveg figyelembevétele

mellett pontos és azonnal érthető célnyelvi fordítást produkálni rendkívül nehéz szinkrontolmácsolási feladat” (Seleskovitch és Lederer 2002: 214).

A párizsi École Supérieure d’Interprètes et de Traducteurs (ESIT) tolmácsképzőben Seleskovitch és Lederer módszerét mindmáig használják. A módszertan rövid ismertetését azért tartottam fontosnak, mert a szakmában klasszikusnak számít, és kezdési pontot kínál. Mindazonáltal csak egy módszer sok lehetséges közül: más tolmácsképzők, így például a budapesti ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén más módszert használnak.

E módszerben helyet kapnak G. Lángnak az SI+T-hez ajánlott feladattípusai, amelyek alternatívát kínálnak Seleskovitch-nak és Lederernek az ESIT-en máig alkalmazott pedagógiájára, bár vannak átfedések is. A feladatok közé tartoznak a beszéd egyidejű felolvasásával végzett blattolási gyakorlatok, a korábban feldolgozott beszéd blattolása (kényelmes, 100–120 szó/perces tempóban), és új, korábban nem látott beszéd blattolása. Az egyidejű felolvasás rákényszeríti a tolmácsolóhallgatót, hogy tartsa a tempót. A részfeladatokat kettéválasztó gyakorláshoz tartozik a korábban már feldolgozott beszéd blattolása, majd hallás utáni tolmácsolása (szöveg nélkül). Végül már haladó SI+T gyakorlatnak számít a tolmácsolás szöveggel oly módon, hogy az előadót kell követni, miközben eltér az írott szövegtől, magyarázatokat és példákat told be. Haladóknak javasolt az opcionális szövegkezelési módszerrel felolvasás alapján történő tolmácsolás. A gyakorlatok azt célozzák, hogy a hallgatóknak sikerüljön a számukra legmegfelelőbb munkamódszert kialakítani. Érdekes az előzőleg jól láthatóan kiemelt információkat tartalmazó szöveget segítségül hívni sok reális esetben, gyors tempónál azonban érdekesebb felzárkózni az előadóhoz (G. Láng 2002: 178). A kutatásról beszámoló fejezetekben látni fogjuk, hogy az SI+T során alkalmazott stratégiák nagyon változók, és a legsikeresebbet a mindenkori helyzet határozza meg.

Ivanov és szerzőtársai (2014) beszámolnak arról, hogy a párizsi ESIT-hez hasonlóan a Genfi Egyetem Fordító-és Tolmács Tanszéke (Faculté de Traduction et d’Interprétation Université de Genève, FTI) is kínál speciális SI+T képzést. Mindkét tolmácsképzőben van SI+T gyakorlat egyrészt az összevont órákon (*master classes*), ahol sok különböző nyelvről tolmácsolnak a hallgatók, másrészt a nyelvpáronkénti kisebb szinkron-órákon is. Mindkét intézményben követelmény az SI+T a képesítő záróvizsgán. Az FTI konferenciatolmács mesterszakán a második szemeszterben intenzíven gyakoroltatják a blattolást, és a harmadik, egyben utolsó szemeszterben tanítják az SI+T-t. Az FTI-n az SI+T-be beletartoznak a Power Point prezentációk is, nem csak folyó szövegek.

Az FTI-n három forgatókönyvben gyakorolják az SI+T-t. A Cammoun, Ivanov, Davies és Naimushin (2009) kutatásában vizsgált négy forgatókönyvből arról a háromról van szó, amelyek mindegyikében megkapja előre a tolmács a beszéd írott változatát, több-kevesebb idővel a kezdés előtt (lásd 2.8. alfejezet). A krízis forgatókönyvet, amikor a tolmácsolás megkezdése után kapja meg a tolmács a szöveget, szinte egyáltalán nem gyakorolják. A záróvizsgán 20 percük van a hallgatóknak előkészíteni a szöveget, és az előadó nem tér el az írott verziótól. Ivanov, Davies és Naimushin (2014) amellett érvelnek, hogy életbevágó azt a forgatókönyvet is belevenni a tantervbe, amikor a tolmácsnak nem áll módjában felkészülni a szöveggel.

A 2009-es kutatásuk eredményei alapján 2014-ben közölt módszertani javaslatuk lényege a kognitív megközelítés az SI+T oktatásában. Szerintük arra kell megtanítani a leendő tolmácsokat, hogy a véges kognitív kapacitásukra tekintettel hogyan minimalizálják erőfeszítéseiket a kognitív nehezítő tényezők vonatkozásában, és hogyan maximalizálják a szöveg jelenlétéből származó kognitív előnyöket. A kognitív nehezítő tényezőket és előnyöket részletesen ismertetem az ötödik fejezetben. Amennyiben az előadó eltér a beszéd megírt szövegétől, a hallgatókat arra intené, hogy az egyik szerző által megállapított hármas arany szabályt kövessék SI+T-ben: Fülelni, fülelni, fülelni! Másik örök érvényű tanácsuk, ami a 2009-es kutatás végkövetkeztetése is, hogy „a szöveg mindig barát”.

A kutatást követően a szerzőnégyes egyik tagja kifejlesztett és kipróbált egy olyan fokozatosan egymásra épülő oktatási gyakorlatsort az SI+T-hez (*progression schedule*), amelyben a gyakorlatok aszerint épülnek egymásra, hogy mennyi idő áll rendelkezésre, van-e eltérés az írott szövegtől, és hogy szóbeli előadásra szánták-e a szöveget eredetileg. A gyakorlatok nehézségi sorrendben követik egymást. Az első feladat az ideális forgatókönyvet követi, vagyis jó előre megkapja a tolmács a beszédet, nem tér el az előadó a beszéd írott szövegétől, amely előadásra szánt beszéd. A következő lépés, amikor utóbbi két körülménnyel, de már csak 20 perccel előre kapja meg, a harmadik lépcsőben 2-3 perccel előbb kapja meg a hallgató a beszédet. Ezután még mindig előadásra szánt beszédekkel dolgoznak az idő variálásával, de már el-eltér az előadó az írott szövegtől, végül határozat jellegű írott beszédek is képesnek kell lenniük tolmácsolni több-kevesebb felkészülési idővel. A módszert folyó szövegekhez és Power Point prezentációkhoz is ajánlják a szerzők

4. táblázat: Szinkrontolmácsolási stratégiákat vizsgáló és az SI+T-t felhasználó empirikus kísérletek

Rövidítések: FSZ=forrásnyelvi szöveg, CSZ=célnyelvi szöveg, EN=angol, FR=francia, IT=olasz, NL=holland, H=hipotézis, INT=interferencia

Szerző és cím	Minta, nyelvek	Fókusz, célok, módszer	Anyag és set-up	Eredmények
Zanetti, R. 1999	33 (22 diák tolm., 11 szó szerint ismételt azonos nyelven (shadowing) Nyelvi irány: EN > IT	Az anticipációs stratégiák elsajátítása SI-ben. 15 anomália, 15 lexikai elem.	ENSZ főtitkár beszéde, 10 perc, 120 szó/perc	Feltételezés: a tolmács anomáliára adott reakciója rávilágít az üzenet feldolgozására Az SI-ben nem csak akusztikai, hanem szintaktikai és szemantikai elvárások is vannak. Eredmény: az SI-ben jelen vannak anticipációs stratégiák, még ha a FSZ és a CSZ morfoszintaktikai struktúráiból ez alig látszik is.
Meuleman, Ch. és Van Besien, F. 2009	15 profi tolmács, Belgium, 26–55 éve tolm., EU + magánpiac A: NL, B: FR; Nyelvi irány: FR>NL	Extrém feltételek: összetett mondatok és a gyors beszédtempó. Milyen stratégiát választanak e két független változónál, és melyik stratégia a hatékonyabb?	Élő vita a belga szöv. kormány-szoc. partnerek megállapodásáról (35 perc). 8 részes mondat; gyors szöveg 184 szó/perc, 9 szám	Szintaktikailag bonyolult szövegrésznél szegmentálnak, és van, aki újrastrukturál. 3 tolm. nem elfogadható. Gyors tempónál tapadnak, megpróbálták tartani a tempót. 5 tolm. nem elfogadható. Konklúzió: a szintaktikailag bonyolult szövegnél a szegmentálás a hatékonyabb stratégia, a gyors előadónál pedig a tapadás, ezért ezek tanítandóak.
Lambert, S. 2004	14 tolm.hallgató, A: EN; B: FR; Nyelvi irány: FR>EN	Bemelegítés 5 perc; ST előkészítése 10 perc; ST 5 perc; SIT előkészítése 10 perc; SIT 5 perc; SI 5 perc	1 db 3 részre osztott 20 perces szöveg, nem műszaki, nem speciális, a 41 perces kísérletből 15 percet vettek fel	ST-ben és az SIT-ben lényegében azonos volt a tolmácsoló hallgatók célnyelvi teljesítménye, és szignifikánsan jobb, mint SI-ben, ami arra utal, hogy az üzenet vizuális jelenléte nem vagy nem csak <i>interferál</i> a tolmács egyidejű hallgatással és beszéddel túlterhelt kapacitásával, de <i>segíti</i> is a tolmácsolást.

A táblázat a következő oldalon folytatódik

Szerző és Cím	Minta, nyelvek	Fókusz, célok, módszer	Anyag és set-up	Eredmények
Lamberger-Felber, H. és Schneider, J. 2009	12 tolmács, 36 tolmácsolás H1: SI+T-ben a kettős input miatt több az interferencia H2: Az előkészítés csökkenti az INT-át SI+T-ben	A nyelvi interferencia gyakorisága és előfordulása különböző munkakörülmények között (SI, SI+T, előkészített szöveggel). Hogyan hat az előadó beszédének a vizuális jelenléte az INT-ra.	3 szöveg 1.szöveg nélkül tolm. 2.szöveggel tolm. 3.előkészített szöveggel tolm.	Minden tolmács minden tolmácsolásában volt INT. Meglepetés: Előkészített szöveggel több INT, mint előkészítés nélkül. Előkészítetlen szöveggel és szöveg nélkül dolgozók kb. ugyanannyi INT; a variabilitás nagy volt mind a három munkakörülménynél. A legtöbb tolmácsnál az előadó kézírata, az írott szöveg nem hatott jelentősen az INT-ra, de 75%-uknál átlag kevesebb INT volt szöveg nélkül, mint szöveggel. Ugyanakkor a tolm-ok fele a legkisebb számú INT-et a 3 féle módból szöveggel produkálta.
Setton, R. és Motta, M. 2007	1) 11 hivatásos tolmács >10 év tapasztalattal 2) 13 kezdő 3 hónapja SI és 4-szer vagy 5-ször SI+T. A 40 fős mintából 24 használható. Előkészítés ideje a beszéd hosszával egyenlő A:FR (egész minta)	Mód: SI+T Triangulációs minőség-elemzés 1) Felhasználói értékelés 2) A FSZ/CSZ átiratait összehasonlító szakértők pontszámai 3) Statisztikai adatok nyelvi jellemzőkről a CSZ-ben +kvalitatív információ az interjúkból, jegyzetekből és spontán megjegyzésekből.	1. ENSZ főtitkár Kofi Annan a WHO-hoz az HIV/AIDS elleni küzdelemről. Előadásra szánt ösztönző beszéd, <i>3 perc, 135 szó/perc</i> 2. Írott kiáltvány Ázsia és Európa együttműködési programjáról, Singapore, 1990-es évek, <i>7 perc, 117 szó/perc</i>	Triangulációs kísérlet kvantitív-kvalitatív módszerekkel. A statisztikai elemzés eredménye: H1. A tapasztalat a minőség előrejelzője a felhasználók értékelése alapján – alátámasztva. H2. A hivatásosok nyelvileg függetlenebbek, mint a kezdők – részben alátámasztva, a lexikai kifejtés és magyarázat szempontjából igen, az újrastrukturálás és újrafogalmazás szempontjából nem. H3. A CSZ függetlensége a FSZ-től a (felhasználók által megállapított) minőség jele vagy előrejelzője: a lexikai és pragmatikai feldolgozás tekintetében bizonyos szinten megerősítve, a szintaktikai és szemantikai újrastrukturálásra nem. A felhasználók sokkal jobban érzékelik a hűséget, mint azt a tolmácsok gondolnák, nem könnyű „meggyőzően torzítani az üzenetet”.

(Ivanov et al. 2014). E módszerre és tolmácsoláskutatási vizsgálatok eredményeire alapozva kialakíthatóvá válik egy új, rugalmas, ámde egységes oktatási modul az SI+T tanításához.

A 4. táblázat a második fejezetben említett empirikus kutatások közül azokat mutatja be vázlatosan, amelyek a kutatás empirikus része szempontjából a leginkább relevánsak, egyben hatással voltak a kísérleti terv kialakítására, akár azért, mert valamit átvettem belőlük, akár azért, mert valamit szándékosan kerültem (pl. Lambert-nél az idő-arányok). A táblázatos szemléltetés célja a kutatások adott szempontok szerinti áttekinthetősége. Könnyen összehasonlítható, milyen módszerrel és kísérleti tervvel dolgoznak a kutatók, mi a közös, és mi a teljesen eltérő. A táblázatban bemutatok két olyan empirikus vizsgálatot, amelyben tolmácsstratégiákat vizsgáltak a kutatók (Zanetti 1999, Meuleman és Besien 2009), valamint két olyan empirikus vizsgálatot, amelyeknél az SI+T az egyik tolmácsolási mód volt (Lambert 2004, Lamberger-Felber 2004), és végül még egyet, amelyben kizárólag SI+T módban (Setton és Motta 2007) tolmácsoltak az alanyok.

2.17. Összegzés

A tolmácsolás sokféleképpen osztályozható. A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás (SI+T) a nyelvi közvetítésnek az a módja, amikor az előadó előre megírt szöveget olvas fel, attól eltérhet, és a tolmácsok a tolmácsolás megkezdése előtt vagy után megkapják a szöveget. Konferenciatolmácsolás keretében fordul elő. Leginkább a blattolás és a szinkrontolmácsolás keverékének tartják, a kutatók többsége mégis a szinkrontolmácsoláshoz sorolja, mint annak egyik legbonyolultabb esetét. Gyakorlatban való alkalmazásának a megértését segíti a stratégia és a blattolás fogalmainak a meghatározása. Az SI+T során a beszédpercepció, az olvasás és a beszédprodukciónak a folyamatai átfedéssel, illetve egyidejűleg zajlanak, a beszédtempó és a beszédpercepció kölcsönösen hatással vannak egymásra. Az SI+T különböző forgatókönyvek szerint történhet attól függően, hogy mennyi ideje van a tolmácsnak a beszéd írott változatát előkészíteni. A tolmács mindegyik esetben fordítói olvasáshoz folyamodhat az írott fordítást készítő fordítóhoz hasonlóan. Minél több ideje van, jellemzően annál többféle olvasási eljárásnak veszi hasznát.

A kutatókat és a tolmácsolás oktatásával foglalkozókat leginkább az SI+T során felmerülő nehézségek foglalkoztatják. Ide tartoznak mindenekelőtt az interferencia és a kettős input, valamint az írott szöveg sajátosságai. A szöveg jelenlétével járó előnyök kimutatása és használatához kapcsolódó stratégiák terén jelentkeznek a kutatásokban a

legnagyobb űr. Az előnyök a multimodalitás kontextusában és a szöveg előkészítését, valamint a blattolást vizsgálva a legkönnyebben tetten érhetők. Mivel a nemzetközi találkozók és intézményekben már elterjedt gyakorlatról és növekvő igényről van szó, oktatására nagy szükség van a tolmácsképzésben. Két tolmácsképző intézmény tantervébe szervesen beépült az SI+T oktatása, sőt a záróvizsgának része, a képesítés megszerzésének feltétele az SI+T technikájának az elsajátítása. Az ELTE FTT jó gyakorlatával kombinálva az empirikus vizsgálatok eredményei tovább finomíthatják az SI+T pedagógiai módszertanát.

3. FEJEZET: AZ AKCENTUS KUTATÁSA ÉS AZ ANGOL MINT LINGUA FRANCA

„A beszéd írott szövege néha életmentő lehet az erős akcentussal beszélő előadó megértéséhez.”

(Cammoun et al. 2009: 61)

A harmadik fejezet elméleti bevezető az első kísérlethez, amelynek a szűkebb fókusza az akcentusos szöveg tolmácsolása. Az elméleti bevezető öt alfejezetből áll. Ismertetem az akcentus meghatározását és az akcentussal kapcsolatos tolmácsoláskutatásokat, kitérve a közös nyelvi háttérrel kapcsolatos eddigi eredményekre. Ezután az angol mint lingua franca (*English as a lingua franca* rövidítésével: ELF) tágabb kontextusát vezetem be, és a tolmácsolás és az ELF kapcsolatáról készült empirikus kutatások eredményeit foglalom össze. Az elméleti ismertetőt zárja az empirikus kutatás szempontjából szintén rendkívül releváns probléma: hozzászokás új akcentusokhoz.

3.1. Az akcentus meghatározása

Az akcentust megközelíthetjük a nyelvészetén kívül annak társ- és határtudományai, sőt számos egyéb tudományág eszköztárával, az idegennyelv-tanítástól kezdve a pszichológián és a pszicholingvisztikán, szociolingvisztikán át a szociológiáig. Fontos szem előtt tartani, hogy magyarul az akcentus a köznyelvben az idegenszerű kiejtésre utal, a tudományos nyelvben azonban – az angol nyelvű szakirodalom mintájára – a nyelvváltozat értelemben használatos, amint az Balogné Bérces és Szentgyörgyi idézetéből is kiderül: Az akcentus

bármely nyelvváltozat kiejtésére utaló általános kifejezés, vagyis a standard akcentus [...] ugyanolyan akcentus, mint a földrajzilag vagy másképpen lokalizálható nyelvi formák (pl.: az ausztráliai angol, a munkásosztály londoni angolja, a cockney, az afrikai-amerikaiak hétköznapi nyelve, a ‘fekete angol’, vagy a szegedi magyar dialektus. (Balogné Bérces és Szentgyörgyi 2006: 3)

Az akcentus e tág értelmezésére mostantól mint az anyanyelvi akcentusra fogok utalni az idegen akcentustól való megkülönböztetés érdekében. Meg lehet határozni az akcentust

társadalmi nézőpontból is: „az akcentust a szociolingvisztika adott régió, etnikai vagy társadalmi csoport jellemző kiejtési módjaként határozza meg” (Cheung 2015: 32).

Az idegennyelvi akcentus fogalma elválaszthatatlan az idegennyelv-tanuló fogalmától. Elsajátított nyelv(ek) használata közben a nyelvtanuló anyanyelvének fonetikai elemeit átviheti elsajátított nyelvére vagy nyelveire (Cheung 2015), a két nyelv kiejtése között így átfedés jön létre (Seeber 2017a). Az idegen akcentus ennek a folyamatnak az eredményeképpen jön létre. Hagyományosan a kutatók az akcentus szóval a fonetikai elemek átvitelének a jelenségére utaltak, mígnem a második ezredfordulót követően a nyelvészeti szempontokon kívül a szociális kontextust is figyelembe vették (Kirkova-Naskova 2010). Gyakran nemcsak a kiejtést értik idegen akcentus alatt, hanem a nem anyanyelvi hangsúlyt, ritmust és intonációt is (Cheung 2015).

Nézőpontbeli különbség érhető tetten az akcentus fogalmának a megközelítésében Munrónál, az idegennyelv-tanulók beszédészlelését és beszédprodukciónak vizsgálatát alkalmazott nyelvésznél, és Pöchhackernél, a tolmácsoláskutatás egyik neves képviselőjénél. Munro (1998) először azt hangsúlyozza, hogy a hallgatók képesek – méghozzá gyakran gond nélkül, vagy csak kevés nehézség árán – megérteni a tipikus anyanyelvi beszélő beszédétől észrevehetően eltérő beszédet. Az idegen akcentust „az idegennyelv-tanulók nem patológikus beszédeként” határozza meg (Munro 1998: 139), amely következetes módon különbözik adott dialektus anyanyelvi beszélőinek a beszéd-sajátosságaitól. Az eltérések típusai között felsorolja a fonetikai behelyettesítéseket, a kihagyásokat és a torzulásokat, illetve a nem anyanyelvi hangsúlyokat, a ritmust és intonációt, és a (nem anyanyelvi) hang minőségét.

Pöchhacker (2004) ezzel szemben a tolmács észlelése felől közelíti meg a kérdést. „A beszédhangok felismerése korábbi tudáson alapszik, és a szokásos akusztikai-fonetikai mintától való bármilyen eltérés nagy valószínűséggel megnehezíti az észlelést a tolmács számára” (Pöchhacker 2004: 128). Aligha szorul bővebb magyarázatra, hogy a tolmácsoknak mélységében kell megérteniük a forrásnyelvi beszédet, és nem tarthatnak hosszabb szünetet, számukra nem járható út az érthetetlen és adott pillanatban következmény nélkülinek látszó részek fölött átsiklani, vagy kivárni, amíg kiderül, hogy miről van szó. A konferencia-résztevők a „majd kiderül, ha fontos” attitűdjé, amire a szakirodalom az angol „*let-it-pass*” kifejezéssel utal (Albl-Mikasa 2015) számukra nem opció. Végül leszögezhetjük, hogy a szokatlan anyanyelvi akcentus ugyanúgy kihívást jelenthet a hallgatók számára, mint a szokatlan nem anyanyelvi akcentus (Cheung 2015). A fordítástudományon belül a tolmácsolást kutatók érdeklődése az akcentus iránt viszonylag

újkeletű. Holott az akcentus jelensége – anyanyelvi és idegennyelvi egyaránt – a tolmácsoláskutatás szempontjából már csak azért is roppant fontosnak tűnik, mert a Földön több olyan ember él, aki egynél több nyelvet beszél, mint aki csupán egyet (Seeber 2017a).

3.2. Az anyanyelvi és nem anyanyelvi akcentus kutatása

Az anyanyelvi és az idegennyelvi akcentus kutatására az idegennyelv-elsajátítás kutatásában és a kísérleti pszichológiában találni több példát, de a tolmácsoláskutatásban is végeztek vizsgálatokat. Bár kísérletemben idegennyelvi akcentust vizsgáltam, az anyanyelvi és a nem anyanyelvi akcentusok kutatása jobbra elválaszthatatlan. Egyrészt a vizsgálatok gyakran a kettő összehasonlításán keresztül közelítik meg a kérdést, a változók függvényében, másrészt – mint az alábbiakból ki fog derülni –, az egyik ismertetése a másik nélkül nem célravezető. A tolmácsoláskutatásban az eddig végzett kutatások nagy része a nem anyanyelvi beszélők beszédére összpontosul, az eredeti beszédet mondókéra (tolmácsolás bemeneti változója), és a tolmácsokéra (tolmácsok teljesítményének a minősége) (Cheung 2015). Ezen kívül többféleképpen igyekeztek bizonyítani Gile-nek azt a tételét, hogy nem anyanyelvi előadó akcentusos beszédének a feldolgozásához több feldolgozó kapacitás szükséges (Gile 2009a: 173, 176). Vizsgálták ezt abban az esetben is, amikor az anyanyelve a hallgatónak az a nyelv, amelyen a beszéd elhangzik, és akkor is, amikor nem. Másképpen az, hogy kit nehezebb érteni, attól is függ, hogy kinek?

Felsorakoztattak érveket és bizonyítékokat amellet, hogy a nem anyanyelvi beszélők (*non-native speakers*) nehezebb helyzetben vannak az idegennyelvi akcentussal összefüggésbe hozható eltérések megértése szempontjából, mint az anyanyelvi beszélők (*native speakers*). Szemben az anyanyelvi beszélőkkel, akiknek az értését nem minden észlelt fonológiai eltérés zavarja (Seeber 2017a), a nem anyanyelvi beszélőknek akcentusos beszédet hallva a tökéletlen jel és a tökéletlen tudás kettős nehézségével kell megküzdeniük, különösen zaj vagy egyéb rossz beszédértési körülmények esetén (Lecumberri et al. 2010). Lecumberri és szerzőtársai ezt azzal indokolják, hogy a szófelismerő rendszer nem nyelvfüggő, egyszerre sok lehetséges szó aktiválása, és azok versengése szókincstől függetlenül működésbe lép. Mivel a fonémák azonosítása a szóba jöhető szavak hozzáférhetővé tételéhez és a tárolt reprezentációkkal való egyezés hiánya esetén azok elvetéséhez a pontos fonéma-észlelésen alapszik, különösen tökéletlen jelnél a helyzet nem mindig kedvez a nem anyanyelvi hallgatónak. Egyrészt azért, mert a megfelelő „jelölt” talán nem is elérhető, mert nem ismeri a hallgató az adott szót az idegen nyelven. Másrészt a

hallgató anyanyelvéből is aktiválódhatnak szavak. Végül, ha pontatlanabb a feldolgozott információ, feleslegesen több szó aktiválódik a hallgató idegen nyelvén, és a hallgatónak csak a sokadik fonémánál sikerül kiszűrnie a helyes szót, míg az anyanyelvi azt már az első fonémánál megtette (Lecumberri 2010: 870).

Munro és Derwing idegennyelv-elsajátítás területén végzett kísérleteikkel bizonyították, hogy az idegennyelvi akcentusos beszéd néha nehezebben érthető, és értése több időt vesz igénybe, mint az anyanyelvi akcentusos beszédé. Mindazonáltal az akcentus erőssége sem az érthetőség mértékével, sem az észlelési idővel nem korrelál tökéletesen, mert nagyon jól érthető beszéd is lehet nagyon akcentusos: a hibák súlyossága az értés szempontjából változó (Munro 1998, Munro és Derwing 1995a, 1995b). Vizsgálatuk két újabb szempontot vet fel: az akcentus észlelésének az idejét és az akcentus mértékét (*accentedness*), más szóval erősségét.

Ami az idegen akcentus felismerését illeti, az anyanyelvi beszélők akár egyetlen magánhangzó vagy mássalhangzó hallatán, de néhány szótag hallatán biztosan észlelik, hogy nem anyanyelvi a beszélő (Southwood és Flege 1999). Wester és Mayo (2014) igazolták, hogy a nem anyanyelvi beszélők szintén képesek különbséget tenni az anyanyelvi és nem anyanyelvi beszélők között, valamint értékelésük annyiban egybeesett az anyanyelvi beszélőkkel, hogy ugyanazoknak a nem anyanyelvű beszélőknek az akcentusát tartották erősnek, illetve nem erősnek. Az akcentusok erősségének a mérését célozva történtek kísérletek világszintű fokmérők megállapítására, de nincsen konszenzus arra vonatkozóan, hogy melyik típusú a legmegfelelőbb (Southwood és Flege 1999).

A kutatók az ismerős–szokatlan tényezőt is megpróbálták figyelembe venni az anyanyelvi és a nem anyanyelvi beszédértés mérésekor. Gass és Varonis (1984) kimutatták, hogy ha az anyanyelvi hallgató ismeri a témát vagy a nem anyanyelvi beszédet általában, vagy a beszélő nyelvi háttérét (az adott akcentust), vagy egy bizonyos előadó beszédstílusát, ezek bármelyike segítheti az idegen akcentusos beszéd értésében. Az értés legnagyobb mértékben elősegítő változónak a téma bizonyult. A szerzőpáros arra a következtetésre jut, hogy az érthetőség függ a kiejtéstől, a nyelvtantól, és a különböző módokon – például nem anyanyelvi beszélőkkel – való érintkezésben való jártasságtól, de ezeken felül további vizsgálatok szükségesek a folytonosság és a szociális változók szerepének a felméréséhez (Gass és Varonis 1984).

A szokatlan anyanyelvi akcentus feldolgozási költségét mérték továbbá nem anyanyelvi akcentussal való összehasonlításban standard angol beszélők körében

mérsékelt zajos környezetben a beszéd kognitív és idegi folyamatait kutató Adank és munkatársai (Adank et al. 2009). Kimutatták, hogy a standard angolt használó hallgatóknak jobban kellett alkalmazkodniuk a nem anyanyelvi akcentus fonológiai-fonetikai változatosságához, mint a szokatlan anyanyelvihez, és ez nagyobb feldolgozási költséggel jár.

A tolmácsoláskutatásban kezdetben a nem anyanyelvi akcentusnak az értésre és a tolmács teljesítményére, vagyis a tolmácsolás minőségére gyakorolt hatására koncentráltak a kutatók. Kurz (2008) beszámolt egyik hallgatójának, Kodrnjának a kísérletéről. E vizsgálat során Kodrnja az elsők között mérte a nem anyanyelvi akcentusnak az információ-átvitelre, vagyis a tolmácsolási teljesítményre gyakorolt hatását, oly módon, hogy összehasonlította ugyanazon beszéd anyanyelvi és nem anyanyelvi előadó által elmondott verziójának a tolmácsolását. Az akcentusos beszéd tolmácsolásakor a tolmácsolók többet hagytak ki, mint az anyanyelvi előadó tolmácsolásakor. Továbbá az akcentusos beszédet a hallgatók a tempó és a terminológia szempontjából is nehezebbnek találták, holott a két előadó beszédtempója közel azonos volt (124 és 125 percenként kiejtett szó), a terminológia pedig teljesen azonos, hiszen ugyanazt a beszédet adták elő. További eredménye a kísérletnek, hogy nem anyanyelvi beszélő anyanyelvének ismerete segíti a tolmácsok szövegértését, és ezáltal javítja a tolmácsolás minőségét: ez utóbbi eredményre később bővebben visszatérek.

Anyanyelvi és nem anyanyelvi akcentus értését vizsgálta Sabatini (2000) kísérletében két, tartalom és sebesség szempontjából kontrollált, nem standard angol nyelvű beszéddel egy olyan feladatsorban, amely hallás utáni értést, *shadowing*-ot, végül szinkrontolmácsolást foglalt magában. A *shadowing* „a beérkező üzenet azonnali, szó szerinti ismétlése ugyanazon nyelven” (Pöschhacker 2004: 117). A minta olasz anyanyelvű tolmácsolókból állt. Célja nem a kétféle akcentus értési nehézségének az összehasonlítása volt, hanem – egyebek mellett – annak a hipotézisnek a helytálló voltát igyekezett ellenőrizni, hogy a nem-standard angol forrásnyelvi beszéd nehezíti a szinkrontolmácsolást. Az egyik beszédet egy indiai építész mondta erős indiai akcentussal angolul, a másikat egy kollokvialis, színes nyelvezettel, vontatottan és orrhangzós kiejtéssel beszélő amerikai pszichológus. Sabatini kutatásának a jelen kutatás szempontjából releváns része a kijelölt problematikus részek (*problem areas*) tolmácsolásának a vizsgálata. E részek elemzésével kimutatta, hogy az atipikus beszéd-sajátosságok (pl. kiejtés, kulturálisan kötött kifejezések) nehézséget jelentenek, kihagyásokhoz és félrefordításokhoz vezetnek, vagyis hogy a nem-standard beszéd feldolgozása problémák forrása a szinkrontolmácsolásban (Sabatini 2000).

A tolmácsoláskutatás szakirodalmában lehet találni empirikus bizonyítékot arra, hogy a tolmácsok jobb munkát végeznek, amikor az anyanyelvükön hallják a forrásnyelvi akcentusos beszédet (Mazzetti 1999), vagyis a beszélő nem anyanyelvi akcentusának a nehézségeivel könnyebb megküzdeni akkor, ha a tolmács az „A” nyelvről a „B” nyelvére dolgozik. Más szóval, a nem anyanyelvi akcentus értéke a nyelvi iránytól is függ (Cheung 2015). Mazzetti (1999) kísérletében 15 végzős tolmácsoló vett részt. Egy részük anyanyelvi akcentussal és intonációval beszélő előadót tolmácsol, másik részük ugyanazon forrásnyelvi beszédet tolmácsolta nem anyanyelvi beszélő előadásában. Ezúttal a beszéd fonetikai és prozódiai hiányosságai értelemzavaróak voltak, és csökkentették a retorikai hatást. Utóbbi rontott verziót öt olasz „A” nyelvű tolmács és öt német „A” nyelvű tolmácsoló tolmácsolta, a német anyanyelvű előadó kontrollbeszédét pedig további öt olasz „A” nyelvű tolmács. A német anyanyelvű tolmácsok kevesebbet hibáztak, sőt, hibáik kevésbé voltak súlyosak, mint azon tolmács hallgatókéi, akiknek az „A” nyelve az olasz, feltehetően azért, mert az előbbieket anyanyelvi érzékenységük segítségével – így érvelt a szerző – jobban ki tudták találni, mit akart mondani az előadó.

A külföldi akcentus általában az idegen nyelven produkált beszéd fonológiai jellemzőire utal, mindazonáltal ritkán elszigetelt beszéd-sajátosság. Sokszor elválaszthatatlan egyéb nyelvi, lexikai és szintaktikai sajátosságoktól (Seeber 2017a). Valóban, a tolmácsolásban felmerülő problémák nemcsak a nem anyanyelvi kiejtésből fakadnak, hanem összefügghetnek az intonációval, a lexikai és szintaktikai szintekkel és a prozódiával is, a beszéd folytonosságáról nem is beszélve (Pöschhacker 2004: 129). Ezt erősíti meg Albl-Mikasa kvalitatív felmérésének eredménye, miszerint a válaszadó tolmácsok rámutattak: a nem anyanyelvi beszélők nem-standard kiejtése, szintaxisa és szóincse gátolja a mögöttes anticipációs és következtetési folyamatokat (Albl-Mikasa 2010). A prozódiai hibák pedig akár még károsabbak is lehetnek az értésre, mint a fonetikaiak (Kirkova és Naskova 2010, Lin et al. 2013).

Anyanyelvről idegennyelvre szinkrontolmácsoláskor nagyobb a mentális teher, de bizonyos eredmények azt mutatják, hogy értési problémák, úgymint akcentus és zaj esetén ez az irány kedvezőbb a tolmácsolás szempontjából (Diriker 2015: 384).

3.3. A közös nyelvi háttérből származó beszédértési előny

Tovább árnyalják a fentieket azok az empirikus vizsgálatok, amelyek segítségével kimutatták, hogy az anyanyelvű hallgatók számára érthetőbbek az anyanyelvű beszélők, mint a nem anyanyelvűek, különösen zajban (Bent és Bradlow 2003, Munro 1998). A nem anyanyelvű hallgatók olyan hallgatók, akiknek nem az anyanyelve az a nyelv, amelyen hallgatják a beszédet. Felmerül a kérdés, hogy amikor nem anyanyelvű előadót hallgatnak nem anyanyelvű hallgatók, közös nyelvi háttérük segíti-e az akcentusos beszéd értését, figyelembe vehető-e a közös nyelvi háttérből származó beszédértési előny (*interlanguage speech intelligibility benefit*)? E kérdés számos kutatót foglalkoztatott (Bent és Bradlow 2003, Horváth 2003, Kurz 2008, Albl-Mikasa 2010, Reithofer 2010, Chang és Wu 2014, Seeber 2017a).

A magyar tolmácsolási gyakorlatra vonatkoztatva a feltételezett beszédértési előny azt jelenti, hogy ha például egy magyar előadó angolul szóval fel egy olyan konferencián, amelynek munkanyelve az angol, de ahol tolmácsolást biztosítanak magyarra, ezt a magyar előadót könnyebben fogja érteni és tolmácsolni egy magyar anyanyelvű tolmács, mint angol „A” kollégája a „B” nyelvére.

Horváthnak a világangol hatását a magyarországi tolmácsolás piacon mérő kérdőíves felmérése igazolja Bent és Bradlow elméletét: a tolmács-válaszadók a közös nyelvi háttért előnyként említették (Horváth 2003: 58). Ez első látásra ellentmondani látszik Mazzetti fent ismertetett eredményének, miszerint nem anyanyelvű által előadott beszédet könnyebb „A”-ról „B”-re tolmácsolni, mint „B”-ről „A”-ra. Mazzetti kísérletében azonban nincsen arra vonatkozó adat, hogy akár az olasz „A”, akár a német „A” tolmács résztvevők tudtak-e franciául, a kétnyelvű előadó domináns nyelvén. Csak azt tudjuk, hogy a tolmácsok anyanyelve az előadó „B” nyelve volt. Nem tisztázott tehát, hogy érvényesülhetett volna-e, és milyen mértékben a közös nyelvi háttérből származó értési előny.

Bent és Bradlow (2003) különböző nyelvi háttérű nem anyanyelvű beszélők (4 fő) és egy angol anyanyelvű beszélő felvételeinek adatbázisa segítségével végzett vizsgálatokat. A nem anyanyelvű beszélők nyelvtudásának szintjét figyelembe véve és különböző nyelvi háttérű nem anyanyelvű hallgatók (12 fő) részvételével kísérletükben annak is utánajártak, hogy érvényesül-e valamilyen beszédértési előny akkor is, ha a nem anyanyelvű beszélők és nem anyanyelvű hallgatók nyelvi háttére eltér. Más szóval az értési előny csak a közös anyanyelv – vagy beszélő és hallgató által közösen ismert nyelv – miatt jelentkezik-e, vagy

az idegen nyelvi beszédprodukción és idegen nyelven való észlelés általánosabb jellemzőinek köszönhető, függetlenül a hallgatók anyanyelvétől és célnyelvétől.

Mindkét feltevésük igazolódott: a nem anyanyelvű hallgatók a nem anyanyelvű de kiváló angoltudással rendelkező beszélőt – akivel anyanyelvük közös volt – legalább olyan érthetőnek találták, mint az angol anyanyelvű beszélőt. Ezt nevezik a megfeleltethető nyelvi háttérből származó beszédértési előnynek (*matched interlanguage speech intelligibility benefit*). A jelenség oka az, hogy azoknak a nem anyanyelvű beszélőknek és hallgatóknak, akiknek közös az anyanyelvük, tudásuk kiterjed mind az anyanyelvükre, mind a célnyelveikre (magánhangzó és mássalhangzó kategóriák, fonotaktika, hangsúlyok, intonáció stb.) szemben az anyanyelvű előadó és nem anyanyelvű hallgató esetében, ahol csak a célnyelvi tudás a közös.

Mi több, a nem anyanyelvű hallgatók a nem anyanyelvű, de kiváló nyelvtudású beszélőt – akivel nem közös az anyanyelvük – legalább olyan érthetőnek találták, mint az anyanyelvű beszélőt. Ez a nem megfeleltethető nyelvi háttérből származó beszédértési előny (*mismatched interlanguage speech intelligibility benefit*). A magyarázat az, hogy a beszélő és a hallgató egyaránt ismerik a célnyelv szerkezetét, valamint azon általános nyelvhasználati módokat, amelyeket az idegen nyelvhasználók mind hallgatói, mind beszélői szerepben alkalmaznak. Ebből a hallgatónak értési előnye származik.

Fontos megjegyezni, hogy a fenti eredmények kiváló angol nyelvtudással (bár kevés szóbeli gyakorlattal rendelkező és akcentussal beszélő) nem anyanyelvűek adatbázisa alapján születtek. Ezzel szemben a tolmácsok a nem anyanyelvű résztvevők nyelvi színvonalát köztudottan kritizálják (Albl-Mikasa 2010, Reithofer 2010, Tieber 2017), ami a konferenciárésztvevők változó szintű nyelvi felkészültségével indokolható, és az ELF formáival szembeni nagymértékű ellenállás kontextusába illeszkedik. Az ellenállás majdnem olyan elterjedt, mint maga a lingua franca, és utóbbi rendkívüli elterjedtségének, elfogadottságának és egyre több funkciót sikeresen betöltő szerepének ellenére tartja magát (Jenkins 2009). Két anyanyelvi angol akcentus, az elfogadott kiejtés (*Received Pronunciation*; RP) (magyar elnevezését lásd Balogné Bérces és Szentgyörgyi 2006), és az általános amerikai kiejtés (*General American*, GA) máig a normát képezi. Az RP és a GA "még mindig különleges státusznak örvend az angolt használók körében szerte a világon, beleértve az angol mint lingua francát használók köreit, ahol pedig a szociolingvisztikai józan ész azt diktálja, hogy már nem helyénvaló, és elveszítette a jelentőségét" (Jenkins 2009: 16).

Az ELF negatív megítélésének a tolmácsok részéről gazdasági és pszichoszociális oka is van: ha a kommunikáció egyre inkább megvalósul egy kiegészítő nyelven, nincs szükség tolmácsolásra (Pöchhacker 2004). Mindezen okok miatt és hivatásuk folytán a tolmácsok nagy többsége a standard nyelvhasználatot tekinti mérvadónak, és szívesebben tolmácsol angol anyanyelvű előadót, mint nem anyanyelvűt (Albl-Mikasa 2010). Szórványosan akad erre ellenpélda a szakirodalomban, de hogy, hogyan, ezek esetében kiderül, hogy a könnyebben tolmácsolt nem anyanyelvi előadó anyanyelve ugyanaz volt, mint a tolmácsolóké. Ez újfent a közös anyanyelvi háttér hatását erősíti meg (Reithofer 2010).

Nem csak olyan kontextusban érdekes az ELF és a közös nyelvi háttér, mint amilyenek például az egyetemi kutatólaboratóriumok, ahol az igazgató és a kutató stáb angolul beszél, mert a tudományos közösség domináns nyelve az angol, vagy Indiában, ahol az angol széles körben beszélt második nyelv, és előfordul, hogy indiaiak angolul kommunikálnak. Ilyenkor jellegzetes nyelvi változat alakulhat ki a nyelvek közötti beszédértési előnynek köszönhetően, lásd például az indiai angolt (Bent és Bradlow 2003). Az ELF és a közös nyelvi háttér kérdésének a tolmácsolás számára is jelentősége van. A közös nyelvi háttér hatása elsősorban kétnyelvű, vagy kevés nyelvet használó tolmácsolási környezetben csökkentheti némileg a tolmácsok idegen akcentus miatt támadt feldolgozási többletköltségét (Seeber 2017a). A jelen kutatásban vizsgált magyarországi tolmácsolási gyakorlat minden olyan helyzetére nézve releváns, ahol csak angol–magyar, esetleg még egy vagy két nyelvi irányban kérnek tolmácsolást. Soknyelvű kontextusban, például az európai intézményekben azonban túl sok idegen nyelvi hatás befolyásolhatja a felszólalók beszédét ahhoz, hogy a tolmácsok teljes nyelvkombinációját és a nyelvi háttérük esetleges megfeleléseit figyelembe tudják venni (Seeber 2017a).

A beszédértési előny tolmácskutatásra alkalmazásánál figyelembe kell venni, hogy Bent és Bradlow mondatok nyelvi tartalmát tesztelték. A tolmácsolás szempontjából ezért az is kérdéses, hogy a feldolgozásnak csak ilyen korai, fonetikai szakaszában érvényesül az értési előny, vagy később, a mondatok, a szöveg értésének magasabb szintjén is (Bent és Bradlow 2003). Valószínű azonban, hogy a közös nyelvi háttérből származó előny az akcentuson túl egyéb nyelvi jellemzőkre is kiterjedhet. Egy olyan német előadót tolmácsolni angolról, akinek angol beszédén lenyomatot hagy a német fonológia, szintaxis és lexika, könnyebb lehet azoknak a tolmácsoknak, akiknek az „A” nyelve a német (Seeber 2017a), sőt előfordul, hogy csak az ő számukra érthető, az angol anyanyelvi hallgató számára egyenesen értelmezhetetlen (Stähle 2009: 170, idézi Albl-Mikasa 2010: 142).

Befejezésképpen le kell szögezni, hogy a nem anyanyelvi beszélők és hallgatók közötti közös nyelvi háttérből származó előnyt nem erősítették meg minden anyanyelvre és minden szituációra vonatkozóan (Reithofer 2010), és bár a relevanciája a tolmácsoláskutatás számára nagy, további kutatásra és igazolásra szorul.

3.4. Az ELF és a tolmácsolás

Az elmúlt években az angol mint lingua franca (angol rövidítéssel ELF) kifejezéssel kezdtek el utalni a különböző anyanyelvet beszélők angol nyelvű kommunikációjára (Seidlhofer 2005). Másik meghatározása az ELF-nek „a különböző anyanyelvet beszélők által használt kiegészítő nyelv” (Reithofer 2010: 144). Crystal definíciója szerint az ELF „egy beszédközösség által a nemzetközi kommunikáció, kereskedelem, vagy oktatás céljaira elfogadott nyelv, de a közösségen belül csak egy kisebbség használja anyanyelveként” (Crystal 1992: 35).

Kétségtelen, hogy az angol mint lingua franca világszintű terjedése rányomja a bélyegét a 21. századra, amiképpen a konferenciatolmácsolás is tagadhatatlanul fontos szerepet játszott a 20. században, amikor aranykorát élte (Albl-Mikasa 2010). Seleskovitch 1996-os jóslata beigazolódni látszik, miszerint a tolmácsolást bizonyos mértékig ki fogja szorítani egyetlen nyelv uralkodó használata, mert a nemzetközi konferenciákon kevésbé lesz szükség tolmácsokra (Seleskovitch 1996: 306, idézi Albl-Mikasa 2010). Hiába érvelünk úgy, hogy a nagy folyamatnak, amelyben az angol kiszorít kis nyelveket, csak egy része az, hogy a konferenciákon is inkább az angolt választják (Tieber 2017). Ma már a tolmácsszakma kénytelen szembesülni a realitással, amelyet Seleskovitch előrevetített, hogy az ELF és a tolmácsolás látszólag „kölcsonösen kizárják egymást” (Albl-Mikasa 2010: 127), hiszen az angol és az ELF két versengő kommunikációs eszköz ugyanazon cél elérésére (Tieber 2017: 41). Meg sem lepődik senki, amikor az előadók elnézést kérnek, amiért nem angolul adnak elő. „Ennek az a veszélye, hogy a tolmácsolás nyüggé válik, kellemetlenségek forrása lesz inkább, mintsem hasznos szolgáltatás” (Donovan 2006: 2).

Vannak azonban az ELF és a tolmácsolás „békés együttélése” mellett érvelők is, akik kutatással is alátámasztották, hogy a kettő megfér egymással, például Reithofer (2010: 143). A tolmácsok egyenesen előnyt kovácsolhatnak abból, hogy sokat kell nem anyanyelvi angoltól dolgozniuk (Chang és Wu 2014), sőt Reithofer (2010) kimutatta, hogy a tolmácsolás hozzáadott értéket képviselhet: a téma szakértői érthetőbbnek találhatják

hallgatóként egy beszéd szinkrontolmácsolását, mint az eredeti ELF forrásnyelvi beszédet. Más szóval a tolmácsolás javíthat a nem anyanyelvű angol kommunikatív hatékonyságán. Dialógus jellegű kommunikációban az ELF többnyire megfelel a célnak. Monologikus egyirányú kommunikációban azonban a kísérlet alapján a tolmácsolás – ha jó minőségű – még hatékonyabb.

„Bár az angol mint *lingua franca* használata évszázadokra nyúlik vissza, páratlan terjedése újkéletű jelenség, amely az internet népszerűségének köszönhetően gyorsult fel az 1990-es évek közepén” (Albl-Mikasa 2015: 140). Az angol jelentősége már a 17. századtól, a brit gyarmatbirodalom kiépülésével megnövekedett, és rövidesen a kereskedelem és a gazdaság meghatározó nyelve lett. A 20. században aztán átvette a francia szerepét a diplomácia nyelveként (Albl-Mikasa 2010), a németét pedig a 2. világháború után a tudományban és az orvostudományban. Az angol a felsőfokú tanítás és a tudományos publikációk nyelve lett, sőt igény támadt a tudományos ELF szövegek korpuszáinak összeállítására (Mauranen 2003, 2005, 2006, 2008). Az angol használata immár a nemzetközi szintű elfogadottság előfeltétele, és fokozatosan a konferenciákon legtöbbször használt nyelv lett. Az angolnak a politikában betöltött szerepére jó példa az Európai Unió, amely a világon a legtöbb szinkrontolmácsot foglalkoztató intézmény a világon, de amelyben korántsem teljesül maradéktalanul a többnyelvűség elve. Az intézmények 96%-ában az angol az egyik munkanyelv, közülük nyolcnak pedig az egyetlen munkanyelve (Reithofer 2010).

Ami a közelmúlt és a ma realitását illeti, kétségtelen, hogy az ELF interakciók többsége nem anyanyelvi beszélők között zajlik (Seidlhofer 2005). Hármat idézek az elsődlegesen hivatkozott Crystal-tól származó források időrendjében a szakirodalomban található, arra vonatkozó becslések közül, hogy az angol nem anyanyelvi beszélők hányszoros túlsúlyban vannak az anyanyelvi beszélőkhöz képest: 1) csak minden negyedik angol nyelvhasználó anyanyelvű beszélő (Crystal 2003); Crystal-re (2006) hivatkozva Tieber csak egy picivel szerényebb becslést közöl a nem anyanyelvi nyelvhasználók arányáról: 1,4–1,5 milliárd angol nyelvhasználó közül csak 400 millió angol anyanyelvű (Tieber 2017); végül Albl-Mikasa (2015) Crystal 2012-es előadására hivatkozik, amelyben úgy vélekedett, hogy a világ összlakosságának a harmada beszél angolul, és megállapítja, hogy mivel összesen 400 millió ember anyanyelve az angol, öt nem anyanyelvű angol beszélő esik egy angol anyanyelvűre (Albl-Mikasa 2015). Nem meglepő tehát, hogy mint azt Jenkins hangsúlyozza (Jenkins 2000, idézi Horváth 2003: 52) „a világangolnak mint

lingua francának az anyanyelvi interferenciák pl. az akcentus is természetes jellemzőjévé válnak”.

Az angol az első olyan nyelv, amelyet az egész világon kontinenstől, szakterületektől és társadalmi rétegektől függetlenül használnak közvetítő nyelvként az üzleti élettől kezdve a nemzetközi politikán, a tudományon, a technológián át a médiáig (Albl-Mikasa 2015). Másképpen az angol nem csak a legfontosabb lingua franca, de „*sine qua non* a közélet legtöbb területén” (Reithofer 2010: 143).

Crystal soha nem látott „globális jelenlétről” beszél az angol esetében, ami a latinét is meghaladja, mivel az „egy sokkal kisebb világban” volt globálisnak tekinthető (Crystal 2003: 190), és aminél tapasztalat híján nem tudjuk megjósolni, hová tart, vagy hogy mi történik a szerkezetével globális jelenléte folytán. Talán az angolul beszélők elérhetnek egy olyan kritikus számot vagy eloszlást – a nukleáris fizika kritikus tömegéhez hasonlóan –, amitől kezdve megfékezhetetlenné válik a nyelv terjedése, vagy jövőjének a befolyásolása valamely csoport vagy szövetség által. Crystal spekulációja *English as a Global Language* című könyvének a legvégén oda lyukad ki, hogy ha 500 év múlva minden újszülött hall angolt, akkor az üdvözlendő, amennyiben a születendő utódaink „gazdag soknyelvű tapasztalatának része”; ha azonban az egyetlen megmaradt nyelv, úgy „bolygónk legnagyobb intellektuális katasztrófája” (Crystal 2003: 191). Ha pedig van ilyen kritikus tömeg, akkor kérdés, hogy evolúciós szempontból egyedi eseményről van-e szó. Elképzelhető, hogy az angol örökre a nemzetközi közösség szolgálatában fog állni (Crystal 2003).

Crystal leírta az ELF térhódításának messzire vezető következményeit, arra azonban még kellett várni, hogy ELF szakértők és tolmácsoláskutatók megvizsgálják, hogy mindez hogyan hatott ki a tolmácsolásra és tolmácsokra. Albl-Mikasa tömör áttekintést ad az ELF fejlődéséről és az ELF-nek a tolmácsolásra gyakorolt hatását mérő kutatásokról is. Az ELF tanulmányozása az 1980-as években kisebb feltáró jellegű tanulmányokkal elkezdődött, és 2008-ra már éves konferenciákkal, saját folyóirattal és monográfiák és doktori disszertációk témájaként önálló tudományterületté vált (Albl-Mikasa 2015). A tolmácsolás kutatása az ELF jelenségével való viszonylatában azonban ennél jóval újkeletűbb, és kezdetben a nem anyanyelvi beszélők akcentusának a tolmács teljesítményére gyakorolt hatásával foglalkozott, lásd Kurznak és Mazzettinek az anyanyelvi és nem anyanyelvi akcentus kutatása című, 3.2. alfejezetben ismertetett kutatásait (Mazzetti 1999, Kurz 2008). Majd az ELF-nek a tolmácsolásra és a tolmácsolással közvetített kommunikációra gyakorolt tágabb

értelemben vett hatását is vizsgálták (Horváth 2003, Albl-Mikasa 2010, 2015, Reithofer 2010, Chang 2014, Tieber 2017).

Korábban utaltam rá, hogy a szinkrontolmácsolás kommunikatív hatékonyságát és általában véve a szükségességét egyértelműen veszélyezteti az ELF terjedése, és az a tendencia, hogy a nemzetközi konferenciák nem angol anyanyelvű résztvevői angolul adnak elő akkor is, ha a tolmácsolás lehetősége biztosított (Albl-Mikasa 2010, 2015, Pöchlhammer 2004). Ez azzal is jár, hogy a tolmácsoknak rendkívül sokféle akcentussal és kifejezési móddal kell megküzdniük. Emiatt új figyelési és elemzési készségek szükségesek ahhoz képest, mint amiket elsősorban anyanyelvű előadók hallgatása közben használnak a tolmácsok (Donovan 2006). Az AIIC-nak a tolmácsok munkájának nehézségeiről 2002-ben végzett kutatása (AIIC 2002) kimutatta, hogy a konferenciatolmácsok többsége a szokatlan akcentust a munkahelyi stressz gyakori és komoly okának tartja, a negyedik helyre sorolták a stresszt okozó tényezők között. A jelentés megfogalmaz ajánlást arra vonatkozóan, hogy az előadók használják az anyanyelvüket, amikor csak a tolmácsolás lehetősége adott, „a kihívást jelentő akcentusoknak köszönhető gyenge tolmácsolási teljesítmények csökkentése érdekében” (AIIC 2002:129).

Horváth a nemzetközi angolnak a magyar tolmácsolásra gyakorolt hatását vizsgálta (Horváth 2003). A nem anyanyelvű előadók nagy száma a várakozásoknak megfelelően elsősorban az angol nyelvvel dolgozó tolmácsokat érinti. A tolmácsok többsége 50 százalékban vagy annál kevesebben dolgozik anyanyelvű előadókkal. Ezzel szemben további hét nyelven elsősorban anyanyelvű beszélők adnak beszédeket, még hozzá elsősorban közszereplések alkalmából. A nem anyanyelvi beszélők tolmácsolása nyelvi problémákat okoz, elsősorban a rossz kiejtésük, másodsorban a szóhasználatbeli és a lexikai hibák, végül a mondat szintű, mondat szerkesztési hibák miatt. A tolmácsok számára e nyelvi hibák – amelyeket anyanyelvi interferenciának tudnak be – a szövegértési fázisban jelent problémákat, illetve ezáltal fárasztóbbá válik a tolmácsolás. A kutatásom szempontjából releváns eredménye még a felmérésnek, hogy tolmácsolási szempontból előnye is lehet a nem anyanyelvű előadó által mondott beszédnek: például kevesebb benne az idióma, közmondás, kisebb a szókincs, és általában előnyt jelenthet, ha a nem anyanyelvű előadó szép, tiszta kiejtéssel beszél a nemzetközi angolt. Ezek a megfigyelések későbbi kutatásokban is visszaköszönnének (Albl-Mikasa 2010, Chang és Wu 2014).

A szakma fenyegetettségét kifejezetten cáfoló kutatások is születtek, legalábbis adott régióra vonatkozóan. Chang és Wu (2014) fent már röviden idézett, 10 angol–kínai

nyelvpárban dolgozó hivatásos konferenciatolmáccsal Taiwanon végzett kérdőíves felmérése azt mutatja be, hogy a taiwani tolmácsok a nem anyanyelvi angol előadók tolmácsolását a mindennapi munkájuk részének tekintik, és bár az akcentusok a taiwani tolmácsok számára is a nem anyanyelvi beszélők tolmácsolásának legfőbb kihívását jelentik, felnőttek a feladathoz: kifejlesztették azokat a stratégiákat, amelyek segítségével boldogulnak az akcentusokkal. Előre megismerkednek a konferenciák témájával, az előadók akcentusával és különböző beszédmódjaival, megpróbálnak hozzájutni a beszédekhez, Power Point prezentációkhoz, kabintársukkal kölcsönösen segítik egymást tolmácsolás közben. A nem anyanyelvi beszédek tolmácsolásában szerzett rutinnak köszönhetően előnyre tettek szert a konferenciárésztvevőkhöz képest, akik csak a standard angolt értik. Legalábbis az angol–kínai nyelvpárban dolgozók – regionális szinten ez a domináns nyelvi irány – nem aggódnak, hogy a közel- vagy távoljövőben elfogyna a munka.

Albl-Mikasának (2010) sokak által idézett, a nyelvet a többnyelvű kommunikáció eszközének tekintő, kognitív-konstruktivista-funkcionális nézőpontú felmérése az ELF és a tolmácsolás kontextusában 2010-ben készült. 32 hivatásos konferencia-tolmács vett részt a felmérésben, többségük a Konferenciatolmácsok Nemzetközi Szövetségének (AIIC) tagja, és jelentős, átlag 21,5 évnyi tolmácsolási tapasztalattal bírtak. A tolmácsok német, holland, francia és olasz nemzetiségűek („A” nyelv), az angol a „B” (72%), vagy a „C” nyelvük (28%). Albl-Mikasa azt vizsgálta, hogy az ELF-nek köszönhető változások hogyan hatnak ki a tolmácsolás folyamatára és a minőségre, és hogy milyen a tolmácsok attitűdje az ELF-fel kapcsolatban. Ezen belül nézte azt, hogy a nem anyanyelvi beszélők számának az ELF miatti növekedése hogyan hat ki az értésre, a tolmácsok beszédprodukcijára, és hogy milyen a tolmácsoknak a minőséggel és a munkával kapcsolatban érzett elégedettsége. A szerző hangsúlyozza, hogy nem standard kérdőíve kvalitatív célú, a tolmácsok személyes tapasztalataira és benyomásaira koncentrál, nem kvantitatív, mint például az AIIC felmérések.

Albl-Mikasa válaszadóinak a túlnyomó többsége szerint az ELF terjedése észrevehetően kihat a munkájukra, az angol–helyi nyelvpáron kívül több kabint ritkábban adnak, és összességében csökken a tolmácsmegbízások száma. Ezen a ponton egy fontos különbség ütközik ki a foglalkoztatás helye szerint: a magánpiacon egyre inkább hagyatkoznak egyetlen nyelvpárra, leginkább az angol kabinra a helyi nyelvvel való kombinációban, míg az európai uniós intézményekben egyre kevésbé kell angol kabin, mert mindenki angolul ad elő, ezért minden más európai nyelvre kell tolmácsolni. A tolmácsok

túlnyomó többsége úgy gondolja továbbá, hogy nőtt a nem anyanyelvi előadók száma, és egyre több a mindenféle, időnként nehéz külföldi akcentus. A szokatlan nyelvtani és szintaktikai struktúrák, az elliptikus struktúrák, a dolgok szokatlan kifejezése, a pontatlanság, a nem világos fogalmazás, a helytelen intonáció és a redukált nyelv azok a főbb okok, amiért a nem anyanyelvi angol értése nehéz lehet, és a tolmácsolás kimerítőbb, éppen ezért több kognitív feldolgozási kapacitást igényel. A nem anyanyelvi kiejtésből, mondat-szerkezetekből és kifejezésmódból fakadó értési problémák akadályozzák a mögöttes anticipációs és következtetési folyamatokat. Mindezek miatt a tolmácsok túlnyomó többsége angol anyanyelvű előadót szívesebben tolmácsol, mint nem anyanyelvűt.

A kutatás kvalitatív természetének köszönhetően a válaszadók a kivételeket is kidomborították, miszerint egy svéd tudós adott esetben jobban érthető, mint egy észak-angol futbalista, és a nem anyanyelvűek sokszor lassabban beszélnek, jól-strukturáltak, túlbonyolítás nélkül. Anyanyelvűeket pedig időnként nagyon nehéz tolmácsolni, például, ha motyognak vagy ha épphogy túlságosan is ékesszólóan fejezik ki magukat. A kivételeket az árnyaltabb kép megrajzolása miatt idéztem.

Albl-Mikasa (2010) kutatásának további fontos eredménye, hogy a válaszadó tolmácsok nem csak az értésben való túlterheltségről számoltak be, hanem a beszédprodukción-specifikus kapacitásproblémákról is. Úgy érzik, a célnyelvi produkciójukat igazítaniuk kell a nem anyanyelvű hallgatóság nyelvi szintjéhez (*accommodation*). A többség szerint ez része a munkájuknak, és ez tovább terheli a feldolgozási kapacitásmenedzsmentet. Ide tartozik többek között a törekvés arra, hogy rövidebb és kevésbé bonyolult mondatokban fejezze ki magát a tolmács, egyszerűbben, mégis megfelelő formában mondja a dolgokat, több figyelmet fordítson a kifejezések gondos megválogatására, kerülje a feltehetően ismeretlen vagy érthetetlen kifejezéseket, kifinomult fordulatokat, idiomatikus kifejezés után könnyebben érthető átfogalmazást adjon, egyszerűsítse a stílust és a regisztert, csökkentse a jelentésárnyalatokat, észben tartva a hallgatóság nemzeti hátterét, figyelembe véve a kulturális különbségeket és viselkedési szabályokat, stb. A válaszadók hangsúlyozzák, hogy ez nem jelent redukálást, vagy a nyelvi szint csökkentését a tolmácsolásban, amit etikai szempontból megengedhetetlennek tartanak. Éppen ezért feszültség támad a hallgatóság kiszolgálása iránti belső igényük és a szakmai belső és külső elvárásoknak való megfelelés között, mivel a minőségi standard fenntartása vagy növelése az ELF terjedésével csak tovább nő. Végül ez a belső konfliktus

kihat a tolmácsolás minőségére, és bár a tolmácsok nem engednek a minőséggel kapcsolatos saját standardjaikból, a munkájukkal kapcsolatos elégedettség szintje csökken.

Összefoglalva, a tolmácsok munkakörülményei messzemenő változáson mentek keresztül. A szakma presztízse sokat csökkent, oda a 20. századi bűbáj és csillogás, és egy szintre kerül a konferenciatolmácsolás és a közösségi tolmácsolás. Közben a konferenciatolmácsok úgy érzik, egyre nehezebb és kimerítőbb a munkájuk (Albl-Mikasa 2010).

Albl-Mikasa kvalitatív célú felmérésének kétségbevonhatatlan érdeme, és ezért is ismertettem hosszabban, hogy az önmagukban is jelentős kvantifikált eredményeken kívül a nem-standard kérdőívekben explicitált felsorolások (stratégiák, nehézségek, stb.) mélyebben is betekintést engednek a realitásba. Ezek között említhetem meg a nem anyanyelvi beszédek értéssel kapcsolatos tolmácsolási nehézségeit, az okokat, amiért szívesebben tolmácsolják az anyanyelvű előadót, a hallgatóság igényeihez való alkalmazkodás elemeinek a felsorolását (*accommodation*), és a frusztrációjuk kiváltó okait. Az ilyen mélyebb elemzést lehetővé tévő kutatási terv miatt hangsúlyozzák Chang és Wu (2014), hogy az ELF tolmácsokra és tolmácsolásra gyakorolt általános hatását bemutatni képes kvantitatív kísérleteken és felméréseken túl szükség van az ELF hatását mélyebben vizsgáló kvalitatív kutatásokra is, földrajzilag behatárolt tolmácsolási piacok jellemzésével.

A másik ok, amiért hosszabban ismertettem a felmérést az, hogy az ELF terjedésével összefüggésbe hozható nagy számú nem anyanyelvi beszélő tolmácsolásra gyakorolt hatása és e hatásra vonatkozó következtetések a magyarországi tolmácsolásra is vonatkoznak. A magyarországi konferenciaszervezés elmúlt egy-két évtizedben tapasztalható tendenciájára is érvényes megállapítás például az, hogy a magánpiacon jellemző módon egyre inkább csak egy kabint rendelnek meg, amely az angol és a helyi nyelv, esetünkben a magyar kombinációjában dolgozik.

Az ELF és a tolmácsolás kontextusát az eddigiekben ismertetett vizsgálatoktól eltérő nézőpontból vizsgálta Tieber (2017) 20 fiatal konferencia-résztevével készített interjún alapuló kvalitatív kutatásában. A tolmácsokról a hangsúlyt a konferencia-résztevékre áthelyezve arra a kérdésre próbált választ adni, hogy miért adnak elő a résztvevők inkább angolul, mint az anyanyelvükön, és hogy milyen előnyökkel és hátrányokkal jár ez a választás. A nyolc különböző országból érkezett, 19 és 27 év közötti konferencia-résztevével készített kvalitatív interjúkra az Európai Unió Modellezése (MEU)

konferencián került sor 2015-ben Strasbourg-ban. A MEU az Európai Unió politikai döntéshozatalt szimuláló legnagyobb esemény több mint 100 résztvevővel.

Az interjúalanyok azon résztvevők közül kerültek ki, akik nem éltek a lehetőséggel, hogy az anyanyelvükön szólaljanak fel. Ez egyben a kutatásnak a szerző által is beismert korlátait jelenti, hiszen így azt nem tudta meg, hogy az anyanyelvüket választók miért döntöttek az anyanyelvük mellett. További korlátot jelent, hogy szimulált konferencia volt az esemény, roppant fiatal válaszadókkal, még ha ezt ellensúlyozza is, hogy a résztvevők érdeklődtek a nemzetek fölötti együttműködés, nemzetközi politika iránt, és tudatában vannak a soknyelvűségnek. A kutatás mindazonáltal a tolmácsolás szempontjából releváns eredményeket is hozott. A nem anyanyelvi beszélők angol előadása mellett szóló indokok egy része nem kapcsolódik közvetlenül a tolmácsoláshoz (a téma terminológiájának ismerete, jó benyomást szeretnének kelteni a nyelvtudásukkal, angolul felszólalni szokásos gyakorlat nemzetközi konferenciákon). De indokaik között szerepelt például az is, hogy a tolmácsoktól függetlenedni szeretnének, és a relétolmácsolást problematikusnak tartják (a reléző tolmácsolásról lásd a 2.2.4. alfejezetet).

Az 5. táblázat azokat az empirikus kutatásokat foglalja össze, amelyek az ELF-nek a tolmácsolásra gyakorolt hatását, illetve a nem anyanyelvi akcentust a tolmácsolás kontextusában vizsgálták, és amelyekre már fent utaltam. A táblázat segít az eligazodásban, könnyen áttekinthetővé teszi a kutatásokat olyan szempontból, hogy például milyen kísérleti anyaggal, módszerrel és kísérleti felépítéssel dolgoztak, amire a szövegben nem feltétlenül tértem ki.

5. táblázat: Empirikus kutatások az ELF/nem anyanyelvi akcentus és a tolmácsolás témájában

Rövidítések: NS (native speaker)=anyanyelvi beszélő, NNS (non native speaker)=nem anyanyelvi beszélő, EN=angol, DE=német, IT=olasz, FNY=forrásnyelv, CNY=cél nyelv, L1=anyanyelv, NS (non standard)=nem standard, H=hipotézis

Szerző és év	Minta, nyelvek	Célok, módszer	Kísérleti anyag és terv	Eredmények
Mazzetti, A. 1999	DE>IT; SI+T 15 tolmács-hallgató, 5 olasz A: a német előadót tolm; 5 olasz A+ 5 német A: svájci előadó	Az NNS rontott beszéde milyen mértékben befolyásolja az olasz anyanyelvű tolmácsok értését, és így a tolmácsolását olaszra? Kontroll: német csp	Német miniszter beszéde (1998) Megemlékező monológ, közép-magas regiszter, átlagosan formalizált és idiom., 14 jelentés- zavaró és 14 retorikai hatást rontó hiba mit okoz a CNY-ben	A FNY-i szöveg fonetikai és prozódiai hiányosságai értelemzavaróak, és retorikai hatást csökkentőek voltak. A NNS akcentussal németül előadott beszédének a tolmácsolásában a német A tolmácsok kevesebbet és kevésbé súlyosan hibáztak, mint az olasz A-k. A-ról B-re könnyebb rontott FNY-i NNS beszédet tolmácsolni, mint B-ről A-ra.
Sabatini, E. 2000	10 végzős olasz A tolmáshallgató EN>IT Előre kijelölt probl. részek is 12 pontig pontozva	A NS angol FNY-i beszédnek nehezítik az SI-t. H1: Értés a legkönny., SI a legnehezebb H2: NNS=pr.forrás	Értés: 3 perc, shadowing 2 perc, SI 6 perc. Indiai építész kollokv, orrhangzós kiejtésű amerikai pszich. tart. és sebesség kontrollált	A hallás-értés volt a legsikeresebb, a shadowing és az SI hasonló. Az indiainál a shadowing jobb volt, mint az SI, az amerikaiánál fordítva. Az atipikus beszédsajátosságok (kiejtés, kulturálisan kötött kif.) nehézség> kihagyások és félrefordítások. NS beszéd: problémaforrások.
Horváth I. 2003	40 kérdőív, min. 3 év tapasztalat, gyakorló tolmácsok, angol + 7 egyéb nyelv	A világangol hatása mennyiben érezhető a magyar tolmácsolásra? Következmények	Kvantitatív-kvalitatív kérdőíves felmérés. 20db kérdőív az angolra, 20db a 7 másik nyelvre vonatkozott.	A nem anyanyelvi előadók elsősorban az angol tolmácsolást jellemzik, a tolmácsok többsége kevesebb mint 50%-ban dolgozik NS-rel. Az NS beszéd előnyökkel is járhat a tolmácsolásra nézve: pl.: kevesebb idióma, közmondás, kisebb szókincs. Előny még, ha az NNS „jó” ELF-et beszél.

A táblázat a következő oldalon folytatódik

Szerző és cím	Minta, nyelvek	Célok, módszer	Kísérleti anyag	Eredmények
Ingrid, K. 2008	10 tolm.hallgató, két félév tolm. EN>DE Kodrnja kísérlete (Kurz tanítványa)	NNS akcentus hatása NS és NNS verziók tolmácsolásának az összehasonlításával. Kérdőívek és utó-interjúk	124(NS)/125wpm(NNS) 1. NS NNS 2. NNS NS Csp-közi és csp-on belüli összehasonlítás Téma: a nyelv fejlődése	Az akcentusos beszéd tolmácsolásakor a tolmáshallgatók többet kihagytak. Az akcentusos beszédet a hallgatók gyorsabbnak, és terminológia szempontjából is nehezebbnek találták. A NNS anyanyelvének ismerete segíti a tolmácsok értését és ezáltal javítja a tolmácsolás minőségét.
Albl-Mikasa, M. 2010	32 profi tolmács, 10–40, szakmai tap.: átlag 21,5 év; 21 nő, 11 férfi többség német A	Hogyan hat ki az ELF a tolmácsolásra (értés, beszédprodukció) és a munkahelyi elégedettségre?	Nem-standardizált kérdőív, a minta nem nagy, de kvalitatív célú (tolmácsok személyes tapasztalatai, és benyomásai)	NNS tolm.→ nagyobb feldolg. költség. Az értési problémák akadályozzák az anticipációt és következtetést. Feszültség a hallgatóság kiszolgálása és a szakmai elvárások között, ez hat a beszéd-produkcióra, romlik a munkahelyi elégedettség.
Reithofer, K. 2010	Olasz előadó Tolmács nyelvi iránya: EN>DE (C: IT) Hallgatók: 58 német A	Összehasonlítani az ELF beszéd (olaszA) kommunikatív hatékonyságát a tolmácsolásával (a hallgatók L1-ére)	A minta fele az olasz előadót hallgattta angolul, a másik fele a tolmácsolást Téma: innovatív marketing. 11 megértést ellenőrző kérdés	Az L1-ükön a tolmácsolást a hallgatók jobban értették, mint a NNS eredeti előadót hallgatók. Ez megerősíti, hogy a jó min. tolmácsolás javíthat az NNS-en. Korlátok: 1 NNS előadó, 1 nyelv, egy csp. Monologikus egyirányú kommunikációban a jó minőségű tolmácsolás hatékonyabb, mint az ELF
Chang, Ch., Wu, M. M. 2014	10 hiv. konf-tolmács, kínai A, angol B, 2–19 év tapasztalat 8 tanít is tolm.-t	A tolmácsok miben látják az ELF hatását a munkájukra? A sok- és a kétnyelvű piac összehasonlítása	Félig-strukturált mélyint., kb. 1 óra. Taipei. 25 konf. témái: általános > technikai), össz. 235 ELF beszélő	Sok NNS=realitás. Körültekintőek akcentusos beszédnél, de nem félnek, hogy nem lesz munka. Stratégiáik: előre megismerni a konf. témáját, az előadók akcentusát, a beszédeket. Kabintárs segít. Tolm.előny: konf.résztv. csak a standard angolt értik.

A táblázat a következő oldalon folytatódik

Szerző és cím	Minta, nyelvek	Célok, módszer	Kísérleti anyag	Eredmények
Tieber, M. 2017	20 interjú konf. résztevőkkel (8 országból), koruk 19–27 év, tolm. 9 nyelvre relé: EN	Miért választják fiatal konf. résztevők az ELF- t az anyanyelvük helyett, ha lehetne tolmácsolás? Melyik milyen előnnyel jár?	Kvalitatív interjúk a MEU 2015-ön Strasbourgban Korlátok: fiatal résztevők; adatgyűjtés szimulált konferencián	ELF előnyei 1) közvetlenül a hallg.-hoz szól, 2) term. ismerete, 3) függetlenedni a tolm.-któl, 4) angoltudás fitogtatása, 5) konzisztens term., 6) a relé problémás, 7) szokás; L1 előnyei: 1) L1-en jobban ki tudja fejezni magát, jobban érvel, 2) bárki felszólalhat, 3) multikult=hozzáadott érték, 4) tolmácsok javíthatnak.

3.5. Hozzászokás az idegen akcentushoz

Az előző fejezetben már említett kutatásukban Chang és Wu arról is beszámolnak, hogy a tolmács válaszadók a nem anyanyelvű előadóknál az akcentust jelölték meg mint legnagyobb kihívást. Sokan közülük mégis úgy gondolják, hogy pár perc alatt hozzá lehet szokni egy akcentus főbb jellemzőihez, úgymint bizonyos magánhangzók és mássalhangzók kiejtéséhez és az intonációhoz (Chang és Wu 2014). E gyors hozzászokási folyamatot a szakirodalom is alátámasztja, a kutatás szempontjából releváns három eredményt időrendben ismertetem. Az, hogy mennyi idő alatt szokunk hozzá az idegen akcentushoz ebben a kutatásban a sorozathatás szerepének pontos megállapításához fontos.

Korábbi eredmények alapján az volt a feltételezés, hogy akár nagyon kevés idő alatt is beindul az észlelő rendszer tanulása vagy alkalmazkodása az akcentus hallatán. Clarke (2002) annak járt utána, hogy vajon az észlelő tanulás (*perceptual learning*) rögtön a (spanyol) akcentusos beszéd hallatán elkezdődik, vagy több óra, esetleg nap kell hozzá, hogy beinduljon. A kísérlet részletes bemutatása nélkül itt csak arra térek ki, hogy eredményei igazolták: idegennyelvi akcentusos beszédnél a feltételezésnek megfelelően a reakcióidő az elsőtől az utolsó mondatig folyamatosan csökkent, és a feldolgozási nehézség már nagyon kis idő után elkezdett enyhülni: a résztvevők az első négy mondat után valamelyest hozzászoktak az akcentushoz. Fennmaradó kérdések, hogy vajon meddig javulhat a feldolgozó hatékonyság, van-e felső küszöb? Pontosan mi az, amit megtanulnak az akcentusos beszédben a hallgatók már az első pillanatokban (Clarke 2002)?

Bradlow és Bent (2003) abból a közkeletű, de bizonyítatlan feltételezésből indultak ki, hogy az idegen akcentus értéke annál jobb, minél jobban ismerjük a beszélőt, és jobb akkor is, ha már volt dolgunk ugyanazon idegen akcentussal. Ők arra keresték a választ, hogy vajon van-e beszélő-specifikus és beszélőtől független hozzászokás is? Kutatással bizonyították, hogy ha valaki már hallott egy idegen akcentust, akkor pontosabban fogja érteni az ezzel az akcentussal mondottakat, mert beszélőtől függetlenül hozzá tud szokni az adott akcentushoz. Sőt, ugyanúgy hozzászokik a hallgató az idegen akcentusos beszédhez, ha több ideig hall egyetlen beszélőt, mint ha viszonylag rövidebb ideig hall több ugyanazzal az akcentussal beszélőt. Vizsgálatukkal sikerült bebizonyítaniuk, hogy a több akcentusos beszélővel való „gyakorlás” is a számos akusztikai-fonetikai jellemzővel bíró akcentusos beszéd gyors és beszélőfüggetlen értését és tanulását segíti elő (Bradlow és Bent 2003).

Clarke egy kutatótársával (Clarke és Garrett 2004) tovább vizsgálta, hogy mennyi az a minimális idő, ami alatt a hallgató hozzászokik az idegen akcentushoz. Újabb kísérleteikben a mexikói spanyol akcentus mellett kínai akcentust is teszteltek. Eredményeik igazolták, hogy a hallgatók nagyon gyorsan hozzászoknak az idegen akcentusokhoz. A feldolgozó kapacitás eleinte lassabb az akcentusos beszéd hallatán, mint ha a saját anyanyelvén beszélőt hall valaki, de ez a hátrány mindhárom kísérletben az akcentussal szerzett egy percnyi tapasztalat alatt csökkenni kezdett. Kontrollcsoport segítségével sikerült kizárniuk, hogy az eredményeket az befolyásolta volna, hogy a hallgatók „belejöttek a gyakorlatba” (*practice with the task*), vagy hogy csupán nehéz beszédre kialakult általános stratégiáikat hívták volna segítségül. Először Clarke (2002) arról számolt be, hogy a legrövidebb hozzászokási idő négy mondatra tehető, két évvel később újabb eredmények alapján (Clarke és Garrett 2004) azonban kettő és négy mondat közé tette azt a minimális időt, amely alatt – bizonyos körülmények mellett – az észlelő tanulás már eredményes. Ez az emberi beszédértés rendkívüli rugalmasságának bizonyítéka, és a standard anyanyelvi beszédől jelentős mértékben eltérő akusztikai-fonetikai jellemzőkhöz hozzászokni képes szövegfelismerés modellezését sürgeti, mert a hagyományos modellek nem magyarázzák ezt a rugalmasságot.

3.6. Összegzés

Másképpen határozza meg az akcentust a nyelvész, az alkalmazott nyelvész és a tolmácsoláskutató. Fontos az anyanyelvi és a nem anyanyelvi akcentus közötti különbségtétel, de kutatásuk jobbra elválaszthatatlan. Az anyanyelvi és az idegennyelvi akcentus kutatása a tolmácsoláskutatásban egyelőre kevesebbet mutatott fel, mint az idegennyelv-elsajátítás terén és a kísérleti pszichológiában. Vizsgálták a kutatók, hogy ki kit ért jobban: az anyanyelvűeket jobban értik-e az anyanyelvűek, mint a nem anyanyelvűek, és azt is, hogy a nem anyanyelvűeket jobban értik-e a nem anyanyelvűek, mint az anyanyelvűek. Mint az empirikus kutatások eredményeiből kiderül, a válasz sok tényezőtől függ, és nem egyértelmű *igen* mind a két kérdésre. További tesztelést igénylő feltételezés a közös nyelvi háttérből származó beszédértési előny, amelynek relevanciája a tolmácsoláskutatásban feltárásra szorul.

Az angol mint lingua franca térhódítása a tolmács szakmára is kihat, bár hatásának természetével és mértékével kapcsolatban nincsen egyetértés a lingua franca és a

tolmácsolás kutatói között. A tolmácsok munkakörülményei mindenesetre jelentős változáson mentek keresztül. Az egyik legkézenfekvőbb és egyben kétségbevonhatatlan trend az, hogy egyre több az olyan résztvevő a nemzetközi konferenciákon, akinek nem anyanyelve az angol. Külön figyelmet érdemel a nem anyanyelvű beszélők tolmácsolása és a nem anyanyelvű hallgatóság igényeinek a tolmácsok általi figyelembevétele. A konferenciatolmácsok úgy érzik, egyre nehezebb és kimerítőbb a munkájuk. Ebben szerepet játszik a nem anyanyelvű előadók nagy száma és a tolmácsoknak a nehéz forrásnyelvi akcentusokból és nem megfelelő nyelvi felkészültségből adódó értési nehézségei.

A konferenciák nem angol anyanyelvű résztvevői szempontjából vizsgálva a döntést, hogy anyanyelvükön szólalnak-e fel, kiderül, hogy számos előnnyel jár, ha az angolt választják, még ha biztosított is a tolmácsolás lehetősége az anyanyelvükről.

Empirikus kutatásokkal bizonyították, hogy szokatlan akcentus hallatán az észlelő tanulás azonnal elkezdődik, és körülbelül négy mondat után már elkezd hozzászokni a hallgató az új akcentushoz, értése javul.

4. FEJEZET: SZÁMOK TOLMÁCSOLÁSA

„...a számok meglehetősen kiszámíthatatlanok...”

(Moser-Mercer 1985: 97)

A negyedik fejezetben bemutatom, hogy a számok tolmácsolása miben tér el a szöveg egyéb részeinek a tolmácsolásától, és hogy mi mindennel magyarázhatóak a problémák, amikkel a tolmácsok a számok visszaadásánál szembesülnek. Megemlítek néhány, a memória szerepével foglalkozó kísérletet a számok tolmácsolásának a kontextusában. Ezt követően bemutatom azokat a kísérleteket, amelyekkel a tolmácsoláskutatók a számok tolmácsolásának problémáival kapcsolatos hipotéziseiket igazolni próbálták különböző módszerekkel, változatos hiba- és számkategóriák felállítása és tesztelése útján³.

4.1. Számok tolmácsolása transzkódolással

Kutatók számos vizsgálatban hangsúlyozták, hogy a tolmácsoknak nehézséget jelent a számok tolmácsolása, és ez pontatlanságot eredményez. A számok belső feldolgozásakor először a szám szintaktikai reprezentációja születik meg, ez megadja a szám nagyságrendjét, majd ezt követi a lexikai reprezentáció, ami kiegészíti a szintaktikai vázát a számnevekkel (Braun és Clarici 1996). A számok feldolgozása tehát a nevekéhez hasonlóan eltér a koherens szövegrészek feldolgozásától, és egyrészt azonnal váltania kell a tolmácsnak másik feldolgozási módra, másrészt át kell rendeznie erőforrásait, ami hibákhoz vezethet (Lederer 1982, Gile 1984, 1985, Moser-Mercer 1985, Lamberger-Felber 2001, Braun és Clarici 1996).

Lederer (1982) rámutat, hogy annak ellenére jelent problémát a számok hallása és megértése a tolmácsok számára, hogy ugyanúgy használják a számokat, mint a nemzetközi találkozók bármelyik résztvevője. Ezzel szemben adott terület terminológiáját a szakértők folyton, a tolmácsok csak az ilyen témájú felkérések alkalmával használják. Mindazonáltal, ha a tolmács fel is ismeri a számot, gyakran nem tudja felfogni, hogy mit jelent az adott kontextusban. Lederer szerint a következőket a legnehezebb kihallani SI-ben a beszédből: a neveket, amelyeknek csak a kiejtését kell a célnyelvihez igazítani, a betűszókat, amiket elég átváltani, a szakmai terminusokat, amelyeknek csak egy megfelelője van, valamint a számokat. A tolmácsok ide-oda váltogatnak a transzkódolás (*transcodage*) és az

---

³ A fejezet néhány gondolata megjelent angolul tanulmány formájában (Rohonyi 2018).

értelmalapú fordítás (*traduction intelligente*) között, amikor számokkal van dolguk. A szám felbukkanásakor átváltanak transzkódolásra (ld. 2.6. alfejezet), majd pedig tudatos erőfeszítéssel el kell szakadniuk az eredeti üzenet nyelvi formájától és visszatérni az értelmező fordításra. Moser-Mercer (1985) ennek a stratégiai váltásnak a szükségességét azzal indokolja, hogy

[a] nyelvi információk feldolgozásának tekintetében a számok feldolgozása eltér a folyamatos szövegétől, mivel a számok meglehetősen kiszámíthatatlanok, azaz [a tolmácsnak] a teljes figyelmét az üzenetnek kell szentelnie, míg (...) a folyó szövegnél lehet, sőt kell is feltételezésekbe bocsátkozni a bejövő információról. (Moser-Mercer 1985: 97)

De vajon nem könnyíti-e meg a számok megjegyezhetőségét és lefordítását, ha a tolmács a teljes koncentráció mellett feltételezésekbe is bocsátkozik a számokkal kapcsolatosan, és megpróbálja a közvetlen szöveggörnyezettel együtt felfogni és megérteni is azokat?

4.2. A memória szerepe a számok tolmácsolásában

1955-ben Miller a philadelphiai Eastern Psychological Association számára tartott híres előadásában bemutatta kísérleteinek eredményeként azt a felfedezést, hogy az ember átlagosan hét plusz/mínusz két egységnyi információt (*chunks*) tud megjegyezni, azaz megtartani a rövidtávú memóriájában (*immediate memory*), legyen szó bár számokról vagy nevekről (Miller 1956). A bűvös szám összehasonlításul szolgált tolmácsok frázis- vagy számmemóriájának a felmérésénél. Padillának és munkatársainak a kísérletében az átlagos 7 egység helyett 8,65 lett a hivatásos tolmácsok eredménye (Padilla et al. 1994, 1995 idézi G. Láng 2002: 117).

Mindazonáltal, a memóriáról szóló alfejezetben (2.5.7.) már szó esett róla, hogy ellentmondásosak a tolmácsok átlagosnál nagyobb memóriakapacitását kimutatni igyekvő vizsgálatok eredményei. Tolmácsok és nem-tolmácsok számmemóriájának (*digit recall*) az összehasonlításakor Padilla és munkatársai megállapították, hogy „interferenciamentes, ‘csendes’ környezetben nem volt különbség a csoportok között a felidézés hatékonyságának tekintetében, míg artikulációs elfojtáskor (pl. egyidejű beszéd esetében) a tolmácsokat lényegesen kevésbé zavarta az interferencia” (Padilla 1995, idézi G. Láng 2002: 118).

Chincotta és Underwood (1998) kísérlete tolmácsolókat nézve is megerősítette, hogy az artikulációs elfojtás kevésbé befolyásolja a tolmácsok teljesítményét.

A számok tolmácsolásánál jelentősége van a számnevek hosszának. A munkamemória kapacitása korlátozott, több rövid szót vagyunk képesek megjegyezni, mint hosszút. A rövidtávú memóriát tesztelő számmemória-kísérletekkel bebizonyították, hogy például a kínaiak számmemóriája jobb, mint a finneké, mert a számnevek finnül hosszabbak, így az artikulációs idő is (G. Láng 2002: 116.) Braun és Clarici (1996) kísérletében a német számnevek hosszúsága miatt az alanyok kevésbé tudták megjegyezni a számokat és többet hibáztak, amikor németül hallották a számokat, mint amikor olaszul.

Empirikus kutatások hosszú sora bizonyítja, hogy a számokat SI-ben pontatlanul adják vissza a tolmácsok (Mead 2015). Mivel a számok tolmácsolásáról bőven áll rendelkezésre empirikus adat, és a kísérletek a minta, anyag és módszer változatos arzenálját vonultatják fel, a jelen kutatás szempontjából releváns kísérleteket a szakirodalmi áttekintésben bemutatom az eredményekkel együtt. A vizsgálatok mintájának, anyagának és módszerének a részleteit a 6. táblázat mutatja be.

4.3. Empirikus kutatások a számok tolmácsolásáról – A trieszti iskola

A számok tolmácsolásáról kiemelkedően sok kísérletet végeztek a Trieszti Egyetem rangos fordítástudományi folyóiratában, a *The Interpreters' Newsletter*-ben publikáló olasz kutatók. Alessandrini (1990) Ledererhez és Moser-Mercerhez hasonlóan rámutat, hogy van abban valami meglepő, hogy a számok stresszt jelentenek a tolmácsok számára. Hiszen csak egy jelentésük van, szemben a szöveg más elemeivel, amelyeknek a jelentése a kontextustól függ. A számok Alessandrini szerint akkor zavarják meg a gondolatok gyors áramlását, amikor konszekutív módon a tolmács egyszerre hallgat és elemez, miközben egy korábbi szakaszt jegyzetel.

Alessandrini kísérletében 12 olasz anyanyelvű hivatásos tolmács vett részt, mindannyian az Európai Parlament tolmácsai, és angolról olaszra tolmácsoltak konszekutív módon. A beszéd az afrikai nők társadalmi-gazdasági helyzetéről szólt és eredetileg egy nemzetközi konferencián hangzott el. A spontán beszédek frissessége jellemezte és logikus gondolatmenet, amelyben az elbeszélő leírás és a tényszerű (statisztikai adatokkal alátámasztott) informatív részek váltogatják egymást. Alessandrini a számok hibás tolmácsolását a kihagyások, hibás számok, és megközelítő számok kategóriáiba

csoportosította. A szám szöveggörnyezetét is elemezte, erre vonatkozóan a kihagyások, a szemantikai hibák és a morfoszintaktikai hibák kategóriáit állapította meg. A számok négy kategóriába kerültek: egy számjegyű, két számjegyű számok, ezresek, százalékok.

A számok rontása elsősorban nem számszerűen érdekelte. A hibák megoszlása a számok és a számalapú szövegegységek között jelezhetett volna stratégiákat: például, hogy a kerekítés vagy a kihagyás gyakrabban jár a szövegrész tartalmának nagyobb pontosságával. De nem talált ilyen korrelációt, és nem rajzolódott ki olyan minta, amely alapján valamely stratégia ajánlható lenne tolmácsoknak. Azt mindenesetre megállapította, hogy mivel a számokat tartalmazó szemantikai egységekben egy harmaddal több rontás volt, mint a többi szövegegységben, a számok egyértelműen „vonzzák” a hibákat. A morfoszintaktikai hibák gyakrabban fordultak elő az elbeszélő részekben. A kihagyások egyenlően oszlottak meg a számoknál és a szám nélküli részeknél, a szemantikai hibák gyakoribbak voltak a szám alapú szövegrészeknél. Előfordult, hogy a kihagyások miatt a tolmácsnak nem sikerült közvetítenie az üzenetet, a szemantikai hibák pedig minden esetben félrevezetőek voltak. A legtöbb hiba a százalékszámokban fordult elő, talán azért, mert sok százalékpár fordult elő a szövegben. Ezeket a tolmácsnak meg kellett jegyeznie, vagy le kellett jegyeznie, az értelmező hallgatás kárára. Alessandrini megállapította, hogy a számok nem csak a hibák számára, a tolmácsolás egészére és minőségére is kihatnak (Alessandrini 1990).

Braun és Clarici (1996) rámutatnak, hogy a számok tolmácsolásakor két különböző típusú memóriát kell aktiválni: a verbális feldolgozáshoz a szemantikai memóriát, és a hirtelen felbukkanó szám transzkódolásához az operatív memóriát. A váltás olyan nagy erőfeszítésbe kerül a tolmácsnak, hogy könnyen kiamaradhat maga a szám. 12 tesztalanyuk összesen 1344 számot tolmácsolt 69.49%-os hiba-aránnyal SI-ben, és ezzel megerősítették, hogy a számok tolmácsolásánál általában sok a hiba (Braun és Clarici 1996: 88). Kutatásuk úttörőnek számít a számok tolmácsolásán belül (Mead 2015), és a legtöbbet idézett tanulmányok közé tartozik. Módszerüket és eredményeiket közelebbről is bemutatom.

Braun és Clarici (1996) neurolingvisztikai és neuropszichológiai vizsgálódás keretében tanulmányozta a számokat és céljuk a tolmácsoláshoz hasonló természetű feladatok végzése közben működő folyamatok feltárása és a normál folyamatoktól való eltérések felderítése volt, rendszeresen ismétlődő hibákon keresztül. Az alanyok nyolc szöveges tolmácsolást és nyolc számsoros tesztet végeztek el, a sorozathatás elkerülése érdekében a legkülönbözőbb sorrendkombinációkban. A következő hibatípusokkal

dolgoztak (ezek később példaértékűnek bizonyultak): kihagyások, megközelítő számadatok, lexikai hibák (nagyságrend helyes, de egy vagy több számjegy hibás), szintaktikai (nagyságrendi) hibák, számjegyek felcserélt sorrendje, strukturális hibák, félrehallott számok, javított számok (pozitív vagy negatív), egyéb hibák. Az eredményeket három- és kéttényezős variancia-analízisnek vetették alá.

A kísérlet három részből állt: SI németről olaszra és olaszról németre, számsorok fordítása ugyanebben a két nyelvi irányban, végül shadowing. Az alanyok mindig egy füllel hallották a felvett anyagot az agyi lateralizáció tesztelése érdekében. Aki akart, jegyzetelhetett. A nyelvi irány vizsgálata érdekes eredményt hozott: többet hibáztak, amikor németül hallották a számokat, mint amikor olaszul. Ennek egy lehetséges magyarázata az, hogy a német számnevek hosszabbak, és az alanyok többsége olasz anyanyelvű volt.

A *szövegbe ágyazott számnevek* transzkódolása nehezebb volt, mint az önálló számneveké. Nem meglepő, hogy a *számsor-shadowing* feladatban alig hibáztak az alanyok, mert az ismétlés a rövid távú memóriától sokkal kevésbé összetett műveletet követel, mint a transzkódolásnál használt folyamatok a jelentés-központú memóriától. A szinkrontolmácsolásnál a kihagyás volt a legjellemzőbb hibatípus, mert a hirtelen stratégiaváltás nem mindig sikeres. A *számsorozatok* fordításánál a lexikai hibák volt a legjellemzőbb hibatípus, mivel itt nem szükséges figyelembeli váltás.

A számok jegyzetelésével kapcsolatban Braun és Clarici érdekes eredményeket kaptak a teljesítmény és az irány tekintetében is. „A”-ról „B” nyelvre tolmácsoláskor nem javította az alanyok teljesítményét a jegyzetelés, ugyanis az értés azonnali és automatikus, a jegyzetelés feleslegesnek bizonyult. „B”-ről „A”-ra azonban csökkentette a hibák számát, mivel az értés és a memorizálás nagyobb erőfeszítést kíván, szemben a transzkódolással és a produkcióval, a jegyzet ebben segít. „B/C” nyelvekről „A”-ra a nyelvi funkciók bal oldali agyi lateralizációja jellemző; anyanyelvről idegen nyelvre tolmácsoláskor a transzkódolási és beszédprodukciós tevékenységek jobb oldali lateralizációt mutatnak. A lexikai hibák azt a változást jelzik, amely feltehetően a számoknak az értés utáni feldolgozásában következik be a tolmácsolási folyamatban (Braun és Clarici 1996). Eredményeik nagy részét megerősítette Mazza (2001) és Pinochi (2009), akik hasonló hibakategóriákat használtak. Ők a saját kutatási céljaikhoz igazították a kategóriákat, de szintén vizsgálták a nyelvi irányt és a jegyzetelést a számok tolmácsolásában (Mead 2015).

Mazza (2001) kísérletének elméleti bevezetőjében említi, hogy a tolmácsok problémái számok tolmácsolásánál feltehetően a memóriára vezethetők vissza: túl sok szót kell

megjegyezni egyetlen fogalom kifejezéséhez. Míg a hosszú szövegeket könnyebben tárolhatjuk, ha például a szavakat és a szintaktikai szerkezeteket elfelejtjük, és csak a mondat általános jelentését jegyezzük meg, a számoknál ezt nem tehetjük meg. A memóriát mentesítő anticipáció a számoknál szintén nem segít. Ezért a munkamemória elégtelen kapacitását a tolmács kompenzálhatja a számnevek arab számokkal való lejegyzetelésével. Kísérletében 15 olasz anyanyelvű tolmácsszolgálatos angolról olaszra tolmácsolott. Mazza megvizsgálta, hogy a számok kihatnak-e a közeli egyéb számokra a szövegben („visszhang hatás”), és legfőképpen, hogy a jegyzetelés hasznos-e. Abból indult ki, hogy rosszabb lesz a teljesítmény, amikor nem jegyzetelhetnek. Öt számkategóriát használt: több mint négyszámjegyű egész számok, négynél kevesebb számjegyű egész számok, törtek, tartományok, évszámok. Bizonyos számok többször előfordultak és egyes szövegrészekbe sok szám zsúfolódott (*clusters*).

A három tolmácsolt beszéd közül az elsőben nem fordultak elő számok, Mazza ezzel bizonyította, hogy az alanyok tudnak szám nélküli szöveget tolmácsolni. A két ezt követő kísérleti beszéd közül az elsőnél jegyzetelhettek. Mindkét kísérleti beszéd körülbelül két perces bevezetővel indult számok nélkül, a második részük 60, illetve 67 különböző típusú számot tartalmazott. A számok nélküli „pihenő” bekezdések összehasonlításul is szolgáltak. Mindenki ugyanabban a sorrendben tolmácsolta a szövegeket, abban a természetes sorrendben, ahogy a szöveg építkezik. 10 kérdésből álló utókérdőívet is kitöltöttek a válaszadók a szöveg nehézségéről, a számok teljesítményre gyakorolt hatásáról és a jegyzetek fontosságáról. Mazza hibakategóriái Braun és Clarici rendszerén alapultak: kihagyások, megközelítő számadatok, lexikai hibák, szintaktikai hibák, fonológiai hibák.

A szöveget gondolati egységekre bontotta, a számok és szövegkörnyezetük külön egységet képezett. Számok nélkül az üzenet 81.8%-át adták vissza a tolmácsok, számokkal az 53.9%-át. A legnehezebbnek a négy számjegyű vagy annál nagyobb egész számok és a törtek tolmácsolása bizonyult, a kevesebb mint négy számjegyű számok és az évszámok kevésbé okoztak gondot. A számok tolmácsolása átlag 50%-ban volt pontos. Ezen kívül a számok 27%-ánál a szövegkörnyezetben is hiba volt. Leggyakoribb a kihagyás volt, ami a számok 30%-át érintette.

A számok jegyzetelése a sűrű részeknél jellemzőbb volt, vagyis a jegyzetelés csökkentheti a munkamemória terhelését. Attól még, hogy bizonyos számok ismétlődtek, nem adták vissza őket pontosabban a tolmácsok. Az összteljesítmény jobb volt annál a

beszédnél, amelyiknél lehetett jegyzetelniük. A jegyzetelés lehetőségének a megvonása többet rontott azok teljesítményén, akik általában szoktak jegyzetelni.

Pinochi (2009) azt kutatta, hogy milyen egyetemes okok húzódnak meg annak a hátterében, hogy SI-ben nagy hibaszázalékkal tolmácsolják a tolmácsok az olyan beszédeket, amelyekben sok a szám, és hogy nyelvpárfüggő-e a számok tolmácsolása SI-ben. A minta 16 olasz anyanyelvű tolmácsolóhallgatóból állt, mindannyian „B”-ről „A”-ra tolmácsoltak. Pinochi egy ismert német autógyártó cég vezérigazgatójának a beszédét választotta 2006-ból, 61 szám fordult elő a beszédben. A számokat az alábbiak szerint csoportosította: egyben kimondott négy vagy többjegyű számok (pl. 920 000), két részben kimondott négy vagy többjegyű számok (pl.: 928 346), négyenél kevesebb számjegyű számok, törtek, évszámok. Hibakategóriáit Mazzához hasonlóan Braunról és Clariciről mintázta: kihagyások, megközelítő számadatok, lexikai hibák, szintaktikai hibák, fonetikai percepció hibák (félrehallott számok), számjegyek felcserélt sorrendje (*inversion errors*); egyéb hibák. Pinochi megkülönböztette a szándékos, és az értés és elemzés fázisokhoz rendelt kognitív források kimerülése miatti kihagyást. A felcserélt számjegyeket Braun és Clarici is definiálták, de Pinochi a kategóriát kiterjesztette: a németről olaszra a német inverziós szabály miatt hibásan tolmácsoló számokon kívül ide tartozik az, ha 7.6% helyett 6.7%-ot mond a tolmács. Pinochi megfogalmazta, hogy azért hasznos arab számmal leírni az elhangzott számneveket, mert a tolmácsolandó szám semleges, vizuális megjelenítése segít a tolmácsoknak abban, hogy elszakadjanak a forrásnyelvi és a célnyelvi fonológiai felszíntől (Pinochi 2009: 35).

Pinochi eredményeinek összegzésével arra az eredményre jutott, hogy a számok tolmácsolása a hibák számát tekintve nyelvtől független. Az alaposabb elemzés azonban kimutatta, hogy nyelvpár szerint eltérő volt a hibák megoszlása és típusa. A számjegyek felcserélése a számon belül (*inversion errors*) például a németben jellemző volt, az angolban nem. Nem talált jelentős különbséget a rontott számok arányában angolról, illetve németről olaszra tolmácsoláskor. Ami a hibák típusait illeti, angolról és németről egyaránt a kihagyás volt messze a leggyakoribb hiba, ezt követték a megközelítő számadatok. A kihagyás Braun és Clarici (1996), Mazza (2001) és Pinochi kísérletében is a leggyakrabban előforduló hibatípusnak bizonyult.

A számnév hosszának SI-re gyakorolt hatásával kapcsolatban az a nézet az uralkodó, hogy minél hosszabb idő kell egy szám kimondásához, annál nehezebb megjegyezni. Pinochi eltérő eredményre jutott: németül több idő kimondani a számokat, de a nagy

számokban nagyjából ugyanannyit hibáztak a tolmácsok németről, mint angolról. A jegyzeteléssel kapcsolatban azt a következtetést vonta le, hogy nincsen egyértelmű jó stratégia (Pinochi 2009). Szerintem problémát vet fel Pinochi egyébként sok szempontból nagyon tanulságos kísérleténél, hogy a kísérletben felhasznált egyik szöveg fordítás volt, azzal együtt, hogy a német eredetivel egyenértékűnek számító honlapon közzétett hivatalos fordítást használták, amit anyanyelvű lektorált.

A trieszti iskola fent ismertetett kísérleteit a 6. táblázat illusztrálja időrendi sorrendben. A táblázatos megjelenítés megkönnyíti a kísérleti minta, anyag, módszerek és eredmények összehasonlítását, az oszlopok függőleges olvasásával. A 4.3. alfejezetben egy ellenpéldát mutatok be a számok tolmácsolásáról, és egy módszertani tanulságokkal szolgáló kutatást a számok és a nevek tolmácsolásáról. A 4.4. alfejezetben ismertetek további három szemkamerás kísérletet, ezeket is megjelenítem táblázatos formában, majd összegzem a számok tolmácsolásáról szóló fejezet tartalmát.

6. táblázat: Empirikus kutatások a számokról – a trieszti iskola

Rövidítések: H=hipotézis, FNY=forrásnyelv, CNY=célnyelv, EN=angol, IT=olasz, DE=német, >=nyelvi irány

Szerző és cím	Minta és nyelvek	Célok, módszer, hiba- és számkategóriák	Anyag és kísérleti terv	Eredmények
Alessandrini, M. S. 1990	12 profi tolmács (2 férfi, 10 nő) EN>IT, konszekutív tolm., A:IT, EP tolm., Kor: 28–53 év, tapasztalat 4,5–28 év	1. kimutatni, hogy a számok a gyakorlott tolmácsoknak is gondot okoznak; 2. felmérni a számok zavaró hatását a tolm.ra; 3. folyamatok. Hibakategóriák - Számok: kihagyott, hibás, megközelítő; Szöveg: kihagyások, szemantikai hibák, morfoszintaktikai hibák. Számok fajtái: egy számjegyű, két számjegyű számok, ezresek, százalékok	<ul style="list-style-type: none"> • Autentikus írott és felolvasott szöveg, de spontán jelleg, az elbeszélő leírás és a tényszerű, informatív részek között váltakozik • Téma: fekete nők szocio-gazdasági helyzete Dél-Afrikában • 1/3-ában van szám 	A számokat tartalmazó szemantikai egységekben egy harmaddal több rontás volt, mint a többi szövegegységben. A számok „vonzzák” a hibákat. A morfoszintaktikai hibák gyakoribbak az elbeszélő részben. A kihagyások egyenlően oszlottak meg a számoknál és a szám nélküli részeknél. A szemantikai hibák gyakoribbak a szám alapú szövegrészeknél. A számok tehát nem csak a hibák számára, de a hibák minőségére is kihatnak, és így magára a konszekutív tolmácsolásra is.
Braun, S., Clarici, A. 1996	A trieszti tolmács-képző 12 jobbkezes és 23–28 éves korú hallgatója; DE>IT (4db) IT>DE (4db) A: IT	Cél a folyamatok feltárása. Hibatípusok: <ul style="list-style-type: none"> ○ kihagyás, ○ megközelítő számadat, ○ lexikai hiba ○ szintaktikai (nagyságrendi) hibák, ○ számjegyek felcserélt sorrendje, ○ strukturális hibák, ○ félrehallott számok, ○ javított számok, ○ egyéb hiba 	Három feladattípus: <ol style="list-style-type: none"> 1) 8 szöveg szinkrontolmácsolása DE> IT (4 db) és IT>DE (4db), 2) 35 számot tartalmazó számsorok fordítása a fenti két nyelvi irányban; 3) shadowing azon a nyelven, amelyen elhangzanak 	Nyelvi irány: több hiba volt, amikor németül hallották a számokat, mint amikor olaszul. Az értési szakasz fontosabb a tolm. teljesítményében, mint a transzkódolás és produkció. SI: a kihagyás a legjellemzőbb hibatípus. SI: Olasról németre tolmácsoláskor nem javította az alanyok teljesítményét a jegyzetelés, de németről olaszra (B-ről A-ra) igen. Indokok: A>B az értés azonnali és automatikus. Számok: bal agyfélteke dominál A transzkódolási és beszédprodukciós tevékenységek jobb oldali lateralizációt mutatnak anyanyelvről idegen nyelvre tolmácsoláskor.

A táblázat a következő oldalon folytatódik

Szerző és cím	Minta és nyelvek	Célok, módszer, hiba- és számkategóriák	Anyag és kísérleti terv	Eredmények
Mazza, C. 2001	15 tolmács hallgató, EN>IT Kor: 24–28 év, 3 év képzés, késői kétnyelvűek, jobbkezesek, A: IT, B: EN+ 12 nő, 3 férfi	1. Problémásak-e a számok és miért? 2. Kihatnak-e a számok a közeli egyéb szövegbe ágyazott számokra? 3. Mely számok okozzák a legtöbb gondot? 4. A lejegyzetelés hasznos-e? Számkategóriák: 1) ≥ 1000 ; < 1000 ; törtek; 2) tartományok; évszámok Hibakategóriák: kihagyások, közelítések, lexikai hibák, szintaktikai hibák, fonológiai hibák, egyéb	3db SI beszéd: 1 db általános 2 db kísérleti, számokkal (jegyzetelés csak az első kísérletnél) Bev. számok nélkül 2 perc, 2. részben 60, ill. 67 különböző típusú szám. 10 kérdéses utókérdőív	A szám nélküli szöveget mindenki kielégítően teljesítette. Számok nélkül 81.8%-ot adtak vissza Számokkal 53.9%-ot. A legnehezebb a négy számjegyű vagy nagyobb egész számok és a tizedesek tolmácsolása. A számok tolmácsolása átlag 50%-ban pontos. A számok 27%-ánál a szöveggörnyezetben is hiba volt. Az összteljesítmény jobb, ha lehet jegyzetelni. A jegyzetelés lehetőségének a megvonása többlet rontott azok teljesítményén, akik általában jegyzetelnek. A hibák száma nő, amikor nem lehet jegyzetelni.
Pinochi, D. 2009	8-8 tolmács-hallgató DE>IT – B:DE EN>IT – B: EN, A: IT 2 év képzés + sikeres SI vizsga B>A 23–28 év közötti jobbkezes nők	Nyelvpárspecifikus-e a számok tolm? Legproblémásabb számok, leggyakoribb hiba, leírják-e a számokat (csökken a hiba)? Számok 1) négyjegyű vagy nagyobb szám egyszerre kimondva, 2) két részben kimondva (pl.: 928,346); 3) négynél kevesebb számjegyű; 4) törtek; 5) évszámok. Hibakategóriák: kihagyások, közelítések, lexikai hibák, szintaktikai hibák, fonetikai percepció hibák (félrehallott számok), számjegyek felcserélt sorrendje, egyéb hibák	Egy ismert német autógyártó cég vezérigazgatójának a beszéde 2006-ból. Az angol hivatalos fordítás hozzáférhető volt a cég honlapján (anyanyelvű lektorálta). 61 szám volt a beszédben.	Első eredmény: nem nyelvpár-specifikus. Alaposabb elemzés: nyelvpár szerint eltérő a hibamegoszlás. Fordított szórend (<i>inversion errors</i>) a németben jellemző, angolban nem. A hipotézis, hogy a számok tolmácsolásának nehézsége nyelvpártól függ elvetve. A kihagyás a leggyakoribb hiba mindkét nyelvi irányban. Németül több idő kimondani a számokat, de a nagy számokban nagyjából ugyanannyit hibáztak a tolmácsok németről, mint angolról. Szóhossz hatásánál sem volt különbség a nyelvek között.

4.4. Empirikus kutatások a számok tolmácsolásáról – egy ellenpélda és módszertani tanulságok

A számok nehézséget okoznak a tolmácsoknak, és az előző alfejezetben láthattuk, hogy számos kutató empirikus úton bizonyította: a számok tolmácsolása kevésbé pontos. Találni azonban ellenpéldát is a szakirodalomban. Meuleman és Besien (2009) a Gent-i Hogeschool kötelékében, Belgiumban a számok tolmácsolását vizsgálták SI-ben szélsőséges feltételek mellett, és meglepő eredményeket mutattak be. A minta 15 főből állt, a gyors tempóban előadott beszédben kilenc szám volt. Összesen 135 számból 102-t (75.5%) helyesen adtak vissza a tolmácsok. 24-et hagytak ki (17.7%) és 9-et (6.6%) tolmácsoltak hibásan. Az eredmények alapján arra a következtetésre jutottak a szerzők, hogy „szélsőséges szövegkondíciók mellett a tolmácsok rendkívüli módon tudatában vannak a számok fontosságának (...), és éppen ezért nagyon koncentrálnak rájuk” (Meuleman és Besien 2009: 30). Kísérletükre már a második fejezetben is utaltam (lásd 2.6. alfejezet és 4. táblázat) a szinkrontolmácsolásnál használt stratégiák kapcsán.

Akárcsak a számok, a nevek is megkívánják, hogy a tolmács azonnal intenzíven koncentráljon rájuk más elemek kárára, ami egyensúlyvesztést eredményezhet (Gile 1985). A sűrű, adatokban gazdag szövegek megnövekedett hallgatási és elemzési erőfeszítést követelnek meg, ezt követően pedig megújult erőfeszítést a beszédprodukciónak számára a felzárkózáshoz. Hasonlóképpen a több szóból álló nevek (amelyek köznevekből és tulajdonnevekből állnak) információs tömböket képeznek (*information blocks*), amelyek nagyobb hallgatási erőfeszítést tesznek szükségessé, miközben a beszédprodukciónak erőfeszítés minimálisra csökken vagy teljesen leáll, ezzel a memória terhelődik egyre nagyobb mértékben (Gile 1984, 1985).

Lamberger-Felber (2001) számos hipotézist tesztelt a számok és nevek tolmácsolása közben előforduló hibákról és azok kihagyásáról, és disszertációjának néhány eredményét angolul is közzétette. Három különböző feltétel mellett végzett vizsgálatokat: 1. A tolmácsok megkapták a beszéd írott változatát, és volt idejük azt előkészíteni. 2. Rendelkezésükre állt a kézirat, de nem volt idejük előkészíteni. 3. Nem kapták meg az írott szöveget. Tanulmánya több, a jelen kutatás szempontjából releváns eredményt is tartalmaz. Kimutatta, hogy a tulajdonneveket és a számokat kisebb arányban adták vissza helytelenül a tolmácsok akkor, amikor rendelkezésükre állt a beszéd írott változata, bár hangsúlyozta, hogy az alanyok közötti variabilitás nagyon magas volt, és ezért figyelembe kellett venni. Őszerinte „egy 12 tolmácsból álló minta elég nagynak számít sok más empirikus

vizsgálathoz képest, amelyeket az SI-ről eddig végeztek, túl kicsinek bizonyulhat azonban, ha tovább kell bontani a mintát almintákra a vizsgálat céljainak megfelelően, például a tolmácsolás különböző körülmények közötti összehasonlításához” (Lamberger-Felber 2001: 51). Tanácsát figyelembe vettem jelen kutatás kísérleti terveinek összeállításánál, és kiküszöböltem a minta további felosztását. Ez nagy előnyt jelentett, de a sorozathatás árán.

4.5. Empirikus kutatások a számok tolmácsolásáról – szemkamerás vizsgálatok

A trieszti iskola eredményeit három tekintetkövetést vizsgáló kísérlettel egészítem ki, az egyiket a genfi FTI-n, a két másikat a lengyelországi Adam Mickiewicz egyetemen végezték el.

A második fejezet multimodalitásról szóló alfejezetében (2.13) érintőlegesen már esett szó Seebernek arról a kísérletéről, amelyben a multimodalitást vizsgálta SI módban (Seeber 2011). Mivel számok tolmácsolását mérte, a módszertanát kifejtve és táblázatos formában ebben a fejezetben ismertetem. Olyan eseteket vizsgált kísérletében, amelyekben a nyelvileg kifejezett számokat az üzenet nyelvileg nem kódolt elemei kísérik. A számokat különböző módokon lehet kifejezni: a) hallás útján nyelvileg (a beszédben elhangzó számok); b) vizuális-térbeli csatornán (kézmozdulatokkal kifejezett számok); c) vizuális-verbális csatornán (megjelenített arab számok vagy leírt és kivetített számnevek). A szemkamera segítségével azt elemezte, hogy mennyire figyelik a hivatásos konferenciatolmácsok a vizuálisan-térben és a numerikusan-vizuálisan bemutatott számokat szinkrontolmácsolás közben. Az alanyoknak videofelvételről játszották le a beszédet. A számokat az előadó gesztikulálta, vagy megosztott képernyő segítségével bemutatták a számot az előadó mellett, a tekintetmozgást pedig rögzítették. Az érdeklődési területek (*areas of interest: AOI*) a következők voltak: az előadó feje (arckifejezésekhez), az előadó torzója (a gesztusokhoz), és a diákon megjelenített számok.

A kísérletben tíz genfi székhelyű hivatásos konferenciatolmács vett részt önkéntes alapon, legalább öt év szakmai tapasztalattal rendelkeztek és az angol volt az egyik passzív nyelvük. A kísérleti anyag egy kb. hat perces megosztott képernyős videofelvétel volt a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetről (ILO). A 20 másodperces bevezetőt négy darab másfél perces szöveg követte, és mindegyik szakaszban három kis szám volt (1–10), valamint három nagy szám (10–7000). A kis számokat kézzel mutatta az előadó elhangzásukkor (részleges átfedéssel). A nagy számokat a jobb oldali képernyőn mutatták, a szakasz

kezdetétől. A kis és nagy számok véletlenszerűen váltakoztak az egyes szakaszokban. A résztvevők 60 cm-re ültek a szemkamerától, és a beszédet fülhallgatóval hallották. Az AOI-k feldolgozását az összesített nézési idők segítségével mérték. A két különböző feltétel összehasonlításához páros t-próba teszteket végeztek.

Az eredmények egy része meglepetést tartogatott. A résztvevők szignifikánsan hosszabb ideig nézték az előadó arcát kis számokat tartalmazó mondatoknál, mint nagy számokat tartalmazóknál. Szignifikánsan hosszabb ideig nézték a diákat nagy számokat tartalmazó mondatoknál (a kis számok nem voltak a diákon, de keresni kereshették rajta, mert a nagy számok az egész szakasz elhangzása alatt ott voltak). Nem volt szignifikáns különbség aközött, hogy mennyit nézték az előadó kezét kis és nagy számokat tartalmazó mondatoknál. Az eredmények megerősítik, hogy a tolmácsok az előadó arcát nézik akár azért, hogy a verbális feldolgozáshoz segítséget kapjanak, akár korai viselkedési mechanizmusként. A diákra irányuló tekintetmozgás mintái azt bizonyítják, hogy a tolmácsok átfésülik (*scan*) a kivetített diát további információt keresve a kis és a nagy számok elhangzásakor egyaránt.

Seeber (2011) kísérlete annyiban elüt a többi itt vizsgált kutatástól, hogy nem a hibákra koncentrált. Eredményei nem kevésbé relevánsak a számok tolmácsolása szempontjából, mivel alátámasztják, hogy a tolmácsok a számok hallatán (is) aktívan keresnek információt a vizuális-térbeli csatornán (előadó kezén) a hallható információ kiegészítésére. Amikor hozzáférhető információ van a vizuális-verbális csatornán (a diákon), a tolmácsok azt kétszer annyi ideig nézik, mint ha nincsen ilyen. Meglepő módon a tolmácsok ugyanannyi ideig nézik a vizuális-térbeli csatornát (előadó kezét) a kis és a nagy számok elhangzásakor. Ennek egy lehetséges magyarázata az, hogy inkább a mozdulat, mintsem a kommunikált kód kelti fel a tolmács figyelmét, mert 7000-ig terjedő számokat nem lehet kézen mutatni. Az is lehet, hogy az elhangzó számnév eleje vonzza a tekintetüket a kézre (pl. hét...ezer), mert az kifejezhető lett volna kézzel. A nagy különbség a kéz és a diák figyelési ideje között a feladat nehézségére enged következtetni.

A pozneri Adam Mickiweitz Egyetemen Korpál (2017) és Stachowiak kutatópáros egy projekt keretében a numerikus adatok feldolgozását kutatják SI-ben tekintetkövetéses módszerrel. Elemzik a számok értését, és leírják, hogy a tolmácsok hogyan verbalizálják a számokhoz kapcsolódó információt a célnyelven. Annak bizonyításán kívül, hogy a számok tolmácsolása eltér a szavakétól, próbálnak utánajárni, igaz-e az a tolmácsok körében népszerű vélemény, hogy a vizuális anyagok (diák) csökkentik a kognitív terhet, és segítik

a számok visszaadását. Kutatási céljaik között szerepel e kognitív teher meghatározása és annak kiderítése, hogy az előadó beszédtempója befolyásolja-e a teljesítményt, és milyen mértékben használják a tolmácsok a vizuális anyagokat. Bár eddigi eredményeiket már számos konferencián bemutatták, a tanulmányok megjelenés alatt vannak, ezért a szerzők beleegyezésével két kísérletüket a hivatalos konferencia-plakát alapján ismertetem.

Két kísérletükben azt szerették volna ellenőrizni, hogy a szinkrontolmácsok nézik-e a diákon megjelenített számokat tolmácsolás közben, megállapítani, hogy a számokat megjelenítő vizuális input javítja-e a célnyelvi pontosságot, és megvizsgálni, hogy az előadó tempója kihat-e a tolmácsolás pontosságára, végül felmérni a csoportok közötti különbségeket. 24 átlagosan hét év szakmai tapasztalattal rendelkező hivatásos tolmács vett részt mindkét kísérletben, valamint 20 tolmácsoló. Az első kísérletben az európai országokról szóló két négyperces hangfelvételt szinkrontolmácsoltak angolról lengyelre először vizuális segítséggel Power Point diák formájában, később anélkül. Az értékelés háromfokú skálán történt. A második kísérletben két db. három-négy perces felvételt tolmácsoltak szinkronban, szintén angolról lengyelre, azonos témában, szintén két feltétel: előadó lassú, majd gyors tempója mellett. Diákat mindkettőnél vetítettek.

Hipotéziseik közül kettőt sikerült alátámasztani: a vizuális input javítja a teljesítményt, és a hivatásos tolmácsok pontosabbak, mint a tolmácsolók. Csak részben igazolódott, hogy a tolmácsolók nézési ideje hosszabb (*eye-gaze*), és magasabb a fixáció számuk (*fixation count*), mint a hivatásos tolmácsoké, mert a különbség a két csoport között nem volt szignifikáns, csak a fixáció átlagos hossza tekintetében. Bár pozitív korrelációt feltételeztek, nem korrelált az, hogy meddig nézi a tolmács a számokat azzal, hogy milyen pontosan tolmácsol. A kutatók szerint az egyik lehetséges magyarázat erre az, hogy túl kevés résztvevő volt, vagy talán több tényezőt is számításba kellene venni (Korpal 2017). A számokkal végzett empirikus kísérleteket valóban megnehezíti, hogy sok input változó együttes hatásától függ a numerikus adatokat tartalmazó szövegrészek teljes és pontos visszaadása a célnyelven (Mead 2015).

Korpal és kutatótársa (Korpal 2017) második kísérletében igazolódott az a feltételezés, hogy az előadó gyorsuló tempója negatívan hat a tolmácsolás pontosságára. A hivatásos tolmácsok nem tolmácsoltak pontosabban, mint a tolmácsolók, az eredmény azonban közelíti a statisztikai jelentőséget, ezért a kutatók szerint több résztvevőre van szükség. Az eredmények alapján a két kutató az alábbi következtetéseket fogalmazta meg: 1. A hivatásos tolmácsok jobban osztják meg kognitív erőforrásaikat bizonyos alfeladatok között SI-ben;

2. A vizuális stimulusok segíthetik az SI folyamatát; 3. Az eredmények felhasználhatóak a tolmácsképzésben: a tolmács hallgatóknak tisztában kell lenniük azzal, hogy miből áll a feladatuk, és meg kell tanulniuk koordinálni az aurális és vizuális input feldolgozását; 4. A számok tolmácsolásában a gyors tempóval csökken a pontosság. A számok tolmácsolásának kontextusán belül szemkamera segítségével végzett kísérleteket a 7. táblázat mutatja be.

7. táblázat: Empirikus kutatások a számokról – szemkamerás vizsgálatok

Rövidítések: H=hipotézis, FNY=forrásnyelv, EN=angol, DE=német, FR=francia, ES=spanyol, PO=lengyel, >=nyelvi irány

Szerző és cím	Minta és nyelvek	Célok, módszer, hiba- és számkategóriák	Anyag és kísérleti terv	Eredmények
Seeber, K. G. 2011	10 konf.tolm., Genf, nők. Kor (átlag): 44, min. 5 év tapasztalat, C: EN, A-ra tolmácsoltak A: 2 FR, 4 DE és 4 ES	Mennyire figyelik a hivatásos konf.tolm.-ok a vizuálisan-térben és a numerikusan-vizuálisan bemutatott számokat SI közben? Mód: SI, video, a kis számokat az előadó kézzel mutatta, a nagyok a képernyőn megjelentek, a tekintetmozgást rögzítették	6'20"-es megosztott képernyős videófelvétel az ILO-ról; 20" bev.+ 4 db 1'30"-es szöveg, 3 kis szám (1-10), 3 nagy szám (10-7000) minden részben	A tolmácsok szignifikánsan hosszabb ideig nézték 1) az előadó arcát kis, mint nagy számoknál, és 2) a diákat a nagy számoknál. Meglepő módon ugyanannyi ideig nézték az előadó kezét a kis és a nagy számoknál. Átfésülik a kivetített diát további információt keresve a kis és a nagy számok elhangzásakor egyaránt. Aktívan keresnek információt a vizuális-térbeli csatornán (előadó kezén) a hallható információ kiegészítésére. Amikor hozzáférhető információ van a vizuális-verbális csatornán (a diákon), a tolmácsok kétszer annyi ideig nézik, mint amikor nincsen ilyen.
Korpal, P. 2017	2 kísérlet: 24 hivatásos tolmács (8 férfi, 16 nő); átlag tapasztalat: 7 év; 20 hallgató (7 férfi, 13 nő) SI EN>PO	A numerikus adatok tolm. és a vizuális input hatása a pontosságra. 1. kísérlet. H1: diákoknál nagyobb nézési idő és magasabb fixáció szám. H2: vizuális input javítja a tolm. H3: profik pontosabbak. H4:+ korreláció a számok nézése és a pontosság között 2. kísérlet. H1: gyorsabb FNY-i tempónál a tolmácsok kevésbé pontosak; H2: a profik pontosabbak	1. kísérlet: 2 db 4 perces hangfelvétel. SI. Téma: európai országok a) vizuális segítséggel: ppt diák; b) anélkül. Értékelés: 1–helyes, 0.5–megközelítés, 0–helytelen/kihagyás 2. kísérlet: 2 három-négy perces felvétel SI (téma uaz.) 1) lassú 2) gyors Ppt mindkettőnél	1. kísérlet: 1. hipotézis csak részben igazolódott, a 2. és 3. hipotézis igazolódott, a 4. hipotézis nem igazolódott. 2. kísérlet: az előadó gyors tempója negatívan hat a tolmácsolás pontosságára – igazolódott, de a hivatásos tolmácsok nem tolmácsoltak pontosabban, mint a tolmácsszűzök. Következtetések: 1. A hivatásos tolmácsok jobban tudják elrendezni kognitív erőforrásaikat bizonyos alfeladatok között SI-ben; 2. A vizuális stimulusok segíthetik az SI folyamatát; 3. Az eredmények felhasználhatóak a tolmácsképzésben, a tolmácsszűzöknek meg kell tanulniuk koordinálni az aurális és vizuális input feldolgozását; 4. az előadás tempója úgy viszonyul a számok tolmácsolásához, hogy a gyors tempóval csökken a pontosság.

4.6. Összegzés

A negyedik fejezetben a számok tolmácsolásának a problematikáját jártam körül a szakirodalom áttekintésével. Egyetértés mutatkozik a kutatók között abban, hogy a számok eltérnek az üzenet többi részétől: megjósolhatatlanok. Az SI hallgatás szakaszában a szám hallása azért okoz gondot, mert teljesen és helyesen kell hallani, nem lehet rekonstruálni vagy kikövetkeztetni a kontextusból, mint más elemeket. Ezen kívül az értelmező hallgatásról át kell váltani a szószerinti hallgatásra és a transzkódolásra, majd vissza az értelem-alapú fordításra, mindez jelentős kognitív terhet ró a tolmácsra.

A memória szerepe a számok tolmácsolásában kétségbevonhatatlan, ezért több kutató is megkísérelte kimutatni a számmemória és a tolmácsolás összefüggéseit, több-kevesebb sikerrel. A számnevek hossza többnyire befolyásolja a feldolgozásukat, bár találni ellenpéldát.

A számok tolmácsolásának problematikáját empirikus úton számos alkalommal és módszerrel vizsgálták. Megpróbálták kimutatni, hogy a vizuális inputtal nő-e a számok tolmácsolásának a pontossága. Többnyire az angol, német és olasz nyelvek kombinációiban végeztek vizsgálatokat. Braun és Clarici (1996) két nyelvi irányt vizsgált, Alessandrini (1990), Mazza (2001) és Pinochi (2009) csak egy nyelvi irányt. Diriker (2015) utal rá, hogy vannak olyan eredmények, amelyek azt mutatják, hogy problémaforrásoknál, a számoknál és neveknél az anyanyelvről idegennyelvre szinkrontolmácsolás kedvezőbb a tolmácsolás szempontjából a nagyobb mentális teher ellenére (Diriker 2015: 384). Ez nyilvánvalóan az értési könnyebbségre vezethető vissza. Braun és Clarici egyik eredménye az volt, hogy „B”-ről „A”-ra inkább javította a tolmácsok teljesítményét a jegyzetelés, vagyis ilyenkor jobban rászorulnak a számok lejegyzetelésére, mint „A”-ról „B”-re. Ők is azzal indokolták eredményüket, hogy az anyanyelven az értés azonnali és automatikus. A többi kutató idegen nyelvről anyanyelvre történő tolmácsolást vizsgált. Braun és Clarici részeredményének a kivételével azonban a jegyzetelés pontosságra gyakorolt pozitív hatását nem sikerült bizonyítaniuk a kutatóknak. Hasonlóképpen kudarcot vallott annak bizonyítása, hogy a számok tolmácsolásának nehézségei nyelvpár-specifikus okokra vezethetők vissza (Pinochi 2009).

Alessandrini konszekutív módban vizsgálta a számok tolmácsolásának pontosságát, Braun és Clarici, Mazza és Pinochi SI-ben. Braun és Clarici arra az eredményre jutott, hogy a jegyzetelés idegen nyelvről anyanyelvre segít, visszafelé nem. Mazza megerősíti, hogy a

jegyzetelés anyanyelvi irányban segít (a fordított irányról nincsen információja, mert ezt az egy nyelvi irányt vizsgálta). Alessandrini kísérletében mindenki jegyzetelt, mert konszekutíve tolmácsoltak, Pinochinál SI-ben szintén jegyzetelhetek, de eredményei alapján nem tudott egyértelműen jó jegyzetelési stratégiát megállapítani.

A számok kategóriáiban változatosság fedezhető fel a trieszti kutatóknál, és nem meglepő, hogy a kategóriákat a mindenkori forrásnyelvi szövegek határozzák meg. Mindazonáltal kategóriarendszereik tanulmányozása minden számok tolmácsolását kutató számára tanulságos és új ötleteket adhat. Az egész számok többnyire két kategóriát képeznek (pl. ezernél kisebb/nagyobb, négyszámjegyűnél kisebb/nagyobb), visszatérő kategória a törtek, a százalékok, az évszámok, és előfordul a tartományt leíró szám, amely bizonyos szövegekben sűrűn előfordul, így ezeknél ez a hibakategória is indokolt. A hibatipológiáknál Mazza és Pinochi is Braun és Clarici kategóriáit vették alapul. Alessandrini néhány évvel előbb végezte el kísérletét, és egy jóval egyszerűbb, hármas tipológiát állított fel. A hibák közül három kísérletben is a kihagyás bizonyult a leggyakoribb hibatípusnak (Braun-Clarici 1996, Mazza 2001, Pinochi 2009).

Meuleman és Besien (2009) kísérletében nem a számok tolmácsolásán volt a hangsúly, de érdekes és más kutatók eredményeinek ellentmondó eredményt kaptak a számokról: kísérletük résztvevői rendkívül nagy százalékban (75,5%) pontosan adták vissza a számokat. Lamberger-Felber (2001) és Korpál (2017) a triesztiakkal szemben nem vizsgálta a nyelvi irányt és a jegyzetelés hasznosságát, hanem a vizuális input pontosságra gyakorolt hatását mérték. Seeber (2011) kimutatta, hogy a tolmácsok a számok hallatán aktívan keresnek információt a vizuális-térbeli csatornán a hallható információ kiegészítésére. Lamberger-Felber folyó szövegeknél SI+T módra vonatkozóan igazolta (felkészülési idővel és anélkül), hogy a vizuális input birtokában pontosabban adják vissza a tolmácsok a számokat, Korpál ugyanezt arra az esetre vonatkozóan támasztotta alá, amikor a vizuális anyag Power Point prezentáció.

5. FEJEZET: A KUTATÁS ÁLTALÁNOS BEMUTATÁSA

A szakirodalmi áttekintésben bemutattam, hogy a fordítástudományon és a tolmácsoláskutatáson belül milyen kevésbé kutatott terület a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás, és még annál is kevesebb az erős vagy szokatlan akcentussal és a számok tolmácsolásával kapcsolatban rendelkezésre álló adat. A sok megválaszolatlan kérdésre választ keresve empirikus kutatást végeztem, három lépcsőben. Az ötödik fejezetben először megfogalmazom a kutatás célját, majd ismertetem a kutatási kérdéseket és a hipotéziseket. Ezt követően röviden bemutatom a kutatás menetét és jelzem, hogy milyen módszert alkalmaztam az egyes fázisoknál.

5.1. A kutatás célja és jelentősége

A kutatás célja a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolásra vonatkozó ismeretanyagunk bővítése a tolmácsolási stratégiák vizsgálata révén, angol–magyar nyelvpárban. Az SI+T a szinkrontolmácsolás egyik legösszetettebb formája, és a szinkrontolmácsolásban mindenkor zajló kognitív folyamatokon kívül a vizuális információ feldolgozása, valamint annak az auditív csatornán érkező információkkal való összehangolása is további feltárandó területet jelent a kutatók számára. Az SI+T szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás mai gyakorlatában a tolmácsok ezzel kapcsolatos elvárásai, averziói és egyéb attitűdjei mind vizsgálatra szorulnak a jelenség jobb megértése és a tolmácsképzésben alkalmazható legjobb stratégiák megállapítása érdekében egyaránt.

Az SI+T tanítása jelenleg – néhány kivételtől eltekintve – számos tolmácsolás oktatásával is foglalkozó egyetemen meglehetősen ad-hoc jellegű (Cammoun et al. 2009, Ivanov et al. 2014), és azoknak az egyetemeknek a gyakorlata is tanulságos példával szolgálhat, amelyek szisztematikusan oktatják ezt a tolmácsolási módot, még ha nem is feltétlenül teszik a záróvizsga részévé. Jelen kutatás is hozzá kíván járulni eredményeivel ahhoz, hogy az SI+T a tolmácsképzők tantervébe szervesen beilleszkedjen és külön tantárgy keretében is oktassák, sőt, adott esetben továbbképzés formájában tanítsák képzett, gyakorló tolmácsoknak. Ehhez első lépésként arra kell tudnunk választ adni, hogy valóban biztathatjuk-e a tolmácsszerveket és a képzett tolmácsokat a beszéd írott szövegének mindenkori használatára, vagyis ki kell deríteni, hogy a szöveg mindig segítség-e. Alaposabb kutatást feltételez annak a kérdésnek a megválaszolása – és ehhez kellő

menyiségű bizonyító adat megszerzése –, hogy milyen körülmények között érdemes használni a szöveget, és milyen stratégiák alkalmazásával. A kérdőíves felméréstől általános támpontokat vártam a szöveg elutasítására vagy elfogadására vonatkozóan, valamint a körülményekkel és a stratégiákkal kapcsolatban.

Ha kísérleti úton, a kutatás elmélyítésével sikerül bizonyítani azt, hogy bizonyos nehéz, sőt szélsőséges feltételek mellett, nevezetesen az előadó erős akcentusa és számokat tartalmazó előadás esetében a beszéd írott szövege feltétlenül javít a tolmácsok célnyelvi produkcióján, akkor megalapozottan állíthatjuk, hogy a szöveg használatát ilyen feltételek mellett érdemes, sőt meg kell tanulni. Ha azonban – ami sokkal valószínűbb – árnyaltabb képet kapunk, miszerint a kézirat egyeseknek használ, másoknak nem, illetve az akcentusos beszéd vagy a számok esetében bizonyul-e hasznosabbnak, akkor is közelebb jutunk a kérdés maradéktalan megválaszolásához, mert több adatunk lesz arról, hogy kinek mikor segít, és miért.

Túl egyszerű lenne a kérdés, ha az írott szöveg nem lenne kétélű „fegyver”, amely visszafelé sülni is lehet, ha nem vigyázunk. Ennek kivédése a cél, és ehhez érdemes a megfelelő stratégiákkal felvértezni a tolmácsokat, amelyekre mindig támaszkodhatnak, méghozzá a megfelelő mértékben, akkor is, ha szokatlan akcentussal szólal meg az előadó, és ha a beszédnek nagy az információsűrűsége.

5.2. A kutatási kérdések és hipotézisek ismertetése

A célok ismertetésénél már jeleztem, hogy mi a legfőbb kutatási kérdés, amire a kutatás egészével választ keresek.

Az első kutatási kérdés: A beszéd írott szövegének használata inkább segíti-e, vagy inkább hátráltatja a tolmácsokat SI+T módban? A kérdésre köztudottan nem egyértelmű a válasz, ezért is kellett úgy megfogalmaznom, hogy ha az eredmények alapján az igen felé billenne is a mérleg, a kérdés (és következésképpen a válasz) sejttesse, hogy a szakmán belül erős az ambivalencia, amit a tudományos megközelítésnek is tükröznie kell.

Az első hipotézis: SI+T módban a beszéd írott formájában érkező vizuális információ a megfelelő stratégiák alkalmazásával kiegészíti az auditív csatornán érkező információt, ezáltal segíti a szinkrontolmácsot az üzenet pontosabb és megfelelőbb formájú átadásában. Az első kutatási kérdés és hipotézis a legáltalánosabb, de egyben a legambiciózusabb is.

A második kutatási kérdés: Milyen stratégiákat részesítenek előnyben a konferenciatolmácsok SI+T módban, különböző helyzetekben? A kérdés szándékosan általános jellegű, mert a kutatás első része, a felmérés is általánosságban tárja fel az SI+T gyakorlatát, azon belül az alkalmazott stratégiákat és a megítélését. Ezért a második kérdésre a felméréstől vártam kimerítő választ, több különböző stratégiára és eltérő helyzetekre vonatkozóan. Mivel azonban a maga általánosságában ez még kevésbé bizonyító erejű, a kísérletek fókuszának megfelelően a második hipotézist két esetre és a megfelelő stratégiákra szűkítettem le, ezért két részből áll.

A második hipotézis: Az előadó szokatlan akcentusa esetén, SI+T módban a tolmácsok jellemzően a szöveg összefüggő részeit követik a szemükkel a szöveg írott változatában. Amennyiben a szöveg sok adatot tartalmaz, a tolmácsok a számokra pillantanak le, amelyeket előzőleg bekarikáznak vagy más módon megjelölnek. Ez a hipotézis az SI+T blattolási komponensére irányul. Ellenőrzésével megállapítható, hogy a tolmácsok a körülményektől függően folyamatosan követik-e a szemükkel a beszéd írott szövegét, vagy csak annak egyes elemeire néznek rá. Felderíthető továbbá az is, hogy mikor nem a körülmények határozzák meg a választott stratégiát: előfordul, hogy az a tolmács egyéniségétől, tapasztalataitól függ elsősorban.

A harmadik kutatási kérdéssel az SI+T módnak a nemzetközi találkozókön gyakran, sőt egyre gyakrabban előforduló olyan eseteit vizsgálom, amikor a nem anyanyelvi előadó akcentusa a tolmács számára szokatlan, ismeretlen, és adott esetben hallás utáni megértési nehézséget okoz. Mint ahogy a második fejezetben a szakirodalmi ismertetőben is utaltam rá, a szokatlan akcentussal járó értési nehézséget a nem anyanyelvű előadó sokszor tetézi azzal, hogy felolvassa a beszédét. A kétféle nehézség együtt jár, vizsgálatuk ezért is indokolt. Arra keresem a választ, hogy ilyen esetben segítséget nyújt-e a beszéd írott szövege?

A harmadik kutatási kérdés: Az előadó szokatlan akcentusa esetén szignifikánsan jobb-e a tolmácsok célnyelvi beszédprodukciója a beszéd írott szövegének birtokában, mint anélkül? A „beszéd írott szövegének birtokában” megfogalmazás magában rejti azt a lehetőséget, hogy a tolmács a rendelkezésére álló időnek megfelelő mértékben előkészítette a beszéd írott szövegét, és/vagy aztán valamilyen szinten és módon felhasználta a kéziratot menet közben.

A harmadik hipotézis: SI+T módban az előadó szokatlan akcentusa esetén a szöveg „mankónak” bizonyul: szignifikánsan kisebb az információveszteség SI+T

módban, mint SI-ben. Ennél a hipotézisnél azt fontos leszögezni, hogy azért az információveszteség szerepel a minőség mércéjeként a kutatási kérdésnek a minőség több aspektusát magában foglaló „jobb célnyelvi beszédprodukciója” helyett, mert a minőség mérése igencsak kockázatos vállalkozás a tolmácsoláskutatásban, és az információveszteség pontosabban kimutatható, mint a tolmácsolás minősége általában, például a kihagyások mérése és az üzenetet torzító hibák számszerűsítése útján.

Végül még egy speciális körülmény fennállásánál akartam pontos választ kapni arra a kérdésre, hogy SI+T módban a vizuális információ segíti-e vagy inkább zavarja a tolmácsot, amikor a beszéd számokat tartalmaz.

A negyedik kutatási kérdés: Segít-e a beszéd írott szövege a számok tolmácsolásában?

A negyedik hipotézis: SI+T módban a tolmácsok szignifikánsan kevesebbet hibáznak a számok tolmácsolásakor, mint SI-ben. A „tolmácsolás” fogalmába SI+T módban ennél a kutatási kérdésnél és hipotézisnél is beleértendő a szöveg előkészítése. Vagyis az SI+T olyan eseteiről van szó, amikor a tolmácsnak van módja átolvasni, előkészíteni a szöveget. Ezt az eredmények tárgyalásakor is mindig hangsúlyozom.

5.3. A kutatás menete

A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás témájában angol–magyar nyelvi irányban végzett kutatásom két részből állt, a kutatás menetét a 8. táblázat szemlélteti.

8. táblázat: A kutatás menete

	1. Rész	2. rész
Típus	Kérdőíves felmérés Fókuszált analitikus, interaktív (Gile 1998)	Kísérlet I-II. Statisztikai hipotézistesztelő (Gile 1998)
Tárgy	Az SI+T gyakorlatának és a kapcsolódó stratégiáknak a feltárása a magyar tolmácsoláson	Az SI és SI+T összehasonlítása erős akcentus esetén és nagy adatsűrűségű szövegnél
Minta	33 gyakorló tolmács	15 gyakorló tolmács
Időpont	2014. április	2016. szeptember

Az első részben 33 aktív tolmáccsal kérdőívet töltettem ki az SI+T gyakorlatáról és az SI+T-hez Magyarországon alkalmazott stratégiákról. Gile (1998) osztályozásának megfelelően a kutatásnak ez a szakasza fókuszált, analitikus interaktív felmérés volt.

A kutatás második szakaszában két kísérletet végeztem a kérdőíves felmérés eredményei alapján, két nehezítő körülményre és a felmérésben vizsgált egyik forgatókönyvre szűkítve a vizsgálódást. Gile (1998) osztályozása szerint a két vizsgálat a statisztikai hipotézistesztelő kísérletek körébe tartozik. A két kísérletet pilot vizsgálat előzte meg, amely mind a két kísérleti tervet tesztelte. Az első kísérlet az előadó szokatlan akcentusára fókuszált, és annak a tolmácsolás minőségére gyakorolt hatását mérte SI-ben és SI+T-ben. A második kísérlet a számok tolmácsolására koncentrált, a célnyelvi produkció pontosságát mérte SI-ben és SI+T-ben. A kísérletek előtt, között és után a válaszadók kérdőívet töltöttek ki, az egyes beszédek után rövid interjúban értékelték a tolmácsolási feladatot.

Az adatelemzés részben manuálisan, Excel táblázat segítségével, részben statisztikai módszerekkel történt. A kutatásban többször meg kellett állapítanom, hogy két adatcsoport átlagai közötti eltérések szignifikánsak-e, ehhez az összehasonlító középérték (Wald) tesztet, azon belül páros t-próbát alkalmaztam. Kettőnél több adatcsoport összehasonlításánál varianciaanalízishez (Anova-teszt) folyamodtam. A változók közötti kapcsolatok felderítéséhez korrelációanalízist végeztem a Pearson-féle khí-négyzet próba alkalmazásával. Az adatfeldolgozás az első és a második kísérletnél STATA 15 szoftverrel történt.

6. FEJEZET: A KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS

Ebben a fejezetben annak a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás (SI+T) témájában készült első magyarországi felmérésnek az eredményeit ismertetem, ami a kutatás első részét képezte.⁴ A magyarországi felmérés egy genfi kutatás részleges adaptációja, melynek a kérdőíves szakaszát alkalmaztam a magyar tolmácsolási gyakorlat vizsgálatára. A 2009-ben lefolytatott eredeti kutatást a Genfi Egyetem Fordító- és Tolmácsképző Iskolája által két évente indított mesterképzésben részt vevő négy tanár és kutató, név szerint Rawdha Cammoun, Catherine Davies, Konsztantyin Ivanov és Boris Najmusin végezte, Kilian Seeber és Barbara Moser-Mercer irányítása mellett (Cammoun et al. 2009).

A Genfi Egyetemen végzett megfigyelésen alapuló kutatás kizárólag az SI+T vizsgálatára irányult. A kutatók e-mail útján való tudakozódás, interjúk és egy erre a célra összeállított részletes kérdőív segítségével vizsgálták a nemzetközi intézményekben dolgozó konferenciatolmácsok attitűdjét, tolmácsolási gyakorlatát és az ilyen irányú képzést. Eredményeik megalapoztak egy speciális SI+T modult haladó tolmácshallgatók számára. A kérdőív és az eredmények ismertetésekor mindvégig a szerzőnégyes munkájára utalok, világosan jelezve, hogy mit vettem át tőlük, illetve mit nem, és a saját eredményeimet elkülönítem az ő megállapításaiktól.

6.1. A kérdőíves felmérés célja és alapfeltevése

A felmérés célja a szöveggel támogatott hazai szinkrontolmácsolás gyakorlatának feltárása volt a magyarországi székhelyű aktív konferenciatolmácsok körében, akiknek a nyelvkombinációjában szerepelt a magyar. További cél volt a hiánypótlás az egységesebb, választható stratégiák terén, és a piaci realitásokra való felkészítés. Más szóval a gyakorlat feltárásával reméltem rámutatni az előre megírt szöveg meglétével járó előnyökre és hátrányokra SI+T módban, és felderíteni a szöveg használatánál alkalmazott stratégiákat. Végül, de nem utolsó sorban célul tűztem ki az SI+T gyakorlatára felkészítő képzés, valamint a munka során leszűrt tapasztalatok szerepének a felmérését is, ezeket főként más változókhoz viszonyítva.

---

⁴ A fejezetben bemutatott eredményekről lásd a Fordítástudomány című folyóiratban megjelent beszámolót is (Rohonyi 2016).

Az első szakirodalmi áttekintés (Rohonyi 2015) egyik tanulsága az volt, hogy az SI+T az egyik leginkább összetett tolmácsolási mód, amelynél az auditív mellett a vizuális információfeldolgozás és a koordináció terhe is a tolmácsra hárul. Mivel az auditív információfeldolgozás már önmagában is kettős feladat, hiszen a forrásnyelvi szövegen kívül a tolmács a saját célnyelvi beszédprodukcióját is hallgatja és ellenőrzi, a vizuális csatorna hozzáadásával multimodális tevékenységről beszélhetünk. Az egyidejűleg a vizuális csatornán keresztül is érkező információ további kognitív terhet ró a tolmácsra, és a tolmácsok általában fenntartásokat fogalmaznak meg e tolmácsolási móddal kapcsolatban. Ennek ellenére a kutatás – Cammoun és szerzőtársai (2009) nézőpontjához hasonlóan – azon a feltételezésen alapszik, hogy a beszéd írott változata a megfelelő stratégiák alkalmazásával segítheti a tolmácsot az üzenet pontos és megfelelő formában történő átadásában.

A felmérés adatokkal kívánt szolgálni a tágabb értelemben vett vizsgálat mind a négy kutatási kérdésének a megválaszolásához, nagyobb hangsúlyt helyezve az első és a második kérdésre. Ezek – emlékeztetőül – a következők voltak: 1. A beszéd írott szövegének a használata inkább segíti-e, vagy inkább hátráltatja a tolmácsokat SI+T módban? 2. Milyen stratégiákat részesítenek előnyben a konferenciatolmácsok SI+T módban, különböző helyzetekben? A harmadik és a negyedik kutatási kérdés megválaszolásához a felmérés közvetve járult hozzá, lévén ezek az első kettőnél sokkal konkrétabb problémafelvetések. A szokatlan akcentussal beszélő előadó esetére és a számok tolmácsolására vonatkozóan (harmadik és negyedik kutatási kérdés) a kérdőív a tolmácsok megítélésére tudott rávilágítani annak a kimutatásával, hogy a tolmácsokat saját megítélésük szerint segíti-e a vizuális információ az előadó akcentusa esetén és a számok visszaadásánál, illetve annak felderítésével, hogy ezeket a nehézségeket hogyan rangsorolják más nehezítő tényezőkhez képest. Arra a kérdésre, hogy teljesítményük valóban szignifikánsan javul-e ilyenkor, a kutatás második része volt hivatott választ adni.

6.2. A kérdőíves felmérés hatóköre

Attól függően, hogy a tolmács mikor kapja meg a szöveget, a helyzet más és más stratégiákat követel meg mind a felkészülés, mind a kabinban történő felhasználás során. Cammoun és szerzőtársai (2009) négy forgatókönyv mentén vizsgálták a tolmácsok szokásait. 1. „Ideális forgatókönyv”: órákkal, napokkal, hetekkel előbb megkapja a szöveget a tolmács. 2. 15–30 perccel a kezdés előtt érkezik meg a szöveg. 3. Kevesebb mint 15 perccel a kezdés előtt kap

szöveget a tolmács. 4. „Krízis” forgatókönyv: a beszéd megkezdése után érkezik meg a kabinba a kézirat. Ezzel szemben a magyarországi felmérésben az SI+T három helyzetét különítettem el és vizsgáltam:

- (1) a tolmács jóval korábban megkapta a szöveget, és volt rá módja, hogy előkészítse;
- (2) kb. 15 perccel kezdés előtt kapta meg a szöveget a tolmács;
- (3) kevesebb mint öt perccel kezdés előtt kapta meg a szöveget a tolmács.

Azért ezt a három forgatókönyvet vizsgáltam, mert a magyar piacon jellemzőbb, hogy negyedórával, illetve kevesebb mint öt perccel a kezdés előtt kapja kézhez a szöveget a tolmács. A krízis-forgatókönyv (a kezdés után kapja meg a szöveget a tolmács) pedig azért nem került a vizsgált helyzetek közé, mert más stratégiákat követel meg, mint a másik három helyzet, és kimerítő vizsgálatára a felmérés korlátai között nem nyílt mód.

A Genfi Egyetem kutatói által végzett felmérés (Cammoun et al. 2009) mintáját követi a kutatás annyiban is, hogy kizárólag folyó szövegekkel, azaz a beszéd írásos változatával foglalkozik. A kutatás hatókörén kívül esnek a Power Point prezentációk, videók, összefoglalók, absztraktok és egyéb munkadokumentumok, az elhangzó forrás- vagy célnyelvi szöveg valós idejű megjelenítése képernyőn, valamint az az eset is, amikor egy fordító hallás alapján azonnal fordítja és némileg rövidítve gépbe viszi a szöveget, amit valós időben kivetítenek a konferencia alatt. Nem képezi továbbá a kutatás tárgyát a blattolás (elhangzó szöveg nélkül), sem az előre lefordított szövegnek az eredetivel egyidejűleg történő felolvasása.

6.3. Szűkebb elméleti és módszertani háttér

A felmérésben elméleti szempontból a párizsi iskola (Seleskovitch és Lederer 2002) eredményeire támaszkodtam az SI+T vonatkozásában, emellett Gile erőfeszítés-modelljét vettem alapul (Gile 2009a). Ebben a kutatásban tehát megfér a párizsi iskola tanítása „legfőbb kritikusának”, Gile-nek a modelljével (Szabari 1999: 58).

Az érdekel, hogy az írott szöveg birtokában a tolmács által végzett műveletek hogyan versengenek a véges feldolgozó kapacitásáért. Ebben a versengésben a szöveg egyaránt jelent előnyöket és hátrányokat, ezeket a tolmácsok más és más módon élik meg, miközben különböző stratégiákat alkalmaznak, és mindez hagyományos kérdőíves módszerrel felderíthető.

6.4. A nehézséget, illetve előnyt jelentő kognitív tényezők

A vizsgálandó nehézséget, illetve előnyt jelentő kognitív tényezők megállapításakor a Cammoun és társai által meghatározott fogalmakra támaszkodtam (az ő terminológiájukkal: *cognitive constraints* and *benefits*). A szakirodalmi áttekintésben az SI+T során fellépő nehézségeket a következő kategóriákba csoportosítottam: (1) kettős input, avagy figyelemmegosztás a hallgatás és az olvasás között; (2) forrásnyelvi interferencia; (3) a redundancia hiánya; (4) gyors tempó; (5) a spontán beszéd-től eltérő tagolás; (6) monoton előadásmód.

A kérdőív összeállításakor ezek közül a kettős input és a spontán beszéd-től eltérő tagolás nem került a nehézségek felsorolásába. A felsorolással azt akartam kimutatni, hogy a szöveg a válaszadók szerint mikor és milyen fontossági sorrendben jelent hátrányt, illetve mikor előnyt. A *kettős input* dolgozatom központi kérdése, ezzel a kérdőív külön pontja foglalkozik, az eredeti felmérés mintájára (Cammoun et al. 2009). Az előadott beszédnek a spontán beszéd-től eltérő, annál hosszabb szakaszonkénti tagolása az írott szöveg felolvasásából fakadó sajátosság. Erre a kérdőívben nem térek ki, e nehézség bővebb vizsgálatára a kísérlet elemzésekor, a kutatás második részében kerül sor. Az így felhasznált négy kognitív nehézségi kategória megfelel a Cammoun és kutatótársai (2009) által kérdőívük végső formájában használtaknak.

A kognitív előnyök terén nagy úr mutatkozik a szakirodalomban. Emiatt a genfi kutatócsoport Moser-Mercer ajánlására hagyatkoztam, és négy kategóriát állapítottam meg: (1) ismeretanyag bővítése a szöveg segítségével; (2) az üzenet pontosabb visszaadása; (3) anticipáció; (4) erős akcentussal beszélő előadó értése. Az általam adaptált kérdőívbe is ez a négy kategória került, apróbb fogalmazásbeli eltéréssel.

Négy vizsgált tényezőre eddig mint nehézséget jelentőre, négy másikra pedig mint előnyt jelentőre utaltam, megint csak az eredeti kérdőív mintájára, de együtt szerepelnek nehézségi vagy előnyös jellegük megjelölése nélkül, és a válaszadók rangsorolják őket olyan szempontból, hogy fennállásuk esetén segítséget jelent-e a szöveg SI+T-nél. A válaszok alapján fontossági sorrend rajzolódik ki a három különböző forgatókönyvre való lebontás nélkül. Ez jelentős eltérés az eredeti vizsgálattól: Cammoun és kutatótársai (2009) mindegyik kognitív kategóriánál megkérték a válaszadóikat, hogy értékeljék azok hátráltató vagy segítő szerepét az általuk megállapított mind a négy forgatókönyv esetében, külön-külön. Bár ez az eredeti konstrukció sokkal több adatot eredményez, a rangsorolásra való

jelentős rövidítés melletti döntésben (ami a különböző esetek megkülönböztetésének elhagyásával és a hátráltató/segítő tényezők összevont rangsorolásával járt egyenkénti értékelés helyett) a kitöltéshez szükséges idő játszott szerepet. Nyolc kérdést vontam össze egyben, ami jelentősen lerövidítette a kérdőívet.

6.5. A stratégiák felmérése

A fenti nehézségek leküzdésében és az előnyök kiaknázásában a tolmácsok különféle stratégiákat alkalmaznak. A kérdőívvel mérni kívánt elsődleges stratégiai döntés az volt, hogy a tolmácsok használják-e a szöveget vagy sem, méghozzá – ismételten Cammoun et al. (2009) mintájára – a különböző helyzetekben, attól függően, hogy mikor kapják meg a szöveget. A stratégiai döntések másik csoportját a szöveg előkészítésének módjához kapcsolódó stratégiák alkotják. Szemben az eredeti kérdőívvel, ahol a kérdés a négy forgatókönyvre lebontva szerepel, a magyar kutatásban ezt csak két kérdés erejéig vizsgáltam. Három forgatókönyvem első két esetét, amikor „sokkal a tolmácsolás kezdete előtt megkapja a szöveget”, és amikor „a tolmácsolás megkezdése előtt 15 perccel kapja meg” összevontam: „ha van ideje előkészíteni a szöveget, mire koncentrálna?”. Egy második kérdés azt vizsgálja, hogy „ha kevesebb, mint öt perccel kezdés előtt kapja meg a szöveget, mire koncentrálna?”

6.6. A felmérés célcsoportja, minta, adatfeldolgozás

A kérdőív célcsoportja és a reprezentatív minta alapjául szolgáló sokaság a magyarországi székhelyű tolmácsok. A célcsoport ezen belül a hivatásos és képesített, gyakorlattal rendelkező konferenciatolmácsok. Az adatgyűjtés körének a meghatározásánál a cél az volt, hogy legalább 30 kitöltött kérdőív adatait tudjam elemezni, és hogy a válaszadók a lehető legváltozatosabb nyelvkombinációval rendelkezzenek.

A kérdőívet 50 hivatásos konferenciatolmácsnak küldtem ki, a válaszadási arány (*response rate*) 66%-os volt, más szóval a minta 33 főt tett ki, hasonlóan Albl-Mikasa kutatásához, amellyel az angol nyelvnek mint lingua francának a tolmács szakmára gyakorolt hatását vizsgálták (2010). Az adaptált felmérésben a genfi szerzőnégyes ajánlása nyomán (Cammoun et al. 2009) nem szűkítettem le a célcsoportot az Európai Unió intézményeinek akkreditált tolmácsaira, hanem figyelmet szenteltem a magánpiacra is, mert a magán- és a szociális tolmácspiacon a tudományos találkozók nagy száma miatt a SI+T

fontos, sőt kulcsfontosságúvá válhat (Cammoun et al. 2009). A mintából nyolcan tagjai voltak a Magyar Fordítók és Tolmácsok Egyesületének. A felmérés célcsoportját nem a közösségi és bírósági tolmácsok új generációjához tartozó, sem pedig a főként ilyen jellegű tolmácsolást vállaló, interkulturális közegben dolgozó tolmácsok, hanem az elsősorban szinkrontolmácsolással foglalkozó konferenciatolmácsok alkották.

Magyarországon 117-en aktív tagjai a Magyar Fordítók és Tolmácsok Egyesületének, közülük 105-en tolmácsok. Arra vonatkozóan nincs adat, hogy közülük hány szerzett szakképesítést SI+T-ből. Mivel azonban korántsem minden tolmács tagja az Egyesületnek, a többi képezett tolmácsra vonatkozóan nincs adatom. A tolmácsok egy része az Európai Unió intézményeinek a szabadúszó tolmácsaként is dolgozik úgy, hogy magyarországi székhellyel rendelkezik. Ők eseti megbízatásokat vállalnak különféle uniós intézményekben Brüsszelben, miközben a magyar tolmácspiacon is aktívak, számukról nincs adat. Közülük ketten kerültek a mintába.

A kérdőív tesztelése öt fővel történt, akik maguk is megfelelnek a válaszadók iránt támasztott összes követelménynek (gyakorló konferenciatolmácsok, akik rendszeresen tolmácsolnak SI+T módban). Az adatgyűjtés célzott volt, email-ben történt. Ezzel azt igyekeztem elkerülni, hogy olyan szakemberek, tolmácsok is kitöltsék a kérdőívet, akik nem felelnek meg a célcsoport minden szempontjának. A kérdőív tesztelése 2014. április 2. és 4. között történt, a véglegesített kérdőívvel az adatgyűjtés 2014. április 4. és 8. között zajlott le. A kérdőíves felmérés leíró és felderítő jellegű keresztmetszeti vizsgálat. Felderítő annyiban, hogy célja elsősorban a későbbi vizsgálatok fókuszának és eljárásának a megállapítása. Keresztmetszeti vizsgálat annyiban, hogy egy adott jelenséget egy adott időben mér fel és elemez. 30 kérdőív feldolgozása manuálisan történt először 2014 áprilisában, majd a korábban figyelembe nem vett további három kérdőívvel kiegészítve az összes adat újbóli rögzítésére (Excel) és feldolgozására (Wald-teszt, Anova-teszt, Pearson-féle khí-négyzet próba), a táblázatok és grafikonok újraserkesztésére 2016 áprilisában került sor.

6.7. Az adaptált kérdőív ismertetése

A kérdőív szerkezete nagy vonalakban Cammoun et al. (2009) kérdőívét követi. A különbségekre külön kitérek.

A bevezetőben a bemutatkozás után szerepel annak a programnak neve, amelynek keretében végeztem a felmérést, valamint a kutatás célja, és az, hogy mi minden tartozik bele a hatókörébe, és mi nem (a tolmácsolásnál használt Power Point dokumentumok például nem). Biztosítom továbbá a válaszadókat arról, hogy a kérdőív névtelen, és az adatok kezelése bizalmasan történik. A kérdőív 16 kérdésből áll (tíz kérdéssel rövidebb a mintául szolgálónál), ebből 15 kérdés zárt, a könnyebb feldolgozás és számszerűsítés érdekében, és a végén található egy nyitott kérdés (akárcsak a mintául szolgáló kérdőívben). A nyitott kérdés célja az, hogy a válaszadók a téma olyan aspektusaira is kitérjenek, amelyekre nem gondoltam. Az első öt kérdés a válaszadók adataira vonatkozik: korra, nemre, szakmai tapasztalatra, a nyelvkombinációra, a szabadúszó vagy vállalati státuszra. (Az adaptált kérdőív jóval rövidebb az eredetinél, ez utóbbiban kilenc kérdés van ebben a témakörben.) A kérdőív második része (6–16 kérdések) a kutatás tárgyát, azaz az SI+T témáját járja körül. A 6. és a 7. kérdés arra kérdez rá, hogy SI+T képzésben részesült-e a válaszadó, és ha igen, hol: a tolmácsképzés során volt-e ilyen gyakorlat, vagy specifikus képzésben vett részt az SI+T témájában.

A 8–16. kérdések az SI+T során alkalmazott stratégiákat tárják fel, és azt, hogy milyen szempontokból jelent segítséget a szöveg. A 8. kérdés az alapstratégiára kérdez rá: a tolmácsok, amennyiben megkapják, használják-e a beszéd írott szövegét különböző helyzetekben? (Ez az eredeti kérdőív két kérdésének összevont változata). A lehetséges válaszok: mindig, néha, soha. A különböző helyzetek, más néven forgatókönyvek: a) sokkal a tolmácsolás kezdete előtt megkapják a tolmácsok a szöveget és bőven van idejük előkészíteni azt; b) a tolmácsolás megkezdése előtt 10–15 perccel kapják meg a szöveget és van idejük átfutni; c) kevesebb, mint 5 perccel a kezdés előtt kapják meg a szöveget. A 9. és a 10. kérdés a szöveg előkészítésének aspektusaira kérdez rá a rendelkezésre álló idő szempontjából elkülönített két esetben. A 9. kérdés sorrendi skálával méri, hogy mire koncentrálnak a tolmácsok, ha van idejük előkészíteni a szöveget a következők közül: nevek és titulusok, számok, mondatok tagolása és kapcsolása, hivatkozások, terminusok, egyéb. A 10. kérdés igen/nem választási lehetőségeket kínál: Ha kevesebb, mint öt perccel a tolmácsolás kezdete előtt kapják meg a szöveget a tolmácsok, a) átfutják-e, hogy átfogó képet kapjanak az egészeiről, b) megjelölnék-e néhány fontos elemet, c) megnézik-e az első és az utolsó bekezdést, d) egyéb (milyen más módon készítik elő a szöveget?) A 11. kérdés azt vizsgálja, hogy melyeknél jelent segítséget a szöveg az alábbi nyolc kognitív kategória közül, ismét sorrendi skálával: 1) a konferencia témájának tágabb ismerete, 2) az előadó

gyors beszédtempója, 3) az előadó monoton előadásmódja, 4) a redundancia hiánya, 5) interferencia, 6) az előadó erős akcentusa, 7) anticipáció, 8) az adatok pontos visszaadása. Ebben a kérdésben a genfi kutatók nyolc kognitív kategóriáját használtam, de az eredeti kérdőív nyolc külön kérdését egyetlen kérdésbe sűrítettem, anélkül, hogy a forgatókönyvekre lebontottam volna. Helyette rangsort kellett felállítaniuk.

A 12. kérdés arra keres választ, hogy sikerül-e összehangolni a két csatornán érkező információt a tolmácsoknak a három különböző forgatókönyvnél: a) ha sokkal a tolmácsolás kezdete előtt megkapják a szöveget és bőven van idejük előkészíteni azt, b) ha a tolmácsolás megkezdése előtt 10-15 perccel kapják meg a szöveget és van idejük átfutni, c) ha kevesebb, mint 5 perccel a kezdés előtt kapják meg a szöveget. A 13. és a 14. kérdés további stratégiákat derít fel. A 13. kérdés azt vizsgálja, hogy a) inkább blattol-e a tolmács, miközben figyel, hol jár az előadó, vagy b) inkább „a füle után megy” és csak ritkán néz le a szövegre, c) a körülményektől függ. A 14. kérdés arra kérdez rá, hogy együttműködik-e a tolmács a kabinpartnerével:

a) megkéri-e a partnerét, hogy segítsen követni a szöveget, hallgatni az előadót és segíteni az ugrásoknál, ha az előadó kihagy, módosít stb., feltéve, hogy van példánya;

b) követi-e az előre megkapott szöveget, ha a partnere tolmácsol, és segít-e neki,

c) végül segítséget jelent-e neki, ha a partnere rámutat a számokra, nevekre?

Mindhárom esetben igen és nem válaszok adhatók. A 15. kérdés azt méri fel, hogy összességében segítségnek tekinti-e a szöveget a tolmács vagy nehezítő tényezőnek. A 16. kérdés nyitott: „Van-e további megjegyzése a témával kapcsolatban?” A kérdőív kérdéseinek a szerkesztésében arra törekedtem, hogy ne sugallják a választ. A kérdőív a 2. függelékben található.

6.8. Pilot vizsgálat

A kérdőív első verzióját a célcsoport kritériumainak megfelelő öt főnek küldtem ki tesztelésre. Egyikük csak kitöltötte a kérdőívet, ezért finomításra vonatkozó javaslatokat négy főtől kaptam. A Cammoun és szerzőtársai (2009) kérdőíve alapján, ám annál jóval rövidebb formában összeállított, 13 kérdést számláló kérdőív első változata a javaslatok alapján így a fent ismertetett 16 kérdésre bővült. A következőkben a fontosabb módosításokat részletezem.

Mint az egyik tesztalany rámutatott, az „igen” válasz arra a kérdésre, hogy részt vett-e valamilyen képzésben az SI+T témájában, jelentheti azt, hogy valójában ilyen képzés külön nem volt, hanem a tanulmányok része volt a blattolás, illetve tényleges SI+T gyakorlat. Egy külön kérdésben pontosítom ezért, hogy amennyiben részt vett SI+T képzésben, akkor a tolmácsképzés során volt ilyen gyakorlat, vagy speciális továbbképzés keretében tanult SI+T-t. Ugyanez a válaszadó konkrét módszertani javaslattal is szolgál, és javaslata egybeesik azzal, amit mind a mintául szolgáló kutatás, mind a jelen felmérés szerzői a tolmácsképzésben üdvözlendőnek tartanak: „Ilyen feladat kevés volt, lehetne kifejezetten erre koncentrálni. 15 perccel, egy nappal előre odaadni a szöveget, majd az előadónak szöveghű, illetve a szövegtől jelentősen eltérő beszédet tartani. Utóbbi fontos gyakorlat lenne, mert ilyen esetekben sok tolmács „elveszti a fonalat”.

Valóban, még ha a tényleges SI+T gyakorlására jut is mód a tolmácsképzőben néhány gyakorlat erejéig, az nem feltétlenül történik úgy, hogy a hallgatók felkészülnek előre a témából, és a szöveget is megkapják és előkészítik. Mindazonáltal úgy tekintem, hogy aki ezt megjelölte, az SI+T képzést kapottak táborát szaporítja. A genfiek kutatásának (Cammoun et al. 2009) fontos részét képezi a célzott SI+T képzés feltérképezése az egész világon, e dolgozatnak azonban bővebben nem témája. Éppen ezért a SI+T tolmácsolási mód gyakorlásával eltöltött napok számára vonatkozó kérdés sincsen a kérdőívben: a magyar piacon a tolmácsoknak valószínűleg nehezebb lenne ezt napokban kifejezni, mint a 90%-ban nemzetközi intézményekben dolgozó tolmácsoknak.

A kérdőívet tesztelő egyik válaszadó említette, mennyire fontos a partner segítsége ebben a tolmácsolási módban. Az ő javaslatára belekerült a kérdőívbe egy kérdés arra vonatkozóan, hogy segítenek-e egymásnak a tolmácsok és a partnerük SI+T-nél az írott szöveget követve, egyes elemekre rámutatva, megkérik-e erre a partnert stb. Erre vonatkozó kérdés a mintául szolgáló kérdőívben nem szerepel. A harmadik kérdés, amellyel bővült a kérdőív, arra kérdez rá, hogy SI+T módban a tolmács inkább blattol-e vagy inkább követi az elhangzó szöveget. Ez a kérdés nem konkrét javaslatra, de szintén a tesztelő alanyok által a blattolásról írt megjegyzések nyomán került bele a kérdőívbe.

A tolmács státuszának az eredeti megfogalmazásban két kategóriája volt: szabadúszó tolmács, vagy intézmény, illetve vállalat alkalmazottja. Az egyik tesztelő válaszadó rámutatott, hogy azok a tolmácsok, akik szabadúszóként, de vállalat kötelékében, szerződéssel dolgoznak, a fenti kategóriákba nem tudják beilleszteni magukat. Az alkalmazott szó kihagyásával, illetve a második kategóriát „intézmény vagy vállalat állandó

tolmácsa” megjelölésre módosítva már megfelelő a kategória. A kérdés válaszait ennek megfelelően módosítottam, és mind a két kategória bejelölhető volt.

A szöveg előkészítési stratégiáinál az egyik megkérdezett sorrendi skálára tett javaslatot, ennek megfelelően módosítottam – mellesleg ezzel a Genfi Egyetem kérdőívéhez igazodva. A kevesebb, mint öt perccel a kezdés előtt átadott szöveg előkészítésére koncentrálnál kérdésként szintén volt javaslat sorrendi skálára, de ezt nem vettem figyelembe, csak az igen/nem válaszlehetőségek maradtak (a mintakérdőívvel megegyező módon).

6.9. Az eredmények bemutatása

A kérdőíves felmérés eredményeinek a bemutatása a kérdések sorrendjét követi, vagyis a célcsoport általános bemutatása és speciális SI+T képzettségük leírása után veszem sorra a szöveghasználathoz kapcsolódó stratégiákat. Az elemzés elmélyítéseként mind magát a szöveghasználatot (használja-e a szöveget a válaszadó vagy sem a különböző helyzetekben), mind pedig a szöveg előkészítési stratégiáit megvizsgáltam a képzettség és a tapasztalat viszonyában is.

6.9.1. A célcsoport általános jellemzése

33 értékelhető kérdőívet sikerült kitölteni. A minta 70%-a nő. Arra vonatkozóan nincs adatom, hogy a Magyarországon dolgozó tolmácsok hány százaléka nő, a minta nemi megoszlása azonban nagyjából megegyezik a szakmában mérvadónak tekintett Association Internationale des Interprètes de Conference (AIIC) összetételével. Az AIIC tagjainak ugyanis kétharmada nő, egyharmada férfi (Albl-Mikasa 2010). Az első öt kérdés általános információkat tartalmaz a konferenciatolmácsok alkotta mintáról. Ez alapján megállapítható, hogy a minta reprezentatív, és a szűkebb téma, a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás vizsgálatára alkalmas.

A 9. táblázatból látható, hogy 30 év alatti válaszadó nem került a mintába, a 30–40 év közötti válaszadók enyhe túlsúlyban vannak a majdnem azonos mértékben képviselt 41–50 év közötti és 50 feletti korcsoportok mellett. A szakmai tapasztalat tekintetében elmondható, hogy a 6–10 év tapasztalattal rendelkezők dominálnak (13 fő), míg az öt évnél kevesebb tapasztalattal rendelkezők alulreprezentáltak (2 fő), és a 11–20, illetve 20 évnél több tapasztalattal bírók reprezentációja kiegyenlített (8, ill. 11 fő). Nem meglepő, hogy a 30–40 év közötti életkorú tolmácsok többsége 6–10 éve tolmácsol, a 41–50 évesek tapasztalata 6-

tól 20-nál is több évig terjed, és az 50 év felettiek többsége már több mint 20 évnyi tapasztalattal rendelkezik.

9. táblázat: A válaszadó konferenciatolmácsok életkora és szakmai tapasztalata

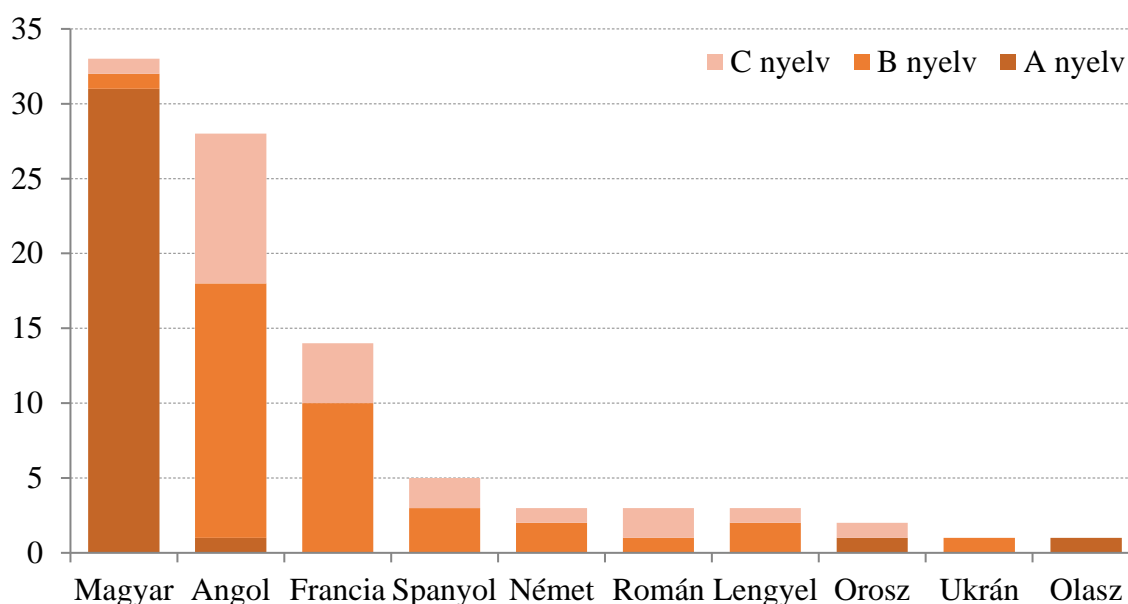
		Életkor (év)			
		30-40	41-50	50+	Összesen
Szakmai tapasztalat (év)	0-5	1	0	1	2
	6-10	10	3	0	13
	11-20	3	4	1	8
	20+	0	3	7	10
	Összesen	14	10	9	33

A válaszadók nyelvkombinációit a 10. táblázat és az 4. ábra szemléltetik. A magyar mint „A” nyelv dominanciája várható volt, hiszen a kutatás a magyar tolmácsi piacra irányult, nem pedig a nemzetközi intézményekben magyarul a nyelvkombinációjukban dolgozó tolmácsokra. A minta tehát magától értetődően túlnyomóan magyar anyanyelvű.

10. táblázat: A tolmácsok nyelvkombinációi – kérdőív

	A nyelv	B nyelv	C nyelv	Összesen
Magyar	31	1	1	33
Angol	1	17	10	28
Francia	0	10	4	14
Spanyol	0	3	2	5
Német	0	2	1	3
Román	0	1	2	3
Lengyel	0	2	1	3
Orosz	1	0	1	2
Ukrán	0	1	0	1
Olasz	1	0	0	1
Összesen	34	37	22	93

4. ábra: A kérdőív válaszadóinak a nyelvkombinációi

Rögtön szembeötlik, hogy 33-as mintán 34 „A” nyelv szerepel. Ennek a magyarázata az, hogy az egyik válaszadó kétnyelvűnek tekinti magát és két „A” nyelvet adott meg. Bár az angol dominanciájában a „B” és a „C” nyelvek között semmi meglepő nincs, feltűnő a „B” nyelvek rendkívül magas, még az „A” nyelvekéénél is magasabb (37) és a „C” nyelvek relatíve alacsony száma (22). Mindkettőre az a magyarázat, hogy a magyar tolmácsi piacon csakúgy jellemző a „B” irányba történő tolmácsolás, mint az anyanyelvre, és sok tolmács egynél több nyelvet is „B” nyelvének tekint és rendszeresen dolgozik ezekre a nyelvekre. Ritka a „C” nyelvre szóló megbízás, amikor a tolmácsok a „C” nyelveikről az anyanyelvükre fordítanak, a kabinok kétszemélyesek, és általában mindkét irányba dolgozik mindkét tolmács. A nyelvkombinációkra vonatkozó adatokból az SI+T-re nézve az a következtetés vonható le, hogy az előre megírt és felolvasott szövegek tolmácsolása írott szöveg birtokában bármely „B” vagy „C” nyelvről magyarra, valamint túlnyomóan angol és francia „B” nyelvekre jellemző.

Érdekes összevetni a magyar felmérés nyelvkombinációinak jellemzőit a mintául szolgáló kutatásban (Cammoun et al. 2009) leírtakkal. Az utóbbiban az „A” nyelvek között az ENSZ hat hivatalos nyelvének és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetben ezeken kívül használt németnek az eloszlása egyenletes. A „B” nyelvek száma az 50 fős mintán csupán 31, a „C” nyelveké pedig 88. Elsősorban genfi székhelyű nemzetközi szervezetekben töltötték ki a kérdőíveket, és a válaszadók 90%-a nemzetközi szervezetek és intézmények,

pl. az ENSZ és az Európai Unió intézményei, valamint egyes országok minisztériumai megbízásából dolgozott (Cammoun et al.: 2009).

Ebből is látszik az a magyar piacétól rendkívül eltérő és közismert gyakorlat, hogy a nemzetközi intézményekben legfeljebb egy „B” nyelvre dolgoznak esetleg egy vagy több „C” nyelv mellett, vagy csak „C” nyelvekről „A”-ra. Az SI+T vonatkozásában ez azt jelenti, hogy a magyarországi gyakorlatnál feltehetően jellemzőbb az anyanyelvre tolmácsolás SI+T módban.

A magyar felmérés válaszadóinak 91%-a szabadúszó és 12%-a intézmény vagy vállalat tolmácsa. Van tehát közöttük vállalat állandó tolmácsa, aki egyben szabadúszó is.

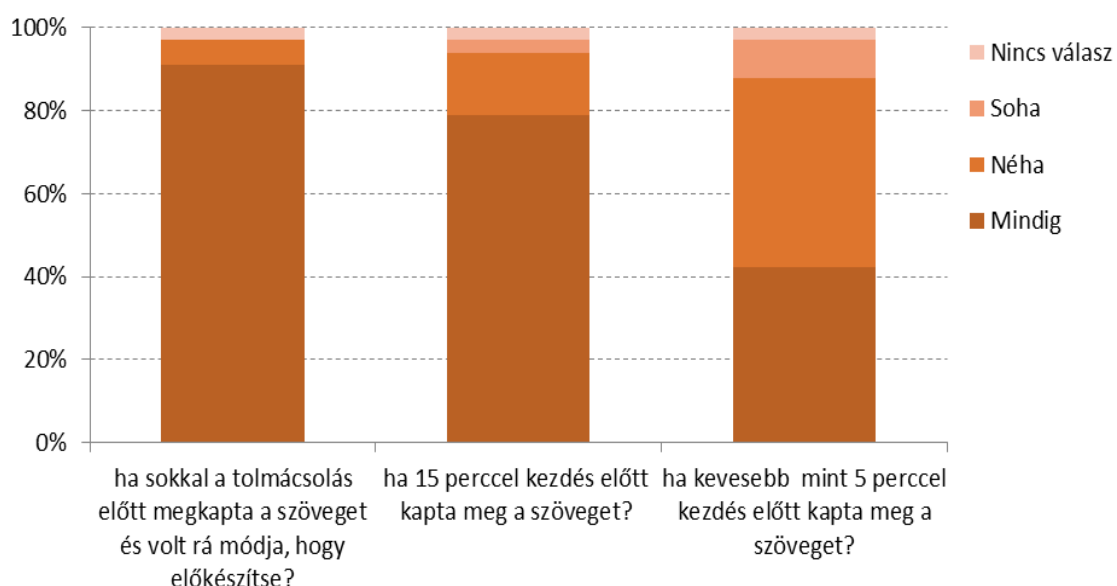
6.9.2. Képzettség a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás terén

Az SI+T témájában a válaszadóknak a vártnál sokkal nagyobb aránya, 15 fő (45%) részesült képzésben az SI+T témájában valamilyen formában. Közülük 13 (39%) esetében a tolmácsképzés során volt ilyen gyakorlat, négyen pedig (12%) azt jelölték, hogy speciális továbbképzés keretében szereztek előképzettséget. Két válaszadó mindkét formában szerzett szakképzettséget. Egy válaszadó jelezte, hogy nincsen SI+T képzettsége, de partneregyetemeknél látott több órát (ESIT, ETI). Megalapozatlan tehát az általánosan elterjedt nézet, miszerint hiányzik ez a típusú képzés, és a 45%-os arány megerősít korábbi kutatási eredményeket (Cammoun et al. 2009).

6.9.3. Szöveghasználat

A kérdőív második része az SI+T esetén alkalmazott stratégiai döntésekkel foglalkozott. Az első feltárandó kérdés ezzel kapcsolatban az, hogy milyen arányban használják a szöveget a válaszadók a vizsgált három különböző helyzetben, attól függően, hogy mikor kapják meg a szöveget. Az 5. ábra bemutatja, hogy a válaszadók túlnyomó többsége (30 fő, 91%) mindig használja a szöveget, ha jóval előre megkapja. Többségük (26 fő, 79%) szintén mindig használja, ha legalább 15 perccel kezdés előtt megkapják. Ha azonban csak öt perccel korábban kapják meg, akkor 14 fő (42%) mindig, 15 fő (45%) néha veszi hasznát, 3 fő (9%) pedig lemond róla. Egy fő nem válaszolt a kérdésre. A három forgatókönyv mindegyikénél volt „soha” opció, valamint felszólítás a kérdés után, hogy amennyiben mindhárom esetben a „soha” opciót jelölte be, ugorjon az utolsó kérdésre. Ez utóbbira nem volt példa a mintában.

5. ábra: Stratégiai döntés SI+T-ben: Használja-e a szöveget szinkrontolmácsolás közben?

A „soha” opció további figyelmet érdemel. Az első forgatókönyvnél senki nem jelölte be, a második esetben – némileg meglepő módon – akadt rá példa (egy fő, 3%), a harmadik esetben pedig három válaszadó (9%) nem használta soha a szöveget. Cammoun és szerzőtársai(2009) azt állapították meg, hogy a nemzetközi intézményekben tolmácsoló konferenciatolmácsok valamivel nehezebben mondanak le a szöveg használatáról a fenti helyzetekben: a második esetben 2%-uk, a harmadik esetben 7%-uk nem használja soha a szöveget.

6.9.4. Az SI+T szakképzés és a szöveghasználat viszonya

Az elemzés elmélyítéseképpen az SI+T szakképzés és a szöveg felhasználásának kapcsolatáról korrelációanalízis készült a Pearson-féle khi-négyzet próbával, a jelzett három különböző forgatókönyvnél. Az első és a második esetben az SI+T képzés nem korrelál szignifikánsan a szöveg felhasználása melletti döntéssel ($Pr=0.927$; $Pr=0.130$), a harmadik forgatókönyvnél azonban van szignifikáns pozitív korreláció ($Pr=0.063$), ezt a 11. táblázat szemlélteti. Elmondható, hogy az SI+T képzésben részt vett tolmácsok kevésbé hajlottak a szöveg felhasználására abban a nehezített esetben, amikor kevesebb mint öt perc állt rendelkezésükre előkészíteni a szöveget, mint azok, akik nem vettek részt ilyen képzésen.

11. táblázat: Az SI+T szakképzés és a szöveghasználat kapcsolata a harmadik forgatókönyvnél

		Használja-e a szöveget, ha kevesebb mint öt perccel kezdés előtt kapta meg?			
		Igen, mindig	Igen, néha	Soha	Összesen
Képzés	Nem	10	7	0	17
	Igen	4	8	3	15
	Összesen	14	15	3	32

Pearson-féle khi-négyzet (4)   5.5347   Pr= 0.063

6.9.5. A szöveg előkészítése sok rendelkezésre álló idő esetén

A kérdőív következő két kérdése arra vonatkozott, hogy mire koncentrálnak a tolmácsok, ha van idejük előkészíteni a szöveget (első és második forgatókönyv összevonva), és mire, ha kevesebb mint öt percük áll rendelkezésre ehhez. Az előbbinél sorrendbe kellett tenniük a felsorolt elemeket (nevek és titulusok, számok, mondatok tagolása és kapcsolása, hivatkozások, terminusok), és hozzáírhattak a listához az „Egyéb” kategóriában. Sokan azonban félreértették, és csak x-et tettek azon elemek mellé, amelyeket megjelölnek a szövegben ilyen esetben, mások csak az első három legfontosabbat jelölték meg.

A felsorolt öt elem átlag relevanciájának kimutatása helyett éppen ezért úgy rendeztem az adatokat, hogy amennyiben megjelölték x-szel vagy az első három legfontosabb közé tették az adott elemet, úgy „fontosnak” minősült az adott válaszadó szerint, egyébként nem. A nevekre és a titulusokra koncentrálnak a legtöbb válaszadó, ha sok idejük van. Sorrendben a második legtöbbször fontosnak jelölt elem a terminusok, majd a számok.

Ezt követően megvizsgáltam az összefüggést az SI+T képzéssel, azaz, hogy mely elemeket tartják fontosnak azok, akik részt vettek SI+T képzésben, és melyeket azok, akik nem. Az eredményeket a 12. táblázat szemlélteti.

12. táblázat: Szöveg előkészítése és az SI+T képzés

Mire koncentrálnak a szövegben...	SI+T képzés		Összesen
	Részt vett	Nem vett részt	
Nevek és titulusok	18	15	33
Számok	10	6	16
Hivatkozások	5	4	9
Mondatok tagolása és kapcsolása	7	7	14
Terminusok	16	11	27
Összesen	56	43	99

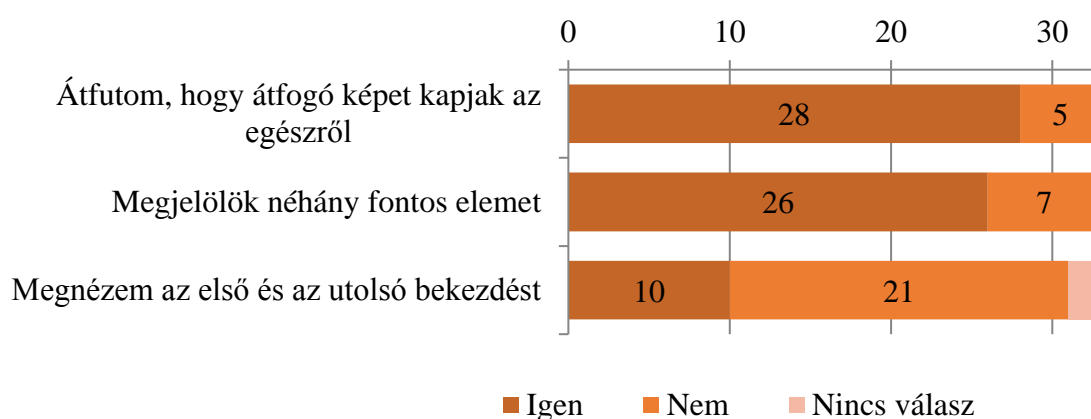
Négy kategória előkészítését többen tekintik fontosnak azok közül, akik részt vettek SI+T képzésen, mint azok, akik nem vettek részt: nevek és titulusok, hivatkozások, terminusok. A különbség jelentősebb a terminusok és a számok esetében a képzést kapottak alcsoportja javára. Ezek alapján a képzés hatása kimutatható a szöveg előkészítésében. A mondatok tagolását és kapcsolását ugyanannyian tartják fontosnak a két alcsoportban. A genfi kutatók válaszadói mindenekelőtt ez utóbbi megfelelőjére, a bonyolult mondat szerkezetekre koncentrálnak kellő idő birtokában (Cammoun et al. 2009), a képzés tekintetében elkülönített alcsoportokra vonatkozóan azonban náluk nincsen adat.

6.9.6. A szöveg előkészítése kevesebb mint öt perc esetén

Az SI+T-nek azt az esetét vizsgálva, amikor kevesebb mint öt perccel kezdés előtt kapják meg a szöveget a tolmácsok, a genfiiek megoldását vettem át: igen vagy nem válaszlehetőségekkel a következő három előkészítési módra: a szöveg gyors átfutása, néhány fontos elem megjelölése, valamint az első és utolsó bekezdés elolvasása (Cammoun et al. 2009). Az eredményeket a 6. ábra mutatja be.

Az alkalmazott stratégiák sorrendje a várakozásnak megfelelően alakult: legtöbben a szöveg gyors átfutását részesítették előnyben, ezt szorosan követi a fontos elemek megjelölése. Cammoun és szerzőtársai – meglepetésükre – ezek fordított sorrendjét mutatták ki (2009). Végül legkevesebben az első és az utolsó bekezdést nézik meg.

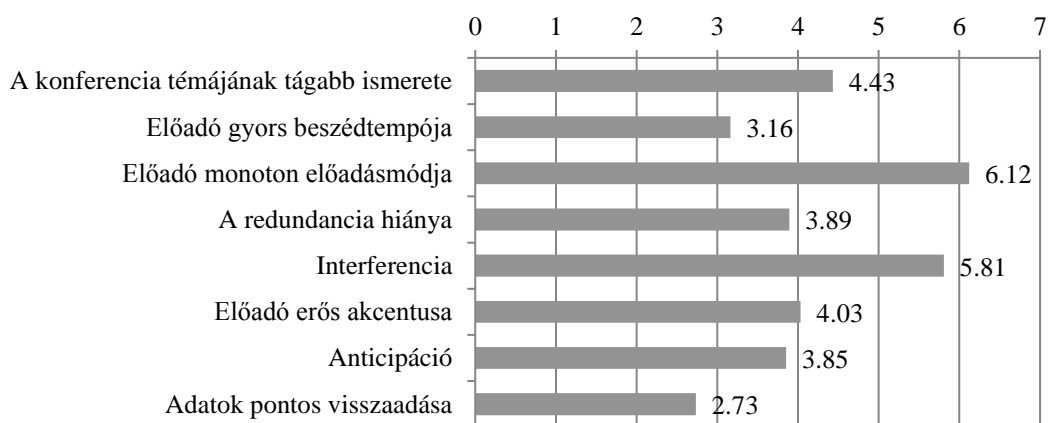
6. ábra: Szöveg előkészítése kevesebb mint öt perc esetén

6.9.7 A nehézséget, illetve könnyítést jelentő tényezők vizsgálata, avagy miben segít a szöveg

Az 5.3.1 alfejezetben ismertettem a kognitív nehézségek és előnyök konceptualizálásának folyamatát. E fogalmak segítségével felmérhető, hogy a tolmácsok milyen szempontból tekintik segítségnek a szöveget.

7. ábra: Mikor jelent fontos segítséget a szöveg? Átlag rangsorolás

A tolmácsok fontossági sorrendbe tették a fogalmakat SI+T módban (1-től 8-ig, ahol az 1 volt a legfontosabb és a 8 a legkevésbé fontos). Először is hasznosnak tartják a beszéd írott változatát az adatok pontos visszaadása érdekében (átlag rangsor-érték: 2.73). Másodsor olyankor, amikor az előadó gyorsan beszél (3.16), a harmadik legfontosabbnak pedig azt tekintik, hogy segít az anticipációban (3.85). Ezt követte a fontossági sorrendben a redundancia hiánya (3.89), a nehéz akcentussal való megbirkózás (4.03), a konferencia tágabb témájának az ismerete (4.43), a forrásszöveg interferenciája (5.81), és végül a beszéd

monotonitása (6.12). A 7. ábra a tényezők átlag rangsorolását mutatja be a válaszok alapján. Ennek az ábrának az értelmezésénél fontos még egyszer megemlíteni, hogy minél kisebb szám van az adott tényező mellett, annál fontosabbnak tartják (a legkisebb értékű a legfontosabb stb.), különben a kirajzolódó minta félrevezető lehet.

A négy nehézséget és a négy előnyt jelentő tényező rangsorolásait összevetettem az SI+T képzés szerinti alcsoportokkal és a szakmai tapasztalattal rendelkezők alcsoportjaival középérték (Wald) teszt segítségével. Az összehasonlítás eredményesnek bizonyult. A nyolc közül egyedül a „szöveg mint segítség az előadó erős akcentusa esetén” rangsorolásában volt szignifikáns eltérés az alcsoportok között: az erős akcentus rangsorolása szignifikánsan magasabb volt (95%-os megbízhatósági szinten) azok között, akik nem részesültek képzésben, mint azoknál, akik részesültek abban. Szignifikánsan magasabb volt továbbá (95%-os megbízhatósági szinten) azok között, akiknek több mint tíz év tapasztalatuk volt, azokhoz képest, akiknek annál kevesebb.

Mivel a középérték teszt csak két alcsoport összehasonlítását teszi lehetővé, a szónok erős akcentusának megítélését Anova-teszttel tovább vizsgáltam a képzés és a tapasztalat két-két alcsoportjának mind a négy lehetséges kombinációját összehasonlítva. A vizsgált alcsoportok: (1) SI+T képzés nélkül és tíz évnél kevesebb tapasztalattal bírók; (2) SI+T képzéssel és tíz évnél kevesebb tapasztalattal bírók; (3) SI+T képzés nélkül és több mint tíz év tapasztalattal bírók; (4) SI+T képzéssel és több mint tíz év tapasztalattal bírók. Az alcsoportok rangsorátlagai a következők lettek (az értékeket itt legfeljebb két tizedesjegyre rövidítve tüntetem fel): Az SI+T képzés nélkül és tíz évnél több tapasztalattal bírók tartják a legfontosabbnak az írott szöveg nyújtotta segítséget előadó erős akcentusa esetén, rangsorátlaguk: 2.69; a második legfontosabbnak az SI+T képzéssel és a több mint tíz évnél tapasztalattal bírók tartják 4.33 átlaggal; kis különbséggel harmadik leghasznosabbnak az SI+T képzés nélkül és kevesebb mint tíz év tapasztalattal bírók tartják 4.5 átlaggal, és végül az SI+T képzéssel és kevesebb mint tíz év tapasztalattal bírók 5.36 átlaggal. Az Anova-teszt kimutatta, hogy az akcentus megítélésének tekintetében e négy alcsoport átlag rangsorolásai között van szignifikáns jelentős különbség (valószínűség $> F=0.0126$), azt azonban nem, hogy hol. Az Anova-teszt második lépésében ezért páronkénti összehasonlítást (*pairwise comparison*) végeztem, amely azt is megmutatta, hogy a négy alcsoport közül csak az SI+T képzés nélküli és tíz évnél több tapasztalattal bírók és az SI+T képzéssel és kevesebb mint tíz év tapasztalattal bírók akcentus rangsorátlaga között van szignifikáns különbség. A középérték tesztnek és a két lépésben végzett Anova-tesztnek az eredményeit a 3. függelék

tartalmazza. Ezen eredmények fényében az akcentus mindenképpen további vizsgálatot igényel. Erre a kutatás második részében került sor.

6.9.8. Az auditív és a vizuális csatornán érkező információk összehangolása

A 13. táblázat az auditív és a vizuális csatornán érkező információ összehangolásáról kapott válaszokat szemlélteti a három forgatókönyvben. Ha a tolmácsoknak bőven van idejük előkészíteni a szöveget, a *kettős input* nem jelent komoly nehézséget a számukra: ilyen körülmények között saját véleményük szerint 23 válaszadónak (70%) mindig, és nyolc válaszadónak (24%) többnyire sikerül összehangolnia az auditív és a vizuális csatornán érkező információt, csupán egy válaszadónak (3%) néha, és szintén mindössze egy válaszadónak (3%) soha. A hallottak és látottak összehangolása annál nagyobb problémát jelent, minél kevesebb idő van a szöveg előkészítésére.

13. táblázat: Az auditív és a vizuális csatornán érkező információ összehangolása

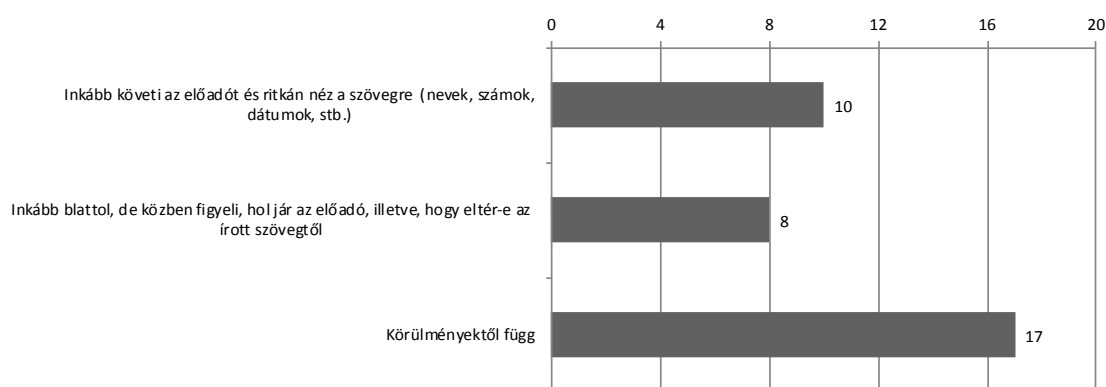
Hogy érzi, sikerül-e összehangolnia az auditív és a vizuális csatornán érkező információt (azaz hallgatni az előadót és olvasni a szöveget) beszédprodukció közben...

	Mindig	többnyire	néha	soha
a) ha sokkal a tolmácsolás előtt megkapta a szöveget és volt rá módja, hogy előkészítse?	23	8	1	1
b) ha 15 perccel kezdés előtt kapta meg a szöveget?	6	17	9	1
c) ha kevesebb, mint öt perccel kezdés előtt kapta meg a szöveget?	0	13	15	4

Ennek megfelelően 15 perc felkészülési idő esetén már csak hat válaszadó (18%) mondta magabiztosan, hogy mindig össze tudja hangolni a két különböző csatornán érkező információt, megkétszereződött azok száma, akik úgy vélik, többnyire boldogulnak ilyen időfeltétel mellett is (17 válaszadó, 51%). Bár továbbra is csak egy válaszadó mondta, hogy soha nem tudja összehangolni ilyen esetben az információt, a néha opciót itt már kilencen választották (27%). A legszűkebb időfeltétel, öt percen belüli készülés esetére vonatkozóan senki nem állítja, hogy mindig tudná követni a hallottakat és a beszéd írott változatát egyszerre. 13 válaszadó (39%) többnyire még ilyenkor is boldogul, de ennél is több, 15 azok száma (45%), akik saját megítélésük szerint csak néha tudják összehangolni a hallott és írott információt. Végül négyre (12%) nőtt a soha opciót választók száma.

A négy önkritikus válaszadó közül, akik úgy vélik, a vizuális és az auditív információ összehangolása náluk teljesen *soha* nem sikeres (12%) csak egy nyilatkozta a szöveghasználatra vonatkozó kérdésnél a kérdőív elején, hogy soha nem használja a szöveget, ketten válaszolták azt, hogy néha használják, és egy válaszadó mindig megkísérli használni a szöveget annak ellenére, hogy ilyen kevés rendelkezési idő mellett soha nem sikerül neki maradéktalanul összehangolni azt az elhangzó beszéddel.

8. ábra: *Elsőbbséget élvez-e az auditív csatornán érkező információ a vizuálissal szemben?*

Az auditív és vizuális csatornán érkező információ összehangolására még egy kérdés vonatkozott: „Amikor használja az előre megírt beszédet tolmácsoláskor inkább követi-e az előadót és ritkán néz a szövegre (nevek, számok, dátumok stb.), vagy inkább blattol, de közben figyeli, hol jár az előadó, illetve, hogy eltér-e az írott szövegtől? A harmadik felajánlott opció az, hogy a „körülményektől függ”. Az auditív versus vizuális csatorna preferenciájáról kapott eredményeket az 8. ábra szemlélteti. Magasabb volt azoknak a száma, akik a „fülük után mennek” inkább, mint azoké, akik inkább blattolnak (tíz szemben nyolc válaszadóval, 30% vs 24%). A „körülményektől függ” opciót jelölték be a legtöbben (17 fő; 51%). A válaszok száma 35, amire az a lehetséges magyarázat, hogy ketten bejelölték az első két válasz valamelyikén kívül a „körülményektől függ” opciót is.

Az SI+T-ben a *kettős inputot* sikeresen összehangoló válaszadókat közelebbről is megvizsgáltam, más szóval összevontam az információ összehangolásáról és a preferált csatornáról kapott információkat. A 14. táblázat azt mutatja be, hogy SI+T-nél milyen stratégiát részesítenek előnyben a három különböző feltételnél (forgatókönyvnél) az információt sikeresen összehangoló válaszadók. Mindegyik forgatókönyvnél a legsikeresebbeket vizsgáltam: sok idő esetén és 15 percnél azokat, akik mindig össze tudják

hangolni az információt, kevesebb mint öt perc esetén pedig azokat, akik úgy gondolják, többnyire össze tudják hangolni az auditív csatornán érkező információt a vizuálissal, mert ennél a forgatókönyvnél nem volt olyan, aki úgy érezte, mindig képes erre. A táblázat utolsó oszlopában szereplő számok azt mutatják, hogy az egész mintában összesen hányan részesítik előnyben az adott csatornát (auditív vagy vizuális) vagy éppen a „körülményektől függ” stratégiát.

14. táblázat: *Preferált csatorna és az információ összehangolása*

Preferált csatorna/stratégia	Sok felkészülési időnél <i>mindig</i> össze tudja hangolni az információt	15 perc felkészülési időnél <i>mindig</i> össze tudja hangolni az információt	<5 perc esetén <i>többnyire</i> össze tudja hangolni az információt	Összesen az adott csatornát preferálók (magában foglalja a nem sikereseket is)
Inkább követi az előadót és ritkán néz a szövegre (nevek, számok, dátumok stb.)	5	1	2	10
Inkább blattol, de közben figyeli, hol jár az előadó, illetve, hogy eltér-e az írott szövegtől	7	3	5	8
Körülményektől függ	11	2	6	17
Összesen	23	6	13	35

A 14. táblázatnak az értelmezésénél két fontos tudnivaló van. Egyrészt az utolsó oszlopban szereplő szám azért nem az előző három oszlop összege, mert magában foglalja azokat is, akik a két csatornán érkező információt nem tudják összehangolni, ezáltal összevethető az adott stratégiát preferálók közül sikeresen boldogulók száma az ugyanazon stratégiát preferálók összes számával. Másrészt az információt a 2. és a 3. forgatókönyvnél sikeresen összehangolók – nem meglepő módon – egytől egyig a sok időnél mindig sikeresen összehangolók közül kerülnek ki, vagyis annak részhalmazai.

Ha preferenciánként összevetjük az adott forgatókönyvben jól teljesítők számát az összesen azt preferálók számával (az adatok vízszintes olvasásával), a következőket állapíthatjuk meg: az auditív csatornát preferálóknak csak a fele (tízből öten) érzi mindig

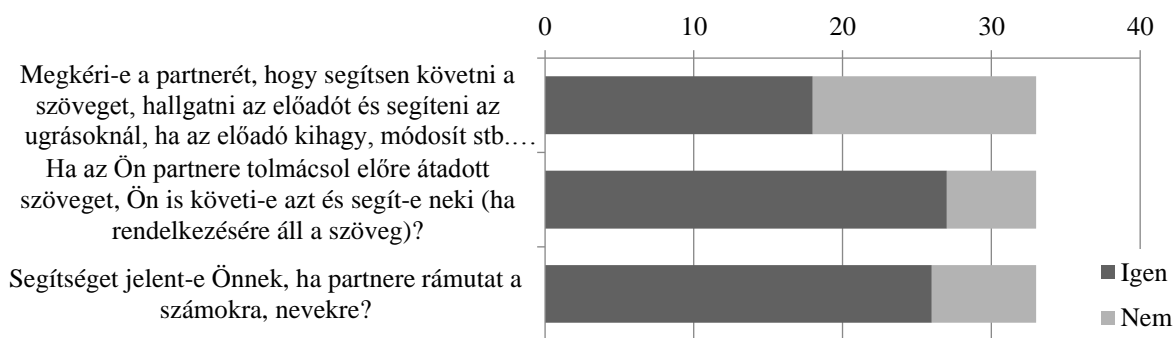
sikeresnek magát sok idő mellett, míg a nyolc blattolást preferáló közül heten érzik magukat sikeresnek sok idő mellett. Az auditív csatornát preferáló válaszadóknak csak egytizede érzi mindig sikeresnek az információk összehangolását (tízből egy) 15 percnyi felkészülési idő esetén, míg a vizuális csatornát preferáló nyolc főből három érzi úgy, hogy ez ilyen körülménynél mindig sikerül. Végül a vizuális csatornát preferálók többnyire sikeresen boldogulnak kevesebb mint öt percnél (nyolcból öten), az auditív csatornát preferálóknak ugyanilyen esetben csak egyötöde boldogul többnyire sikeresen (tízből ketten).

Összesen 17-en voltak a mintában, akiknél a körülményektől függ, hogy melyik csatornát részesítik előnyben. Sok felkészülési idő és kevesebb mint öt perc esetén az ő számuk nagyobb, mint az auditív és a vizuális csatornát választóké, 11 az előbbinél, és 6 az utóbbinál, az információt 15 perc felkészülés esetén mindig sikeresen összehangolók között pedig ketten mondták, hogy a preferenciájuk a körülmények függvénye, eggyel kevesebben, mint akik a blattolás mellett voksoltak. A százalékszámokat itt szándékosan mellőztem, mert a két korábbi kérdés eredményeit kombináló táblázatok értelmezését túl nehézkesé teszik.

6.9.9. Együttműködés a partnerrel és segítségkérés

A 9. ábra szemlélteti a kabinpartnerrel való együttműködésre vonatkozó adatokat. 18 válaszadó (a minta 54%-a) megkéri a partnerét, 15 (45%) pedig nem, hogy segítsen követni a szöveget, hallgassa az előadót és segítsen az ugrásoknál, ha az előadó kihagy vagy módosít, értelemszerűen akkor, ha van írott példánya a partnernek. 27-en követik a szöveget (a válaszadók 81%-a), ha a partnerük tolmácsol előre átadott szöveget, és segítenek neki, ha rendelkezésére áll a szöveg, hatan pedig nem (18%). Végül a kérdésre választ adók közül 26 főnek (78%) jelent segítséget, ha kabinpartnerük rámutat a számokra, nevekre, hét válaszadónak (21%) nem segít.

9. ábra: Együttműködés a kabinpartnerrel

15. táblázat: Segítségkérés és -nyújtás azok körében, akik segítségnek tekintik, ha partnerük rámutat számokra, nevekre

	Igen	Nem	Összesen
Megkéri-e a partnerét, hogy segítsen követni a szöveget, hallgatni az előadót és segíteni az ugrásoknál, ha az előadó kihagy, módosít stb. (ha van példánya)?	17	9	26
Ha az Ön partnere tolmácsol előre átadott szöveget, Ön is követi-e azt és segít-e neki (ha rendelkezésére áll a szöveg)?	23	3	26

A 15. táblázat azt szemlélteti, hogyan oszlik meg a segítséget kérők és a segítők aránya azok között, akik segítségnek tekintik, ha a partnerük rámutat számokra, nevekre. 17 tolmács (a minta 51%-a) nemcsak segítségnek tekinti, ha partnere rámutat bizonyos elemekre a szövegben, hanem meg is kéri erre. Kilencen azonban (a minta 24%-a) nem kérnek segítséget, annak ellenére, hogy segítséget jelent számukra, ha partnerük rámutat a számokra, nevekre. 23 válaszadó (a minta 70%-a) segíti is a partnerét, miközben értékeli, ha partnere segít neki. Hárman azonban (a minta 9%-a) nem segít magától partnerének, miközben számukra segítséget jelent, ha partnerük rámutat a számokra, nevekre.

6.9.10. A szöveg mint segítő tényező

Az utolsó előtti kérdésre, miszerint összességében segítség-e vagy nehezítő tényező a szöveg igennel vagy nemmel lehetett válaszolni. Összességében 32 válaszadóból 29-en tekintik segítségnek a szöveget, a kérdésre választ adók 91%-a. Pontosan ugyanannyian tehát, mint ahányan azt válaszolták, hogy mindig használják a beszéd írott változatát, ha sokkal a tolmácsolás megkezdése előtt megkapták, és volt idejük előkészíteni azt (5. ábra).

6.9.11. Mikor előny és mikor hátrány a szöveg? Hogyan birkózik meg a nehézségekkel?

A kérdőívet záró nyitott kérdésre tizenheten válaszoltak és megjegyzéseik megerősítik az általános értékelő kérdés eredményét: a tolmácsok alapvetően segítségnek tekintik a szöveget. Mindazonáltal roppant vegyes kép rajzolódik ki, ami árnyalja a zárt kérdések számszerűsített adatait: bár végeredményben segítségnek tartják, szinte minden említett előny mellett megneveznek nehézséget, többnyire az adott nehézség leküzdésére legalkalmasabb stratégiával együtt. Az ismertetés is ezt a sorrendet követi: előnyök, hátrányok, végül stratégiák.

A válaszadók szerint a felkészüléshez mindenképpen előnyt jelent, ha megkapják a beszédek írott szövegét, és az a szinkrontolmácsolás folyamatában is segít, képet ad a szerző prioritásairól, stílusáról, és segít egyfajta összkép kialakításában is az adott témáról. Akkor segíti a tolmácsolást, ha jól tagolt, vannak benne kiemelések, könnyű benne tájékozódni, más szóval ha tolmácsbarát (a szöveg is, és a felolvasó is), vagyis „normális nyelvezeten van megírva, azaz nem féloldalas körmondatokból áll”. Akkor segítség továbbá, ha az írott szöveg tartalma és szerkezete közel áll az elhangzó beszédéhez.

Ha már olvas az előadó, akkor jobb, ha *időben* átadja a szöveget a tolmácsnak, és van idő azt előkészíteni. Van, aki szerint akkor hasznos az írott verzió, ha legalább az esemény előtt egy nappal megérkezik, és az öt perccel a kezdés előtt átadott szöveg csak az adatok pontos visszaadásában segít (nevek, számok stb.). Öten hangsúlyozták, hogy a nevek, adatok, számok, terminusok kiemeléséhez és pontos visszaadásához sokat segít az írott szöveg.

Hátránynak bizonyulhat azonban az írott beszéd, amikor „gyorsolvasást” végez az előadó, ha nagy az eltérés az írott és az elhangzó szöveg tartalma, illetve szerkezete között, vagyis az előadó hol eltér a szövegtől, hol visszatér ahhoz, esetleg átugorja annak egyes részeit. Egy válaszadó szerint a felolvasás megnehezíti a szöveg értelmezését, és részben a redundancia hiánya, részben a tempó miatt általában nehezebb tolmácsolni a felolvasott szöveget. Egy másik válaszadó a blattolásra való készítetést említette mint hátrányt: „ha az ember túlságosan koncentrálni a szövegre és az előadóra nem tud figyelni”.

Kifejezetten hátránynak tekintik, ha az írott szöveg nehezen áttekinthető, mondanivalójában szerkesztetlen, félkész. Bonyolult szövegnél a stratégiák tekintetében megoszlanak a vélemények: van, aki szerint csak a tartalomra és a gondolatmenetre érdemes koncentrálni a felkészüléssel, mások szerint csak adatokért „jó belenézni”.

Négyen hangsúlyozták, hogy a többletterherrel akkor sikerül jól megbirkózni, ha a hallottaknak tulajdonítanak elsőbbséget. Az írott elemeket csak „rásegítőnek” használják, megjelölik a kritikus pontokat (főként a számokat és a neveket), de sokkal jobban figyelnek az előadóra. Egy válaszadó említette, hogy a főbb adatok kiemelése hasznos, amikor az előadó hol eltér a szövegtől, hol visszatér ahhoz – ilyenkor a partner segítségével is jól jön. (A partner segítségével vonatkozóan ez az egyetlen említés.) Még két módszert említett egy-egy válaszadó: az egyik dupla sorközzel nyomtatja ki a szöveget, és a sorok közé írja be a megjegyzéseit, és akad olyan válaszadó, aki egyszer-kétszer előre le is blattolja a szöveget.

Végül egy válaszadót szó szerint idézek, mert rámutatott a beszéd írott szövegének a jellemzőiből fakadó nehézségre.

Ez valóban szó szerint „birkózás” egy tolmácsnak. Az előre megírt szöveg többnyire hosszabb, összetettebb, bonyolultabb mondatokat tartalmaz, mint az élő beszéd. Hisz a szerzőnek van ideje végiggondolni. Ha az előadás közben viszonylag lassabban olvassa is fel az előadó, mint amilyen tempóban beszél, akkor is gyorsabbnak érzi a tempót tolmácsolás közben az ember, az összetettsége miatt. Olyan érzés, mint loholni egy vágató ló után, amelyik menet közben sosem lassít, sosem pihen meg.

Mindez megfelel Déjean Le Féal eredményeinek, amelyeket az elméleti bevezetőben (2.8. alfejezet) már bemutatam: a tolmácsok gyorsnak érzélik a felolvasott szöveg tempóját akkor is, ha az lassú (Déjean Le Féal 1978: idézi Chernov 2004).

6.10. Eredmények tárgyalása

6.10.1. SI+T képzettség

A felmérés egyik meglepetése azon tolmácsok magas aránya, akik az SI+T témájában szakirányú képzettséget szereztek. A genfi kutatónégyes hozzám hasonlóan „örvendezettő meglepetésként” könyvelte el (Cammoun et al. 2009: 79), hogy a vártnál nagyobb, 70% azoknak a tolmácsoknak az aránya, akik valamilyen formában részt vettek SI+T képzésen, majdnem mindannyian az egyetemi tolmácsképzés folyamán. Hozzáteszik azonban, hogy a kérdés megfogalmazása és egyéb okok miatt talán realisztikusabb becslés az 50%. Ami pedig a szabadúszók számára szervezett SI+T továbbképzést illeti, az 50 fős mintából mindössze egy fő vett részt ilyenén. Erre csak azt a magyarázatot találták, hogy az ilyen témájú képzés rendkívül ritka, és ha van is, a szabadúszók vonakodnak részt venni rajta (Cammoun et al. 2009).

Ennek fényében még meglepőbb, hogy a magyar piacon dolgozó mintában abból a 15 főből, aki jelezte, valamilyen formában szerzett előképzettséget az SI+T terén (a tolmácsképzőben gyakorlatok formájában vagy másképpen), négy fő (12%) szakirányú továbbképzésben vett részt az SI+T témájában. Sajnálatos, hogy nincs adat arra

vonatkozóan, konkrétan milyen továbbképzésen vettek részt, mivel a képzési helyeknek és a szakképzés mibenlétének a felderítése nem esett a felmérés hatókörébe. A két kutatás mindenesetre egyértelműen bizonyítja, hogy az SI+T oktatása legalábbis Európában nem hiányzik a tolmácsképzésből.

6.10.2. Szöveghasználat

A szöveghasználat tekintetében az eredmények ismertetéséből kiderült, hogy a tolmácsok túlnyomó többsége mindig használja az írott szöveget, ha sokkal a tolmácsolás megkezdése előtt megkapja azt (91%), és nagy részük akkor is, ha legalább 15 perccel kezdés előtt megkapják (79%); ha pedig csak öt perccel korábban jutnak hozzá, akkor közel fele mindig (42%), közel fele (45%) néha használja, és 9%-uk lemond róla.

Ezek közül csak az utóbbi adat meglepő, az, hogy öt perc felkészülési idő esetén a tolmácsok 9%-a egyáltalán nem használja a beszéd írott változatát. Ezt magyarázhatja a kezdés előtti percek intenzitása. A tolmács a tolmácsolási szituáció alakulására akar koncentrálni, teljes készenlétben: figyeli az elnököt, a feltételezhető előadókat, esetleg a közönséget. Ellenőrzi a hangminőséget, beállítja a hangerőt, egyeztet a kabinpartnerrel, memorizálja a csatornák beállítását, a relét. Kénytelenségből az utolsó pillanatban segít a technikusnak beállításokat végezni, vagy bármi egyéb olyan tevékenységet végez, ami a tolmácsolási helyzetben az előtt adódik, hogy az előadó és a tolmácsok bekapcsolják a mikrofont. A teljes készenlét ezen tolmácsok számára bizonyára megkívánja, hogy szemüket ne szögezzék valamilyen írott szövegre, sem a számítógépük képernyőjére, sem papírra, különösen akkor, ha az teljes koncentrációt igényel, a szöveg jellegétől függően. Mások számára nem jelent problémát az utolsó percekben olvasni és feltekintgetni a szövegből.

6.10.3. Az előzetes képzés és a szöveghasználat viszonya

Az elemzés sikereként könyvelhető el, hogy sikerült az SI+T-re irányuló szakképzés és a szöveghasználat egyik feltételének szignifikáns korrelációját kimutatni. Amikor kevesebb, mint öt perc állt a rendelkezésükre előkészíteni a szöveget, azok hajlottak inkább a szöveg felhasználására, akik nem vettek részt SI+T képzésben. Erre a meglepő korrelációra különböző magyarázatok lehetségesek.

Előfordulhat, hogy azok, akik a tolmácsolási tanulmányaik során SI+T feladatokkal találkoztak, tanult stratégiákkal rendelkeznek kifejezetten ennek a tolmácsolási módnak az alkalmazásához, és ha ezeket nem tudják alkalmazni, inkább félreteszik a szöveget.

Válaszukat befolyásolhatta, hogy a szöveghasználati döntést nem csak az idő, hanem egyéb tényezők függvényében hozzák meg (például a konferencia témája, a szöveg hossza alapján). Elképzelhető, hogy ezért hajlottak inkább az óvatosabb válaszra, miszerint „igen, néha” használják a beszéd kéziratát (nyolc fő, a minta 24%-a és az előzetes képzettséget szerettek fele), ha kevesebb mint öt percük áll rendelkezésre a szöveg elolvasásához és előkészítéséhez. Csak négy fő (a minta 12%-a), a „néha” opciót választók fele válaszolta az előzetes képzettséggel rendelkezők közül, hogy mindig használja a szöveget kevesebb mint öt perc esetén.

Figyelemre méltó továbbá, hogy az SI+T képzettek közül került ki az összes olyan tolmács a mintában, akik a saját bevallásuk szerint soha nem használják a beszéd írott változatát ilyen időfeltételek mellett (három fő; a minta 9%-a, SI+T képzettek 20%-a). Talán kevésbé lenne meglepő, ha előzetesen SI+T képzésben nem részesülő tolmácsok jelölték volna meg ezt a választ. Például azért, mert akad közöttük, aki bár nagy tapasztalattal rendelkezik, és nem hozza zavarba a felolvasott beszédek miatt több stresszel járó szituáció, de kialakult szokásai vannak, amelyektől ritkán tér el. Ilyen lehet például az „utolsó pillanatban már nem olvasunk” attitűd. Vagy kialakítottak az írott és a felolvasott szöveg tolmácsolására saját stratégiákat, és ezekben megzavarná őket, ha előttük lenne a beszéd írott formája (kockázatkerülő kihagyások, hallás utáni anticipáció, ami kifejezetten a szöveg írott jellegéből fakadó nehézségek leküzdésében segít).

Lehetségesnek látszik az a magyarázat, hogy a „soha” opciót választó tolmácsok semmi esetre sem kockáztatják, hogy a hallott beszédből bármit is elmulasszanak, még ha ezáltal le is kell mondaniuk az írott szöveg számos előnyéről. A tolmácsképzők, csakúgy, mint az SI+T témájában szervezett továbbképzések ugyanis egyöntetűleg tudatosítják a tolmácsolásnak azt az arany szabályát, hogy mindig az elhangzott üzenetet kell tolmácsolni. Akkor is érvényes ez a szabály, ha előre megírt beszéddel lép fel az előadó, és attól akár kis mértékben, vagy akár drasztikusan elrugaszkodik. A „soha” opciót választó tolmácsok valószínűleg mindenkor ezt tartják szem előtt.

További magyarázat lehet, hogy azok, akik tanult szöveg-előkészítési stratégiákkal rendelkeznek azért teszik félre a beszéd írott példányát idő híján, mert amennyiben nem tudják a nyomtatott szöveget a megfelelő módon előkészíteni, az inkább zavarná őket a hallott szövegre való koncentrációban. Lehet, hogy nem tudták bejelölni a számokat, neveket, terminus technicusokat, vagy a bonyolult mondatok tagolását és a szükséges szórend-változtatásokat, esetleg nem tudták áttekinteni az érvelés vonalát, és így tovább. A

legvalószínűbb a fenti lehetséges magyarázatok valamely kombinációja, és a kérdés további vizsgálatot igényel. Erre a kutatás második részében került sor.

6.10.4. A szöveg előkészítése

Ami a szöveg előkészítési módját illeti, a válaszadók sorrendben a nevekre és a titulusokra koncentrálnak a leginkább, majd ezt követően a terminusokra és a számokra, ha bőven van idejük. Meglepő, hogy a mondatok tagolásának jelölése, ami az írott szövegekre oly jellemző bonyolult mondatoknál kulcsfontosságú és Cammoun et al. eredményeiben (2009) roppant fontosnak bizonyult, itt lecsúszott a „dobogóról”.

Meg kell említeni, hogy a beszéd fő gondolata nem került a felsorolásba, méghozzá Cammoun és kutatótársainak a mintájára (2009) abból a feltételezésből kiindulva, hogy arra mindenképpen koncentrálnak a tolmács, ha van ideje elolvasni a szöveget és azt nem „jelöli”, hanem észben tartja, a szerző álláspontjával egyetemben. Meglepő, hogy nem jelentek meg az „Egyéb” kategóriában a ritka szófordulatok, közmondások, idézetek, holott azok fontos helyet kaptak Cammoun és munkatársainak az eredményeiben (Cammoun et al. 2009). Talán érdemes lett volna belevenni őket a listába, de már az ötpontos felsorolás is hosszúnak bizonyult: sok válaszadó csak az első hármat jelölte. Az SI+T specifikus képzés hatása kimutatható annyiban, hogy azok a válaszadók, akik részesültek képzésben a nevek és titulusok, számok, hivatkozások és terminusok előkészítését fontosabbnak tekintik, mint azok, akik nem vettek részt ilyen képzésben.

Amikor kevesebb, mint öt perc áll rendelkezésükre, legtöbben a szöveg gyors átfutását részesítették előnyben, ezt szorosan követte a fontos elemek megjelölése, és „lemaradva” az első és utolsó bekezdés átolvasása. Utóbbi a várakozásnak megfelelő eredmény.

6.10.5. Nehézséget és könnyítést jelentő tényezők vizsgálata

Ami az előnyök és nehézségek kérdését illeti, a válaszadók által felállított rangsor nem hozott meglepetéseket. Az adatok pontos visszaadása szempontjából tekintik leginkább nagy segítségnek a beszéd írott szövegét. Másodszor olyankor, amikor az előadó gyorsan beszél, harmadik legfontosabbnak azt tekintik, hogy segít az anticipációban. Ezt követi a fontossági sorrendben a redundancia hiánya, az előadó nehéz akcentusa, a konferencia tágabb témájának az ismerete, a forrásszöveg interferenciája, végül a beszéd monotonitása.

A negatív interferencia kapcsán a genfi kutatók felméréséhez hasonlóan (Cammoun et al. 2009) itt is felmerül a kérdés, hogy vajon interferencián a forrás- és a célnyelv közötti nyelvi interferenciát értették-e, vagy arra gondoltak, hogy a hallás és a látás útján kapott

információk feldolgozása interferál? A kérdésben ugyanis csak interferencia szerepelt, nem nyelvi interferencia. Elképzelhető, ezért az adat értelmezésénél figyelembe kell venni, hogy a válaszadók számára nem volt egyértelmű, hogy nyelvi interferenciáról van szó, és összekeverték a *kettős input* által támasztott nehézséggel, holott a kérdőív azzal külön kérdésben foglalkozik.

6.10.6. A szöveg hasznosságának megítélése előadó erős akcentusa esetén

Az elemzés kiugró eredményét az összehasonlító középérték (Wald) teszt hozta az előadó erős akcentusa esetén. A szöveg segítségként való átlag rangsorolását (középértékét) mind a nyolc kognitív fogalom esetében összehasonlítottam az SI+T képzéssel rendelkezők és nem rendelkezők alcsoportjainál, valamint a szakmai tapasztalattal rendelkezők két alcsoportjánál. Kizárólag az előadó akcentusánál hozott a Wald-teszt jelentős különbségeket. Előadó erős akcentusánál a szöveg mint segítség átlag rangsorolása szignifikánsan magasabb volt (95%-os megbízhatósági szinten) azok között, akik nem részesültek képzésben azoknál, akik részt vettek valamilyen SI+T képzésben. Hasonlóképpen szignifikánsan (95%-os megbízhatósági szinten szinttel) magasabb volt azok között, akik több mint tíz év szakmai tapasztalattal bírnak, mint azok között, akik tíz évnél kevesebb tapasztalattal bírnak. Ez korábbi kutatási eredménnyel nem összehasonlítható, mivel Cammoun és munkatársai nem rangsorolással, hanem Likert-skálával mérték azt, hogy mennyiben segítség a szöveg az adott szempontok szerint.

A képzés és a tapasztalat két-két alcsoportjának mind a négy lehetséges kombinációját összehasonlító Anova teszt kimutatta, hogy az előadó erős akcentusánál a szöveg mint segítség átlag rangsorolása azok körében a legmagasabb, akik nem rendelkeznek szakirányú SI+T képzettséggel és több mint tíz év tapasztalatuk van.

Egy lehetséges magyarázat az, hogy a nagyobb tapasztalattal rendelkezők már többféle akcentussal találkoztak, a beszéd írott változatának birtokában és anélkül, illetve több ízben tolmácsoltak olyan nem anyanyelvű előadókat, akiknek az akcentusa az értést jelentősen befolyásolta, miközben hol megkapták a beszéd írott változatát, több-kevesebb felkészülési idővel, hol nem. Mindezen tapasztalatok hatására felértékelődött náluk az írott szöveg segítő szerepe erős akcentussal előadó nem anyanyelvű szónok esetén. Rangsorukban ezért előbbre helyezték ezt a nehézséget.

Arra, hogy a több mint tíz év tapasztalattal rendelkezők között a célzott SI+T képzésben nem részesült válaszadók előbbre helyezték az akcentust a rangsorban azoknál,

akik a tolmácsképzőben vagy célzott továbbképzésen kaptak instrukciókat és útmutatást az SI+T-re vonatkozóan, csak egy lehetséges magyarázatot tudok elképzelni: az SI+T irányú képzés stratégiákat igyekszik kínálni, és ezek között nem szerepel külön az akcentus ritkább esete. Elképzelhető, hogy stratégiákkal és módszertannal a tarsolyukban a tolmácsok bizonyos kognitív tényezőket jobban szem előtt tartanak, mint az idegen akcentus miatt fellépő nehézségeket. Ezért az akcentus hátrább csúszik a rangsorukban.

A szakirodalmi ismertetőben bemutattam, hogy a tanult stratégiák közé tartozik a szöveg előkészítése. Bizonyos elemek megjelölése az adatok pontos visszaadásában és az anticipációban segíthet, a mondat szerkezetekben szükséges módosítások jelölése pedig az anticipáció szempontjából fontos. Az SI+T képzésben továbbá külön gyakorlatok irányulnak a gyors iramban felolvasott beszéd tolmácsolására, hangsúlyozzák a téma tágabb ismeretének és a redundancia hiánya esetén alkalmazandó stratégiáknak a fontosságát.

Az akcentus a tolmácsok által felállított rangsorban nyolcból az ötödik helyen foglalt helyet, és bár lemaradt az „élmezőnytől”, a középérték teszt ráirányította a figyelmet. Ez a harmadik kutatási kérdéshez tartozó eredmény tehát a kutatás további szakasza szempontjából jelentős, további vizsgálata több szempontból is indokoltnak látszik. Egyrészt empirikus vizsgálata vagy megerősíti, vagy cáfolja a megítélésében tapasztalható nagy különbségeket a tapasztalat és az SI+T tolmácsolási módban szerzett képzettség szerint, másrészt az erős akcentus esete perifériás, de szélsőséges eseteiben a szöveg életmentő lehet (Cammoun et al 2009).

6.10.7. Az auditív és a vizuális csatornán érkező információ összehangolása

Amennyiben sok idejük áll rendelkezésre előkészíteni a szöveget, úgy a *kettős input* nem jelent komoly nehézséget a tolmácsok számára: 23 válaszadó (70%) úgy érzi, hogy ha sok ideje van előkészíteni az írott szöveget, akkor *mindig* sikerül összehangolnia az auditív és a vizuális csatornán érkező információt, 15 perc felkészülési idő esetén már csak hat válaszadó (18%) mondta ugyanezt, öt perc vagy annál kevesebb esetén pedig már egyetlenegy sem. Feltehetően minél kevesebb idejük van a tolmácsoknak a szöveg előkészítésére, annál nagyobb problémát jelent, hogy hiányoznak a szemet a megfelelő helyre irányító jelölések az írott szövegben. A szövegben való nehéz eligazodás így túlzott kognitív terhet ró a véges feldolgozó kapacitásra.

Ennek megfelelően a két különböző csatornán érkező információt – saját megítélése szerint – csak *többnyire* összehangolni képes tolmácsok száma több mint megkétszereződött

az első forgatókönyvhöz képest a másodikra (8, majd 17 válaszadó; 25%, majd 51%), majd a legszigorúbb forgatókönyvben 13 főre (39% csökkent). Szintén a trendnek megfelelően a harmadik esetre vonatkozóan (kevesebb mint öt perc) jelölték be a legtöbben, hogy *néha* (15 fő; 45%) sikeres az összehangolása az auditív és a vizuális csatornán érkező információknak, valamint azt is, hogy az *soha* nem sikeres (négy fő; 12%).

Az auditív és vizuális csatornán érkező információ összehangolására vonatkozó második kérdés a blattolás szerepét firtatta: „Amikor használja az előre megírt beszédet tolmácsoláskor inkább követi-e az előadót, és ritkán néz a szövegre (nevek, számok, dátumok stb.), vagy inkább blattol, de közben figyeli, hol jár az előadó, illetve, hogy eltér-e az írott szövegtől? Az „inkább blattolók” számban kevéssel maradtak le az „inkább az előadót hallgatóktól” (8, illetve 10; 24% vs 30%). Ennél a kérdésnél a „körülményektől függ” opció megjelölésének kiugró aránya érdemel figyelmet (17 fő; 51%). Ez jelezheti azt, hogy nincsen kialakult stratégiájuk az SI+T típusú tolmácsolási módban, de azt is – és feltehetően ez a jellemzőbb –, hogy a stratégiájuk attól függően változik, hogy mikor kapják meg a szöveget. Az ok feltárásához további kutatás szükséges.

A vizuális és az auditív csatornákon érkező információ összehangolását vizsgáló fenti két kérdésre kapott válaszok kombinációjával és az adatok mélyebb elemzésével további információt kaptam azoknak az alcsoporthoz, akik úgy vélik, sikeresen boldogulnak SI+T-ben. A „sikeresen” szó értelmezésekor természetesen figyelembe kell venni, hogy szubjektív véleményekről van szó. Nem tudjuk, mi alapján érzik magukat sikeresnek, és hogy van-e kellő kapacitásuk a teljesítményük monitorozására. Mindenesetre a válaszok következetességét bizonyítja, hogy a 2. és a 3. forgatókönyvben, vagyis nehezebb feltételek mellett is boldogulók egytől egyik a sok felkészülési időnél, vagyis könnyebb feltételek mellett mindig boldogulók közül kerültek ki.

A két csatornán bejövő információt sikeresen összehangoló válaszadók preferenciáinak esetenkénti vizsgálatából levonható legfőbb tanulság a blattolás elsőbbsége a füllel szemben mind a három forgatókönyvnél. Sőt a blattolás egy esetben még a „körülményektől függ” opciónál is több voksot kapott a magukat sikeresnek tartók körében. Ez annál is érdekesebb, mert az egész mintán a „körülményektől függ” opciót választókat leszámítva a fülüket követők voltak többen, ez az arány a sikeresen boldogulóknál megfordul. Nem szabad elfelejteni, hogy nem kizárólagos blattolásról van szó, a blattolás elsődlegessége kifejezéssel arra utalok, hogy „inkább blattol, de közben figyeli, hol jár az előadó”.

A blattolás elsődlegessége mint a „sikeresek” által preferált stratégia akkor is kiütözik, ha az adatokat úgy olvassuk, hogy az egész mintában a blattolást preferálók között nagyobb arányban vannak az információt mindig vagy többnyire sikeresen összehangolók mindhárom forgatókönyvnél. A „körülményektől függ” opció további vizsgálatra szorul: a kutatás későbbi szakaszában ki kell deríteni, hogy mitől függ, melyik csatornát részesítik előnyben. Önmagában a tény, hogy SI+T-ben a magukat a többféle input összehangolásban sikeresnek vélők közül többen hagyatkoznak inkább a blattolásra azt bizonyítja, hogy a tolmácsok vagy nincsenek tudatában e módszer veszélyeinek, vagy annak ellenére ragaszkodnak hozzá, mert úgy érzik, hogy célravezető. Egyrészt tehát tudatosítani kellene a tolmácsokban, hogy a blattolás fontos része az SI+T-nek, de másodrendűnek kell lennie, másrészt további vizsgálat szükséges annak feltárásához, hogy valóban sikeresen összehangolják-e a blattolást preferálók az auditív és a vizuális csatornán érkező információt.

6.10.8. Együttműködés a kabinpartnerrel

Az eredmények alapján a konferenciatolmácsok körében jellemző, hogy SI+T módban együtt kell működni a kabinpartnerrel, de mégsem teljesen magától értetődő az, hogy hogyan. Erre az együttműködésre vonatkozó három alkérdésre adott „nem” válaszok vártnál magasabb aránya mutat rá. A válaszadók 45%-a nem kér segítséget, és 18%-uk nem segít magától ilyenkor. Érdekes módon mindeközben 79%-uknak bevallottan segítséget jelent, ha kabinpartnerük rámutat a számokra, nevekre, és csak 21%-uk érzi úgy, hogy az ilyesmi nem segít.

Indokolt volt éppen ezért azt is megnézni, hogy azok között, akik segítségnek tekintik, ha a partnerük rámutat számokra, nevekre, hogyan oszlik meg a segítséget kérők és a segítők aránya. Ahogy a 15. táblázatban láthatjuk, a minta 24%-a nem kér segítséget annak ellenére, hogy segítséget jelent számukra, ha partnerük rámutat a számokra, nevekre. Valamint a minta 9%-a nem segít magától a partnerének annak ellenére, hogy számára segítséget jelent, ha partnere rámutat a számokra, nevekre.

Ez utóbbi jelenségre magyarázatul szolgálhat, hogy akad olyan tolmács, akit kifejezetten zavar, ha kabinpartnerre segíteni próbál. Ezért egyes tolmácsok csak akkor segítenek, ha arra kifejezetten megkérik őket. Mivel azonban a tolmácsok közel fele (45%-a) vonakodik segítséget kérni, úgy tűnik, hogy ezen a gyakorlaton bőven van mit javítani.

Amennyiben a kabinba a beszédnek csak egy írott példánya jutott el, ráadásul a tolmácsolás megkezdése után, úgy a segítségkérés legkézenfekvőbb módja, hogy a tolmács odaadja saját példányát a kabinpartnernek (Cammoun et al. 2009, Ivanov et al. 2014). Mivel a partner kognitív erőforrásait nem köti le az elemzés és a beszédprodukció, tudja követni a szöveget a szemével, és előre rá tud mutatni a nehézséget jelentő elemekre a szövegben, úgy mint nevekre, számokra, rövidítésekre, stb. A segítségkérésnek ez a módja nem csak arra az esetre korlátozódik, amikor a beszéd szövegét későn, a tolmácsolás megkezdése után kapják meg a tolmácsok. Hasznos stratégia akkor is, ha a szöveg megfelelő előkészítéséhez nem állt elegendő idő a tolmács rendelkezésére, azaz például a harmadik forgatókönyvnél.

A kabinpartner segítségére és a segítségkérésre vonatkozó információkkal a felmérés bővítette a mintául szolgáló kutatás (Cammoun et al. 2009) hatókörét, abban erre vonatkozó kérdés nem szerepelt.

6.10.9. A szöveg mint segítség

A zárt kérdés alapján elmondható, hogy a válaszadók túlnyomó többsége, 91%-a segítségnek tekinti a szöveget. A szabadon, nyitott kérdésre adott válaszaikat összegezve pedig látszik, hogy úgy vélik, a szöveg képet ad az előadó stílusáról, prioritásairól, és segít az összkép kialakításában, valamint a nevek, adatok, terminusok visszaadásában. Különösen sokat segít, ha jó a nyelvezete, ha időben megkapják és ha az előadó nem tér el túlságosan az írott verziótól. Hátrányt jelent a gyorsan felolvasott vagy előadott szöveg, a sok eltérés a hallott és az írott beszéd között, valamint az, ha túlságosan az írottakra koncentrál a tolmács. Az írott beszéd jellemzői (pl. hosszabb, összetettebb mondatok) további nehézséget jelentenek. A nyitott kérdést megválaszolók nem egészen egyötöde (23%) jelezte, hogy számukra a sikeres stratégia az, ha a hallottaknak tulajdonítanak elsőbbséget, ami meglepően alacsony arány, de egybecseng a blattolás elsőbbségét kimutató kvantitatív eredményekkel (6.9.8. alfejezet). Egyben rámutat arra, hogy nem egységesek a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás során alkalmazott tolmácsstratégiák.

6.11. Módszertani kritikai megjegyzések

A módszertan tekintetében nagy segítséget jelentettek a felmérésben a Genfi Egyetem négy kutatójától (Cammoun et al. 2009) átvett konceptualizált fogalmak, és kérdőívük egésze. Hasznosnak bizonyult továbbá a kérdőív tesztelése, ami érthetőbb és teljesebb kérdéssort eredményezett.

Az eredmények értékelése után visszatekintve a szöveg előkészítésére vonatkozó kérdéseknél (9. és 10. kérdés: sok és kevés rendelkezésre álló idő) talán szerencsésebb lett volna ugyanazon listát használni a vizsgált helyzetek mindegyikénél az összehasonlíthatóságuk érdekében. Moser-Mercer tanítványai ugyanezzel a következtetésre jutottak (Cammoun et al. 2009). Hasznos lett volna megfogadni kritikai tanácsukat attól függetlenül, hogy idő szempontjából ebben a kutatásban csak két különböző esetet vizsgáltam, míg ők hármat. A magyarázat a két különböző lista alkalmazására az, hogy bár más stratégiák jellemzők, sőt lehetségesek attól függően, mennyi idő áll a rendelkezésükre, a kutató késztetést érez ennek megfelelően módosítani a felkínált választandó opciókat, szűkítve és módosítva azok körét a kevesebb időnek megfelelően. Ez magyarázza, miért fogalmazták másképpen a kérdést, és én miért ragaszkodtam az ő struktúrájukhoz, holott ugyanaz a részletes lista kiváló összehasonlító alapot szolgáltatott volna.

A szűkebb időfeltételnél a bejelöletlen opciók szintén adatot jelentettek volna. Ezt két példával szeretném illusztrálni: előfordulhat, hogy valaki kifejezetten a számokat jelöli be, akár van ideje alaposan előkészíteni a szöveget, akár nem, azaz kevesebb mint öt perc esetén is. Utóbbi forgatókönyvnél azonban csak a „megjelölök néhány fontos elemet a szövegben” opciót választhatta, mert a számokat nem tüntettem fel külön a listán. Ezzel szemben ha valaki idő bőségében is mindig nagyon koncentrálna a szöveg elejére és végére, ezt csak az „egyéb” opciók között jelezhetné, mert a „megnézem az első és az utolsó bekezdést” csak az öt percen belüli forgatókönyvnél volt választható opció.

Annál a felsorolásnál, amelyben a kiválasztott nyolc tényező szempontjából vizsgáltam a szöveg segítő funkcióját, az eredeti kérdőívben szereplő forgatókönyvenkénti 1-től 5-ig értékelő Likert-skála helyett (1 – hátráltató, 5 – nagyon hasznos) a nyolc tényező rangsorolására kértem a válaszadókat. A Likert-skála lényege az, hogy különböző állításokat két szélsőséges végpont között kialakított skálán értékelnek, amelyen az egyik végpont ellenkezőt, a másik azonosulást jelent. A skálaértékeket aztán többnyire átlagolják (Zerényi 2016). Amennyiben forgatókönyvenként vizsgáljuk mind a nyolc kognitív nehézséget-előnyt, ahogy tették azt a genfi kutatók, úgy a Likert-skálával kapott eredmények jó összehasonlítási alapul szolgálnak a különböző forgatókönyvek között. Mivel azonban terjedelmi okokból egyetlen kérdésbe sűrítettem a nyolc tényező fontosságának a vizsgálatát, a forgatókönyvek közötti összehasonlításról le kellett mondani. A rangsor mindazonáltal érdekes adatokat szolgáltatott a nyolc tényező fontosságának a megítéléséről SI+T módban.

A kérdés megfogalmazása utólag revideálásra szorult. A végleges adaptált kérdőívben így szólt a kérdés: „Az alábbiak közül melyiknél jelent fontos segítséget a szöveg? Kérem, tegye a válaszokat fontossági sorrendbe.” Talán helytállóbb lett volna Cammmoun és szerzőtársai (2009) kérdőívéhez hasonlóan úgy feltenni a kérdést, hogy ne sugalljon „segítséget”, például: „Kérem rangsorolja az alábbiakat olyan szempontból, hogy a szöveg melyeknél nyújthat segítséget, és melyeknél nehezítő tényező” vagy „Mennyiben találja a válaszadó nehezítő tényezőnek, és mennyiben segítségnek a szöveget?” (1 – segítség, 8 – nehezítő tényező). Ilyen módon megőrizhető lett volna a Likert-skála helyett választott rangsor a „segítség” sugallása nélkül.

6.12. Összegzés

A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás témájában 2014 áprilisában 33 fős reprezentatív mintán végzett kérdőíves felmérés a Genfi Egyetem négyfős kutatócsoportja által 2009-ben végzett felmérés adaptációja a magyar tolmácsolásra. A felmérés célja volt az SI+T gyakorlatának feltárása a magyar tolmácsoláson, a képzés és a tapasztalat szerepe a tolmácsolási módban és a hozzá kapcsolódó attitűdökben, hiánypótlás az egységesebb, választható stratégiák terén, és a piaci realitásra való felkészítés. A felmérés igazolta az első kutatási hipotézist, egyben választ adott az első kutatási kérdésre: SI+T-nél a beszéd írott változata formájában érkező vizuális információ a megfelelő stratégiák alkalmazásával kiegészíti az auditív csatornán érkező információt, ezáltal segíti a tolmácsokat az üzenet pontosabb és megfelelőbb formájú átadásában, és összességében javítja a célnyelvi produkciót.

Az erős akcentussal rendelkező előadó esetére és a számok tolmácsolására vonatkozóan (harmadik és negyedik kutatási kérdés) a kérdőív részleges eredményekkel szolgál, mivel a tolmácsok saját benyomásait tárta fel. Az eredmények segítségével kimutattam, hogy a tolmácsokat saját megítélésük szerint segíti a vizuális információ előadó erős akcentusa esetén és a számok visszaadásánál. A beszéd írott szövegét a legnagyobb segítségnek az adatok pontos visszaadása szempontjából tekintik – ebbe beletartozik a számok tolmácsolása. Ennek az eredménynek az alapján a negyedik kutatási kérdésre a válasz az, hogy az írott szöveg segít a számok tolmácsolásában, és ez a negyedik hipotézis mellett szól, legalábbis ami a tolmácsok szubjektív megítélését illeti. Azt, hogy teljesítményük a számok tekintetében valóban javul-e a SI+T-ben, a második kísérlet hivatott megerősíteni a kutatás harmadik részében.

Az adatok pontossága után a második legfontosabb körülmény, amelynél a kézirat segít az előadó gyors beszédtempója, harmadik az anticipációban nyújtott segítség, negyedik a redundancia hiányával való megbirkózás. Az előadó szokatlan akcentusa az ötödik azon tényezők rangsorában, amelyeknél vizsgáltam a kézirat hasznosságát. Sorrendben követi hatodik helyen a konferencia tágabb témájának az ismerete, majd a forrásszöveg interferenciája, végül a beszéd monotonitása.

Nem került tehát előkelő helyre az akcentus esete olyan szempontból, hogy mikor jelent mankót a beszéd írott szövege. Annál figyelemre méltóbb azonban a megítélésében mutatkozó különbség a mintán belül. A Wald-teszt kimutatta, hogy előadó erős akcentusánál a szöveg mint segítség átlag rangsorolása szignifikánsan magasabb volt (95%-os megbízhatósági szinten) azok között, akik nem részesültek képzésben azoknál, akik részt vettek valamilyen SI+T képzésben; és hasonlóképpen szignifikánsan (95%-os megbízhatósági szinten) magasabb volt azok között, akik több mint tíz év szakmai tapasztalattal bírnak, mint azok között, akik tíz évnél kevesebb tapasztalattal bírnak. Az eredményt az Anova-teszt és a páronkénti összehasonlító teszt is megerősítette. A kutatás második része hivatott választ adni arra a kérdésre, hogy a tolmácsok teljesítménye valóban szignifikánsan javul-e az erős akcentus feltétele mellett, és ha igen, mely alcsoportban a leginkább.

Az eredmények összegzéseként elmondható, hogy a tolmácsok túlnyomóan használják az írott szöveget, bár a szöveg előkészítéséhez rendelkezésre álló idő csökkenésével nő azok száma, akik lemondanak az írott verzió nyújtotta előnyökről. A felméréssel feltártam a gyakorló konferenciatolmácsok által előnyben részesített stratégiákat az előre megírt beszédek felhasználásában a rendelkezésre álló idő függvényében. Ezzel részleges választ kaptam a második kutatási kérdésre, amely úgy szól, hogy „Milyen stratégiákat részesítenek előnyben a konferenciatolmácsok SI+T módban, különböző helyzetekben?”

Ha bőven van idejük felkészülni, előkészíteni a szöveget jelölések alkalmazásával, akkor elsősorban a nevekre, másodsorban a terminusokra, harmadsorban a számokra koncentrálnak. Kevesebb mint öt perc esetén leginkább átfutják a szöveget, hogy átfogó képet kapjanak a tartalmáról, másodsorban megjelölnek bizonyos elemeket a szövegben, harmadsorban elolvassák az első és az utolsó bekezdést. A képzés hatása kimutatható a szöveg előkészítésében: a nevek és titulusok, hivatkozások, és a terminusok előkészítését

többen tekintik fontosnak azok közül, akik részt vettek SI+T képzésen, mint azok, akik nem vettek részt.

Az auditív és vizuális információ összehangolása a tolmácsok megítélése szerint a rendelkezésre álló idő csökkenésével romlik. A legtöbb válaszadó a körülményektől függően dönti el, hogy az auditív, vagy a vizuális csatornát részesíti-e előnyben. A kabinpartnerrel való együttműködés és annak módja nem teljesen magától értetődő a tolmácsok körében. Túlnyomó többségük maga is követi a partnerük által tolmácsolt beszédet, segítségre készen; nagytöbbségük segítségnek tekinti, ha partnerük követi a beszédet és rámutat számokra, nevekre stb., mégis vonakodnak segítséget kérni SI+T módban.

A magyarországi felmérés elsősorban arra a helyzetre vonatkozóan hozott az előzmény kutatásától eltérő eredményeket, amikor kevesebb mint öt perccel a tolmácsolás megkezdése előtt kapja meg a szöveget a tolmács, ezért a figyelmem a kutatás későbbi fázisaiban erre a forgatókönyvre irányul. A felméréssel fény derült továbbá a szöveghasználati stratégiákra az SI+T szakképzés és a tapasztalat viszonyában is. Szignifikáns korrelációt sikerült kimutatnom az SI+T képzés és a szöveg használata között kevesebb mint öt perc felkészülési idő esetén: az SI+T képzésben részt vettek kevésbé hajlottak a szöveg felhasználására amikor kevesebb, mint öt perc állt a rendelkezésükre előkészíteni a szöveget, mint azok, akik nem vettek részt ilyen képzésen.

Az eredmények fényében a kutatás második szakaszát a harmadik forgatókönyvre szűkítettem, és azon belül két változóra koncentráltam: az előadó szokatlan akcentusának esetére és az adatok pontosságára, ez utóbbin belül a számok tolmácsolására.

7. FEJEZET: ELSŐ KÍSÉRLET – AKCENTUS

„Embereket keresünk egy veszélyes utazásra. A fizetés kevés, a hideg borzasztó. Több hónapos sötétség, állandó veszély, a biztonságos hazajutás kétséges. Siker esetén a hírnév és az elismerés garantált.”

[Sir Ernest Shackleton toborzott önkénteseket a fenti hirdetéssel az Antarktiszt átszelésére. Ezrével jelentkeztek.]

7.1. Bevezetés

A szakirodalmi áttekintés és a kérdőíves felmérés eredményei alapján a kísérletben az angolról magyarra történő szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás vizsgálatát két körülményre szűkítettem: amikor az előadó szokatlan akcentussal beszél, és amikor a beszéd számokat tartalmaz.

A két kísérletet egymás után végeztem el, mind a kettőt pontosan ugyanazzal a mintával és tökéletesen megegyező technikai feltételekkel. Először az akcentussal előadott beszédet tolmácsolták a válaszadók, másodszor pedig a számokat tartalmazó konferenciamegnyitó beszédet. A két kísérletet is ebben a sorrendben mutatom be.

Ez a fejezet az első kísérletről szól, amely az akcentusos szöveg tolmácsolására fókuszál. Elméleti bevezetőjét a harmadik fejezetben közöltem, ott számoltam be az akcentussal kapcsolatos tolmácsoláskutatásról, kitérve a közös nyelvi háttérre vonatkozó eddigi eredményekre. Az ELF-ről, valamint a tolmácsolás és az ELF kapcsolatát vizsgáló empirikus kutatásokról, és új akcentushoz való hozzászokásról szintén az elméleti bevezetőben esett szó. Ebben a fejezetben az anyag, a módszer és a minta leírása után bemutatom az eredményeket, majd azok tárgyalása következik.⁵

---

⁵ A hetedik fejezetben összefoglalt eredmények egy kis része (az akcentus és a tempó megítélésével kapcsolatos adatok) tanulmány formájában megjelent angolul (Rohonyi 2018).

7.2. Az első kísérlet célja, kutatási kérdések és hipotézisek

Az első kísérlet – amelyben szokatlan akcentussal előadott beszédet tolmácsolnak a válaszadók – célul tűzte ki ugyanazon beszéd első és második részének szinkron, illetve SI+T módban kapott célnyelvi beszédprodukcióinak összehasonlítása révén kimutatni, hogy a beszéd írott példányának birtokában 5 percnyi felkészülési idő mellett javul-e a tolmácsok teljesítménye akcentusos beszéd tolmácsolásánál.

A szokatlan akcentussal előadott beszédre épülő kísérlet adatokkal kíván szolgálni a kutatás első három kérdésének megválaszolásához, valamint konkrét választ adni a harmadik kérdésre: 1. A beszéd írott szövegének használata inkább segíti-e, vagy inkább hátráltatja a tolmácsokat SI+T módban? 2. Milyen stratégiákat részesítenek előnyben a konferenciatolmácsok SI+T módban különböző helyzetekben? 3. Az előadó szokatlan akcentusa esetén szignifikánsan jobb-e a tolmácsok célnyelvi beszédprodukciója a beszéd írott szövegének a birtokában, mint anélkül? A számokra vonatkozó (4.) kutatási kérdéssel a kutatásnak ez a része nem foglalkozik.

A kísérlet célja az SI+T empirikus, kísérleti úton történő vizsgálatával igazolni, avagy elvetni a kérdések megválaszolásához felállított vizsgálati hipotéziseket, amelyek sorrendben a három fenti kérdésnek megfelelően a következők: 1. SI+T módban a beszéd írott formájában érkező vizuális információ a megfelelő stratégiák alkalmazásával kiegészíti az auditív csatornán érkező információt, ezáltal segíti a szinkrontolmácsot az üzenet pontosabb és megfelelőbb formájú átadásában. 2. Előadó szokatlan akcentusa esetén SI+T módban a tolmácsok jellemzően a szöveg összefüggő részeit követik a szemükkel a szöveg írott változatában (e hipotézis második, számokra vonatkozó része itt nem releváns). 3. SI+T módban az előadó szokatlan akcentusa esetén a szöveg „mankónak” bizonyul: szignifikánsan kisebb az információveszteség SI+T módban, mint SI-ben. Az első hipotézis általános, és akkor tekintjük maradéktalanul igazottnak, ha a többi vele kapcsolatos hipotézis is megerősítést nyer. A felmérés ezt a hipotézist egyértelműen alátámasztotta.

7.3. A pilot vizsgálat tanulságai, a kísérleti alanyok tájékoztatása

Az első és a második kísérlet próbájára két hivatásos konferenciatolmács részvételével 2016. szeptember 23-án került sor. A próbakísérlet magában foglalta az első és a második kísérlet próbáját. Nincs értelme a kettőt külön tárgyalni, mivel ugyanazon alanyokkal ugyanazon berendezéssel, azonos helyszínen, és egy alkalommal került sor. Ezért a próba főbb

tanulságait együtt ismertetem. Először is a kísérlethez meghatározott egyórás időtartam csak két darab kétrészes beszéd tolmácsolására elegendő az előzetes és utólagos kérdőívek kitöltése, és a rövid záró interjú elkészítése mellett. Több információt kell küldeni a válaszadóknak a témáról a kísérletet megelőzően, hogy a kísérlet közelítsen a valós konferenciahelyzethez (a próbakísérlet válaszadói ezt nagyon fontosnak találták, szerettek volna jobban felkészülni). Végül a második beszéd videofelvételét a hangminőség miatt meg kellett ismételni.

A kísérletben való részvételre való felhívást a 4. függelék tartalmazza. Ebben tájékoztattam a felkért válaszadókat a kutatás kontextusáról. Leírtam, hogy a kísérlet egy kérdőíves felmérés folytatása és elmélyítése az SI+T témájában; tájékoztattam őket a kísérlet dátumáról, a lehetséges időpontokról, egy alternatív dátumról és a kísérlet helyszínéről. Megadtam a nyelvi irányt (angolról magyarra), és azt is, hogy lesz szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás felkészülési idővel és „közönséges” szinkron. A felhívásban szerepelt még, hogy egy órát vesz majd igénybe a kísérlet, ezen belül a tolmácsolási feladat összesen körülbelül 30 percig tart. Végül leírtam a felkért tolmácsoknak, hogy a tájékoztatás későbbi menetében mire számítsanak. A tájékoztatás hátralévő része a pilot tanulságainak megfelelően három lépésből állt: a kísérlet válaszadóit a két beszéd témájáról egy héttel a kísérlet előtt tájékoztattam. A témáról valamivel bővebb információt és némi terminológiát küldtem három nappal a kísérlet előtt. Összesen 12 terminust adtam meg angolul. Egy nappal a kísérlet előtt emlékeztetőt küldtem, amelyben arra kértem őket, hogy erősítsék meg a részvételi szándékukat. A téma és a feltételek közzlése, a tájékoztatás időzítése mind annak érdekében történt ilyen módon, hogy a lehető legjobban közelítsem a kísérlet körülményeit a valós konferenciatolmácsolási helyzetekhez.

7.4. Anyag

A kísérlethez kiválasztott beszéd címe „Lyukas szív” (*Heal the heart*). A beszéd Franz Freudenthal német származású bolíviai orvos előadásában hangzott el a Ted Talks keretében. A videofelvétel a beszéd kéziratával együtt hozzáférhető az interneten.⁶ 2018 májusában 28 nyelven volt hozzáférhető a beszéd leírata. A kéziratához képest apróbb eltérések voltak az elhangzó beszédben, ezeket az eltéréseket a 5. függelékben található pontos átiratban

---

⁶ A Ted talk során elhangzott beszéd forrása:

https://www.ted.com/talks/franz_freudenthal_a_new_way_to_heal_hearts_without_surgery#t-16735

színkiemeléssel szemléltettem. A beszéd egy speciális találmányról szól, amely kisgyermeknek veleszületett szívrendellenességét gyógyítja katéteres beavatkozás segítségével, ehhez nem szükséges a mellkas feltárása. Elbeszéli az eszköz feltalálásának történetét, és elmagyarázza a működési mechanizmusát. A válaszadók előre megkapták az angol orvosi kulcskifejezéseket.

Az előadás egy lelkesítő beszéd, és az Európai Bizottság Tolmácsolási Főigazgatóságának (DG SCIC) értékelési kritériumai alapján mind témája, mind a szerkezete, mind a tartalma szempontjából a haladó szinkronszövegek közé tartozik, illetve a nagyon haladó szinkronsintnek felel meg annyiban, hogy a szónok írott szöveget ad elő (a kritériumokról lásd a 6. függelék). A módosult beszédtempó és intonációs-tagolási beszédminták a felolvasott beszédek jellemző tulajdonságai közé tartoznak. A beszédtempóra a tempó érzékelésének tárgyalásakor térek vissza.

A nyelvtani szüneteken felül a retorikai szünetek hivatottak segíteni a hallgatóságot az információ feldolgozásában, éppen ezért használatuk stratégiai fontosságú a kommunikáció szempontjából releváns információ elosztásában (Rodero 2012). Az előadó a beszéd műfajának megfelelően tartott retorikai szüneteket. Tudományos eredményről laikus közönségnek beszámoló, inspiráló beszédre lépén szó, a hatásszünetek nélkülözhetetlenek. Mindazonáltal e retorikai szünetek között előfordult olyan, amely természetellenesen hatott a helye és a szünetet megelőző intonáció miatt. Ez egyrészt annak tudható be, hogy az előadó nem anyanyelvi angol beszélő, másrészt a beszédét előre megírta. Előadás közben, a felolvasáskor néhol önkéntelenül eltért az írás közben tervezett tagolástól, vagy azt megtartotta, de az intonációja nem igazodott ehhez a tagoláshoz. Ez a példa is igazolja, hogy a beszédsszünetek számát és időtartamát több tényező határozza meg: a beszélő személye (tulajdonságai, gyakorlottsága a beszédben, alkata), a téma, a beszédhelyzet, a beszédstílus stb. (Gósy 2005). A nem standard kiejtés, intonáció és tagolás értést csökkentő hatását a célnyelvi szövegben különböző hibák jelezhetik. A szünetek jelentőségük ellenére nem képezik a kutatás tárgyát. Meg kell még jegyezni, hogy az előadó beszéde közben képeket és videofelvételeket mutatott, ezek lassították a beszédtempóját.

A beszédtempót más tolmácsoláskutatókhoz hasonlóan a percenként kiejtett szavak számával határoztam meg (Setton és Motta 2007, Kurz 2008, Meuleman és Van Besien 2009). A szüneteket két hosszú taps kivételével nem mértem, következésképpen az artikulációs sebességet sem határoztam meg. Csak a beszédtempót mértem tehát, amelybe beletartoznak a szünetek és a hezitációk is (Laver 1994, Bóna 2009). Ily módon az ebben a

kísérletben felhasznált forrásnyelvi beszédtempó összehasonlítható más kísérletekben alkalmazott angol forrásnyelvi szövegek tempójával. Felolvasott, begyakorolt beszédrel lévén szó, a szavak számát befolyásoló megakadások nem voltak jellemzőek, két újraindítás fordult elő (egy szónak számítottak), és egy téves szótalálás (két szónak számított). A dél-amerikaiak angol beszédére jellemző standardtól eltérő nyelvhasználat, úgymint a többesszám jelének ki nem ejtése, illetve a többes szám jelének ejtése ott, ahol valójában nem kellene többes számnak lennie, egyes szám harmadik személyű „s” nem ejtése, illetve ejtése ott, ahol valójában nem egyes szám első személyű az alany, stb. nem befolyásolják a szavak számát. A határozott névelők beszúrása ott, ahol a szöveg hivatalos átiratában az nem szerepelt (9 db), és az alany megismétlése névmással (3 db) azonban 12-vel megnövelték a szavak számát. A számolás alapjául a ténylegesen elhangzott beszéd korrigált átirata szolgált, amely helyenként eltér az interneten is hozzáférhető hivatalos átirattól (lásd 5. függelék).

Franz Freudenthal beszéde két részben hangzott el, a két rész adatai a 16. táblázatban láthatók. Az első rész 477 szót, a második pedig 487 szót tartalmaz. A beszéd teljes hossza 8 perc 50 másodperc, azaz a teljes előadás tempója percenként átlag 109 szó. (Az átlag tempó kiszámolása összesen 14 másodpercnyi taps levonásával történt, ahogy a táblázatban közölt egyenletben is látható. Erre azért volt szükség, mert ezek nem a beszéd részét képező szünetek, és beleszámolásuk félrevezetően módosította volna a beszédtempó átlagát).

16. táblázat: A „Heal the heart” című beszéd adatai

Beszéd	Idő	Szavak száma	Előadó beszédtempója
1. rész	4'17" (4,28)	477	111,44 szó/perc
2. Rész	4'47"-14"= 4'33" (4,55)	487 szó	107,03 szó/perc
Összesen	8'50" (8,83)	964 szó	109,17 szó/perc

A „kényelmes” tempóra szándékosan esett a választás ehhez a kísérlethez (a beszédtempóról bővebben lásd a 2.11.2. alfejezetet). Egyrészt példázza, hogy az előadó kimért tempójával és tagolt beszédével – azzal az előre megfontolt szándékkal beszélt tagoltan, hogy egész hallgatósága megértse az üzenetét – azt igyekszik kompenzálni, hogy nem anyanyelve az

angol, és hogy nem beszél olyan helyesen, olyan idiomatikusan, folyékonyan és gyorsan, mint az angol anyanyelvű beszélők (*nativelike selection and nativelike fluency*: Pawley és Syder 1983). Összehasonlításképpen: a felnőtt angol anyanyelvű beszélők átlag beszédsebessége 150 és 190 szó/perc közé tehető (Seeber 2017a). A választás másik oka az volt, hogy nem állt szándékomban aránytalanul megnehezíteni a válaszadók dolgát, ami a túllontúl lassú, illetve gyors tempóban – a tartományon bármelyik irányban kívül eső – felolvasott beszéd tolmácsolása esetén elkerülhetetlenül bekövetkezett volna. A szokatlan akcentus és a beszéd során mutatott képsorok – az SI+T-nél multivizuális beérkező információ – a céljaimnak megfelelő nehezítő tényezőket biztosítottak.

7.5. Módszer

„Legjobban úgy mérhető a tolmácsolás minősége, ha hallgatunk egy tanácskozást, ahol emberek kérdéseket tesznek fel egymásnak. Ha ez két-három nyelven történik, és a beszélgető felek elégedettek a válaszokkal, elmondhatjuk, hogy létrejött a kommunikáció, a tolmácsolás sikeres és a folyamat reprezentatív.” (Lederer 1978: 324)

A tizenöt válaszadót nem osztottam alcsoportokra a feladatoknál a minta feldarabolásának és az ezzel járó, alanyok közötti nagy variabilitásnak (*high intersubject variability*) az elkerülése érdekében (Lamberger-Felber 2001). Ugyanazt a beszédet tolmácsolták tehát, és a tolmácsolt szövegek sorrendje is ugyanaz volt minden válaszadónál. Ez robusztusabb adatállományt kínál a hipotézisek alátámasztására vagy cáfolására, ugyanakkor nem zárja ki bizonyos adatok alapján megkülönböztetett alcsoportok jellemzését az elemzésben. A független változó a tolmácsolási mód, mert a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolást vizsgálom, szinkrontolmácsolással összevetve. Az ebben a fejezetben tárgyalt első kísérletben szokatlan, bolíviai akcentussal angolul előadott beszédet tolmácsoltak a résztvevők. Mind a 15 válaszadó ugyanazon előadó által előadott ugyanazon beszédet tolmácsolta, a beszéd első részét szöveg nélküli, vagyis közönséges szinkrontolmácsolással

(*simultaneous without text mode*), a második részét SI+T módban (*simultaneous with text mode*). Öt percnyi felkészülési idő állt rendelkezésükre a szöveggel a második rész tolmácsolásának a megkezdése előtt. A kísérlet felépítése a 7. függelékben látható.

A sorozathatás (*order-effect*) elkerülhetetlen ennél a módszernél, ezért fontos figyelembe venni az eredmények értelmezésénél. „A sorozathatás általánosan véve arra utal, hogy a kísérlet korábbi fázisában való részvétel valamilyen módon befolyást gyakorol a kísérlet későbbi fázisában való részvételre.” (Szokolszky 2004: 123) Ebben a kísérletben, amikor a beszéd második részét kezdik tolmácsolni, a tolmácsok már hozzászoktak az előadó hangjához, előadói stílusához, és mindenekfölött az akcentusához, valamint megismerkedtek a beszéd témájával. Az első kísérletben a sorozathatást úgy mérsékeltem, hogy csupán a forrásnyelvi szöveg ötödik mondatától kezdve vettem figyelembe a célnyelvi produkcióban a hibákat. Empirikusan bizonyított, hogy négy mondat alatt kezd el hozzászokni a hallgató egy új akcentushoz (Clarke 2002). Azon válaszadók célnyelvi produkciójában, akiket elsőre „sokkolt” a szokatlan akcentus, valóban hirtelen csökkent a hibák száma négy mondat után.

A sorozathatás kiküszöbölésének két másik lehetséges módja kínálkozott a kísérlet megtervezésekor. Ha felcserélem a tolmácsolási módok sorrendjét a válaszadók egyik felénél, akkor összehasonlíthatom ugyan a beszéd első felének tolmácsolását két különböző tolmácsolási módban, majd ugyanígy a második felének a tolmácsolását is. Ennek a kísérleti felépítésnek az előnye a csoporton belüli és a csoportok közötti összehasonlítás lehetősége, mint abban a kísérletben, ahol nem anyanyelvű angol beszédnek a tolmácsolás minőségére gyakorolt hatását mérték, és amelyről Kurz számolt be (Kurz 2008). Valójában alcsoporton belüli és alcsoportok közötti összehasonlításról kellene azonban beszélni, méghozzá a minta megfelelése árán. Ez esetben nem ugyanazon válaszadók SI és SI+T módban történt tolmácsolását vetném össze (a beszéd mindkét részénél), márpedig az alcsoportok homogenitásának biztosítása szerintem még több érvényességi problémát vet fel, mint a sorozathatás. 15 fős kísérleti mintánál a minta felosztása az adatok érvényességét erősen veszélyezteti. A minta megfelelésével járó kísérleti tervezési módszert éppen ezért elvetettem (lásd 7. függelék).

A másik elvetett lehetőség a minta megfelelése nélkül egy második beszédet is használni, és a második beszédnél felcserélni az SI és az SI+T módokat. Ily módon két különböző beszéd egymásnak megfeleltetett részeit tolmácsolták volna ugyanazon tolmácsok SI-ben és SI+T-ben. A sorozathatást azonban megint csak kevésbé tartom gátló

tényezőnek, mint azokat a bonyolult problémákat, amelyeket a több különböző beszéd objektív és szubjektív összehasonlíthatósága felvet (lásd Lamberger-Felber 2001). A különböző beszédek használó potenciális kísérleti felépítést szintén elvettem (a három lehetséges kísérleti felépítésről lásd a 7. függelék).

A kísérleti felépítésről szóló részt azzal zárom, hogy a nyolcadik fejezetben tárgyalt második kísérletben a tolmácsolási módok sorrendje felcserélődött: a válaszadók öt percig készülhettek a beszéd első felének a nyomtatott példányával, és azt SI+T módban tolmácsolták, majd a második felét – amihez nem kaptak írott példányt – szinkronban tolmácsolták. Ez esetben a sorrend fordított hatással érvényesült: rögtön az elején segítséget nyújtott, hogy elolvashatták a beszéd első felének a szövegét, és potenciálisan segíthetett az, hogy náluk volt az írott szöveg a kabinban. A második részben azonban ettől a mankótól megfosztva – vagy egyesek esetében akadálytól mentesen – kellett tolmácsolniuk a résztvevőknek. A második kísérlet megvalósított kísérleti felépítését a 27. táblázat szemlélteti a 8.4. alfejezetben.

A válaszadókat előre tájékoztattam, hogy két különböző tolmácsolási módban kell majd dolgozniuk (SI-ben, majd SI+T-ben), valamint hogy az SI+T módban történő tolmácsolás előtt öt percük lesz a szöveggel való megismerkedésre, annak előkészítésére. A kísérlet időkorlátai miatt nem volt külön bemelegítő tolmácsolási gyakorlat, az első feladatnál az első négy, a másodiknál az első öt mondat szolgált bemelegítés gyanánt. A tolmácsolás megkezdése előtt a tolmácsokat megkértem, hogy töltsenek ki egy rövid kérdőívet a személyes és szakmai adataikról (nyelvkombináció, szakmai tapasztalat). A kísérlet végeztével kitöltendő kérdőívet és interjúkat Kurz már említett nem anyanyelvű angol beszéd hatásáról írt cikke inspirálta (Kurz 2008). A Kurz által leírt kísérlethez hasonlóan a válaszadók itt is minden egyes tolmácsolási feladat után kérdőívben értékelték a beszédet.

Az utókérdőívben (*post-task questionnaire*) értékelési szempontokként a terminológia nehézsége, a beszéd tempója és az előadó akcentusa szerepeltek. Erre a beszéd mindkét része után rákérdeztem, és a beszéd második részét követően ezeken kívül egy további kérdés is szerepelt. Arra vonatkozott, hogy melyik tolmácsolási módban találták nehezebbnek a beszéd tolmácsolását, SI-ben vagy SI+T-ben. Közvetlenül az SI+T szakasz után az alanyokat arra kértem, hogy jelöljék be a nyomtatott szövegen, hogy a beszéd mely részeit követték a szemükkel. Ezzel mértem a blattolási komponenst. Arra kértem őket, hogy karikázzák be vagy húzzák alá a szöveg rövidebb részeit, ahol lepillantottak a szövegre, és húzzanak

függőleges vonalat a szöveg margóján a hosszabb szövegrészeknél, amelyeket végig „olvastak” tolmácsolás közben. Színkódot alkalmaztam a tolmácsolási feladat előtt és után használt jelölések megkülönböztetésére.

Végül három perces interjú készült minden válaszadóval a beszéd teljes szövegének az elhangoztával, hogy többet megtudjunk a stratégiáikról, nehézségeikről és a benyomásaikról. Az első kísérlet után rövid, 5 perces szünet következett, ezután kezdődött meg a második kísérlet. A válaszadók jelölései a nyomtatott szövegeken a blattolásra vonatkozó legfontosabb információforrásom, ezt az interjúk egészítik ki. A kísérletben használt elő- és utókérdőívek, valamint az interjú kérdései a 8. és a 9. függelékben találhatók. (A 8. függelék tartalmazza az akcentus esetét vizsgáló kérdőíveket, a 9. függelék a számokra vonatkozókat). A kísérlet részletes felépítését a 17. táblázat szemlélteti.

17. táblázat: A kísérlet részletes felépítése

Perc	„Heal the heart” című beszéd, téma: lyukas szív	
10’	Eligazítás és az előkérdőív kitöltése	
4’17	Beszéd I. része	SI
3’	Utókérdőív	
5’	Felkészülés a beszéd írott példányával	
4’33	Beszéd II. része	SI+T
3’	Utókérdőív	
3’	Interjú	

A hipotézis tesztelése érdekében elengedhetetlen volt a célnyelvi produkciók minőségének értékelése. Köztudott, hogy a tolmácsolás minőségével kapcsolatban nincs konszenzus a fordítástudományban, mint ahogy nincs konszenzus az értékelési módszerekkel kapcsolatban sem a tolmácsolás oktatásában. Az AIIC idősebb tagjai a minőséget tréfásan a Loch Ness-i szörnyhöz hasonlítják. Nemcsak azért, mert bár sok szó esik róla, mégis megfoghatatlan, de azért is, mert mint mondják, hiába nincs róla leírás, aki látja, rögtön felismeri (AIIC 1979: 113, idézi Gile 1995b: 144).

A minőség mérése rettegett vállalkozás, amit tolmácsoláskutatóként jobbra igyekszünk elkerülni. Rettegett, mert számos buktatót tartogat, de nem lehetetlen feladat. Itt most nem célom a tolmácsolás minőségét definiálni, sem kimerítő szakirodalmi áttekintőt

adni, vagy értekezni róla: ez külön disszertáció témáját képezné. Csupán néhányat említek az előzményekből: azokat, amelyek a módszer szempontjából relevánsak, és amelyeket ezért a módszer kiválasztása során mérlegeltem és figyelembe vettem.

Nagy általánosságban a tolmácsolás minőségén a kommunikációs cél teljesülésének a mércéjét értem (Lederer 1978, Pym 2008). Továbbá azt tartottam szem előtt, hogy a tolmácsolás minőségi értékelésének célja megválaszolni, hogy a beszéd kézírata segít-e az előadó akcentusa esetén. Következésképpen a minőség mérésének és az ahhoz választott módszernek lehetővé kell tennie az összehasonlítást egy beszéd első részének szinkrontolmácsolása és a beszéd második részének szöveggel támogatott szinkrontolmácsolása között. Kísérleti célú minőségelemzésről lévén szó, hibatipológia használata elkerülhetetlen, ellentétben az olyan kutatásokkal, ahol elsősorban a munkaadó és a felhasználók szempontjait kívánják érvényre juttatni a minőség értékelésekor, gyakran kérdőíves és/vagy interjúk módszerek segítségével (Moser-Mercer 1996). Nem célom *minősíteni* a tolmácsolást, nem azt igyekszem tehát megmondani, hogy jó-e vagy rossz, sem azt, melyik jobb a másiknál. Hanem azt fogom tudni *megállapítani* az egyes válaszadókról és az összesről együtt, hogy kevesebbet hibáztak-e a tolmácsok, amikor használhatták a beszéd írott változatát, mint akkor, amikor erre nem volt módjuk. Másképpen azt, hogy javult-e a tolmácsok teljesítménye a kézirat birtokában.

Az elemzési kritériumok kiválasztásakor a kutatót óva inti a temérdek kritika (Moser-Mercer 1996), amellyel az 1960-as és '70-es években felállított hiba-, kihagyás és hozzáadás, valamint korrekció kategóriákat (Barik 1971, Gerver 1974) illették. A shadowinggal való összehasonlítás mára igen meghaladottnak számít, noha szolgált figyelemre méltó eredményekkel, ahogy az akcentus vizsgálatok is láthattuk (Sabatini 2000).

Idejébe telt a fordítástudomány kutatóinak továbblépni a tolmácsok saját minőségi kritériumaitól. Annak ellenére, hogy a végfelhasználók a forrásszöveget nem értik, és ezért a tartalmi megfelelést a forrás- és a célnyelvi szöveg között nem tudják ellenőrizni, a tolmácsolás minőségének kutatásában rendkívül fontos helyet foglalnak el, elsősorban ami az elvárásokat illeti: elvégre nekik szól a tolmácsolás.

A tolmácsolás minőségi elvárásainak szempontrendszerét tekintve úttörő volt Bühler, aki 15 elemes szempontrendszert állított fel (Bühler 1986). Az egyes szempontok fontosságát AIIC-tolmácsok rangsorolták. A felhasználók felé fordulás vonulatában pedig máig mérföldkövet jelent az a Kurz által végzett vizsgálat, amely első ízben tesztelte a Bühler-féle szempontrendszert, annak 15 szempontjából az első nyolcat több felhasználói

csoporton is (Kurz 1993). A Bühler felmérésében részt vevő AIIC-tolmácsok magasabb minőségi elvárásokat támasztottak a konferencia-résztevőknél. Ez empirikus alapot szolgáltat a fordítástudományban csakúgy, mint a tolmácsolásoktatásban hangoztatott nézethez, miszerint maguk a tolmácsok támasztják a legmagasabb elvárásokat, egyben ők a tolmácsolás legszigorúbb bírái. A tolmácsok által magasabbra tett mérce rendre visszaköszön későbbi vizsgálatokban is (Albl-Mikasa 2010, Reithofer 2010). Korábbi kutatásokra reflektálva Kahane (2000) megfogalmazza kétségeit, hogy vajon ez nem csak intuitív értékelésen alapszik-e, amit megfelelő mérőmódszerek híján nem tudunk pontosan felmérni?

Mindenesetre a tolmács szakmán belül fontosnak tartott anyanyelvi akcentust, kellemes hangot és helyes nyelvtant jóval hátrább sorolták a végfelhasználók Kurz vizsgálatában (1993), mint a tolmácsok Bühlernél (1986). A tolmács hangjának minőségét Gile-nek a felhasználók közül kikerült válaszadói – ugyanebben a témában végzett esettanulmányában – szintén kevésbé tartották fontosnak, mint a tolmácsok (Gile 1990b). Az AIIC 1995-ös felhasználói elvárásokról végzett felmérésének eredménye összhangban van Bühler és Kurz eredményeivel annyiban, hogy a tartalmi hűség messze megelőzi a retorikai készségeket és a tolmács hangjának fontosságát (Moser 1995). Kurz egy későbbi cikkében a minőséget egyenesen a vevői elégedettségként határozta meg (Kurz 2001). Úgy gondolom, hogy a végfelhasználók elvárásait kétségtelenül figyelembe kell venni, és ügyelni kell arra, hogy a különböző felhasználói csoportok elvárásai eltérőek. Az ez irányú kutatások a fordítástudomány és a tolmács szakma számára feltétlenül hasznosak, nem beszélve a tolmácsolás oktatásáról.

Szintén a végfelhasználók szempontjából, ám nem az elvárások, hanem értékelés alapján vizsgálta az intonáció fontosságát Collados Aís (1998, 2010). Kimutatta, hogy a dallamos beszédprodukciót hibák ellenére is jobbnak értékelték, mint a tartalmi szempontból hibátlan monoton tolmácsolást (1998). Ugyanakkor egyes felhasználói csoportok, például a természettudományok képviselői toleránsabbak a monoton előadásmóddal szemben, mint például a bölcsészek (2010).

A minőség mérésében vitapontot képeznek a kihagyások: a kihagyásokat hibának tekintjük-e, illetve egy szinten kezeljük-e őket a hibákkal, és a kihagyás mindig rosszabb minőséget jelez-e? (Pym 2008) Számos kutató figyelme irányult a kihagyásokra. Hogy csak néhányat említsünk, Gile azt tesztelte, méghozzá egy tolmácsolási feladat megismétlésével, hogy csak különleges nehézséget jelentő forrásnyelvi részeknél fordulnak-e elő kihagyások, avagy a tolmácsok állandóan telítettségközelben dolgoznak (*tightrope hypothesis*), és

utóbbit látta igazolódni (Gile 1999). Pym (2008) Gile nyomán – ám a kontextust is figyelembe véve – a kihagyásokat olyan szempontból vizsgálta, hogy melyek az alacsony és melyek a magas kockázatú kihagyások, és milyen stratégiához köthetőek. Szintén a kihagyások szándékosságáról ír Korpai (2012), és egy nemrégiben Chilében publikált vizsgálat azt mérte fel kis tapasztalattal rendelkező tolmácsok körében, hogy a kihagyásoknál önkéntelen hibáról van-e szó, vagy kommunikációs stratégiáról (Díaz-Galaz és Portuguese 2016). De találni példát a hagyományostól meglehetősen eltérő gondolkodásra is: a tolmácsolás minőségéhez az élő feliratozás (*live subtitling*) másképpen a *respeaker*-ek pontosságát mérő NER-modellt is segítségül hívták már (Meert 2012).

Bármily hasznos is megismerni a végfelhasználók elvárásait és szempontjait ahhoz, hogy megtudjuk, mit várnak el a tolmácsoktól, a laboratóriumi körülmények között végzett és a minőséget függő változóként használó kísérletek céljai merőben eltérnek a felhasználókéitól. A minőség felmérése óhatatlanul a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegek átiratának az összevetésén keresztül történik ellenőrzött kísérleti anyaggal, mintával és technikai infrastruktúrával. Végül, a célnak megfelelő hibakategória-rendszer használata elkerülhetetlen (Moser-Mercer 1996).

Kísérletemben az eredmények elemzéséhez Moser-Mercernek és kutatótársainak egy olyan hibaosztályozását használtam fel (Moser-Mercer et al. 1998), amelyet ők már egy kísérletben teszteltek. Kísérletükben ők azt mérték, hogyan hat ki a minőségre, és milyen szintű fiziológiai és pszichológiai stresszt okoz, ha a standard 30 perces váltásnál hosszabb ideig dolgoznak a tolmácsok. A 10 hibatípust alkalmazó skálát a minőség értékeléséhez használták fel. A két kísérletben közös tehát, hogy nehezített feltételek mellett méri a független változó hatását a minőségre. A skála lehetővé teszi a két különböző típusú felhasználási módot: míg ők azt mérték, hogyan nő a hibák száma bizonyos idő elteltével, az itt tárgyalt kísérletben egy beszéd két külön részének a tolmácsolásában hasonlítottam össze a hibák számát válaszadónként és összesítve. Mindkét esetben a tartalmi hibák érdemelnek több figyelmet, vagyis ahol a jelentés (*sens*) elveszett vagy csorbult. A kihagyásoknak a fent idézett szakirodalom fényében szintén külön figyelmet szentelek.

A hibákat osztályozó skála első négy kategóriája a jelentéshez kapcsolódik, ezek a legsúlyosabb hibák: Ellentmondás (*contre-sens*) – ha éppen az ellenkezőjét mondja a tolmács, mint az előadó; téves jelentés (*faux-sens*) – mást mond, mint az előadó; értelmetlenség (*nonsense*) – nincs értelme annak, amit mond; pontatlanság (*imprecision*) – nem teljes egészében adja vissza az eredeti jelentést (árnyalatok kimaradnak). További

kategóriákat képeztek a kihagyások (*omissions*); a hozzáadott információk (*additions*); az ismétlések (az eredeti *hesitations* kategória leszűkítése); a helyesbítések (*corrections*); a nyelvtani hibák (*grammar mistakes*); végül az egyéb szószintű hibák (az eredeti *lexical mistakes* kategória kibővítve). Ami a hibák súlyosságát illeti, a legsúlyosabb az ellentmondás, a legkevésbé súlyos pedig az egyéb szószintű hiba (Moser-Mercer et al. 1998: 54).

A hibák rangsorolásában követtem Moser-Mercert és szerzőtársait. A hibák súlyozására vonatkozóan – a sorrendtől eltekintve – nem állt rendelkezésemre információ. Ezért kialakítottam egy súlyozási rendszert: meghatároztam az egyes hibatípusok súlyait, amelyek összege 100. A súlyozást statisztikai módszerrel teszteltem a súlyozás nélküli kategóriarendszerrel összevetve. A súlyok használhatónak bizonyultak. A hibakategóriák súlyozását a 18. táblázat szemlélteti. Vastagon szedve láthatók a jelentéshez kapcsolódó hibák.

18. táblázat: A hibaelemzésben használt hibakategóriák és a hozzájuk rendelt súlyok

Hiba típusa	Súlyok
Ellentmondás	25
Jelentésbeli hiba	15
Értelmetlenség	12
Pontatlanság	10
Kihagyás	9
Hozzáadás	8
Ismétlés	7
Helyesbítés	6
Nyelvtani hiba	5
Egyéb szószintű hibák	3
Összesen	100

Az első négy kategória meghatározását megadták Moser-Mercer és kutatótársai (1998). Figyelemre méltóak a különbségek a fenti négy jelentéshez kapcsolódó hiba és Albert (2003, 2011) hasonló nevű fordítási hibakategóriái között. Albert szerint a *nonsens* a legsúlyosabb hiba, és elkerülése érdekében adott esetben minimális *contresens*-t alkalmaz a fordító. A *contresens* Albertnél a „félrefordítás egyik fajtája” (Albert 2003: 46), és az olvasó dönti el a saját maga által választott normák alapján, hogy mi számít annak. Pontosabban, a *contresens* az „ellentétes vagy nem teljesen pontos értelem, szándékos vagy akaratlan csúsztatás”

(Albert 2011: 186), de ide számítja a tatutológiát, és az olyan eseteket is, amikor „szintaktikai kétértelműség esetén a fordító a két lehetőség közül a rosszabbat választja” (Albert 2011: 214). Vagyis az ebben a dolgozatban használt hibakategóriák közül három kategóriát is – legalábbis részben – magába olvaszt az Albert-féle tágon értelmezett *contresens*: ellentmondások, jelentésbeli hiba és pontatlanság.

A különbségekre azért mutattam rá, hogy kidomborítsam: tolmácsolásban a jelentéshez kapcsolódó hibák megítélésénél a fő szempont az, hogy az üzenetet a tolmács a hallgató félrevezetése nélkül adja át. Az értelmetlenséget a hallgatók azonnal észreveszik, intenzívebben kezdenek el figyelni és megpróbálják kikövetkeztetni, mit is akart közölni az előadó. Éppen ezért ártalmatlanabb hibakategória, mint amikor az eredetinek az ellenkezője (ellentmondás), vagy más hangzik el a célnyelvi szövegben (jelentésbeli hiba), ezek a változtatások ugyanis észrevétlenek maradhatnak, ezáltal a befogadót részben vagy teljesen félrevezetheti a fordítás. A legsúlyosabb esetben az ellentmondás következtében az üzenetnek is az ellenkezőjét érti a hallgató és nem csak másodrendű információ sikkad el.

Ami a többi hibakategóriát illeti, a kihagyások – amelyeknek csak egy része minősül hibának – értelemszerűen a forrásszövegben szereplő, a célnyelvből hiányzó információ, a hozzáadások ennek a fordítottja. Az ismétlések, a helyesbítések, a nyelvtani hibák és az egyéb szószintű hibák kategóriái magyarázatra szorulnak. E négy kategória nem kizárólag megakadásokat tartalmazó kategóriák, bár egytől egyig tartalmaznak megakadástípusokat. A megakadásjelenségek taxonómiáit a kategóriák meghatározásához hívom segítségül – az itt használt fogalmaknak azoktól való pontos elhatárolásával – hogy világos legyen, milyen jelenségeket vettem számításba az adott kategóriában. Ehhez a megakadásjelenségek két nagy csoportját hívom segítségül: a bizonytalanságból adódó jelenségeket és a téves kivitelezés jelenségeit (Gósy 2005, Gyarmathy 2025). A bizonytalanságra utaló jelenségek, így az ismétlések, amelyek a gondolatok nyelvi formába öntésének a nehézségeit jelzik, nem számítanak performanciahibának. A beszédprodukciónak későbbi pontjain megjelenő nehézségek, a téves kivitelezés jelenségei a performanciahibák, amelyek azonban szintén nem feltétlenül tolmácsolási hibák.

Az ismétlések kategória az általam használt hibatipológiában a szó egy részének, teljes szónak, több szónak az egyszeri vagy többszöri megismétlését foglalja magában, és idetartoznak a változtatás nélküli újraindítások. Az eredetileg *hesitations* nevet viselő, magyarul ismétlésekre szűkített kategória, bár angol neve esetleg arra engedne következtetni, mégsem fedi a bizonytalanságból fakadó megakadásjelenségeket. A

bizonytalanságból adódó megakadásjelenségek a ma leginkább elfogadott osztályozás szerint a néma és a kitöltött szünetek, az ismétlések, a töltelékszavak, a nyújtások, és az újraindítások (Gyarmathy 2015).

Ebben a kutatásban az „ismétlések” kategória ezzel szemben a bizonytalanságból adódó megakadásjelenségek közül a (változtatás nélküli) újraindításokat és az ismétléseket foglalja magában, a szüneteket, a nyújtásokat és a töltelékszavakat nem. Egyrészt azért döntöttem úgy, hogy Moser-Mercer és munkatársai kategóriáját a beszédben ismétlésekben megnyilvánuló hezitációra alkalmazom, mert a szünetekkel jelen hibaelemzés keretében nem kívántam foglalkozni. A szünetek a tervezés és a kivitelezés diszharmóniájának eredményei és nehéz megállapítani, hogy egy adott néma szünet az értelmi tagoláshoz, vagy egy szó kereséséhez jött létre (Gósy 2005, Bóna 2009). Más szóval a néma szünetek nem lévén tárgya a dolgozatnak, nem vállalkoztam annak megállapítására, hogy mikor nem tervezettek. A másik oka annak, hogy az ismétlésekre és a változtatás nélküli újraindításokra szűkítettem a kategóriát az, hogy Gósy (2005) eredményei alapján zajban az ismétlések és az újraindítások a leggyakrabban előforduló megakadások. A szinkrontolmácsolást Bakti (2010) nyomán beszédzajban történő beszédprodukciónak tekintem.

Ebben az elemzésben a helyesbítés (*corrections*) kategóriába tartoznak azok az esetek, amikor a tolmács változtat, kijavítja magát. Ezt a kategóriát szintén nem szabad összekeverni a téves kivitelezés jelenségeivel, noha nagy átfedést mutat azzal. A téves kivitelezés jelenségei a freudi elszólás, a malapropizmus, a grammatikai hiba, a kontaminációk, a téves szótalálás, a „nyelvem hegyén van” jelenség és a sorrendiségi hibák, egyszerű nyelvbtlások (Gyarmathy 2015). Az általam meghatározott helyesbítés kategóriába a téves kivitelezés javított megakadásai tartoznak, valamint ezeken kívül az újraindítások változtatással (utóbbi a bizonytalanságból adódó megakadásjelenségekhez tartozik).

Az ismétlések (eredetileg *hesitations*) és a helyesbítések kategóriáknak az eredeti tipológiában elfoglalt helyét (lásd 18. táblázat) megőriztem, hogy hű maradjak a mintául szolgáló tipológiához, és abból a megfontolásból, hogy a két kategória súlya közötti különbség elenyésző (7; 6). De meg kell jegyezni, hogy a hallgató feldolgozási folyamatára gyakorolt hatásuk szempontjából károsabbak a korrekciók, mint az ismétlések és újakezdések: „Noha egy szó funkció nélküli (tehát nem célzott) megismétlése a spontán beszédben megakadásjelenségnek minősül, a hallgatónak a feldolgozásban nem okoz különösebb problémát. Egy köznap értelemben vett nyelvbtlás, illetőleg annak korrekciója ugyanakkor hatással van a hallgató dekódolási folyamatára.” (Gósy 2005: 98) Rendkívül

nehéz eldönteni, melyik számít inkább hibának a tolmácsolásban, és egyáltalán hibának számítanak-e. A sok korrekció mindenesetre „megnyújtja a feldolgozási időtartamot” (Gósy 2005: 115).

A nyelvtani hiba kategóriájába a javítatlan morfológiai és szintaktikai hibákat soroltam. (A javított morfológiai és szintaktikai hibák a helyesbítések kategóriába kerültek.) Idesoroltam még ezenkívül a rontott igeidők azon kis csoportját, amelyek nem minősülnek jelentési hibáknak, mert a beszéd üzenetét nem módosítják, se nem pontatlansági hibák, mert az értést sem zavarják. A mondat grammatikailag helyes, a kontextusból, illetve a forrásnyelvi szöveggel való összevetésből derül ki, hogy téves igeidőt használ a tolmács a célnyelvben. Pl.: „Az első tekercs a pácienseknek csak a felét *képes* sikeresen kezelni Bolíviában. Úgyhogy újra megkezdtük a kutatást.” A hallgató fennakadás nélkül, magától fejben kijavítja arra, ami az eredetiben is szerepelt, hogy „csak a felét *volt képes/tudta* sikeresen kezelni Bolíviában”.

Az egyéb szószintű hibák kategóriájába kerültek a téves szótalálások, kontextusba, regiszterbe nem illő szavak, a közvetlen transzfer egyes esetei (pl.: földrajzi név átvétele az eredetiből fordítás nélkül), feldolgozást zavaró kollokációs hibák és a terminológiai hibák. A legfontosabb orvosi terminusokat előre megadtam a válaszadóknak segítségképpen a felkészüléshez, és a terminológia *per se* nem képezte a vizsgálat tárgyát, már csak azért sem, mert a megadott orvosi kifejezések túlnyomóan az általános szókincs részét is képezik, bár ezeknél a terminus jelentése dominál (Heltai 2004). Ezért nincs külön terminológiai hibakategória. A hibák típusaira két-két szemléltető példa található a 19. táblázatban.

Nem kerültek a helyesbítés kategóriába a szinonimával történő változtatások. Példák az ilyen szinonimával történő finomításokra: „terhesség-várandóság”, „felnyitások, feltárási műtét”, „ennek a közlekedésnek, ennek az átjárásnak”, „ez a tudás, ez a készség”. E változtatások Petite (2005) finomító javításainak (*appropriateness repairs*) a kategóriájába illeszkednek. Megfelelőbb lesz tőlük a célnyelvi szövegrész, de valójában kihagyhatók lettek volna. A javítással a tolmács meghosszabbítja mind a saját, mind a közönsége feldolgozási idejét. Olyankor is hajlamosak erre a tolmácsok, amikor az nem költséghatékony: a saját standardjuknak igyekeznek megfelelni (Petite 2005: 37). Bakti erről így ír: „A tolmácsok gyakran újrafogalmaznak, finomítják a már kimondott kifejezéseket. Ennek a jelenségnek a legvalószínűbb oka a tolmácsolási normáknak való megfelelés, illetve az, hogy a célnyelvi beszédprodukciónak stílusa választékos legyen.” (Bakti 2010: 181) Az ilyen típusú változtatásokat külön regisztráltam minden válaszadónál, nem számítottak hibának.

Egy válaszdónál feltűnően sokszor fordult elő az ilyen típusú változtatás, a mintában előforduló 35-ből 15 szinonimabetoldás ennek a válaszdónak a célnyelvi szövegében bukkant fel. Ez jó példája annak, hogy „a jelenségek ilyen együtt járása beszélőfüggőséget mutat” (Gósy 2005: 109). A legújabb osztályozás a változtatásokat nem tekinti hiba típusú megakadásnak (Gyarmathy 2015).

19. táblázat: Példák a tíz hibatípusra

Hiba típusa	Forrásnyelvi szöveg	Célnyelvi szöveg
Ellentmondás	...because they helped me to understand the life outside the city, a life with a lot of possibilities, without barriers...	...és ennek segítségével megértettem azt, hogy milyen a városon kívül élni. Olyan életet élni, ahol nagyon sok a korlát.
Jelentéshiba	There's a part of this problem I think I can solve -- the part of this problem I have spent my life working on.	Azt hiszem ezt a problémát nem tudom megoldani , bár egy életet fordítottam erre.
	The fetus need[s] to survive inside the mother.	A magzat már az anya méhében megsérül.
	This was our first successful attempt to create a device for this major problem.	Tehát ez volt az első alkalom, hogy sikeresen hajtottunk végre egy ilyen jellegű beavatkozást.
Értelmetlenség	One of every hundred children born worldwide has some kind of heart disease. There's a part of this problem I think I can solve -- the part of this problem I have spent my life working on.	...azt tapasztaltam, hogy minden századik gyermek valamiféle szívbetegséggel születik. És ennek a problémájának a keretén belül úgy gondoltam, hogy meg szeretném és meg tudom oldani ezt a hiányosságot. Egész életemet ennek szenteltem, ezért tanultam, ezzel dolgoztam.
	One of every hundred children born worldwide has some kind of heart disease.	Körülbelül minden száz gyermek közül, aki világ... a világon születik, valamilyenfajta szívproblémával születik.
Pontatlanság	As you can see in the chart, the frequency of this kind of hole dramatically increase[s] with altitude.	Látható az ábrán, hogy az ilyen fejlődési rendellenesség, a szívben megmaradó lyuk összefügg a tengerszint feletti magassággal.
	But what we know today is the lack of oxygen it also is one of the causes.	De ma már tudjuk, hogy ezt az oxigénhiány okozza.

Kihagyás	<p><i>Together, we have only one idea: the best solutions need to be simple. We lost the fear of creating something new. The path, it's not easy.</i></p> <p><i>In this video, we can see how a very tiny catheter takes the coil to the heart. The coil then closes the hole. After that moment of inspiration, there came a very long time of effort developing a prototype.</i></p>	<p><i>...egyetlen fontos gondolatot követtünk, hogy a legjobb megoldásoknak nagyon egyszerűeknek kell lenniük.</i></p> <p><i>Az ide vezető út nem volt egyszerű... Látjuk, hogy a spirál bevezetődik a szívbe, elzárja ezt a lukat, és innen kezdődik az igazán hosszú ideig tartó erőfeszítés.</i></p>
Hozzáadás	<p><i>The search started again. We went back to the drawing board.</i></p> <p><i>After many trials, and with the help of my grandmother's indigenous friends in the mountains...</i></p>	<p><i>Úgyhogy újakezdtük a kutatást. Visszamentünk a tervezőasztalhoz, ahogy ezt mondják. És szó szerint erről volt szó, ugyanis a nagyanyám indián barátai segítettek a megoldás megtalálásában. És pont ezért, mert ő bátorított, elkezdtem az orvosi egyetemet. De hát olyan helyen -- olyan helyen lakunk, amely négyezer méter magasságban fekszik.</i></p>
Hezítáció	<p><i>In the coming years, I became a medical student.</i></p> <p><i>But we live in a place that is 12,000 feet high.</i></p>	<p><i>... és a pulmo -- pulmonáris vér... Feleségemmel és partneremmel, Ale -- Dr. Alexandra Heath-szel... Prototípust kidolgozzunk, több tízezer... több ezer óra kellett laboratóriumban.</i></p>
Helyesbítés	<p><i>...and the pulmonary blood.</i></p> <p><i>With my wife and partner, Dr. Alexandra Heath...</i></p> <p><i>Developing a prototype [...] took thousands of hours in the lab.</i></p>	<p><i>Ugyanis ezeknek a lyuknak a befoltozásához... Gyerekkorban felfedeztem, hogy a kreativitás a kulcsa... ...de a tudományok ezer és ezer órát vittek el...</i></p>
Nyelvtani hiba	<p><i>To close the hole...</i></p> <p><i>As a child I discovered that creativity is the key...</i></p>	<p><i>Azon múlik, hogy hogyan kommunikál a szisztolés és pulmonáris vér</i></p>
Egyéb szószintű hiba	<p><i>In vitro and in vivo studies took thousands of hours of work in the lab.</i></p> <p><i>...depends on communications between the systemic and the pulmonary blood.</i></p>	

A hibák megállapításának a szabályai előtt ki kell térni az elemzés egy másik meghatározó aspektusára. A hibaelemzést megkönnyítendő és a következetesség biztosítása érdekében a beszédet felosztottam jelentésegységekre (*units of meaning*). A Lederer (1978) által meghatározott és kibontott fogalomból indultam ki, miszerint a jelentésegység a beszélő által

közölni szándékozott jelentésről a hallgató, jelen esetben a tolmács fejében kialakult kognitív reprezentáció. Mivel már egy szó is létrehozhat világos kognitív reprezentációt, a jelentésegység hossza akár egy szó is lehet, a maximális hossza pedig maximum néhány másodpercig tartó szósor terméke, nem több, mint egy mondat. A jelentésegységek tehát a tolmács számára használható legkisebb egységek, változó hosszúságúak, és nem köthetők nyelvtani egységekhez (Jones 2002). A beszéd átiratának felosztásakor én mindazonáltal arra törekedtem, hogy az egységek hossza ne legyen túlságosan változó, és egy egység végeredményben sokszor egy tagmondatnak felelt meg.

A 954 szóból álló beszédet összesen 138 jelentésegységre osztottam fel, vagyis egy egység átlagos hossza hét szó. Az alábbi két mondatban például három jelentésegységet jelöltem: (1) „When you look [at] patients with this condition, // (2) they seem desperate to breathe. // (3) To close the hole, major surgery used to be the only solution.” Egy másik példa szintén három jelentésegységre, itt egy mondaton belül: (1) „As doctors, we fight diseases // (2) that take a long time and effort to heal // (3) if they do.”

A beszéd két része 69-69 jelentésegységet számlál. A beszéd első négy mondatát, amelyek kilenc jelentésegységnek felelnek meg, nem vettem figyelembe a hibaelemzés során. Mint a fejezet bevezető részében láthattuk, empirikus kísérletben megállapították, hogy a feldolgozási nehézség az első négy mondat után kezd el csökkenni, ennyi idő kell, hogy valamelyest hozzászokjon a hallgató egy szokatlan akcentushoz (Clarke 2002). Bár az előadó akcentusához ugyanolyan mértékben a beszéd második felében már nem kellett hozzászokniuk, az összehasonlíthatóság érdekében az első kilenc jelentésegységet itt sem vettem figyelembe. Ez a második részben öt mondatnak felelt meg. Így az összehasonlítás alapjául a beszéd mindkét részében 60-60 jelentésegység szolgál, és az első kilenc jelentésegység mindkét tolmácsolási feladatnál bemelegítésnek tekinthető.

A jelentésegységek a jelentéssel kapcsolatos hibák, valamint a kihagyások számszerűsítését könnyítették meg. Azt a szabályt határoztam meg, hogy egy jelentésegységben egy jelentéssel kapcsolatos hiba fordulhat elő. Ez a szabály a kihagyásokra is vonatkozik. Bár a jelentésegységnél kisebb kihagyás is számíthat kihagyásnak, egy jelentésegység azonban legfeljebb egy kihagyásnak számíthat. Ott, ahol hosszabb, összefüggő szövegrészek maradtak ki az üzenetből, annyi kihagyást számoltam, ahány jelentésegység kimaradt.

A hibák megállapításánál az alábbi szabályokat érvényesítettem még: Egy hiba csak egyszer vehető figyelembe. Vagyis hiába jár együtt jelentési hiba valamilyen információ kihagyásával is az adott jelentési egységen belül (mint ahogy az gyakran előfordul), az nem kihagyás és jelentési hiba is egyben, hanem egy jelentési hiba: végeredményben mást mondott a tolmács, mint ami az eredetiben szerepelt. Ezzel szemben a jelentéssel kapcsolatos hibák, vagyis ellentmondás, jelentési hiba, értelmetlenség és pontatlanság mellett előfordulhat egy jelentési egységen belül ismétlés, helyesbítés, nyelvtani, illetve lexikai hiba. Ezért lehetséges az, hogy adott számú jelentésegységben több a hiba, mint az egységek száma (a legkritikusabb helyeken a szövegben egy-két válaszadónál előfordultak ilyen szövegrészek). Az értelmetlenségként osztályozott gondolategységen belül nem számít külön hibának a nyelvtani hiba, mert részben a nyelvtani hibából is adódik vagy adódhat, hogy nincs értelme a gondolatnak.

A téves logikai kapcsolatok akkor számítanak hibának, ha jelentősen befolyásolják az üzenetet. Például, ha a tolmács nem létező ok-okozati összefüggést teremt ott, ahol a forrásnyelvi üzenetben nem volt ilyen, és ezáltal értelmetlenné válik a gondolat, vagy teljesen megváltozik a jelentés. Például:

(1) The hole in altitude patients is different, because the orifice between the arteries is larger. Most patients cannot afford to be treated on time, and they die.

(1a) A magasság miatt a nyílás az artériák között nagyobb, és ezért a legtöbb páciens nem engedheti meg magának, hogy időben kezelést kapjon, és ezért meghalnak.

(1b) Más a nyílás a magas területeken élő pácienseknél, mert leggyakrabban nem jutnak el időben orvoshoz és meghalnak.

Az (1a) célnyelvi megoldásban az első „ezért” értelmetlenné tette a mondatot. Ez értelmetlenségnek számít. A (1b) célnyelvi megoldásban a „mert” kötőszó teljesen megváltoztatta az eredeti mondat jelentését, ezért ez jelentési hiba. Az összehasonlítás kedvéért idézek két példát helyes célnyelvi megoldásokra, ahol nem módosítja a mondat jelentését az eredetiből hiányzó, önkényesen betoldott kötőszó:

(1c) A magaslati betegek esetében nagyobb a szíven a lyuk, és ezt nem tudjuk elzárni a megszokott eszközzel. S a legtöbb gyermek nem kap időben kezelést és meghal.

(1d) Ugyanis nagy tengerszint feletti magasságon a szívben levő lyuk más, nagyobb a lyuk az artériák között, és a legtöbb beteg nem tudja megfizetni azt, hogy időben kezeljék, így meghal.

A fordításokról sokat eláruló kvázi helyes szerkezeteket hibaelemzés keretében megragadni nem indokolt. A kvázi helyességet Klaudy úgy definiálja, hogy „a forrásnyelvi jellemző szövegépítési sajátosságok nem kerülnek át a célnyelvbe, de megváltoztatjuk a célnyelvi szöveg mondatszerkesztési sajátosságainak eloszlását” (Klaudy 2007: 139). A fordításnyelv fogalmát Balaskó minden olyan jegyre vonatkozóan használja, „amely megkülönbözteti a fordított nyelvet az eredeti, autentikus nyelvtől” (Balaskó 2007). A hibaelemzés kereteit meghaladja a „kvázi helyes” szerkezetekből, másképpen a fordításnyelvből (*translationese*) fakadó idegenszerűség tettenérése. Továbbá nem számít hibának az átszámolás elmaradása, illetve a megközelítő számadat. A bolíviai La Paz tengerszint feletti magasságára utaló „1200 feet high” kifejezést, amely SI+T módban fordult elő, egy válaszadó a pontos adatot (3640 m) megközelítve 3600 méterrel adott vissza, legtöbbször megőrizték a tizenkétezer láb magasságban kifejezést, és sokan négyezer méterre kerekítették, amelyek egytől egyig elfogadható megoldások. Nem hiba továbbá, ha az első rész végén a tolmács megköszöni a figyelmet (holott az előadó ezt nem tette), és nem számít pontatlanságnak Ruth Tihauer nevének pontatlan elismertlése. Az ő nevén kívül csak egy tulajdonnév szerepelt a beszéd második részében, de a kézirat birtokában senkinek nem okozott gondot.

A beszédben szerepelt egy rövid idézet Kiplingtől, amely látható volt a képernyőn, mialatt elhangzott. Ennél jelentéssel kapcsolatos hibát nem jelöltem, tág teret hagyva az értelmezésnek, kihagyást is csak akkor, ha például az idézet kevesebb, mint a felére zsugorodott. Elfogadtam egy válaszadónak azt a megoldását, hogy röviden összefoglalta a vers üzenetét. Elfogadtam egy tolmáctól azt a megoldást is, hogy jelezte, versidézet hangzik el éppen, amit a tolmács nem fordít. Röviden utalt rá, hogy miről szól a vers. Más jellegű probléma is előfordult: egy válaszadó a versidézet kapcsán kifogásolta, hogy látási nehézsége adódott a kabinból. A megjegyzést az ő tolmácsolásánál figyelembe vettem, nem jelöltem hibát.

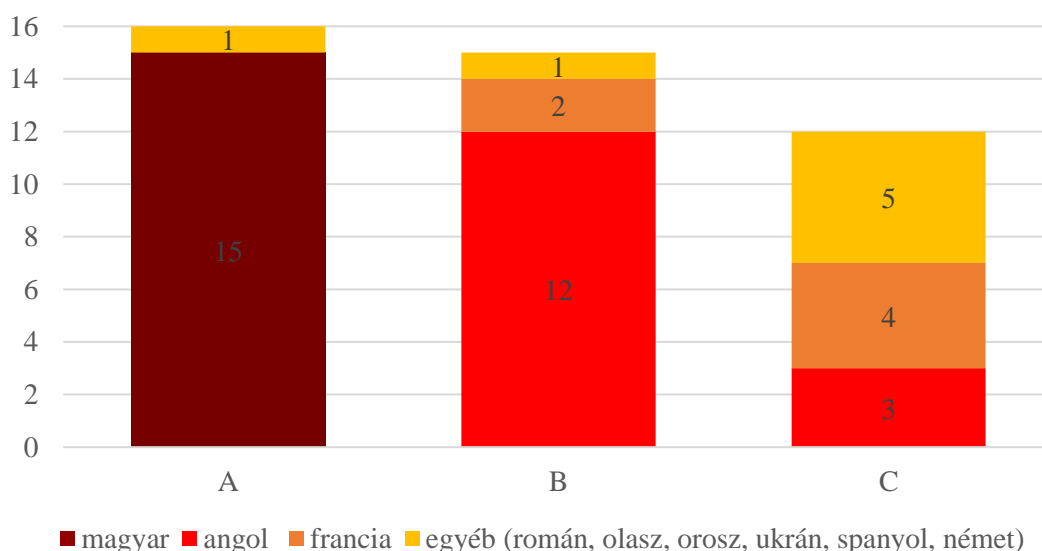
Az eredmények részletesebb elemzését könnyíti meg, hogy a forrásnyelvi szöveg első és második részét – az első kilenc gondolati egységet leszámítva – egyaránt négy részre osztottam, minden rész hozzávetőlegesen 100 szót tartalmaz. A hibák rögzítése 100 szavanként történt. Ez lehetővé tette annak nyomon követését, hogyan alakul a hibák száma a tolmácsolás folyamatában. Az elő- és utókérdőívek, a beszéd nyomtatott példányai, amelyeket a válaszadók előkészítettek, jegyzetekkel láttak el, és a kísérletre magukkal hozott

terminológia, valamint a tolmácsfeladatok során készített jegyzeteik az adatok harmadik csoportját képezik.

7.6. Minta

A kísérletben 15 hivatásos konferenciatolmács vett részt: kilenc nő és hat férfi. Mindannyian magyarországi, budapesti székhellyel rendelkeznek. A tolmácsok életkora 29-től 66 évig terjedt. 13-an elsősorban a magyar magánpiacon dolgoznak, ketten európai uniós akkreditált szabadúszó tolmácsok, akik azonban a magyar magánpiacon is dolgoznak. A válaszadók 33,3%-ának több mint húsz év gyakorlata van, a 10–19 évnyi tapasztalattal rendelkezők a válaszadók 26,6%-át tették ki, az 5–9 éve dolgozók szintén; végül 13,3%-uknak kevesebb mint 5 év tapasztalata van. A minta reprezentatív a magyar piacra, és túlnyomóan tapasztalt tolmácsokból áll. A válaszadók 46,6%-a állításuk szerint részt vett valamilyen formában SI+T képzésben, mindannyian a tolmács tanulmányaik során, azaz tolmácsképzőben, egyikük (6,6%) célzott SI+T képzésen is részesült.

10. ábra: A kísérlet résztvevőinek nyelvkombinációi

A 10. ábra mutatja, hogy minden válaszadónak a magyar az „A” nyelve, ezenfelül egyikük magyar–román kétnyelvűnek vallja magát (két „A” nyelv). Az angol a válaszadóknak vagy a „B”, vagy a „C” nyelve. A mintában előforduló további „B” és „C” nyelvek az orosz,

ukrán, francia, olasz, német és a spanyol. Az összes válaszadó önként vállalta a tolmácsolási kísérletben való részvételt a felhívásra válaszolva.

A kísérlet helyszíne az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Fordító- és Tolmácsképzőjének hat tolmácskabinnal felszerelt tolmácsterme Budapesten. A kabinok megfelelnek az ISO-standardnak. A kísérletre 2016. szeptember 29-én és 30-án került sor öt „futamban”, és ezek mindegyike két részből állt (első és második kísérlet). Legalább egy, legfeljebb öt válaszadó vett részt egyszerre a kísérletben. Az első beszédet az internetről töltöttem le, a másodikat a tanszéken vettem fel. Mindkét beszédet falra szerelt Sony Bravia KDL-75W855C (FWL-75W855C) tévékészülékkel játszottam le, a hang közvetlenül csatlakozott mind a kabinokhoz, mind a teremhez, a kép pedig a terem falára felszerelt képernyőhöz, amelyet a tolmácsok a kabin üvegfalán keresztül néztek. A célnyelvi produkciók felvétele az ELTE négy diktafonjával készült, egy hangfelvétel mobiltelefonnal.

7.7. Az első kísérlet eredményeinek bemutatása

7.7.1. Hibaelemzés

Franz Freudenthal „Heal the Heart” című beszédének első részét SI-ben, második részét SI+T-ben tolmácsolták a résztvevők. Az előadó bolíviai akcentussal beszélt angolul, ezzel az akcentussal magyarországi székhelyű tolmácsok feltehetően nem találkoznak sűrűn, és így az akcentus több-kevesebb mértékben befolyásolja az értést, a beszédprodukciót és annak monitorozását is. A 20. táblázat a tolmácsok célnyelvi produkciójában megállapított hibáit mutatja be SI-ben és SI+T-ben (2. és 4. oszlop), valamint a hibatípusoknak a súlyokkal felszorozott összes pontszámát SI-ben és SI+T-ben (3. és 5. oszlop). Az alsó sorban látszanak az összesített eredmények: a 15 válaszadó célnyelvi beszédprodukcióiban az SI szakaszában összesen 515 hibát rögzítettem, az SI+T szakaszában pedig 344-et. Megállapítható, hogy SI-ben többet hibáztak a válaszadók a célnyelvi szövegben, mint SI+T-ben.

Az SI-ben és SI+T-ben rögzített hibák számát és azok súlyaival felszorozott értékeit t-próbával összehasonlítottam. A t-próba kimutatta, hogy a különbség 99,9%-os konfidenciaszinttel szignifikáns. Ez megerősíti a harmadik hipotézist, amely kimondja, hogy szignifikánsan kisebb az információveszteség SI+T módban, mint SI-ben. A t-próba eredményét a 10. függelék tartalmazza.

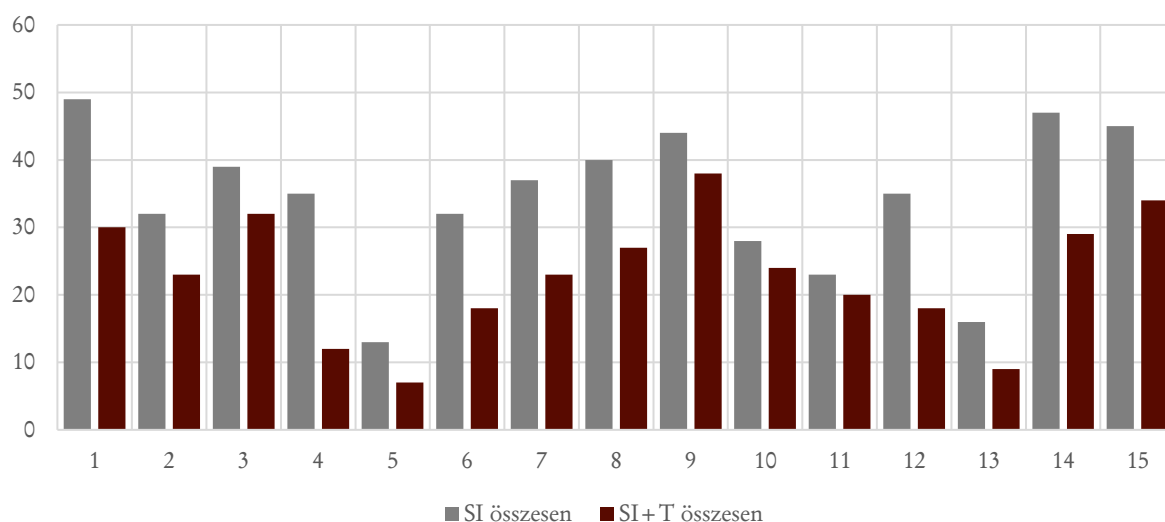

20. táblázat: Összes hiba és súlyozott értékek SI-ben és SI+T-ben válaszadónként

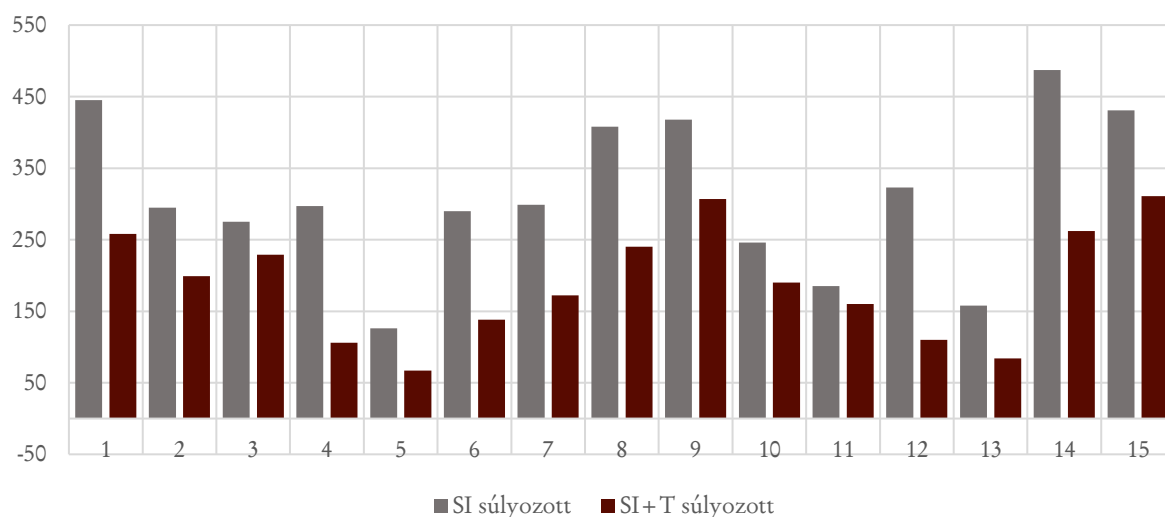
Válaszadó	Összes hiba SI	Súlyozott SI	Összes hiba SI+T	Súlyozott SI+T
1	49	445	30	258
2	32	295	23	199
3	39	275	32	229
4	35	297	12	106
5	13	126	7	67
6	32	290	18	138
7	37	299	23	172
8	40	408	27	240
9	44	418	38	307
10	28	246	24	190
11	23	185	20	160
12	35	323	18	110
13	16	158	9	84
14	47	487	29	262
15	45	431	34	311
Összesen	515	4683	344	2833

A 20. táblázat adatainak grafikus, szemléletesebb bemutatása látható a 11. és a 12. ábrán. A 11. ábra válaszadónként mutatja az összes hibát SI-ben és SI+T-ben, a 12. ábra szintén válaszadónként jeleníti meg a hibák súlyozott értékeit. A hibákat számuk alapján feltüntető 11. diagramon az is látható, hogy mekkora volt a különbség a hibák száma szempontjából az SI és az SI+T módok között az egyes válaszadók esetében. Kivétel nélkül minden válaszadó többet hibázott SI-ben, mint SI+T-ben. A különbség mértéke egyénenként változó, de minden válaszadónál szemmel látható. A különbség számszerűsítve a 20. táblázatból kiolvasható. Az 1-es válaszadónál például SI-ben 49 hibát, SI+T-ben 19-cel kevesebbet, 30 hibát állapítottam meg. A második válaszadónál a különbség a hibák száma között kilenc, a harmadiknál hét, a negyediknél 23, és így tovább. Az összes válaszadó összes hibáját hibatípusonként tartalmazó táblázat SI-re és SI+T-re vonatkozóan a 11. és a 12. függelékben található. Az összesített eredmények megerősíteni látszanak a harmadik hipotézist, amely kimondja, hogy SI+T módban előadó szokatlan akcentusa esetén szignifikánsan kisebb az információveszteség SI+T módban, mint SI-ben. A hipotézis maradéktalan megerősítéséhez az adatok részletesebb elemzésére van szükség.

11. ábra: Összes hiba az egész mintában SI-ben és SI+T-ben válaszadónként

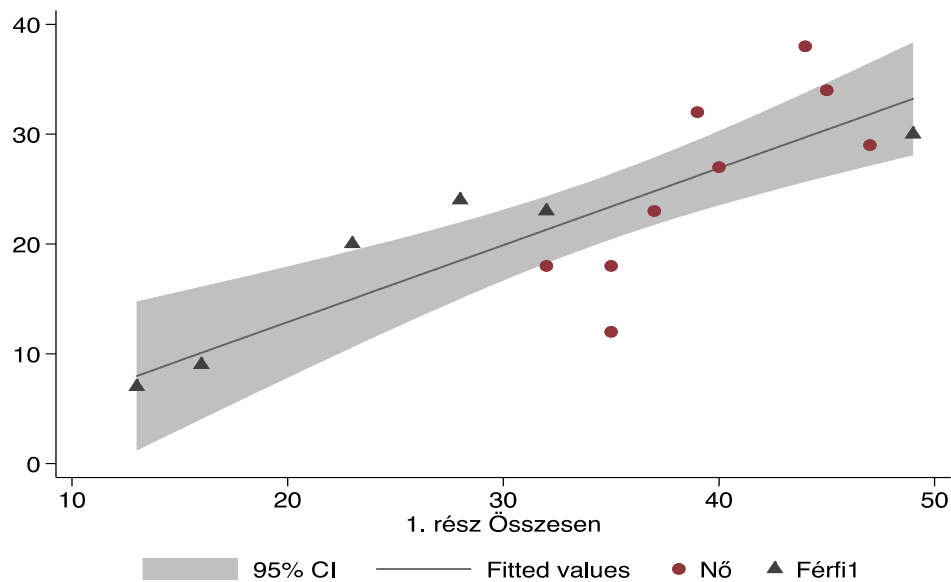

12. ábra: Hibaösszesítés súlyozással SI-ben és SI+T-ben válaszadónként

Az összes hibát az egész mintában SI-ben és SI+T-ben válaszadónként megjelenítő ábra (11. ábra) és a hibaösszesítést súlyozással SI-ben és SI+T-ben válaszadónként megjelenítő ábra (12. ábra) között alig felfedezhető különbség azt jelenti, hogy a jelentéssel kapcsolatos hibák nem jellemzőbbek a két tolmácsolási mód valamelyikében. Ezeknek a többi hibakategóriánál jelentősen nagyobb súlya miatt torzult volna a kép, megnyúlt volna akár az SI-t, akár az SI+T-t ábrázoló oszlop, attól függően, hogy melyikben jellemző a jelentési hibák túlsúlya. A jelentési hibák vizsgálatára még visszatérek.

13. ábra: Az SI-ben elkövetett hibák és az SI+T-ben elkövetett hibák aránya

A 13. ábra azt mutatja, hogyan aránylik az SI-ben elkövetett hibák száma az SI+T-ben elkövetett hibák számához válaszadónként. Az eredményeket a diagramon a nők esetében pöttyök, a férfiak esetében háromszögek jelenítik meg. Az X tengely az SI-nek, az Y az SI+T-nek felel meg. A predikciós vonal pozitív lineáris viszonyt mutat az SI-ben és az SI+T-ben elkövetett hibák között (erős predikció). Minél távolabb van az „Y” tengelytől a pötty/háromszög (másképpen minél jobbra található), annál nagyobb volt a hibaszám az adott válaszadó esetében SI-ben. Minél távolabb található a pötty/háromszög az „X” tengelytől (másképpen, minél feljebb van a diagramon belül), annál nagyobb volt a hibaszám az adott válaszadó esetében SI+T-ben. Ennek megfelelően három női válaszadó esetében elmondható, hogy jelentősen javult a teljesítményük SI+T-ben SI-hez képest, őket az „X” tengelyhez közel eső három pötty jeleníti meg. Egy negyedik női válaszadó teljesítménye SI+T-ben kiugróan javult az SI-hez képest, ezt a legalacsonyabban elhelyezkedő pötty jelzi. Két férfi válaszadó és két női válaszadó az előre jelezhetőnél többet hibázott SI+T-ben (magasan elhelyezkedő háromszögek és pöttyök), bár még az ő hibaszámuk is alatta maradt az SI-ben mértnek. Végül az origóhoz közel található két háromszög két férfi válaszadót jelenít meg, akik kiugróan kevés hibaszámmal tolmácsoltak SI-ben és SI+T-ben egyaránt, SI+T-ben valamivel még kevesebb hibáztak, mint SI-ben.

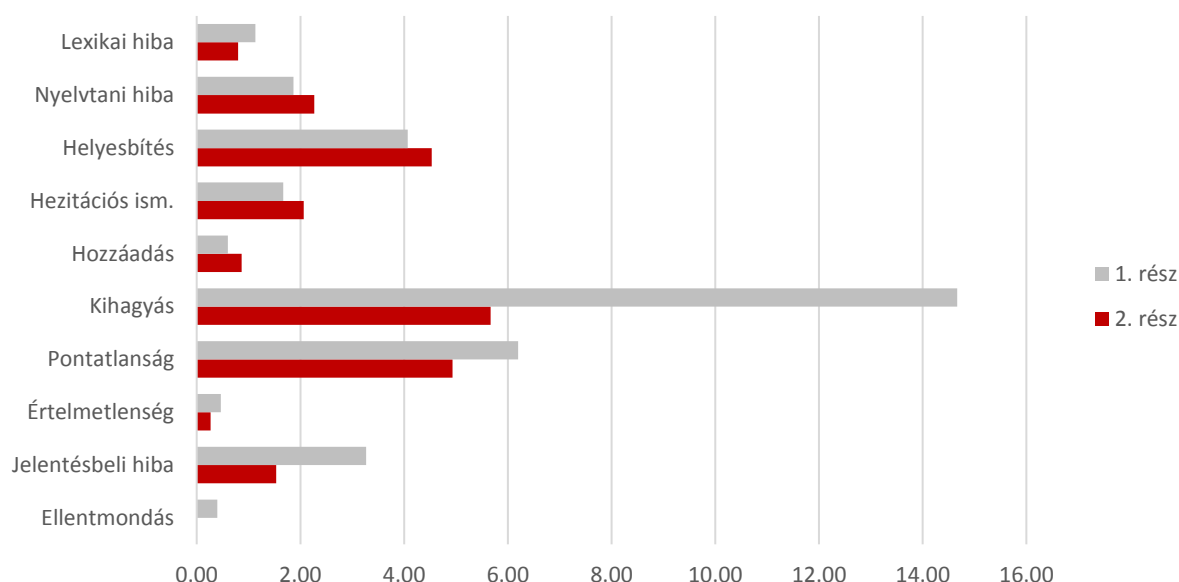
21. táblázat: Szignifikáns különbségek a hibák számában SI-ben és SI+T-ben hibatípusonként

<i>Hibatípusok</i>	<i>SI</i>	<i>SI+T</i>	<i>P-érték</i>	<i>szignifikáns különbség</i>
Ellentmondás	0.40	0.00	0.03	*
Jelentésbeli hiba	3.27	1.53	0.00	**
Értelmetlenség	0.47	0.27	0.27	
Pontatlanság	6.20	4.93	0.09	*
Kihagyás	14.67	5.67	0.00	***
Hozzáadás	0.60	0.87	0.54	
Ismétlések	1.67	2.07	0.32	
Helyesbítés	4.07	4.53	0.65	
Nyelvtani hiba	1.87	2.27	0.35	
Egyéb szószintű hibák	1.13	0.80	0.40	
Összesen	34.33	22.93	0.00	***

A 21. táblázat azt mutatja be, hogy mely hibatípusoknál szignifikáns a különbség a hibák számában SI és SI+T összehasonlításánál. Egy csillag az ötödik oszlopban 90%-os, két csillag 99%-os, három csillag pedig 99,9%-os konfidenciaszint melletti szignifikáns különbséget jelez. Az értelmetlenségeket leszámítva a jelentéshez kapcsolódó hibakategóriák mindegyikében szignifikáns a különbség az SI-ben és az SI+T-ben előforduló hibák száma között, mindegyiknél az SI rovására. Ezenkívül szignifikánsan kevesebb a kihagyás SI+T-ben, még hozzá 99,9%-os konfidenciaszinttel, ami statisztikailag nagyon jelentős különbség. A hibatípusok szerint számolt hibák összesítésének eredménye szintén szignifikáns különbséget mutat SI és SI+T-között 99,9%-os konfidenciaszint mellett.

A 14. ábra az összes hibatípus gyakoriságát mutatja be, a hibakategóriákat fontossági szempontból alulról felfelé jeleníti meg. Szembeötlő, hogy a négy leggyakoribb kategória a kihagyás, a pontatlanság, a helyesbítések és a jelentésbeli hibák. Az ábrán látható, hogy SI+T módban a résztvevők célnyelvi produkcióiban nem volt ellentmondás az eredeti üzenethez képest. Csökkent a hibák száma a négy legsúlyosabb, egyben legfontosabb hibakategória mindegyikében. Ezen kívül szignifikánsan kevesebb volt SI+T-ben a kihagyás, több volt azonban a hozzáadás, ami meglepő adat. Három kisebb súlyú hibakategóriában is nőtt a hibák száma SI+T-ben az SI-hez képest: több volt az ismétlés, a helyesbítés és a nyelvtani hiba. Az egyéb szószintű hibák száma csökkent SI+T-ben.

14. ábra: A hibatípusok gyakorisága SI-ben és SI+T-ben

A 22. táblázat a leggyakrabban előforduló hibákat mutatja be SI-ben és SI+T-ben. A leggyakrabban előforduló hibatípusok a kihagyások, a pontatlanságok, a helyesbítések és a jelentésbeli hibák. Kiugróan sok volt a kihagyás, ez áll az első helyen, a mintában összesen 220 fordult elő SI-ben, és 85 SI+T-ben. A második leggyakoribb hiba a pontatlanság, ebből SI-ben 93, SI+T-ben 74 db volt összesen a mintában. A harmadik helyen a helyesbítések hibatípus áll, SI-ben összesen 61 db fordult elő, SI+T-ben pedig 68 db. A négy leggyakoribb hibakategória között ez az egyetlen olyan, amelyiken belül SI+T-ben több hiba fordult elő, mint SI-ben. A negyedik leggyakoribb hibakategória a jelentésbeli hibák. SI-ben 49 jelentésbeli hiba fordult elő, SI+T-ben 23 az egész mintán.

22. táblázat: A leggyakoribb hibatípusok SI-ben és SI+T-ben (összesített)

Válaszadók	Kihagyás		Pontatlanság		Helyesbítés		Jelentésbeli hiba	
	SI	SI+T	SI	SI+T	SI	SI+T	SI	SI+T
Hibák száma adott hibatípusban	220	85	93	74	61	68	49	23
Összes hiba	515	344	515	344	515	344	515	344
Hibák/ össz	42,71%	24,7%	18,05%	21,51%	11,84%	19,76%	9,51%	6,68%

A 22. táblázat alsó sorában az látható, hogy a hibák száma az adott hibatípusban hogyan aránylik az összes hibához. A kihagyásoknak az aránya SI+T-ben az SI-ben mérthez képest 18,1%-kal csökkent; a pontatlanság aránya az összes hibához SI-ről SI+T-re váltva +3,46%-

kal *nőtt*; a helyesbítések aránya 7,92%-kal *nőtt*, a jelentésbeli hibák aránya 10.25%-kal *csökkent*.

23. táblázat: Szignifikáns különbségek a hibák számában SI-ben és SI+T-ben a nők és a férfiak között

	Nők	Férfiak	P-érték	szignifikáns különbség
1. rész (SI) összes hiba	39,33	26,83	0,02	*
2. rész (SI+T) összes hiba	25,67	18,83	0,16	
különbség / összes	-13,67	-8,00	0,07	*
1. rész (SI) súlyozott	358,67	242,50	0,04	*
2. rész (SI+T) súlyozott	208,33	159,67	0,25	
különbség / súlyozott	-150,33	-82,83	0,04	*
1. rész (SI) 1–4 hibatípusok összesen	11,78	8,17	0,08	*
2. rész (SI+T) 1–4 hibatípusok összesen	6,22	4,00	0,05	*
különbség /1–4 hibatípusok össz.	-5,56	-4,17	0,30	

A 23. táblázat azt mutatja, hogy a nők és a férfiak tolmácsolásában hol mutatkozik statisztikailag szignifikáns különbség a hibák számát tekintve. Míg az első részben SI módban a nők szignifikánsan többet hibáznak (39,33), mint a férfiak (26,83), a második részben SI+T-módban már nem szignifikáns a különbség (nők: 25,67, férfiak 18.83). A hibaszám csökkenése (javulás mértéke) a nőknél az 1. és 2. rész között szignifikánsan nagyobb (13.67), mint a férfiaknál (8): azaz a nőknél drasztikusabb a csökkenés az átlag hibaszámban. A súlyozott értékek ugyanezt erősítik meg.

Az első négy hibatípus a legsúlyosabb hibákat foglalja magában. Ha összevetjük a nők és a férfiak teljesítményét e négy hibatípusban, azt látjuk, hogy a nők átlagosan szignifikánsan többet hibáztak e négy hibatípusban az első részben SI módban (11.78), mint a férfiak (8.17), és a 2. részben, SI+T módban úgyszintén (nők átlag 6.22-t, a férfiak 4-et hibáztak ezekben a kategóriákban). Mindazonáltal a változás mértéke a nőket és a férfiakat összehasonlítva a legsúlyosabb hibakategóriákban SI-ről SI+T-re váltva nem szignifikánsan különböző.

A hibaelemzés eredményét a kísérlet előtt kitöltött kérdőívvel összevetve további adatokat kaptam a tapasztalat és a hibák számának az összefüggéséről, valamint a képzés és a hibák számának az összefüggéseiről. Az eredményeket a 24. és a 25. táblázat szemlélteti.

24. táblázat: A tapasztalat és a hibák viszonya

	>10 év tapasztalat	1–9 év tapasztalat	P-érték	szignifikáns különbség
1. rész összes hiba	31,00	39,33	0,15	
2. rész összes hiba	20,67	26,33	0,25	
különbség / összes hiba	-10,33	-13,00	0,42	
1. rész súlyozott	269,00	377,00	0,05	*
2. rész súlyozott	166,78	222,00	0,19	
különbség / súlyozott	-102,22	-155,00	0,12	
1. rész 1–hibatípusok összesen	9,33	11,83	0,24	
2. rész 1–4 hibatípusok összesen	4,89	6,00	0,36	
különbség / 1–4 hibatípusok összesen	-4,44	-5,83	0,30	

A 24. táblázatból kiderül, hogy ha az egész mintát nem négy, hanem csak két alcsoportra bontjuk – a 10 évnél kevesebb és a 10 évnél több tapasztalattal rendelkezők alcsoportjaira – akkor azt látjuk, hogy a kisebb tapasztalattal rendelkezők többet hibáztak mind az 1. részben, mind a 2. részben, továbbá több volt az első négy hibatípusba tartozó hibájuk is a szöveg mind a két részében, mint a nagyobb tapasztalattal rendelkezőknek. Mindazonáltal a két alcsoport között csak a beszéd első részében, SI módban volt szignifikáns a különbség a hibák tekintetében, méghozzá csak a hibák súlyozott értékeinek a figyelembevételénél. A hibák súlyozását figyelembe véve elmondható, hogy a tapasztaltabb tolmácsok szignifikánsan kevesebbet hibáztak előadó szokatlan akcentusánál SI módban, mint a kevésbé tapasztaltak.

25. táblázat: A képzés és a hibák viszonya

	nincs SI+T képzés	van SI+T képzés	P-érték	szignifikáns különbség
1. rész összes hiba	34,57	34,13	0,94	
2. rész összes hiba	19,43	26,00	0,17	
különbség / összes hiba	-15,14	-8,13	0,02	*
1. rész súlyozott	323,14	302,63	0,73	
2. rész súlyozott	158,86	215,13	0,17	
különbség / súlyozott	-164,29	-87,50	0,01	*
1. rész 1–4 hibatípusok összesen	12,00	8,88	0,12	
2. rész 1–4 hibatípusok összesen	5,43	5,25	0,88	
különbség / 1–4 hibatípusok összesen	-6,57	-3,63	0,01	*

A 25. táblázatból kiderül, hogy három esetben jelent szignifikáns különbséget az, ha a tolmácsok részesültek képzésben az SI+T témájában. SI-ről SI+T-re váltáskor a hibák összes száma kisebb mértékben csökkent azok körében, akik részesültek valamilyen formában SI+T képzésben. A különbség a hibák súlyozott értékeinek a különbségében is tükröződik (ott is szignifikáns). A jelentéssel kapcsolatos négy hibakategóriában előfordult hibák összes száma szintén kisebb mértékben csökkent azok körében SI-ről SI+T-re váltva, akik részesültek valamilyen formában SI+T képzésben azokhoz képest, akik nem részesültek, és a hibák csökkenésének mértékében mutatkozó különbség szignifikáns.

26. táblázat: Képzés és tapasztalat összevonása és a hibákhoz való viszonyuk

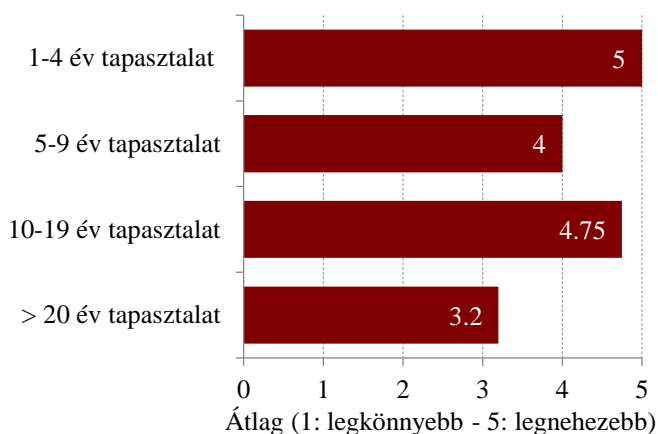
	Több mint tíz év tapasztalat képzés nélkül	Több mint tíz év tapasztalat képzéssel	Kevesebb mint tíz év tapasztalat képzés nélkül	Kevesebb mint tíz év tapasztalat képzéssel
A hibák számának csökkenése összesen (SI+T)-SI	64	29	42	36
Hibák számának átlagos csökkenése	16	5,8	12	12

A 26. táblázat azt mutatja be, hogy mennyivel csökkent a hibák száma, vagyis mennyivel javult a válaszadók teljesítménye SI+T-ben az SI-hez képest a képzés és a tapasztalat alapján négy összevont kategóriában. A több mint tíz év tapasztalattal rendelkezők és előzetes képzésben nem részesült tolmácsoknak sokkal jobban javult a teljesítménye akcentus esetén a szöveg birtokában, mint a képzés és tapasztalat szerinti másik három alkategóriába sorolt résztvevőknek (átlag fejenként 16-tal kevesebbet hibáztak SI+T-ben, mint SI-ben, szemben a többi kategóriával, ahol az átlag hibacsökkenés 5,8, és 12, végül szintén 12 volt).

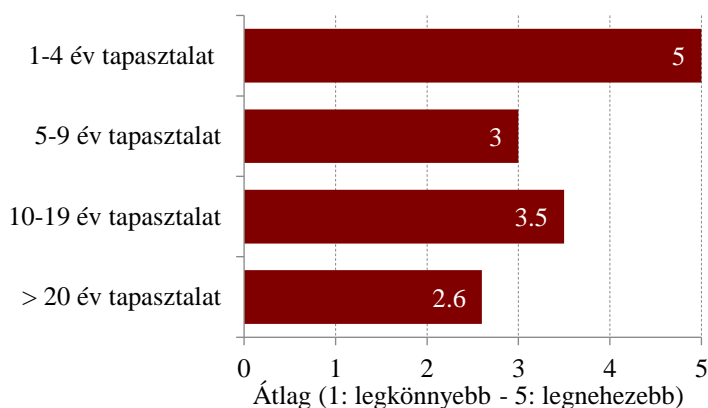
7.7.2. A szokatlan akcentus megítélése a válaszadók körében

15. ábra: Az akcentus megítélése SI-ben a tapasztalat függvényében

16. ábra: Az akcentus megítélése SI+T-ben a tapasztalat függvényében

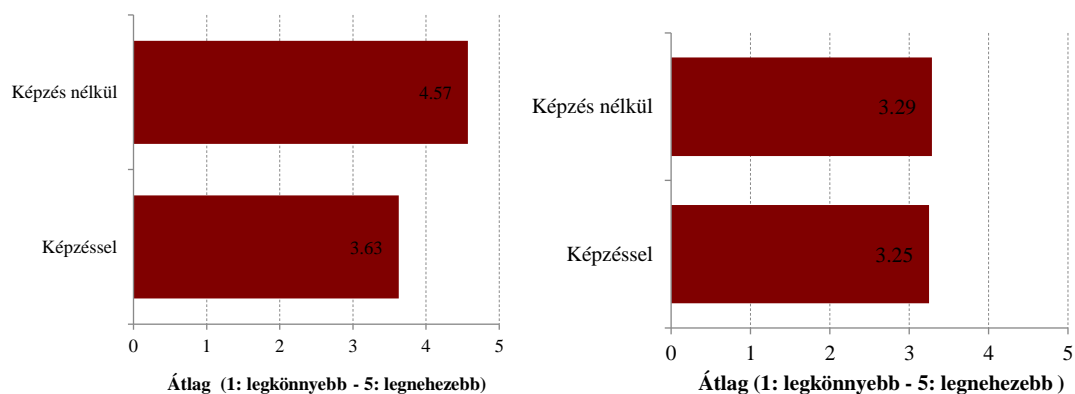

A 15. és a 16. ábra illusztrálja, hogy a szokatlan akcentust az öt évnél kevesebb tapasztalattal rendelkezők találták a legnehezebbnek. SI-ben és SI+T módban egyaránt 5-ös nehézségűnek ítélték az akcentust egy 1-től 5-ig terjedő skálán, ahol az 5 a legnehezebbet jelölte, az 1 pedig a legkönnyebbet. Az akcentus nehézség szempontjából való megítélésének átlag rangsorolása 4.75-ről (SI) 3.5-re (SI+T) esett azon válaszadók körében, akik 10–19 év tapasztalattal rendelkeznek, és 4-ről 3-ra a 5–9 év tapasztalattal rendelkezők között. A több mint 20 év tapasztalattal rendelkező tolmácsok körében 3.2-ről 2.6-ra csökkent az átlag rangsor érték. Arra a kérdésre, hogy a beszéd melyik részét volt nehezebb tolmácsolni, egyetlen kivétellel minden válaszadó (93.3%; 14 fő) azt válaszolta, hogy az elsőt, amikor nem kapták meg írásban a beszéd szövegét.

Az akcentus megítélésének a változását vizsgálva figyelembe kell venni a sorozathatást, hiszen a beszéd második részére már hozzászórtak a tolmácsok az előadó akcentusához és stílusához, ezen felül a beszéd írott változatát is megkapták. A téma is

ismerősebb volt már a számukra. A tolmácsolási mód sorrendje (SI, amit SI+T követett), mint az interjúkból kiderül, némelyiküknek kedvezett: ők úgy fogták fel, hogy az első részben az írott szöveg nem zavarta őket, és teljes figyelmüket a szokatlan kiejtéssel beszélő előadóra tudták koncentrálni. A többség azonban könnyebben boldogult a megértésével, amikor támaszkodhatott a beszéd kéziratára.

17. ábra: Az akcentus megítélése SI-ben és SI+T-ben a képzés függvényében

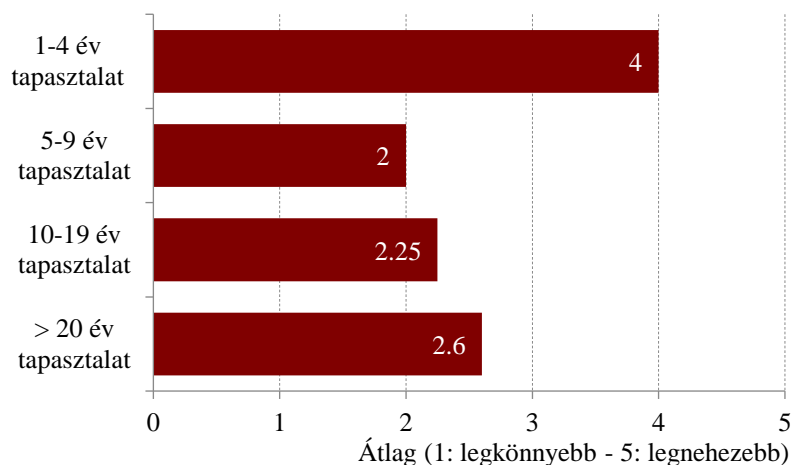
A 17. ábra azt mutatja be, hogy a bolíviai akcentust mennyire találták nehéznek a válaszadók attól függően, hogy részesültek-e SI+T képzésben vagy sem. SI-ben képzéssel majdnem egy ponttal könnyebbnek találták az akcentust (4,57), mint képzés nélkül (3,63), ezzel szemben SI+T módban közel azonos volt az akcentus nehézségének a megítélése a két alcsoportban: képzéssel 3,29; képzés nélkül 3,25 nehézségűnek találták 1-től 5-ig terjedő skálán, ahol 1 a legkönnyebb és 5 a legnehezebb.

7.7.3. A beszédtempó megítélése szokatlan akcentus esetén

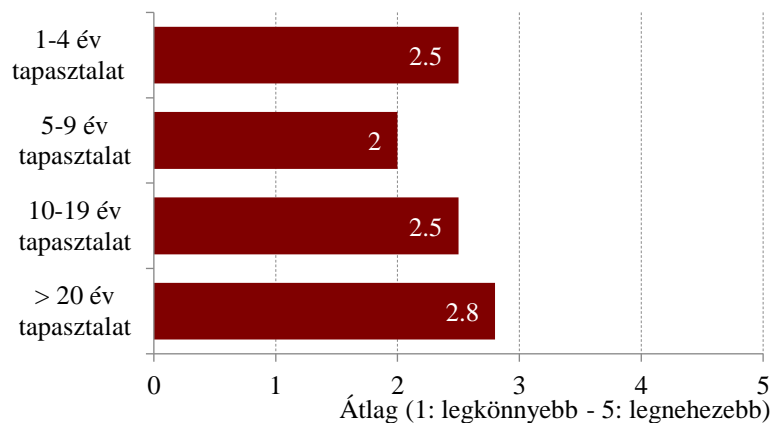
Az olyan jelenségek megítélése, mint a beszédtempó, rendkívül szubjektív lehet. [...] A hallgató objektivitása hamar csökkenni kezd, ha a kérdéses beszéd ismeretlen akcentussal, vagy – még rosszabb esetben – ismeretlen nyelven hangzik el. (Laver 1994:542)

Habár a felolvasott beszédekre jellemző, hogy az előadók átlag beszédtempójuknál gyorsabban adják elő őket, ez esetben választásom szándékosan egy olyan beszédre esett, amelynek átlag tempója 109 szó/perc, vagyis a kísérleteknél többnyire használt tempónál lassabb. Néhány kísérletet megemlítek a beszédtempók összehasonlítása kedvéért: Setton és Motta (2007) 135 és 117 szó/perc tempójú beszédekkel dolgozott, amelyek szerintük a teljesíthetőség határán belül vannak SI+T módnál. Roberta Zanetti (1999) 120 szó/perces beszédtempót választott anticipációról SI-ben végzett kísérletéhez; a Kurz (2008) által leírt akcentusos kísérletben 124 szó/perc és 125,3 szó/perc tempójú beszédet tolmácsoltak SI+T-ben, a gyors tempójú szöveg pedig, amelyet Chris Meuleman és Fred Van Besien (2009) használt a szélsőséges beszédfeltételek melletti SI+T-ben végzett tolmácsolás vizsgálatához, 184 szót számlált percenként.

18. ábra: A beszédtempó megítélése akcentus esetén SI-ben

19. ábra: A beszédtempó megítélése akcentus esetén SI+T-ben

A 18. és a 19. ábra bemutatja, hogy az 5 évnél kevesebb tapasztalattal rendelkező tolmácsok találták a leggyorsabbnak az előadás tempóját SI-ben, náluk az átlag nehézségi szint 1-től 5-ig terjedő skálán 4 lett, ahol 1 a legkönnyebb, 5 a legnehezebb. A három másik vizsgált alcsoport átlag értékei ereszkedő sorrendben SI esetén: a 20 évnél kevesebb tapasztalattal bírók átlaga 2,6; a 10–19 év tapasztalattal rendelkezőké 2,25; az 5–9 éve tolmácsolóké 2.

SI+T esetén legnehezebbnek a 20 évnél több tapasztalattal rendelkezők találták a tempót, átlaguk 2,8, az SI-nél kapottnál magasabb; második legnehezebbnek a 10–19 év tapasztalattal bírók találták a tempót, átlaguk 2,5; harmadik legnehezebbnek az 5 évnél kevesebb ideje tolmácsolók találták a beszéd sebességét, átlaguk 2,5. Végül a legkevésbé nehéznek az 5–9 év tapasztalattal rendelkező tolmácsok találták a beszédet, átlaguk 2, azaz megegyezik az SI-ben kapott értékkel. Az értékek azt mutatják, hogy az 5 évnél kevesebb szakmai tapasztalattal rendelkező tolmácsokat leszámítva – ahol 1,5-tel csökkent a nehézségi átlag – nem volt jelentős különbség SI-hez képest SI+T-nél a tempó megítélésében a különböző tapasztalat szerint bontott alcsoportoknál, a különbség 0 és 0,25 átlagérték között mozog alcsoportonként.

7.8. Az első kísérlet eredményeinek tárgyalása

7.8.1. A hibaelemzés tárgyalása

A 20. táblázat válaszadónként mutatja az összes hibát SI-ben és SI+T-ben. SI-ben mindenkinél nagyobb a hibák száma, egyes válaszadónál azonban sokkal nagyobb a különbség a két tolmácsolási mód között. Ennek több oka lehet. Feltehetően számukra nagyobb problémát okozott az előadó szokatlan akcentusa miatt a forrásnyelvi szöveg értése, amit a beszéd írott szövegének az előkészítése és a tolmácsolás alatt a blattolás lehetősége mérsékelt vagy teljesen ki is küszöbölt. Közrejátszhatott az akcentushoz való hozzászokás is. SI+T-ben szerzett jártasságra lehet következtetni azoknál, akiknél a hibák száma egészen minimálisra csökken SI+T-ben. Ehhez az eredményhez talán a blattolásban szerzett rutin is hozzájárulhat (már csak azért is, mert az előadó nem tért el a beszédétől, néhány apróságtól eltekintve, úgymint névelő, többesszám jele stb.). A különbség SI+T és SI között azon válaszadók esetében, akiknek van gyakorlatuk SI+T-ben és a blattolásban még abban az esetben is szembeötlő, ha nem okozott nekik kiugróan nagy nehézséget az akcentus.

A válaszadók viszonylag arányosan hibáztak SI+T-ben az SI-hez viszonyítva (13. ábra). Kivétel nélkül minden válaszadó többet hibázott SI-ben, mint SI+T-ben. Erős a predikció, a predikciós vonal pozitív lineáris viszonyt mutat az SI-ben és az SI+T-ben

elkövetett hibák között. Ez úgy értelmezhető, hogy azok a válaszadók, akik sokat hibáztak SI+T-ben, sokat hibáztak SI-ben is, és akik keveset hibáztak SI+T-ben, azok keveset hibáztak SI-ben is.

Az eredmények leírásából kiderült, hogy SI-ben és SI+T-ben egyaránt a kihagyás a leggyakoribb hibatípus, SI-ben nagyon kiugró eredménnyel. A második leggyakoribb hiba a pontatlanság, ezt követi a helyesbítés, majd a jelentésbeli hiba (lásd 22. táblázat és 14. ábra). Az, hogy egy adott hibatípuson belül a hibák száma hogyan aránylik az összes hibához, és hogy ez az arány hogyan változik egyik tolmácsolási módról a másikra váltva – csökken-e vagy nő, és milyen mértékben – sokat mond a célnyelvi teljesítmények teljességéről és pontosságáról, kiegészítve azt az információt, hogy mekkora az adott típusú hibák számának a különbsége SI és SI+T között. Ami a hibák számát illeti, egyedül a helyesbítések száma nőtt SI+T-ben az SI-hez képest. Ez azt jelzi, hogy az írott szöveg jelenlétében a tolmácsok többször akasztják meg a beszédprodukciójukat javításokkal, mint amikor nem használnak szöveget. A hallgató ezeket gyorsan korrigálja, illetve sokszor észre sem veszi (lásd 2.5.6. alfejezet). A többi három gyakori hibakategóriában a hibák száma a beszéd második felére az általános trendnek megfelelően csökkent.

A kihagyások volt a leggyakoribb típus. A kihagyásokra a módszert bemutató alfejezetben részletesen is kitértem, mert az egyik legfontosabb túlélő stratégia szélsőséges körülmények esetén. Ezt már az a tény is bizonyítja, hogy amíg a tolmácsok a beszéd írott változata nélkül igyekeztek megérteni a szokatlan akcentussal előadott forrásnyelvi szöveget, a kihagyások száma összesen 220, válaszadónként átlag 14,6 volt (a teljes mintában a kihagyások száma 5-től 30-ig terjedt). Átlag 14,6 kihagyás válaszadónként egy 60 gondolati egységből álló szövegben rendkívül magas: SI-ben átlagosan a szöveg egynegyedét kihagyták a válaszadók.

A szokatlan akcentus és a tudományos eredmény anekdotikus stílusú, vizuális elemekkel kísért előadásának a kombinációja nehéznek bizonyult, kihagyásokra kényszerültek. Az írott szöveg birtokában a kihagyások száma 85-re, vagyis válaszadónként átlag 5,6-ra csökkent. A különbség szignifikáns, méghozzá 99,9%-os konfidenciaszint mellett, ami rendkívül nagy statisztikai különbség: 62%-os csökkenés. A kihagyások és az összes hiba arányában 18,1%-os volt a csökkenés. Mivel a kihagyások az egyik fontos mércéje az információvesztésnek, ez az eredmény megerősíti a harmadik hipotézist: a kihagyások kisebb aránya azt jelzi, hogy SI+T módban előadó szokatlan akcentusa esetén a szöveg „mankó”-nak bizonyul: szignifikánsan kisebb az információvesztés SI+T módban, mint SI-ben.

Tovább árnyalja a képet az a tény, hogy a pontatlanságok száma csökkent ugyan, és a különbség SI és SI+T között 90%-os konfidenciaszinttel szignifikáns, az összes hibához viszonyított arányuk azonban SI+T-ben +3,46%-kal *nagyobb* lett, mint SI-ben volt. Vagyis sokkal kevesebb volt az információveszteség kihagyás formájában SI+T-ben, mint SI-ben, az átadott üzenet azonban némileg pontatlanabb lett. Ezért e két kategóriának az értelmezését kiegészítem a jelentésbeli hibák vizsgálatával.

A jelentésbeli hiba, amely az ellentmondás után a második legsúlyosabb hibának számít, és az előző két kategóriánál is nagyobb mértékben torzítja az üzenetet, kevesebb volt SI+T-ben, mint SI-ben (49-ről 23-ra csökkent, a különbség 99%-os konfidenciaszinttel szignifikáns), és az összes hibához viszonyított arányuk szintén csökkent (10,25%-kal) SI+T-ben az SI-hez képest.

Végül bár nem a leggyakoribb hibák közé tartoznak, az üzenet torzulása szempontjából azonban nagy jelentőségűek az ellentmondások. SI+T-ben egyáltalán nem fordult elő ellentmondás, a különbség SI-hez viszonyítva szignifikáns. A jelentéshez kapcsolódó négy hibakategória közül tehát háromban szignifikánsan kevesebb hiba fordult elő SI+T-ben, mint SI-ben, akárcsak a kihagyásoknál, és a pontatlanságot leszámítva az összes hiba arányában is csökkenés volt tapasztalható. Ezen kategóriák az információveszteség szempontjából meghatározóak, ezért ezen eredmények alapján elmondható, hogy a második kísérlet hibaelemzésének eredményei alátámasztják a harmadik hipotézist.

A végeredményt alapvetően nem befolyásolja, ám mégis figyelemre méltó, hogy összesen négy alacsonyabb súlyú hibakategóriában nőtt a hibák száma SI+T-ben SI-hez képest, bár a különbség egyiknél sem szignifikáns. A hozzáadások nagyobb száma meglepő adat. Magyarázata az, hogy az egyik válaszadó SI+T módban kiiugró arányban adott hozzá az eredetihez: SI+T-ben összesen a mintában 13 hozzáadás fordult elő, ebből hat egyetlen válaszadó célnyelvi beszédprodukciónak. Összehasonlításképpen: SI-ben összesen kilenc hozzáadás fordult elő, ebből egyetlen egy ugyanannál a válaszadónál. Az eredményeket befolyásoló egyéni kiugró értékről van tehát szó, ez a válaszadó akarva vagy akaratlanul a hozzáadáshoz folyamodott SI+T módban. Mivel egyetlen kiugró hibaszámra van szó egyetlen hibakategóriában, ez megítélésem szerint nem indokolta, hogy az adott tolmácsolás ne kerüljön be a korpuszba.

Az ismétlések és a helyesbítések megnövekedett száma SI+T-ben tervezési bizonytalanságokat és kivitelezési hibákat jelez. A nyelvtani hibák nagyobb számának oka feltehetően az, hogy a megnövekedett interferenciának a beszédprodukciónak a monitorozása

látja kárát. A tolmácsnak az állandó helyesbítések mellett már nem marad kapacitása apróbb morfológiai és szintaktikai hibák javítására, ezek azonban a célnyelvi szöveg értését nem befolyásolják. Nem véletlen, hogy a nyelvtani helyesség a célnyelvi output többi tényezőjével együtt az SI+T oktatásában csak a haladó fázisban elvárás, amikor a két csatorna összehangolása már nem, vagy kevésbé jelent problémát és a tolmácsoló a beszédprodukciónak is kellően tudja ellenőrizni. Mindezek után elmondható, hogy a két tolmácsolási mód közötti legjelentősebb különbség a kihagyások számának a csökkenésében mutatkozik meg.

A nők és férfiak tolmácsolásában SI-ben mutatkozó szignifikáns különbség (a nők hibáztak többet) SI+T-ben nem szignifikáns különbségre zsugorodott, ami arra enged következtetni, hogy a nőknek nagyobb segítséget jelent a szöveg. A jelentéssel kapcsolatos hibákat tekintve azonban nem figyelhető meg a különbség ilyen szintű csökkenése SI+T-re, tehát a segítség inkább a célnyelvi megformálás terén jelentkezik. A válaszadók tapasztalat szerinti összehasonlítása nem hozott meglepő eredményt: a tapasztaltabb tolmácsok szignifikánsan kevesebbet hibáztak előadó szokatlan akcentusánál SI módban, mint a kevésbé tapasztaltak.

Annál meglepőbbek azonban az SI+T szakirányú képzéssel kapcsolatos eredmények. Azoknak a válaszadóknak az outputjában, akik részesültek SI+T képzésben következetesen kevésbé csökkent a hibák száma a szöveg birtokában, általában az összes hibatípus tekintetében, és a fontosabb, jelentéssel kapcsolatos hibatípusokban egyaránt. A kutatás első szakaszában végzett kérdőíves vizsgálat azt az eredményt hozta, hogy kevesebb, mint öt perc felkészülés esetén azok hajlottak inkább a szöveg felhasználására, akik nem vettek részt SI+T képzésben. A két eredmény egybehangzóan arra enged következtetni, hogy a szokatlan akcentus esetén az előzetes képzésben részesült tolmácsok kevésbé szívesen használják a szöveget, és kisebb hatékonysággal tudják felhasználni. Elsősorban nem a szöveg előkészítésével van gondjuk, hanem a jelölések felhasználása kevésbé hatékony tolmácsolás közben, és ezáltal a szöveg segítségével a hallgatás és értés fázisban elmulasztott információk pótlása is.

Az akcentusos beszéd értése a hallgatás és elemzés fázisában feltehetően túlzott kapacitást emészt fel, a koordinációra, valamint a beszédprodukciónak a szükségesnél kevesebb kapacitás marad, és ez zavarokhoz vezet. Elképzelhető, hogy frusztráció is közrejátszik, amikor a tanult módszer az akcentusnál csődöt mond. Az SI+T tanítása során nehezen megoldható a sokféle szokatlan akcentussal előadott beszéddel való gyakorlás, legalábbis a képzésnek abban az utolsó szakaszában, amelyben a haladó SI+T gyakorlás

folyik. A tolmácsképzésben mindig előbb esik a választás előbeszédre, mint felvételekre és a korlátozott idő alatt az akcentusoknak csak nem túl széles arzenálját tudják felvonultatni a tolmácsképzők.

Végül a válaszadók teljesítményének a javulását a képzés és tapasztalat négy összevont kategóriájában a kérdőív eredményeinek elemzése érdekében számoltam ki és vettem össze. Az első kísérlet hibaelemzésének eredményei alapján megállapítottam, hogy a több mint tíz év tapasztalattal rendelkező és előzetes képzésben nem részesült tolmácsoknak sokkal nagyobb mértékben javult a teljesítménye akcentus esetén a szöveg birtokában, mint a tíz év tapasztalattal és előképzettséggel rendelkező, és a 10 évnél kevesebb ideje tolmácsoló SI+T témájú szakképzettséggel rendelkező vagy nem rendelkező alcsoporthoz. Nem véletlen, hogy a tíz év tapasztalattal rendelkező, előképzettséggel nem szerzett tolmácsok sokkal nagyobb fontosságot tulajdonítanak az írott szöveg szerepének akcentus esetén (kérdőív eredménye, lásd: 6.9.7. alfejezet) mint a többi alcsoport, a teljesítményük is nagyobb mértékben javul.

7.8.2. A szokatlan akcentus megítélése a válaszadók körében

Az, hogy az 5 évnél kevesebb tapasztalattal rendelkező tolmácsok találták a legnehezebbnek az akcentust, és mind szöveggel, mind anélkül 5-ös nehézségi fokozatúnak ítélték, a tapasztalat hiányával indokolható. Számukra valóban szokatlan volt az előadó akcentusa, bizonyára nem találkoztak még dél-amerikai akcentusokkal, különösen bolíviaival. Nem szabad elfelejteni, hogy ők a mintának csak 13.3%-át teszik ki (két fő), míg az 5–9 évnyi és a 10–19 évnyi tapasztalattal bírók a minta 26.6%–26.6%-át (négy-négy fő), végül a legtapasztaltabbak 33.3%-át (5 fő) teszik ki. Az összes többi résztvevő könnyebbnek ítélte az akcentust akkor, amikor előttük volt a beszéd nyomtatott példánya: ezt részben magyarázza a sorozathatás, részben azonban a szöveg segítő hatásának tudható be.

Érdekes megfigyelni, hogy az akcentus nehézségének megítélésében tapasztalt visszaesés SI+T esetén (az SI-hez képest) a több mint 20 év tapasztalattal rendelkező tolmácsok körében a legkisebb, ők már elsőre sem találták nehéznek az akcentust (3.2 SI-ben és 2.6 SI+T-ben). Erre megint csak a tolmácsolással eltöltött évek száma adja a legkézenfekvőbb magyarázatot. Megállapítható, hogy saját megítélésük szerint egyetlen kivétellel minden résztvevő könnyebben megbirkózott a szokatlan akcentus értésével, amikor a beszéd írott szövege is a rendelkezésére állt.

Az akcentus nehézségének a megítélése a tapasztalat növekedésével párhuzamosan csökken, de egy alcsoport, az 5–9 évnyi tapasztalattal bírók nem illeszkednek a trendbe.

Arra, hogy ez a csoport kevésbé találta nehéznek az akcentust, mint a sorrendben tapasztalatban utánuk következő alcsoport, valószínűleg az a magyarázat, hogy ebben a csoportban található az a válaszadó, akinek spanyol van a nyelvkombinációjában. Ezenkívül az interjúkban két válaszadó említi a spanyol nyelv ismeretét, és mind a kettő éppen ebben a tapasztalati csoportban van (bár a hivatalos kombinációjukban nem szerepel a spanyol). A spanyol nyelv és a spanyol, illetve dél-amerikai akcentus ismerete megkönnyíthette a bolíviai akcentussal angolul előadott beszéd értését a közös nyelvi háttérből származó beszédértési előnynek köszönhetően (*interlanguage speech intelligibility benefit*), lásd harmadik fejezet, 3.3. alfejezet (Bent és Bradlow 2003). Vagyis a tolmácsok személyes háttere és az, hogy milyen nyelveket és akcentusokat ismernek esetükben jelentősen befolyásolja a forrásnyelvi szöveg nehézségének a megítélését (Lamberger-Felber 2001).

A képzéssel rendelkezők könnyebbnek találták a bolíviai akcentust SI-ben, mint azok, akik nem vettek részt SI+T képzésben, érdekes módon azonban SI+T-ben közel ugyanolyan nehézségűnek találták, mint a képzésben nem részesültek. Ez az eredmény a várakozásnak éppen ellentmond ugyan, de pontosan tükrözi a hibaelemzés eredményét (a képzésben részesültek hibáinak száma kevésbé csökkent SI+T-ben SI-hez képest, mint a képzés nélkülieké). A válaszadók tehát teljesítményüknek megfelelően érezték nehéznek az akcentusos szöveg értését. A magyarázat minden bizonnyal ugyanaz, mint a hibák számának az összehasonlításánál: az SI+T képzés annak mai formájában nem jelent előnyt a szokatlan akcentusos beszéd értésénél a szöveg birtokában. Nincsen arra vonatkozó adat, hogy azon válaszadók tolmácstanulmányai során, akik megjelölték, hogy előfordult SI+T-re irányuló gyakorlat a képzés során (a mintának majdnem a fele), ezek a tolmácsgyakorlatok hány alkalmat, és hány órát jelentettek. Kifejezetten SI+T témájú továbbképzésben egyetlen válaszadó vett részt. Mindezt figyelembe véve nem tekinthetők mérvadónak a képzésre vonatkozó adatok.

7.8.3. A beszéd sebességének megítélése előadó szokatlan akcentusa esetén

Először is meg kell jegyezni, hogy a videófelvételek lelassítják az előadást. Másodszor, a tempót befolyásolta, hogy az előadó igyekezett egy orvosi találmányt elmagyarázni laikus hallgatóság számára, anekdotikus elemekkel tarkítva.

Az, hogy az 5 évnél kevesebb tapasztalattal rendelkező alcsoport kifejezetten gyorsnak találta a beszéd tempóját SI-ben, méghozzá 4-es nehézségi szintűnek 1-től 5-ig terjedő skálán feltehetően azzal magyarázható, hogy attól függ, mennyire ítélünk gyorsnak egy szöveget, hogy mennyire sikerül feldolgoznunk azt (Bóna 2009, lásd 2.5.2 alfejezet). A

hibaelemzés kimutatta, hogy a tapasztaltabb tolmácsok szignifikánsan kevesebbet hibáztak előadó szokatlan akcentusánál SI módban, mint a kevésbé tapasztaltak (tapasztalat szerinti két alcsoportos bontásban (lásd 7.7.1 alfejezet). Ehhez még hozzájárul, hogy a tolmácsok a felolvasott beszéd tempóját még olyankor is gyorsnak érzékelik, amikor pedig az elég lassú (Déjean Le Féal 1978, idézi Chernov 2004, lásd 2.5.2. alfejezet). SI-nél csak az 5 évnél kevesebb tapasztalattal rendelkező alcsoport eredménye kiugró: a többi három tolmácsalcsoport átlag eredményei jóval mögötte maradnak (a 20 évnél több tapasztalattal bírók 2,6-os átlaga a következő).

SI módról SI+T-re váltva jelentősen megváltozott az öt évnél kevesebb tapasztalattal rendelkező tolmácsok percepciója: a beszéd második felében sokkal kevésbé érezték gyorsnak a beszéd tempóját, és ez a „fellélegzés” más alcsoportoknál nagyobb mértékben volt tapasztalható (4-ről 2,5-re esett az érték). Ez a nagy megítélésbeli különbség azzal magyarázható, hogy a csekély szakmai tapasztalattal rendelkezők „menedékre leltek” a beszéd írott változatában: először „kapaszkodtak”, de az írott szövegre támaszkodva többé nem érezték úgy, hogy az előadó száguld. (Emlékeztetésképpen ezek a válaszadók 5-ös nehézségűnek ítélték az akcentus nehézségét mind SI-ben, mind SI+T-ben). Vagyis olyan nagy probléma volt az akcentus, hogy a kettős input problémája eltörpült. Ezek szubjektív benyomások: ez a két válaszadó beszédértési problémák miatt hullámvasútnak élte meg a tempót.

SI+T esetén legnehezebbnek a 20 évnél több tapasztalattal rendelkező, már nem fiatal válaszadók találták a tempót, ami magyarázható a beszédprodukciónak a beszédpercepcióra gyakorolt hatásával (lásd elméleti bevezető, 2.5.2. alfejezet). Az idősebbek beszédprodukcója lassabb, és a lassabb beszédet preferálják (Bóna 2009). Figyelemre méltó az is, hogy ugyanez az alcsoport, valamint a 10–19 évnyi tapasztalattal bírók (az összes válaszadó 59,9%-a) gyorsabbnak érezte a beszéd sebességét SI+T-ben, mint SI-ben. Az 5–9 tapasztalattal rendelkezők pedig (a válaszadók 26,6%-a) pontosan ugyanolyan nehézségi értéket adott a beszéd előadási tempójának. Vagyis az öt évnél kevesebb tapasztalattal rendelkezőkön kívül az összes többi tolmács, a válaszadók nagy többsége (86,7%) vagy ugyanolyannak érezte a beszéd második részének a sebességét, vagy gyorsabbnak. Ez meglepő eredmény annak fényében, hogy az előadó átlag 111,44 szó/perc sebességgel beszélt az első részben, majd *lelassult* beszédének második részére átlag 107,03 szó/perc tempóra (lásd 16. táblázat). Mivel azt láthattuk, hogy az akcentust az öt évnél kevesebb tapasztalattal rendelkezők (2 fő) kivételével mindhárom tapasztalat szerinti alcsoport kevésbé nehéznek ítélte a második részben (SI+T-ben), ezért kézenfekvőnek látszik a

magyarázat, hogy 1) az írott szövegnek köszönhetően az akcentus kevésbé tűnik nehéznek, mert megszűnik a bizonytalanság, hogy pontosan miről is beszél az előadó; 2) ugyanakkor a kettős input úgy leköti az energiákat, hogy úgy érzik, alig bírnak a tempóval, vagyis gyorsabbnak ítélik meg azt, mint amilyen valójában.

E magyarázat kiegészítéseképpen két olyan jelenséget ír le a szakirodalom, amelyek egyaránt tetten érhetők a beszédtempó érzékelésénél: a szokatlan akcentus azt a meglehetősen szubjektív érzést kelti a tolmácsban, hogy gyorsan beszél az előadó (*vitesse subjective*) (G. Láng 2002: 177, Kurz 2008). A felolvasott beszéd ugyanezt a hamis benyomást kelti (Chernov 2004), és SI+T-ben ehhez még hozzájárultak az interferencia leküzdésére irányuló erőfeszítések. Mindennek eredményeképpen SI-ben is viszonylag gyorsnak érezték a tempót a tolmácsok, SI+T módban pedig úgy érezték, felgyorsult vagy azonos maradt a beszédtempó, holott valójában az előadó lelassult.

A tolmácsolásbeli tapasztalat szempontjából – a fentieket összegezve – érdekes eredménnyel szolgál a vizsgálat. A hibaelemzés eredményét az akcentus nehézségének és a beszédtempónak a megítélésével való összevetésekor kiderül, hogy a tapasztaltabb tolmácsok kevesebbet hibáztak a kevésbé tapasztaltaknál előadó szokatlan akcentusánál SI+T módban, kevésbé nehéznek ítélték meg az akcentust, ugyanakkor gyorsabbnak találták a tempót (két alcsoportos bontásban: a tíz vagy tíz évnél több tapasztalattal bírókat a tíz évnél kevesebbel rendelkezőkkel összehasonlítva).

7.9. Módszertani megfontolások

7.9.1. A hibaelemzés hátulütői – szemelvények

A hibaelemzés gyengéje, hogy nem tudja figyelembe venni a stílusbeli különbségeket. Például az alábbi mondatnál ugyanúgy „hibátlanok”, vagyis elfogadhatóak az elegánsabb, mint a kevésbé tetszetős, szó szerinti megoldások:

- (2) No child is left behind.
- (2a) Egyetlen gyerekről sem mondunk le.
- (2b) Egyetlen gyermeket sem hagyunk a sorsára.
- (2c) Egyetlen gyereket sem hagyjunk segítség nélkül.
- (2d) Egyetlen gyermek se maradjon le.
- (2e) Egyetlen gyereket sem hagyjunk hátra, ne hagyjunk az út szélén.

(2f) Egy gyermeket sem hagyunk hátra.

A hibaelemzéssel a frappáns, elegáns megoldásokat és az eredeti beszéd hibáinak kijavítását, általában véve az eredeti beszéd nyelvi szintjének a magasabb szintű célnyelvi megformálását és javítását nem lehet jutalmazni.

A kiejtés csak az egyik nehézsége a nem anyanyelven előadott beszédnek. A nem standard nyelvi megformálás számos további buktatót tartalmaz, ezt az alábbi példa illusztrálja.

(3) For centuries, indigenous women told stories by weaving complex patterns on looms, and an unexpected skill helped us for the new device. We take this traditional method to weaving and make a design made by a smart material that records the shape.

Az első kelepce a „told stories by weaving” tagmondat volt. Ez számos tolmácsot megzavart, feltehetően az előadó azt próbálta kifejezni, hogy beleszőtték történeteiket a szőttésekbe, másképpen történeteket mesélnek el a szöttéseikkel, azok révén, azok segítségével stb. A második tagmondatban elbizonytalanító a határozatlan névelő: „an unexpected skill”, ami pedig minden kétséget kizáróan mutató névmás akart lenni. Az előadó valószínűleg körülbelül azt akarta mondani, hogy „quite unexpectedly, this skill helped us to find a new device”, esetleg valami olyasmit, hogy „this is an unexpected skill to help find a medical device, yet...”. Sokakat félrevezetett továbbá a „this method to weaving”, ami „method of weaving”, vagyis „weaving method” akart lenni, itt egyértelműen egy eltévesztett birtokos szerkezetéről van szó, ami rendkívül félrevezető.

Ez a két mondat jól illusztrálja az olyan, a standardtól eltérő forrásnyelvi kifejezőmódot, aminél SI+T esetén a szöveg segítő szerepe vitatható. Attól függően, hogy mire koncentrált a rövid felkészülési idő alatt a tolmács, és volt-e ideje a kérdéses bekezdést megérteni és feldolgozni, vagy sem, az írott szöveg segítheti, avagy még tovább nehezítheti a dolgát. Az alábbi megoldásokban a tolmácsok kisebb kihagyások és pontatlanságok árán, de bravúrosan rekonstruálták az előadó hibás angolsággal kifejezett gondolatmenetét, sőt itt-ott javítottak is rajta:

(3a) Évszázadokon keresztül az őslakos asszonyok történeteket meséltek el azáltal, hogy szövőszékükkel a szövetekbe összetett mintákat szöttek bele. Ez segített minket az

eszköz megalkotásában. Ehhez intelligens alapanyagokat használtunk fel, amely megjegyzi az alakot.

- (3b) Mert évszázadokon át az őslakos nők arról meséltek történeteket, hogy összetett szötteket készítenek szövőszékeken, és ez egy váratlan segítség volt számunkra az új eszköz kidolgozása során. Mert úgy tűnik, hogy ez a hagyományos szövési módszer lehetővé teszi, hogy egy olyan eszközt készítsünk, amely intelligens módon megőrzi az alakját.
- (3c) Az indián nők évszázadokon keresztül beszélgettek, miközben bonyolult mintákat szöttek a szövőszékeken, és ez a tudás, ez a készség váratlan segítséget nyújtott a kutatásunkban. Ugyanis a hagyományos szövési módszer segítségével hoztunk létre egy olyan szerkezetet, egy olyan eszközt, ami egy okos anyagból, egy modern anyagból elkészítve képes megőrizni a formáját.
- (3d) Évszázadokon keresztül ezek a bennszülött nők úgy jegyezték le történeteket, hogy összetett mintákat szöttek szövőszékeken, ami egy váratlan készség volt a részükről, ami segített nekünk az új eszköz kialakításában. Fogtuk ezt a hagyományos szövési módszert, és készítettünk egy tervet, amely olyan intelligens anyaggal dolgozik, amely képes megjegyezni a formát.

Sajnos a hibaelemzéses módszer, bármilyen jól elkülönített hibakategóriákkal és bármilyen rigorózan kidolgozott szabályrendszerrel dolgozzon is az ember, nem teszi lehetővé a fentiekhez hasonló „hibajavító” tolmácsolás jutalmazását. Épp ellenkezőleg, a kihagyásokat, pontatlanságokat, félrefordításokat, nyelvtani és egyéb hibákat számolja fel (a célnyelvi megoldások túlnyomó többségében). Márpedig ez a hibaszám annak a mutatója, hogy hol *nem* tudták kitalálni, mit akarhatott mondani az előadó, és hol *nem sikerült* rekonstruálni a gondolatmenetet, és azt a megfelelő célnyelvi formában visszaadni. Az eredményeket ennek tudatában kell értelmezni.

Ideális esetben természetesen hallgatóság is ülne a tolmácsteremben a kísérlet alatt, akik például a Bühler (1986) nyomán Kurz (1993) által kiválasztott nyolc szempont szerint értékelnék a tolmácsolást (melyekről a módszertan ismertetésekor esett szó). Ez ellensúlyozhatná a hibaelemzés egyoldalúságát. Ezáltal nem csak azt garantálhatnánk, hogy „a kommunikációs lánc valóban nem ér véget a tolmácskabinban” (Seleskovitch 1986: 236),

de a kísérlet valótlan, laboratóriumi jellegéből fakadó visszasságokat is a minimumra csökkenthetnénk.

A Bühler-féle (1986) nyolc értékelési szempont a felhasználók összesített rangsorának megfelelően a következő: 1. tartalmi konzisztencia, 2. logikai kohézió, 3. megfelelő terminológia, 4. a tolmácsolás teljessége, 5. gördülékenysége, 6. helyes nyelvtan, 7. kellemes hang, 8. anyanyelvű akcentus (Kurz 1993). Röviden áttekintem, hogy a nyolc szempontból hány jutott érvényre a választott hibaelemzéses módszerrel. A tartalmi konzisztenciát csak részlegesen tükrözi a hibaelemzéses módszer. Jellemző módon a tolmácsok javítanak. Egy tolmács például az első részben félrehallotta azt, hogy Bolíviába érkezett az előadó, és helyette Indiát mondott, majd a második részben helyesbített. Az eszköz működésének a leírásánál szintén volt példa a helyesbítésekre az újbóli előfordulásnál. Elképzelhető fordított trend is, ebben a kísérletben azonban nem érvényesült.

A logikai kohéziót, illetve azokat a pontokat, ahol sérül a kohézió, részben jelzik az azonosított hibák. Az előző gondolathoz értelmesen nem kapcsolódó gondolatoknál például értelmetlenséget jelöl az értékelő, hiába volt szó szerinti fordítása az eredetinek és tűnik értelmesnek egy gondolat vagy mondat a kontextusból kiragadva. A betoldott logikai kapcsolat félrefordításhoz vezethet, lásd a célnyelvben megjelenő, ám a forrásnyelvi szövegben hiányzó ok-okozati összefüggésekre adott példákat.

A hibás terminológiát az egyéb szószintű hibák száma jelezheti, a terminológia azonban ennek a kutatásnak nem állt a fókuszpontjában. A tolmácsolás teljességéről némi támpontot ad a kihagyások és a jelentéssel kapcsolatos hibák száma, a gördülékenységhez pedig az ismétlések és a helyesbítések száma ad fogódzót. A kellemes hangra hibaelemzéssel semmilyen módon nem lehet következtetni, a tolmács anyanyelvi akcentusának a kérdése pedig ebben a vizsgálatban irreleváns, mivel minden válaszadó az anyanyelvére dolgozott.

Miriam Shlesinger szerint három szinten kell értékelni a tolmácsolást (Shlesinger 1997: 128): Intertextuális, intratextuális és instrumentális szinten. Az első a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg összehasonlítását jelenti a hasonlóságok és a különbségek alapján. A hibaelemzés pontosan ezt a célt szolgálja. Jóval kevésbé képes a kutató a szöveget hibaelemzés útján intratextuális szinten elemezni. Ilyenkor a terméket a maga jogán csak nyelvi és logikai jellemzői alapján vizsgálja, az akusztikai jellemzők figyelembevétele nélkül. Végül instrumentális szinten, az ügyfélnek nyújtott szolgáltatást a célnyelvi szöveg hasznossága és érthetősége alapján hibaelemzéssel egyáltalán nem lehet felmérni. Talán banálisnak tűnnek ezek a megállapítások, amelyekkel leszögezem, hogy a laboratóriumi empirikus tolmácsolás-kutatás csak részleges minőségi értékelését nyújthatja a

tolmácsolásnak. Több mint tíz éves szinkrontolmácsolási gyakorlat alapján azonban a hiányzó minőségi értékelési aspektusok jelentőségével tisztában vagyok, és fontosnak tartottam jelezni a kutatás korlátait.

7.9.2. A képzés és a hibák viszonya

A képzés és a hibák összefüggését vizsgálva meglepő eredménnyel szolgált a kísérlet. Az írott beszéd azok számára segít a hibák számát csökkenteni – az összes hibák számát és külön a jelentéssel kapcsolatos súlyos hibák számát –, akik semmilyen formában nem részesültek célzott képzésben szöveggel támogatott szinkrontolmácsból. Ez az eredmény éppolyan meglepő, mint a kérdőíves felmérésnek az a részeredménye, hogy ha kevesebb, mint öt perc állt rendelkezésükre előkészíteni a szöveget, akkor azok hajlottak inkább a szöveg felhasználására, akik nem vettek részt SI+T képzésben. Hasonlóképpen meglepő volt az is, hogy az előzetesen SI+T témában képzésben részesültek közül került ki az összes olyan tolmács a mintában, akik a saját bevallásuk szerint soha nem használják a beszéd írott változatát ilyen időfeltételek mellett (6.10.3 alfejezet).

A meglepő eredmény okát keresve felismertem, hogy a válaszadók által a kísérlet megkezdése előtt kitöltött rövid kérdőívben a képzésre vonatkozó két kérdés ugyanabban a formában szerepelt, mint a kérdőívben (2. és 8. függelék). Sajnos nem elég pontos a megfogalmazás. A kérdés így szól: Részt vett-e bármilyen képzésben az SI+T témájában? Igen/Nem. Ha részt vett ilyen (SI+T) képzésben, kérem, pontosítsa, hol: a tolmácsképzés során volt ilyen gyakorlat; célzott továbbképzésben vett részt. A kutató számára nem derül ki, hogy körülbelül hány órában, hány feladat erejéig foglalkoztak a képzésben SI+T tolmácsolással. A meglepő összefüggések elárulták, hogy a képzésre vonatkozó válaszok megbízhatatlanok. Sajnos következetességre törekedve megőriztem a kérdés formáját a kutatás második felére, és ezzel elszalasztottam a korrigálás lehetőségét. Módszertani tanulságként könyvelem el.

7.10. Összegzés

Az előadó szokatlan akcentusa mellett a tolmácsok beszédprodukciónak SI és SI+T módban összehasonlító első kísérlet segítségével választ kaptam a harmadik kutatási kérdésre: előadó szokatlan akcentusa esetén szignifikánsan jobb a tolmácsok célnyelvi beszédprodukcója a beszéd birtokában, mint anélkül. A minőség elemzése hibaelemzéssel történt. A módszer tökéletesítéséért mindent megtettem, korlátait azonban felismerem. A kísérlet eredményei

maradéktalanul igazolták a harmadik hipotézist: SI+T módban előadó szokatlan akcentusa esetén a szöveg „mankó”-nak bizonyul: szignifikánsan kisebb az információveszteség SI+T módban, mint SI-ben.

8. FEJEZET: MÁSODIK KÍSÉRLET – SZÁMOK

A felmérés eredményei és a szakirodalmi áttekintés alapján a második kísérletben a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolást angol–magyar nyelvi irányban arra az esetre szűkítve vizsgáltam, amikor a beszéd számokat tartalmaz.

A második kísérletre közvetlenül az első után került sor, pontosan ugyanazzal a mintával történt, és tökéletesen megegyező technikai feltételekkel tolmácsolták a válaszadók a vitaindító, szegénységről szóló beszédet⁷.

8.1. A második kísérlet célja, kutatási kérdések és hipotézisek

A második kísérlethez kiválasztott vitaindító beszéd SI+T módban tolmácsolt első részét és SI-ben tolmácsolt második részét vetettem össze azért, hogy összehasonlításuk révén kiderüljön: a beszéd írott példányának birtokában öt pernyi felkészülési idő mellett a tolmácsok pontosabban adják-e vissza a számokat és egyben a beszéd üzenetét, vagy sem.

A számokat tartalmazó vitaindító beszédre épülő kísérlet az első kísérlethez hasonlóan adatokkal kíván szolgálni a kutatás első és második kérdéséhez (lásd ötödik fejezet), a negyedik kérdést pedig kifejezetten ez a kísérlet hivatott megválaszolni. Ez a következő: Segít-e az írott szöveg a számok tolmácsolásában? A kísérlet célja az SI+T empirikus, kísérleti úton történő vizsgálatával igazolni, avagy elvetni az első vizsgálati hipotézist, a második hipotézis számokra vonatkozó részét (lásd ötödik fejezet), valamint a negyedik hipotézist. A negyedik hipotézis így hangzik: A tolmácsok szignifikánsan kevesebbet hibáznak a számok tolmácsolásakor SI+T módban, mint SI-ben.

8.2. A pilot vizsgálat tanulságai, a kísérleti alanyok tájékoztatása

A második kísérlet próbájára az elsőével együtt került sor 2016. szeptember 23-án két válaszadóval, akik mindketten hivatásos konferenciatolmácsok. A próbakísérlet körülményeinek és tanulságainak ismertetését a 7.3. fejezet tartalmazza.

A kísérleti alanyok felkérésének és tájékoztatásának a folyamatát szintén az első kísérlet kapcsán mutattam be a 7.3 alfejezetben.

---

⁷ A fejezetben összefoglalt eredmények közül néhány (szubjektív érzékelésre vonatkozó adatok) tanulmány formájában is megjelent angolul (Rohonyi 2018).

8.3. Anyag

Az „Adatok, stratégiák és tettek” című vitaindító beszédet eredetileg Rebeca Grynspan mondta el a Globális Szegénység Felszámolásáért rendezett Oxfordi Nemzetközi Fejlesztési Fórumon (*Keynote Speech at Oxford Forum for International Development on Tackling Global Poverty: Data, Policies, and Action*). A beszéd és a beszédnek a gépelési hibáktól és egyéb kisebb hibáktól nem mentes hiteles átirata hozzáférhető az interneten. Az átiratot az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének tolmácsbeszédék mondásában sok évnyi tapasztalattal rendelkező angol anyanyelvű lektora készítette elő és olvasta fel (de nem adaptálta) a kísérlet céljai számára. A beszédet a 13. függelék tartalmazza.

A vitaindító beszéd az átlagosnál valamivel több számot és nevet tartalmaz. A beszéd szintje a DG SCIC kritériumainak megfelelően a nagyon haladó szinkrontolmácsolandó beszédék szintjének felel meg. A legfontosabb kifejezéseket elküldtem a válaszadóknak, hogy segítsen a felkészülésüket. Ilyen kifejezés volt például a Milleniumi Fejlesztési Célok (*Millennium Development Goals*). Ez a kifejezés az első előfordulást leszámítva az MDG rövidítéssel szerepelt a beszédben. A kiválasztott tolmácsolandó részt képező első három oldalt két részletben játszottam le, az első 724, a második 713 szóból állt. A beszéd tempója átlag 107 szó/perc volt. Az előadó az optimális tolmácsolandó beszédtempó tartományán belül maradt, ami 100–120 szó/perc (Barik 1973, Gerver 1969/2002, Shlesinger 2003, Pöchhacker 2004, Díaz-Galaz et al. 2015), vagyis ebben a kísérletben is igyekeztem, hogy ne nehezítsem meg szükségtelenül a válaszadók dolgát. A beszédsebesség nem tartozott a vizsgált változók közé.

8.4. Módszer

A tizenöt válaszadót ebben a kísérletben sem osztottam alcsoportokra a feladatoknál, elkerülve mindazon problémákat, amelyeket a minta alcsoportjainak megkérőjelezhető homogenitása, a minta elaprózódása, az alanyok közötti nagy variabilitás és a szövegek összehasonlíthatósága felvet (Lamberger-Felber 2001). Meggyőződésem, hogy mindezen problémák rotációs kísérleti struktúrájánál, ahol a sorozathatás kiküszöbölése érdekében a sorrendet megcserélik, és több beszédet kénytelenek felhasználni ugyanazon változó vizsgálatára az elemzést túlságosan bonyolulttá és az eredményeket nehezen igazolhatóvá teszik. A tizenöt válaszadó tehát ugyanazt a beszédet tolmácsolta, annak első részét SI+T-

ben, öt percnyi felkészülési idő után, ennek során rendelkezésükre állt a szöveg, második részét pedig SI-ben, azaz szöveg nélküli klasszikus szinkrontolmácsolással.

A sorozathatást az eredmények értelmezésénél figyelembe vettem. Ezúttal az írott szöveg nyújtotta előnyök és – esetlegesen – hátrányok az első részben fejtik ki hatásukat, amikor a tolmácsok számára még új a téma, és az előadói stílus is. Amikor a beszéd második részét kezdik tolmácsolni, a tolmácsok már megismerkedtek a beszéd témájával, és hozzászórtak az előadó hangjához, stílusához, a szöveg írásban azonban már nem áll a rendelkezésükre, és nem is tudtak vele öt perc alatt megismerkedni.

A válaszadókat a kísérlet eligazításán tájékoztattam, hogy két különböző tolmácsolási módban kell majd dolgozniuk, először SI+T-ben, ezt követően SI-ben, valamint hogy az elején, az SI+T módban történő tolmácsolás előtt öt percük lesz a szöveggel való megismerkedésre, annak előkészítésére. Bemelegítő tolmácsolási gyakorlatként az első kísérlet szolgált. Közvetlenül az SI+T szakasz után a válaszadók bejelölték a nyomtatott szövegen, hogy a beszéd mely részeit követték a szemükkel. Arra kértem őket, hogy bekarikázzással vagy aláhúzással jelöljék azokat a részeket, ahol lepillantottak a szövegre, és függőleges vonallal a szöveg margóján azokat a hosszabb szövegrészeket, amelyeket végig követtek a szemükkel tolmácsolás közben. Színkódot alkalmaztam a tolmácsolási feladat előtt és után használt jelölések megkülönböztetésére.

27. táblázat: A 2. kísérlet

Perc	A beszéd címe: „Adatok, stratégiák és tettek”; témája: szegénység	
5'	Felkészülés a beszéd írott példányával	
7'12	Beszéd I. része	SI+T
3'	Utókérdőív	
6'15	Beszéd II. része	SI
3'	Utókérdőív	
3'	Interjú	

Az első és a második tolmácsolási feladat után Kurz (2008) korábban is idézett cikke által inspirált rövid kérdőívben értékelték a beszédet a terminológia nehézsége, tempója és információ-sűrűsége szempontjából. A beszéd második részét követően egy további kérdés arra vonatkozott, hogy melyik tolmácsolási módban találták nehezebbnek a beszéd tolmácsolását, SI+T-ben, vagy SI-ben. Végül három perces interjú készült minden

válaszadóval a kísérlet végén. A válaszadók jelölései a nyomtatott szövegeken információt szolgáltatnak a blattolási tényezőre vonatkozóan. A második kísérletben használt utókérdőívek és az interjúhoz használt kérdések a 9. függelékben találhatók. A 27. táblázat a második kísérlet menetét mutatja be.

8.5. Minta

A minta pontosan megegyezik az első kísérletben használt mintával. Részletes leírása a 7.6 alfejezetben található.

8.6. A második kísérlet eredményeinek a bemutatása

8.6.1. Számok tolmácsolása

Első megközelítésben a következő kategóriákat alkalmaztam annak felmérésére, hogy a számokat hogyan adták vissza a tolmácsok a célnyelven: a) helyesen tolmácsolt számnak azt az esetet tekintettem, amikor a tolmács helyesen adta vissza a célnyelven mind a számnevet, mind pedig azt, amire a számnév vonatkozik; b) a kihagyás azt jelenti, hogy a tolmács a számnevet kihagyta a célnyelvi üzenetből; c) helytelenül tolmácsolt számnak pedig azt tekintettem, amikor akár a számot, akár a kontextusban vett jelentését (amire utal, vonatkozik), akár mindkettőt helytelenül adta vissza a tolmács.

28. táblázat: Számok tolmácsolása SI+T-ben és SI-ben – összesen

Számok tolmácsolása	SI+T	SI
Helyes	90%	59%
Kihagyás	6%	29%
Helytelen	4%	12%

A 28. táblázat bemutatja, hogy átlag milyen arányban tolmácsolták helyesen a számokat a válaszadók SI+T, majd SI módban, illetve, hogy mekkora volt a kihagyások és a helytelenül tolmácsolt számok aránya. SI+T módban a tolmácsok átlag a számok 90%-át adták vissza helyesen, SI-ben a helyesen tolmácsolt számok átlagos aránya 59%-ra csökkent. A válaszadók a számok átlag 6%-át hagyták ki SI+T-ben szemben az SI-ben kihagyott jóval magasabb átlag 28%-os aránnyal. A helytelen megoldásoké volt a legkevésbé jellemző

kategória a három közül: SI+T módban átlag csupán a számok 4%-át adták vissza helytelenül, ezzel szemben SI módban átlag a számok 13%-ánál volt hibás vagy a számnév, vagy a kontextuális jelentése.

29. táblázat: Számok tolmácsolása SI+T-ben és SI-ben – részletes

Részrtvevők	I. SI+T			II. SI		
	<i>kihagyás</i>	<i>Helyes</i>	<i>helytelen</i>	<i>kihagyás</i>	<i>helyes</i>	<i>helytelen</i>
K1	1	19	3	1	12	4
K2	1	21	1	5	11	1
K3	-	23	-	2	13	2
K4	-	23	-	7	8	2
K5	1	22	-	2	15	-
K6	-	23	-	8	5	4
K7	-	22	1	9	4	4
K8	5	16	2	6	10	1
K9	4	17	2	2	12	3
K10	2	21	-	4	9	4
K11	1	20	2	4	11	2
K12	2	21	-	6	9	2
K13	-	23	-	3	14	-
K14	4	17	2	5	10	2
K15	1	21	1	9	7	1
Összesen	22	309	14	73	150	32
Számok		23			17	
Átlag	6,37%	89,56%	4,05%	28,62%	58,82%	12,54%

A 29. táblázat bemutatja a számok tolmácsolását a két tolmácsolási módban, SI-ben és SI+T-ben a válaszadókra bontva. A táblázatból kiderül, hogy négy olyan válaszadó volt a mintában (26.6%), akik SI+T-ben egyáltalán nem hibáztak a számok tolmácsolásában (nem hagytak ki számot, és nem hibáztak a számokban, sem a számok kontextuális jelentésében a célnyelvi produkciójukban). Hét válaszadó (a minta 46.6%-a) célnyelvi produkciójában egyáltalán nem volt helytelen szám (rontott szám vagy rontott kontextuális jelentés), és öt válaszadó, a minta 33.3%-a egyáltalán nem hagyott ki számot SI+T-ben. SI-ben ezzel szemben nem volt

olyan tolmács, aki minden számot helyesen adott volna vissza, csupán két válaszadó (13.3%) egyáltalán nem rontott számot, és legkevesebb egy szám maradt ki (egy válaszadónál, a minta 6.6%-a). Ez a táblázat szolgált alapul a 28. táblázat százalékos értékeihez, ott azonban kerekített értékek szerepelnek.

30. táblázat: Kihagyott számok SI+T-ben és SI-ben – Páros t-próba

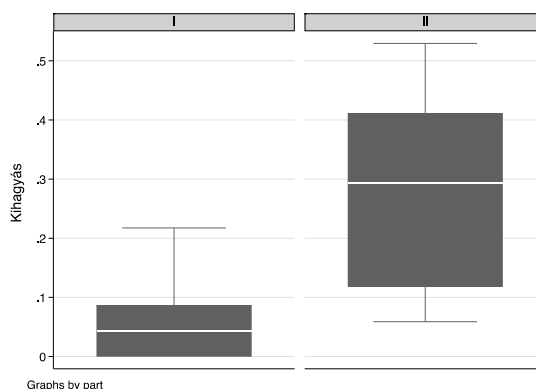
Kihagyás

Kétmintás t-próba azonos varianciával

Csp.	Fő	Közép	Std. hiba.	Std. dev.	[95% konf. Intervall]	
I	15	.0637681	.01843	.071379	.0242397	.1032965
II	15	.2862745	.0397167	.1538221	.2010907	.3714583
Együtt	30	.1750213	.0298253	.1633597	.1140218	.2360208
Kül		-.2225064	.0437845		-.3121948	-.132818
Kül = közép (I) – közép (II)				t = -5.0819		
Ho: kül = 0				szabadságfok = 28		
Ha: kül < 0				Ha: kül != 0		
Pr(T < t) = 0.0000				Pr(T > t) = 0.0000		
				Ha: kül > 0		
				Pr(T > t) = 1.0000		

A 15 fős mintán páros t-próbát végeztem annak megállapításához, hogy a válaszadók által SI+T-ben és SI-ben átlag kihagyott számok között statisztikailag szignifikáns különbség van-e. Az eredményeket a 30. táblázat szemlélteti. A résztvevők SI+T-ben átlag a számok 6,37%-át hagyták ki, SI-ben pedig átlag a számok 28,62%-át. A páros t-próba alapján elmondható, hogy SI+T-ben a kihagyások száma szignifikánsan kisebb (-22,25%), mint SI-ben, 99.9%-os megbízhatósági szinten.

20. ábra. Kihagyott számok SI+T-ben és SI-ben – Dobozdiagram

A kihagyások vertikális dobozdiagramja a 20. ábrán látható, és szemlélteti a kihagyások eloszlását a mintán belül. SI+T-nél jóval alacsonyabb és kisebb a dobozdiagram, mint SI-nél. A doboz nem csak aszimmetrikus, SI+T-nél alacsonyabb (kevesebb hiba), SI-ben jóval magasabb (több hiba), de jelzi, hogy SI-ben a szórás is jóval nagyobb, mint SI+T-ben. SI-ben a diagram alsó talpa csak közelíti a nullát (mindenki hagyott ki számot), nagyobb a teljes terjedelem és az interkvartilis terjedelem is, mint SI+T-ben. SI+T-ben hiányzik az alsó talp, mert a minta egyharmada nem hagyott ki számot. SI+T-ben a minta felső felében nagyobb a szórás.

31. táblázat: Helytelenül tolmácsolt számok SI+T-ben és SI-ben – Páros t-próba

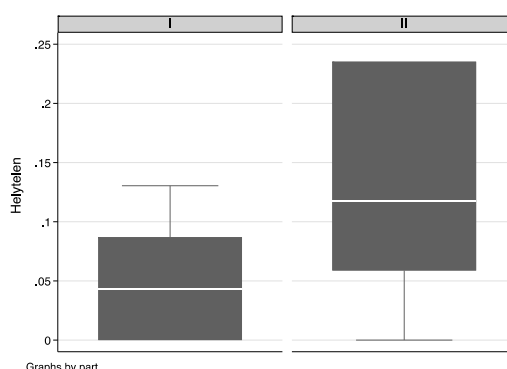
Helytelen

Kétmintás t-próba azonos varianciával

Csp	Fő	közép	Std. hiba	Std. Dev.	[95% konf. Intervall]	
I	15	.0405797	.0115942	.0449042	.0157126	.0654468
II	15	.1254902	.0213768	.0827919	.0796415	.1713388
Együtt	30	.083035	.0143144	.0784034	.0537586	.1123113
Kül		-.0849105	.0243186		-.1347248	-.0350962
Kül = közép(I) - közép(II)					t =	-3.4916
Ho: kül = 0				szabadságfok =		28
Ha: kül < 0		Ha: kül != 0		Ha: kül > 0		
Pr(T < t) = 0.0008		Pr(T > t) = 0.0016		Pr(T > t) = 0.9992		

A 15 fős mintán páros t-próbát végeztem a válaszadók által helytelenül tolmácsolt számok összehasonlításához SI+T-ben és SI-ben, hogy kiderüljön, statisztikailag szignifikáns-e a különbség. Az eredményeket a 31. táblázat szemlélteti. A résztvevők SI+T-ben átlag a számok 4,05%-át hagyták ki, SI-ben pedig átlag a számok 12,54%-át. A páros t-próba alapján elmondható, hogy SI+T-ben a helytelenül tolmácsolt számokból szignifikánsan kevesebb volt (-8,49%), mint SI-ben, 99%-os megbízhatósági szinten. A különbség tehát a rontott számoknál is statisztikailag szignifikáns, bár nem olyan jelentős mértékben, mint a kihagyások esetén.

21. ábra: Helytelenül tolmácsolt számok SI+T-ben és SI-ben – Dobozdiagram

A 21. ábra a helytelenül tolmácsolt számok dobozdiagramját mutatja. SI+T-ben sokkal alacsonyabb és kisebb, mint SI-nél, elhelyezkedésük aszimmetrikus. A dobozdiagram még aszimmetrikusabb, mint a kihagyásoké. SI+T-nél a rontások doboza itt is alacsonyabb (kevesebb hiba), SI-ben jóval magasabb (több hiba), SI-ben a szórás jelentősen nagyobb, mint SI+T-ben. SI-ben a diagram alsó talpa eléri a nullát (volt olyan, aki nem rontott számot), sokkal nagyobb a teljes terjedelem és az interkvartilis terjedelem is, mint SI+T-ben. SI-ben az értékek eloszlása egyenetlen. SI+T-ben hiányzik az alsó talp, mert a minta 46.6%-a egyáltalán nem rontott el számot (vagy a szám kontextusát). SI+T-ben a minta felső felében nagyobb a szórás.

32. táblázat: A kihagyott és helytelenül tolmácsolt számok együttesen SI+T-ben és SI-ben – Páros t-próba

Kihagyás_Helytelen

Kétmintás t-próba azonos varianciával

Csp	Fő	Közép	Std. hiba	Std. dev.	[95% konf.interval.]	
I	15	.1043478	.0264298	.1023621	.0476616	.161034
II	15	.4117647	.0473381	.1833397	.3102346	.5132949
Együtt	30	.2580563	.0390412	.2138376	.178208	.3379045
Kül		-.3074169	.0542165		-.4184744	-.1963594

Kül = közép (I) - közép(II)
Ho: kül = 0 t = -5.6702
szabadságfok = 28

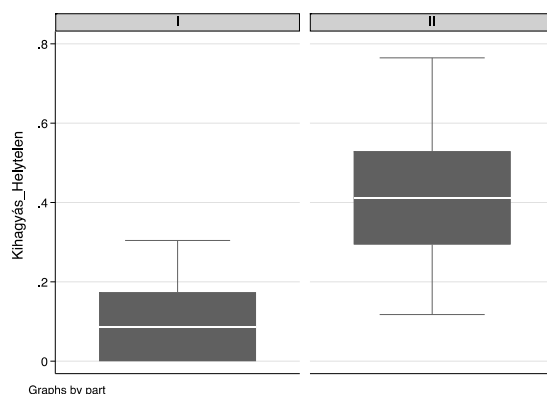
Ha: kül < 0   Ha: kül != 0   Ha: kül > 0
Pr(T < t) = 0.0000   Pr(|T| > |t|) = 0.0000   Pr(T > t) = 1.0000

Páros t-próbát végeztem a 15 fős mintán annak megállapításához is, hogy a válaszadók által SI+T-ben és SI-ben kihagyott és helytelenül tolmácsolt számok között a kettő összevont kategóriájával számolva statisztikailag szignifikáns átlag különbség van-e. Az eredményeket

a 32. táblázat szemlélteti. A résztvevők SI+T-ben átlag a számok 10,43%-át hagyták ki vagy rontották el, SI-ben pedig átlag a számok 41,17%-át hagyták ki vagy rontották el. A páros t-próba alapján elmondható, hogy SI+T-ben a kihagyások és rontások száma összesen szignifikánsan kisebb (-30,74%), mint SI-ben, 99.9%-es megbízhatósági szinten, ami statisztikailag nagyon szignifikáns különbség.

22. ábra: A kihagyott és helytelenül tolmácsolt számok együttesen SI+T-ben és SI-ben

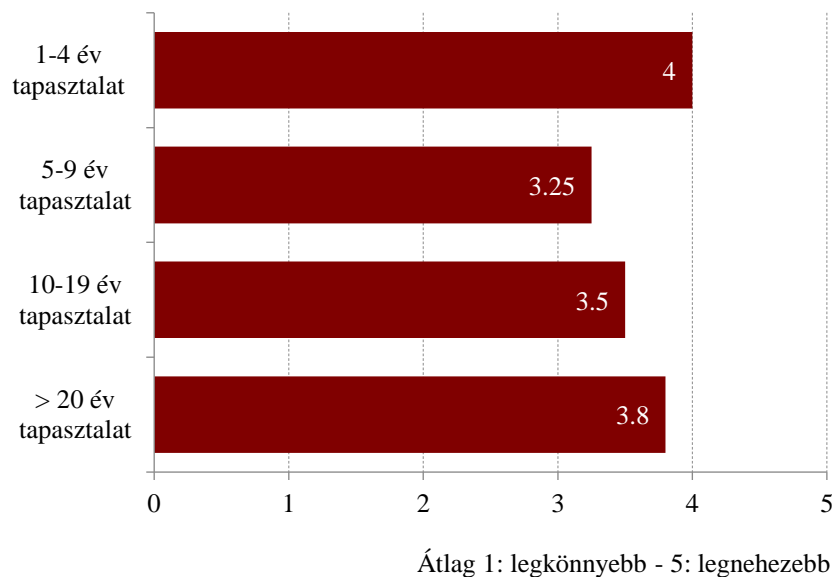
A kihagyott és helytelenül tolmácsolt számok összevont kategóriájának a dobozdiagramja a 22. ábrán látható. SI+T-ben a doboz alacsonyabb, de csak valamivel kisebb, mint SI-ben, a szórás SI-ben sokkal nagyobb. A dobozdiagram aszimmetrikus: SI+T-nél alacsonyabb (kevesebb hiba), SI-ben jóval magasabb (több hiba). A doboz jelzi azt is, hogy SI-ben a szórás a minta alsó és felső negyedében is jóval nagyobb, mint SI+T-ben. SI+T-ben az alsó negyedben nincsen szélső érték (hiányzik a talp), mert a minta 26.6%-a egyáltalán nem hibázott a számok tolmácsolásában: se nem hagyott ki számot, se nem hibázott számokban, vagy a számok kontextuális jelentésében; és a minta felső felében nagyobb a szórás. SI-ben a diagram alsó talpa meg sem közelíti a nullát (mindenki hagyott ki és/vagy rontott számokat), az interkvartilis terjedelem egy kicsit nagyobb, a teljes terjedelem pedig sokkal nagyobb, mint SI+T-ben.

8.6.2. Az információsűrűség megítélése

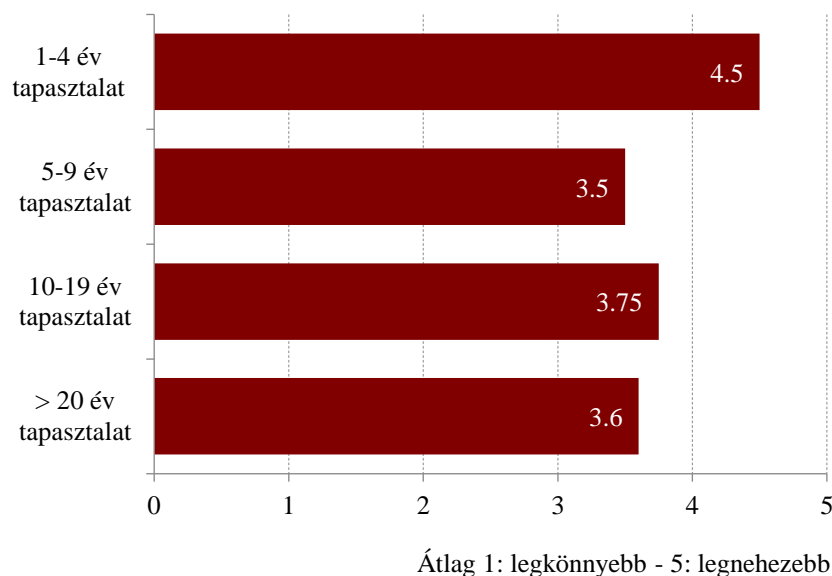
A 23. ábra mutatja, hogy a Grynspan beszéd információsűrűségének a megítélése SI+T módban a válaszadók körében tapasztalat szerinti bontásban 1-től 5-ig terjedő skálán – ahol 1 a legkevésbé nehéz és 5 a legnehezebb – szűk tartományon belül mozgott, átlag 3,25 és 4 értékek között. A 24. ábrán látható, hogy SI-ben, a beszéd második részében szintén tapasztalat szerinti bontásban az információsűrűség nehézségének megítélése hasonlóképpen homogén volt, átlagértékei szintén kicsi szórással, de a skálán valamivel magasabban, 3,6 és

4,5 átlagértékek között mozogtak. A 20 évnél több tapasztalattal bíró tolmácsokat leszámítva a többi három alcsoport egyaránt nehezebbnek ítélte a szöveg második felét adatsűrűség szempontjából. Számszerűen: míg a 20 évnél több tapasztalattal rendelkezők átlag értéke 3,8-ról (SI+T) 3,6-ra (SI) csökkent, addig a 15–19 év tapasztalattal bíróké 3,5-ről (SI+T) 3,75-re (SI) nőtt, az 5–9 éve tolmácsolók átlagértékei 3,25-ről (SI+T) 3,5-re (SI) nőttek, végül a legkevesebb, nem egész öt év tapasztalattal bírók 4-es átlag értéke (SI+T) a szöveg második felében (SI) 4,5-re emelkedett.

23. ábra: Az információsűrűség megítélése SI+T-ben

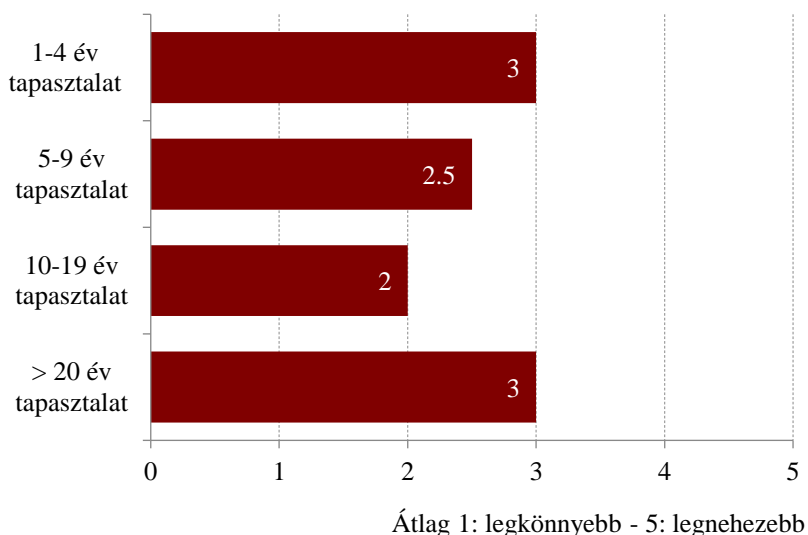
24. ábra: Az információsűrűség megítélése SI-ben

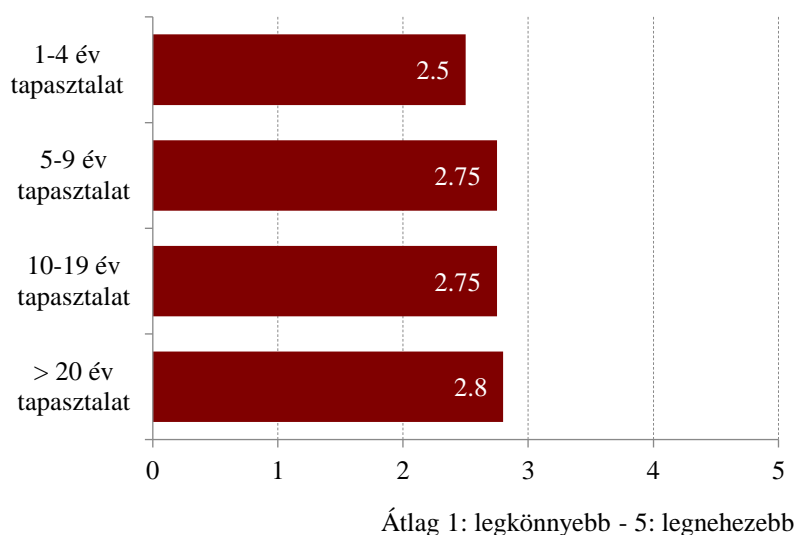
8.6.3. Számokat tartalmazó beszéd tempójának a megítélése

A 25. ábra az adatokat tartalmazó beszéd tempójának a megítélését mutatja be SI+T tolmácsolási módban, a 26. ábra pedig e beszéd második részének a tempójával kapcsolatos benyomásokat SI módban, tapasztalat szerinti négy alcsoportos bontásban. Látható, hogy SI+T módban az átlagértékek 2 és 3 között mozogtak 1-től 5-ig terjedő skálán, ahol 1 a legkevésbé gyors és 5 a leggyorsabb, vagyis a válaszadók nem találták sem különösebben gyorsnak, sem különösebben lassúnak az előadó beszédtempóját. Érdekes módon a tapasztalat szerinti skála két szélén elhelyezkedő két csoport, az öt évnél kevesebb és a húsz évnél több éve tolmácsolók ugyanolyan mértékben találták gyorsnak a beszédet, méghozzá 3-3 átlagértékkel, míg az 5–9 és a 10–19 éve tolmácsolók csoportja átlag 2-es, illetve 2,5-ös gyorsaságúnak értékelte azt 5-ös skálán. A beszéd SI-ben tolmácsoló második részének a megítélése rendkívül homogén (26. ábra). Az első résznél behatárolt tartományon belül marad, de egynegyedére, mindössze 0,3-re csökken a legalacsonyabb és a legmagasabb átlag érték közötti különbség (2,5; 1-4 év tapasztalat; 2,8; 20 évnél több tapasztalat). Ez alapján kijelenthető, hogy a minta egyöntetűen átlagos tempójúnak ítélte a beszéd tempóját.

25. ábra: A beszédtempó megítélése számok esetén megítélése SI+T-ben

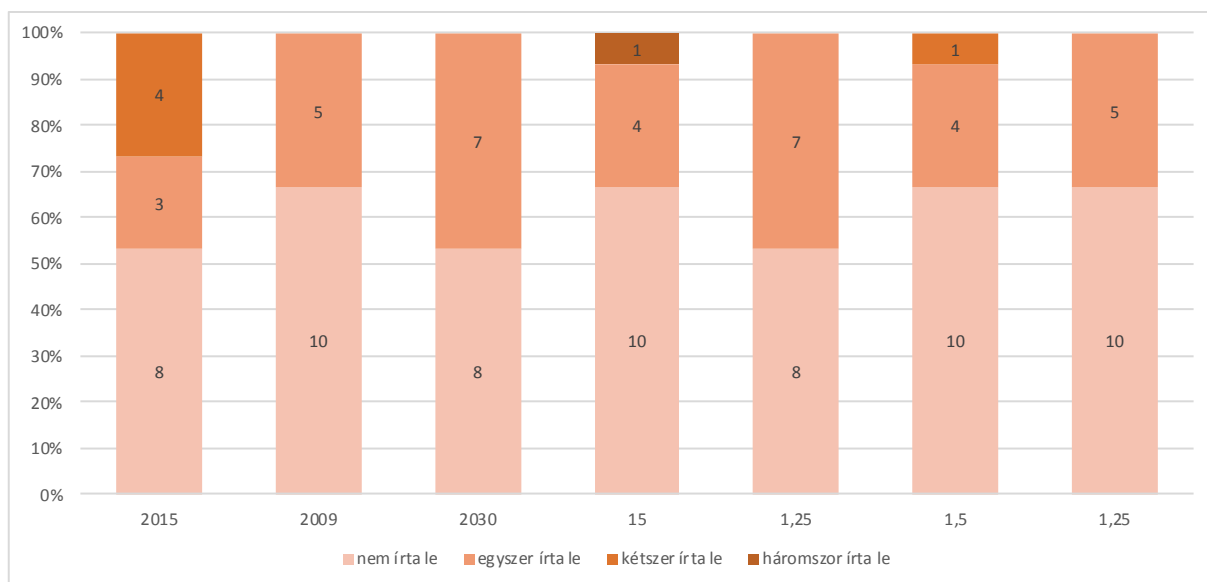
26. ábra: A beszédtempó megítélése számok esetén megítélése SI-ben

8.6.4. Jegyzetelés SI alatt

A vitaindító beszéd második felében a beszéd írott szövege nélkül tolmácsoltak a válaszadók. A 15 résztvevőből 11-en jegyzeteltek, összesen 26-féle szót, jelet stb. írtak le, különböző gyakorisággal. Ebből 20db szám volt, azon belül 5db dátum, 2 db tizedestört, 1db tizedestört és egész szám által jelölt tartomány, 2db százalékszám, 1db olyan tartomány, amelyet két egész szám jelölt ki, 1db törtjellel elválasztott két egész szám (100/1), 1db rövidítés: „1 mill”, és 6 db egész szám. Ezenkívül lejegyzetelték a GCAP, MD1 és az MDG rövidítéseket, azt, hogy Mill nyilatkozat, Bolívia, valamint nyilakat, és a pluszjelet. A 7 legtöbbször jegyzetelt számot a 27. ábra tartalmazza.

27. ábra: A 7 legtöbbször lejegyzetelt szám SI-ben a 2. kísérletben

A 27. ábra megjeleníti, hogy az egyes számokat hányan írták le egyszer, kétszer vagy háromszor, illetve egyszer sem. A 2015 évszám a beszéd második felében háromszor hangzott el, kétszer „post-2015” formában. 8 válaszadó nem jegyezte le egyszer sem, hárman egyszer jegyezték le, négyen kétszer is. A 15-öt lejegyezheték a dátum miatt, de ezen kívül előfordult egyszer a „15 legyszegényebb ország” kifejezésben. 10-en nem írták le, négyen egyszer lejegyezték, egy válaszadó pedig háromszor is, és így tovább.

Megállapítható, hogy az évszámokat jegyezték le a legtöbben, az ismétlődő számokat többen lejegyezték, mint az egyszer előforduló számokat, és a legtöbbször a tizedes tört és egész szám által kijelölt tartományt írták le tévesen. A jegyzetek túlnyomó többsége arab szám, ami tükrözi a Pinochi által megfogalmazottakat: a számnevek semleges, arab számmal való vizuális megjelenítése segít a tolmácsoknak elszakadni a forrásnyelvi és a célnyelvi fonológiai felszíntől (Pinochi 2009).

Korrelációanalízist végeztem, hogy megállapíthassam, a tolmácsok jegyzetelése és a számok tolmácsolása között felfedezhető-e összefüggés. Az, hogy a tolmácsok hány számot jegyzeteltek le nem korrelál szignifikánsan sem a helyesen tolmácsolt számok, sem a kihagyások, sem a tévesztések számával.

8.7. A második kísérlet eredményeinek tárgyalása

8.7.1. Számok tolmácsolása

A 28. táblázatban bemutatott eredmények alapján a tolmácsok átlag összesen 31%-kal kevesebbet hibáztak SI+T módban az SI-hez képest. A páros t-próba tesztek megerősítették, hogy a különbség szignifikáns, 99,9%-os megbízhatósági szinten, ez statisztikailag nagyon jelentős különbség. Az eredmény megerősíti az első hipotézist, miszerint SI+T-nél a beszéd írott formájában érkező vizuális információ a megfelelő stratégiák alkalmazásával kiegészíti az auditív csatornán érkező információt, ezáltal segíti a szinkrontolmácsot az üzenet pontosabb és megfelelőbb formájú átadásában. A kísérlet eredményei a kérdőíves felmérésnek az adatok pontosságára vonatkozó eredményeit is megerősítik, és teljes mértékben alátámasztják a negyedik hipotézist. A tolmácsok szignifikánsan kevesebbet hibáznak a számok tolmácsolásakor SI+T módban, mint SI-ben.

A kihagyások és helytelenül visszaadott számok eloszlását a dobozdiagramok mutatják be, és elmondható, hogy SI-ben mind a kihagyásoknál, mint a rontott számoknál, és a kihagyott és rontott számok összevont kategóriájában is nagyobb a szórás, mint SI+T-ben. A

medián SI-ben mindhárom esetben jóval magasabban helyezkedik el, mint SI+T-ben: a tolmácsok átlag többet hibáztak a számokban szöveg nélküli szinkrontolmácsoláskor. SI-ben a teljes és az interkvartilis terjedelem egyaránt nagyobb, mint SI+T-ben mind a három esetben.

Az SI-ben kihagyott számok feltűnően magas aránya (átlag a számok 29%-át hagyták ki, 12%-át tolmácsolták helytelenül) arra enged következtetni, hogy amikor telítettség lép fel és nem tudnak a beszéd írott verziójára támaszkodni a válaszadók az üzenet koherenciáját helyezik előtérbe, még a számnevek feláldozása árán is. Az interjúk is alátámasztják, hogy tudatos döntésről van szó. Amikor a tolmácsok érzik, hogy nem tudják egyensúlyban tartani az erőfeszítéseiket, inkább nem kockáztatják meg a számok helytelen tolmácsolását: ehelyett „elengedik a számot”, és megpróbálnak koherens üzenetet alkotni a célnyelven a szám nélkül.

Ez különösen igaz a Grynspan beszéd 16. bekezdésére a második részben. Ebben a részben SI-ben tolmácsoltak a válaszadók, és a kérdéses bekezdés hat számnevet tartalmaz, vagyis Mazza terminológiájában zsúfolt szövegrész (*clusters*) (Mazza 2001: 93). A bekezdés tolmácsolása egyértelműen a telítettség kockázatát hordozza magában. A bekezdésben található számok alacsony kockázatú kihagyásoknak bizonyultak a válaszadók szemében (Pym 2008). Ha nem tudták megjegyezni a számokat, a bekezdés narratív második részére koncentráltak, igyekezvén helyreállítani a sérült koherenciát. Érdekes módon egy hasonlóan komplex bekezdés a beszéd első részében, amelyik szintén hat számnevet tartalmaz, és amelyiket SI+T módban tolmácsoltak egyáltalán nem okozott problémát, minden bizonnyal azért, mert azon túl, hogy már részben feldolgozták az információt, amikor a felkészülési idő alatt elolvasták a szöveget, az információ vizuálisan hozzáférhető volt a számukra tolmácsolás közben is. Valószínűleg nem azért volt e számok tolmácsolásában kevesebb hiba, mert magasabb kockázatú kihagyásoknak tekintették azokat.

A kísérlet sikeresen kimutatta, és páros t-próbával igazolta, hogy a számok kihagyásának és helytelen visszaadásának aránya a beszéd kéziratának fülkében való használata mellett szignifikánsan csökkent. Az eredmény alátámasztja Gile megállapítását (2009a), hogy SI+T-ben az olvasási és a hallgatási erőfeszítés nem csak versenyeznek egymással, együtt is működnek. Bár a nyelvi jelek vizuális jelenléte intenzívebb erőfeszítéseket tesz szükségessé az interferencia legyőzésére (Gile 2009a, Setton és Motta 2007, Chmiel et al. 2018), a tolmácsok által helyesen visszaadott számok sokkal magasabb aránya SI+T-ben bizonyítja, hogy a tolmácsok számára hasznos az adatok vizuális jelenléte (Viezzi 1989). Hasznos egyrészt azért, mert tehermentesíti a memóriát és csökkenti az

elégtelen feldolgozó kapacitás miatti hibázás valószínűségét (Gile 2009a), valamint segít az információ újrastrukturálásában a megnövekedett interferencia ellenére (Setton and Motta 2007). Végül elmondható, hogy a tolmácsok teljes mértékben tisztában voltak a számok fontosságával, és koncentráltak a számnevekre, hasonlóképpen Meuleman és Besien kísérletéhez (2009): SI+T-ben sokkal több sikerrel, mint SI-ben.

Az, hogy hány számot jegyzeteltek a tolmácsok, nem befolyásolta egyértelműen a számok tolmácsolását. A jegyzetelés rendkívül egyénfüggő. A számok leírása és a számok helyes tolmácsolása közötti összefüggések feltárásához mélyebb elemzés szükséges, amely arra is kiterjed, hogy tévesen lejegyzett szám hány esetben vezette félre a tolmácsot, és így tovább. A jegyzetelés mélyrehatóbb vizsgálata nem tartozott a dolgozat céljai közé.

8.7.2. Az információsűrűség megítélése

A forrásszöveg információsűrűségének a megítélésében a minta roppant homogénnek mutatkozott. Ez annak tudható be, hogy Grynspan beszéde a tolmácsok által jól ismert műfajhoz tartozik, rendkívül magas formalizáltságú beszéd, bővelkedik a rutinszerű elemekben (*formulaic language*) (Heltai 2002), nem tartalmaz meglepő fordulatokat. Mivel a tolmácsok a gyakorlatban folyamatosan találkoznak ezzel a típusú vitaindító, általános trendeket felvonultató beszéddel, a sok adat nem okozott meglepetést.

Ennek megfelelően az adatsűrűséget csupán hárman sorolták ötös nehézségi fokozatúnak a beszéd első részében: egy ötnél kevesebb, egy 5–9 és egy 15–19 évnyi tapasztalattal tendelkező válaszadó, és egyetlenegy válaszadó a beszéd második részében. Bár nem találták nagyon nehéznek a beszédet, könnyűnek sem nevezték adatsűrűség szempontjából: egyetlen egy válaszadó sem jelölte meg az egyes nehézségi fokozatot (legkönnyebb) sem az első, sem a második részben. A beszéd nehézségét a magas rutinizáltság mellett az információsűrűsége jelenti, ezt pedig a tolmácsok mint ismertet és megszokottat hasonlóan ítélik meg: az átlag értékek 3,25 és 4 között mozogtak, vagyis számukra a beszéd se nem volt könnyű, se nem volt tolmácsolhatatlan.

Némi különbség mindazonáltal felfedezhető az alcsoportok benyomásai között: az akcentushoz hasonlóan a szakmai tapasztalat, pontosabban annak hiánya jelentős tényező. Két szempontból volt ez megkülönböztető jelentőségű. Először is SI+T-ben és SI-ben egyaránt az öt évnél kevesebb tapasztalattal rendelkezők találták a legnehezebbnek a beszédet – 1-től 5-ig terjedő skálán, ahol 1 a legkönnyebb és 5 a legnehezebb – átlag 4-es fokozatúnak SI+T-ben, és 4,5-ös fokozatúnak SI-ben. A minta 86,6%-át kitevő, öt vagy annál több évnyi tapasztalattal rendelkező tolmácsok csoportja a beszéd adatsűrűség szerinti

megítélésében meglehetősen homogénnek mutatkozott: értékeik a nehézségi rátán átlag a 3,25 és 3,8 közötti roppant szűk tartományban mozogtak.

A második különbség az, hogy a 20 évnél több tapasztalattal bíró tolmácsokat leszámítva a többi három alcsoport egyaránt nehezebbnek ítélte a szöveg második felét adatsűrűség szempontjából. Vagyis összesített értékelésük alapján éppen ellenkezőleg érzékelték az adatsűrűséget, mint ahogyan az adatok mennyisége indokolta volna: a beszéd első fele (SI+T) 23, míg a másik fele (SI) 17 számadatot tartalmazott. Kétségtelenül azért érezték sűrűbbnek az információt, mert a memóriájukra kellett hagyatkozniuk, nem tudtak támaszkodni a beszéd írott verziójára, és néhány kiemelkedően sűrű bekezdés esetében különösen nagy nehézséget jelentett az, hogy az adatok nem voltak a szemük előtt. A 20 évnél is több tapasztalattal rendelkező tolmácsnál mutatkozik meg az e téren szerzett rutin: nem érezték az írott adatok hiányát, ők helyesen érzékelték, hogy a második részben valamivel kevesebb a számadat.

Arra a kérdésre, hogy a beszéd melyik részét volt nehezebb tolmácsolni csupán a válaszadók 20%-a mondta, hogy azt a részt, amelyiknél előttük volt az írott szöveg (a beszéd első része, SI+T mód).

8.7.3. Az információsűrűség megítélése – spontán említések az interjúkban

Néhány válaszadó az interjúban jelezte, hogy észrevette, az első részben több volt a számadat. Ez megfelel a valóságnak. Ahogy fent jeleztem, az első részben 23, a másodikban 17 számadat volt, és ez némileg kompenzálta a második rész egyes bekezdéseinek az összetettségét. Néhány válaszadó ezzel szemben úgy érezte, hogy éppen ellenkezőleg, a második részben volt több szám. „Az első benyomásom az volt, hogy az első rész kevesebb adatot tartalmazott, mint a második.” „A szöveg nélkül tolmácsolts részben több volt a szám, a név, legalábbis úgy éreztem, mivel nem volt előttem a papír.” Ezek a benyomások azzal magyarázhatók, hogy SI+T módban kevesebb erőfeszítéssel adták vissza a számokat, mint SI-ben, és minél nagyobb erőfeszítést igényelt az adatok tolmácsolása, annál sűrűbbnek tűnt fel előttük a beszéd.

A sorozathatást figyelembevétele fontos az eredmények értelmezésénél. Az egyik válaszadó roppant találóan fogalmazta meg, hogy miben állt a Grynspan beszéd első és második részének a nehézsége a két különböző tolmácsolási módban: „Szerintem a két rész ugyanolyan nehéz volt. Mert amikor már nem volt előttünk a szöveg, és csak hallottuk a beszédet, az, hogy már ismertük a témát kompenzálta azt, hogy már nem volt meg az írott verzió, és nagyjából tudtam, hova akar kilyukadni az előadó.”

8.7.4. Számokat tartalmazó beszéd tempójának a megítélése

Az adatokat tartalmazó beszéd sebességének a megítélésében nem volt nagy különbség sem a beszéd első és második része, sem az alcsoportok között. Már az SI+T-ben tolmácsolt első részben is homogén volt a minta a beszéd tempójának értékelésében, az alsó (kettő) és a felső átlagérték (három) között csupán egy volt a különbség, SI-ben aztán ez a különbség tovább szűkült 0,3-re (2,5; 2,8). Ez a 0,3-es átlagérték tartomány rendkívül szűk, és teljes kiegyenlítődést mutat a tempó megítélésének tekintetében az SI+T-ről SI-re váltáskor.

A trend rendkívül nagy hasonlóságot mutat az akcentussal előadott beszéd megítélésénél tapasztalttal, annak ellenére, hogy ott SI-ről SI+T-re váltáskor következett be a benyomások homogenizálódása. A két eset között csupán annyi a különbség, hogy az akcentus mellett a tempó megítélése kezdetben szélsőségesebb átlagértékeket kapott az alcsoportokban, az alsó érték kettő, a felső pedig négy volt, azaz pontosan kétszerakkora tartományt fedett le, mint a számokat tartalmazó beszédnél. Ez azt bizonyítja, hogy a szokatlan akcentus esetén valamivel szélsőségesebben reagálnak a tolmácsok a beszéd tempójára, mint számokat tartalmazó beszéd esetén, de ezt követően mindkét esetben erősen homogenizálódott a beszédtempóérzékelésük. Az eredmények alapján megállapíthatjuk, hogy a tempó szubjektív megítélésében a meglepetés tényezője, és általában egy fokozott figyelmet kívánó szokatlan akcentus fontos szerepet játszik. Megállapíthatjuk továbbá, hogy a beszédtempó megítélésének homogenizálódása a sorozathatástól függetlenül érvényesül, SI-ről SI+T-re váltva csakúgy, mint SI+T-ről SI módra váltva.

Ami a válaszadók tempóérzékelését és a beszéd tempójának a tényleges alakulását illeti, az 5–9 év tapasztalattal rendelkezők helyesen érzékelték, hogy a beszéd sebssége nőtt a második részben, amikor SI-ben tolmácsoltak: az előadó valóban egy kicsit felgyorsult a beszéd második részére: 100 szó/percről 114 szó/percre. Az öt évnél kevesebb és a 20 évnél több tapasztalattal rendelkező tolmácsok valószínűleg azért érezték úgy, hogy az első, SI+T-ben közvetített részben volt gyorsabb a szöveg, mert megpróbálták mindent tolmácsolni lemaradásuk ellenére: ez blattolásnál általában és SI+T módban történő blattolás esetén különösen jellemző probléma (Gile: 1997, 2009a).

8.8. Összegzés

A második kísérlet eredményei megerősítik a kérdőíves felmérésnek az adatok pontosságára vonatkozó részeredményeit, és alátámasztják az első hipotézist, miszerint SI+T-nél a beszéd írott változatának formájában érkező vizuális információ kiegészíti az auditív csatornán

érkező információt, ezáltal segíti a szinkrontolmácsot az üzenet pontosabb és megfelelőbb formájú átadásában, és összességében javítja a célnyelvi produkciót. A kísérlet eredményei teljes mértékben alátámasztják a negyedik hipotézist: A tolmácsok szignifikánsan kevesebbet hibáznak a számok tolmácsolásakor SI+T módban, mint SI-ben.

9. FEJEZET: JELÖLÉSEK A SZÖVEGBEN, BLATTOLÁS, JEGYZETELÉS

Az első és a második kísérletben az SI+T tolmácsolási feladat előtt a válaszadóknak valamivel kevesebb, mint öt percük állt rendelkezésre elolvasni és előkészíteni a tolmácsolandó beszéd írott szövegét. Bármilyen jelölést alkalmazhattak a felkészülés alatt és a tolmácsolási feladat közben is.

Az első és a második kísérletben az SI+T tolmácsolási feladat végeztével a résztvevőket arra kértem, hogy az előzetes felkészüléshez képest másik színnel jelöljék meg a nyomtatott írott példányon, hol követték a szöveget a szemükkel. Megkülönböztető jelzést kellett alkalmazniuk attól függően, hogy mennyit nézték a szöveget. Azoknál a részeknél, ahol folyamatosan olvasták a beszéd szövegét, azaz teljes mondatokat, bekezdéseket elolvastak, függőleges vonalat kellett húzniuk a margón. Be kellett karikázniuk vagy aláhúzniuk továbbá a rövidebb szövegegységeket, amelyeknél lepillantottak. Amennyiben egy teljes sort vagy annál többet aláhúztak, azt blattolásnak számítottam, nem lepillantásnak. A jelölések szinkódolásának köszönhetően könnyen elkülöníthetők az előkészítés során és a tolmácsolás közben született aláhúzások, bekarikázások.

A kilencedik fejezetben ismertetem a jelölések elemzésének az eredményeit. Először bemutatom, hogy az első és a második kísérletben a válaszadók SI+T során a szöveg mekkora részét követték a szemükkel és hányszor pillantottak le arra. Ezt követően szemléltetem, hogy a második kísérletben a sok adatot tartalmazó beszéd írott szövegét hogyan készítették elő a tolmácsok a tolmácsolás előtti 5 percben, illetve milyen összefüggéseket sikerült megállapítani a szövegben alkalmazott jelölések és a szöveghasználat között SI+T során.

9.1. A blattolási komponens⁸ akcentus és sok szám esetén

Bár a blattolás a nyelvi közvetítés egy egészen különálló módja (Szabari 1999, Felekné Csizmazia 2014, Klaudy 1999, Mikkelsen 1994, Gile 2009a), ebben a fejezetben és a kísérlet leírásának erre vonatkozó részeinél a blattolást Gile-hez hasonlóan (2009a) az SI+T blattolási tényezőjének értelmében használom: vagyis arra utalva, amikor a tolmácsok SI+T módban a szemükkel a szöveget követve tolmácsolják az elhangzó szöveget. Ez másképpen a fordítói elemző olvasásnak (Dudits 2011) egy SI+T-specifikus esete.

---

⁸ A fejezetben összefoglalt eredmények közül néhány tanulmány formájában is megjelent angolul (Rohonyi 2018).

A beszéd nyomtatott szövegén alkalmazott jelöléseket elfogadtam, nem mértem a lemaradás mértékét és másképpen sem állt módomban ellenőrizni, hogy valóban blattoltak-e a tolmácsok a jelölt helyeken. A módszer hátránya, hogy tévedhet a válaszadó, mert előfordulhat, hogy nem egészen pontosan emlékszik, mely részeket követte a szemével. Az erőfeszítések intenzitása miatt, és mivel közvetlen a tolmácsolási feladat után kértem meg őket erre, feltételezem, hogy jól emlékeztek a válaszadók. Ennek a módszernek a tagadhatatlan előnye, hogy nem zavarta a válaszadókat az SI+T rendkívül összetett feladatának elvégzése közben még a szemkamera is. A szemkamera az SI+T kontextusában a több csatornán érkező input miatt problémákat vet fel: zavaró hatása miatt torzíthatná a teljesítményt, míg egyszerűbb kísérleti helyzetekben, például, ha „csak” blattolniuk, vagy „csak” szinkrontolmácsolniuk kell a válaszadóknak, a zavaró hatás kisebb.

33. táblázat: Az első és a második beszédben „blattolt” szövegrészek SI+T-ben

	1. beszéd – Akcentus			2. beszéd – Számok		
	Blattolt szöveg- részek száma (átlag) K1-K15	Szöveg- részek összes száma a teljes szövegben	%	Blattolt szöveg- részek száma (átlag) K1-K15	Szöveg- részek összes száma a teljes szövegben	%
Mondatok	21,26	37	57,4%	17,13	31	55,2%
Bekezdések	3,6	7	51,4%	7,93	15	52,8%
Sorok	17,66	32	55,1%	29,4	54	54,4%
Bekarikázott/ aláhúzott elemek	4,26	-	-	10,9		
%-os átlag			54,6%			54,1%

A jelöléseket a következőképpen kvantifikáltam: megszámláltam a mondatokat, bekezdéseket és a sorokat. Erre ahhoz volt szükség, hogy figyelembe tudjam venni a szövegek különböző struktúráit a blattolási tényező SI+T módban történő elemzésekor. A 33. táblázat illusztrálja, hogy a két beszéd SI+T-ben tolmácsolt részei jelentősen eltérnek egymástól szerkezetük szempontjából. A lyukas szívek gyógyításáról szóló beszéd második része, amit SI+T-ben közvetítettek a válaszadók csupán hét bekezdésből áll és 37 mondatból, a mondatok átlag 0,86 sorból állnak. A szegénységről szóló vitaindító beszéd valamivel kevesebb, 31 mondatból áll, ám annál hosszabbak a mondatok: átlag 1,74 sor hosszúak. Ez

a beszéd 15 bekezdésre tagolódik, kétszer annyira, mint az orvosi beszéd. A táblázatban a K1-15 jelzés a 15 válaszadóra utal.

A 33. táblázatban közölt eredmények megerősítik a második hipotézis első részét: SI+T módban a tolmácsok jellemzően valóban a szöveg összefüggő részeit követik a szemükkel a szöveg írott változatában, amennyiben az előadó szokatlan akcentussal beszél (átlagosan az írott szöveg 54.6%-át követték a szemükkel). A hipotézis második fele úgy szól, hogy amennyiben a szöveg sok adatot tartalmaz, a tolmácsok inkább csak a számokra pillantanak le, amelyeket előzőleg gyakran be is karikáznak vagy más módon megjelölnek.

A válaszadók a második, sok adatot tartalmazó beszédben több mint kétszer olyan gyakran pillantottak le kisebb szövegelemekre: átlag tizenegyszer szemben az első beszéddel, ahol átlag négyszer. Ez a stratégia sokkal jellemzőbb információban sűrű szövegek tolmácsolásánál. De ugyanennél a beszédnél a résztvevők hosszú szakaszokat is követtek a szemükkel, vagyis blattoltak (54,1%). Ráadásul a blattolt mondatok száma sokkal magasabb volt, mint azoknak a konkrét szövegelemeknek a száma, amelyekre lepillantottak. Éppen ezért megállapítható, hogy a tolmácsok nem választják szívesebben a szövegelemekre lepillantás stratégiáját, hanem *kiegészítő* stratégiaként élnek ezzel azon felül, hogy hosszabb összefüggő részeket követnek a szemükkel. További vizsgálatok szükségesek annak a lehetséges magyarázatnak a kizárására, hogy a válaszadók csak a kísérleti körülményekre való tekintettel tapadtak-e ennyire a szöveghez, mert bíztak benne, hogy attól nem tér el az előadó. Nem kaptak információt arra vonatkozóan, hogy lesz-e eltérés a kéziratától. A hipotézis második része mindazonáltal nem igazolódott.

A blattolt szövegrészek átlaga nagyon hasonló volt a két vizsgált esetben, 54.6% és 54.1%. A kísérlet eredményei alapján éppen ezért nem mondható el, hogy jellemzőbb volna a hosszú összefüggő szakaszok blattolása nem anyanyelvi és szokatlan akcentussal beszélő előadó esetén, mint adatokban bővelkedő szövegek tolmácsolásakor.

Jelen kísérletben a szónok előre megírt beszédét adta elő. A beszéd kéziratának felolvasása közben attól csak apróságokban tért el (lásd 4. függelék). Nem hagyott ki információt, és nem toldotta meg a kéziratban foglaltakat. További vizsgálatok szükségesek a fentiek megerősítéséhez, valamint annak felderítéséhez, hogy a blattolási stratégiák hogyan változnak SI+T-ben olyankor, amikor az előadó eltér az írott szövegtől. A tekintetkövető technikák a magától értetődő, egyben a lehető legjobb választás lesznek e stratégiák mérésére, a fenti eredmények igazolására csakúgy, mint az SI+T-ben tapasztalható blattolási stratégiák további vizsgálatához.

9.2. A szöveg előkészítése a második kísérletben

A válaszadóknak a beszéd kéziratán alkalmazott jelöléseit két részre osztottam, a szövegen belüli elemek megjelölésére (aláhúzás, karikázás) és a kézzel a szöveghez írt jelölésekre. A kézzel írt megjegyzések az egyszerű jelektől (pl. nyíl, felkiáltójel) a rövidítéseken (pl. Md) és a szavakon át (pl. diadal) az összetett szókapcsolatokig terjedtek (pl. teljes erővel zajlik). A számok jelölését tágan értelmeztem, a számokra vonatkozó jelölések közé tartozott nemcsak forrásnyelvi szövegben számnévvel kiírt számok arab számmal való feltüntetése a sor fölött, de a lefordítás rövidítéssel (billion – Md), és a százalékjel kiírása is.

34. táblázat: Jelölések a forrásnyelvi szövegben a második kísérletben

	Válaszadók száma, akik alkalmaztak ilyen jelölést	Jelölések száma	Jelöléstípus aránya az összes jelöléshez képest
Cím vagy a cím egy részének a lefordítása	8	8	NA
Szövegen belüli jelölések: aláhúzás, bekarikázás (beletartozik a cím is)	13	175	56,45%
Kézzel a sorok közé, margóra stb. írt megjegyzések (szavak, számok, jelek)	14	135	43,55%
Összesen	15	310	100%

A jelöléseket a 34. táblázat mutatja be. 15 válaszadó közül nyolcan fordították le a címet vagy a címnek egy részét a felkészülés alatt. Összesen 310 jelölést alkalmaztak a beszéd nyomtatott példányán. A szövegen belül 15 válaszadóból 13 húzott alá, karikázott be vagy jelölt meg más módon előre elemeket, összesen 175-öt, ez az összes jelölés 56,45%-a. A sorok alá, fölé, közé és a margóra 15-ből a felkészülés alatt 14-en írtak jeleket, számokat, betűjeleket vagy más célnyelvi megfelelőket, összesen 135-öt, ez az összes jelölés 43,55%-a. A szövegen belüli jelölési módot valamivel többen alkalmazták, mint a kézzel a szöveghez írt jelöléseket, megjegyzéseket, de közel fele-fele arányban oszlik meg a két jelölési mód. Két válaszadó nem jelölt meg semmit a szövegen belül és egyetlen válaszadó nem írt semmit a beszéd írott szövegére.

35. táblázat: A számok jelölése a forrásnyelvi szövegben a második kísérletben

	Számok jelölése	Összes jelölés	Számok jelölésének az aránya
Szövegen belüli jelölések: aláhúzás, bekarikázás	63	175	36%
Kézzel a sorok közé, margóra stb. írt megjegyzések	17	135	12,59%
Összesen	80	310	25,80%

A 35. táblázat bemutatja, hogy jelöléstípusonként milyen arányban jelölték a válaszadók a számokat a beszéd írott változatán. A szövegen belüli 175 jelölés közül 63 vonatkozott számokra, vagyis az ilyen típusú jelölések 36%-a. A kézzel írt 135 megjegyzés, jelölés közül 17 számokhoz kapcsolódott, vagyis a kézzel a szöveghez írt jelzések 12,59%-a. Az eredmények alapján megállapítható, hogy a szövegen belüli jelzések nagyobb arányban vonatkoznak számokra, mint a kézzel írottak (36% szemben 12,59%-kal). A 15 válaszadó összes jelölésének egynegyede (25,80%) kapcsolódott a számokhoz.

A jelöléseket alkalmazók (14 fő) közül heten csak a nyomtatott kézirat első oldalán jelöltek meg elemeket. (A második oldalra a szövegnek kevesebb, mint a fele került.) Ők feltehetően nem tudták végigolvasni a szöveget, vagy csak átfutották (fordítói áttekintő olvasással). Nem valószínű, hogy idő szűkében ebben a részben kereső olvasáshoz folyamodtak volna, mert akkor valószínűleg megjelölték volna azokat az elemeket, amelyekre a keresés irányult. Jellemzőbb olvasási és jelölési stratégiának látszik a jelölések alapján az, hogy ameddig csak tudtak, eljutottak elemző olvasással és bejelölték a számukra a tolmácsolás szempontjából jelentőséggel bíró elemeket. Egyetlen válaszadónál fordultak elő arra utaló jelölések, hogy a szöveg egy részét átugorva az idő letelte előtt – feltehetően kereső olvasás segítségével – a szöveg végén is megjelölt egy-két szövegrészt. Természetesen a jelölések hiánya nem jelenti azt, hogy ne futhatták volna át az írott szöveget, esetleg az utolsó bekezdést.

A számok tolmácsolását vizsgáló kísérletnek a szöveg előkészítésére vonatkozó eredményei a kérdőív eredményeivel egybahangzóak 5 perces felkészülésnél SI+T esetén: a válaszadók leginkább gyorsan átfutják a szöveget, ezt szorosan követi a fontos elemek megjelölése, végül legkevesebben az első és az utolsó bekezdést nézik meg.

9.3. A jelölések és alkalmazásuk a második kísérletben

A második hipotézis második fele úgy szól, hogy amennyiben a szöveg sok adatot tartalmaz, a tolmácsok csak a számokra pillantanak le, amelyeket előzőleg gyakran be is karikáznak vagy más módon megjelölnek. Ezzel szemben a válaszadók a számok esetében is a blattolást részesítették előnyben. Az eredmények árnyalásához a nem blattolt részek vizsgálata szükséges, hogy kiderüljön, jellemzően lepillantanak-e a számokra a tolmácsok, és hogy ez hogyan függ össze a szövegben előzetesen alkalmazott jelöléseikkel.

A szöveg előkészítésének az elemzése rámutatott, hogy a tolmácsok a szövegen belüli jelölési módot valamivel többet alkalmazták, mint a kézzel a szöveghez írt jelöléseket, és az összes jelölés egynegyede a beszéd nyomtatott példányán a számokra vonatkozott. Megvizsgáltam, hogy felhasználták-e SI+T közben a különféle jelöléseiket, amikor nem blattoltak, továbbá, hogy felhasználták-e a számokra vonatkozó jelöléseiket, illetve, hogy milyen volt a jelölések és szövegre pillantások aránya általában és a számokra vonatkozóan. Az eredményeket a 36. táblázat mutatja be.

Az előzetes jelölések (9.2. alfejezet) és a lepillantások összegzéséből kiderül, hogy mennyi jelölést használtak fel úgy, hogy lepillantottak a szövegre. Azt nem mértem, hogy a fennmaradó jelöléseik a szöveg blattolt részében voltak-e vagy a csak hangzó szöveg alapján tolmácsolt részben, kizárólag a lepillantások stratégiájával foglalkoztam.

36. táblázat: A szövegre pillantások és az előzetes jelölések aránya

Szöveg előkészítése: jelölések	Jelölések száma	Lepillantások száma (jelölt szövegrészekre)	Lepillantás aránya az előzetes jelölésekhez
Szövegen belüli	175	32	18,28%
Szövegen belül / számok	63	15	23,8%
Kézzel írva a sorok között	135	30	22,22%
Kézzel írva / szám, szám értelmezését segítő jel	17	8	47,05%
Összes	310	62	20%
Számok összesen	80	23	28,75%

A 36. táblázatban látható, hogy amikor a fülüket követik, a válaszadók nagyobb arányban pillantanak le a szövegen belüli számokra vonatkozó jelölésekre (23,8%), mint a szövegen belüli jelöléseikre általában (18,28%), továbbá sokkal nagyobb arányban használják fel a

kézzel írt jegyzeteik közül a számokra vonatkozókat (47,05%), mint általában a kézzel írt jegyzeteiket (22,22%). Ha nem teszünk különbséget a két jelölési mód között, kiderül, hogy a tolmácsok a számokra vonatkozó jegyzeteiket nagyobb arányban használják fel (28,75%), mint a jelöléseiket általában (20%).

Az eredmények árnyalása érdekében összevetettem a szövegben előzetesen alkalmazott jelölések számát azoknak a szövegrészeknek a számával, amelyekre lepillantottak függetlenül attól, hogy azt megjelölték-e előzőleg vagy sem. Összesen 310 jelölést alkalmaztak a válaszadók és összesen 134-szer pillantottak le, valamint összesen 80 jelölést alkalmaztak számokra, és összesen 48 (jelölt vagy jelöletlen) számra pillantottak le. Mindez arányokban kifejezve úgy hangzik, hogy amikor a szövegre lepillantottak, a tolmácsok a lepillantások 43,22%-ában néztek korábban már megjelölt elemeket, amikor pedig számokra lepillantottak, e lepillantások 60%-ában a számokkal kapcsolatos korábbi jelöléseikre néztek le. Szem előtt tartva, hogy a hibázás lehetősége igen nagy, mivel a tolmácsok legjobb szándékuk mellett sem biztos, hogy pontosan emlékeznek minden alkalomra, amikor lepillantottak, a hipotézisben megfogalmazottak a következő helyesbítéssel nyertek megerősítést: ha a szöveg sok adatot tartalmaz, a tolmácsok a hangzó beszéd követésekor gyakran lepillantanak a számokra, amelyeket előzőleg gyakran be is karikáznak vagy más módon megjelölnek.

9.3. Összegzés

A kilencedik fejezetben bemutattam az első és a második kísérlet eredményeit az SI+T blattolási komponensére vonatkozóan, majd a második kísérletben a szövegelőkészítési és szövegfelhasználási stratégiákról kapott adatokat. A tolmácsok akcentus esetén és számokat tartalmazó szövegnél egyaránt jellemzően a szöveg összefüggő részeit követték a szemükkel. A számokat tartalmazó beszéd előkészítésénél a folyó szövegen belüli jelzések (aláhúzások, bekarikázások) nagyobb arányban vonatkoznak számokra, mint sorok közé, mellé kézzel írt megjegyzések és jelek, és az összes jelölés egynegyede kapcsolódott a számokhoz. A tolmácsok SI+T-ben a számokra vonatkozó jegyzeteiket nagyobb arányban használják fel, mint általában a jelöléseiket. Amikor a számokra lepillantanak a tolmácsok, akkor 60%-ban a számokkal kapcsolatos korábbi jelöléseikre néznek le. Az előzőleg valamilyen módon megjelölt számokra való lepillantás jellemző stratégia SI+T-ben.

A kutatásnak a blattolási komponenst magában foglaló tolmácsolási stratégiákra vonatkozó második hipotézise nem igazolódott. A hipotézis két állítást fogalmazott meg, az első megerősítést nyert: SI+T módban a tolmácsok jellemzően a szöveg összefüggő részeit követik a szemükkel a szöveg írott változatában, ha az előadó szokatlan akcentussal beszél. Nem igazolódott, hogy ha a szöveg sok adatot tartalmaz, a tolmácsok inkább csak a számokra pillantanak le, amelyeket előzőleg gyakran be is karikáznak vagy más módon megjelölnek. Sok számot tartalmazó beszédnél a tolmácsok szintén inkább a szöveg összefüggő részeit követik a szemükkel. Amikor éppen nem blattolnak, vagyis a hangzó szöveget követik a fülükkel, jellemzően lepillantanak a számokra, amelyeket előzőleg gyakran be is karikáznak vagy más módon megjelölnek.

10. FEJEZET: ÖSSZEGZÉS ÉS KITEKINTÉS

A szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás témájában két részből álló empirikus kísérletet végeztem. A fókuszált, analitikus, interaktív kérdőívvel végzett felmérésből és az angol–magyar nyelvpárban folytatott két statisztikai hipotézistesztlő kísérletből nyert adatok bővítik ismeretanyagunkat a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolásról, többek között a stratégiák vizsgálata révén. Sikerült némi bepillantást nyerni az SI+T-nek, a szinkrontolmácsolás talán legösszetettebb formájának a részfolyamataiba, ahol a vizuális információ feldolgozása, valamint annak összehangolása az auditív csatornán érkező információval együtt nehezen kutatható területnek számít.

A kérdőívek kitöltésére 2014 áprilisában került sor, 33 fős reprezentatív mintán. A felmérés a genfi FTI négy fős kutatócsoportjának (Cammoun et al. 2009) adaptációja volt a magyar tolmácsi piacra. A magyarországi felmérés feltárta az SI+T gyakorlatát, a képzés és a tapasztalat szerepét SI+T-ben, és a hozzá kapcsolódó attitűdöket. Eredményei a szakirodalmi áttekintés tanulságait kiegészítve kijelölték a kutatás további irányát: a kutatás az SI+T azon eseteire szűkült, amikor az írott szöveg előkészítésére kevesebb mint öt perc áll a tolmács rendelkezésére, és két feltételre: előadó szokatlan akcentusára és a számokban sűrű beszédekre. A felmérés igazolta az első kutatási hipotézist, egyben választ adott az első kutatási kérdésre: a tolmácsok szerint a nehézségek ellenére az írott szöveg a megfelelő stratégiák alkalmazásával inkább segíti, mintsem hátráltatja őket az üzenet átadásában szinkrontolmácsolás közben.

A kutatás második részét képező két kísérletre az ELTE FTT tolmácstermében 2016 szeptemberében került sor 15 hivatásos tolmács részvételével. Az első kísérletben egy német származású bolíviai orvos inspiráló beszédét tolmácsolták a résztvevők SI és SI+T módban. Célnyelvi produkciójuk transzkribálása után a minőség elemzése hibaelemzéssel történt, és a kísérlet eredményei maradéktalanul igazolták a harmadik hipotézist: SI+T módban előadó szokatlan akcentusa esetén a szöveg „mankónak” bizonyul: szignifikánsan kisebb az információveszteség SI+T módban, mint SI-ben.

A második kísérletre közvetlenül az elsőt követően került sor ugyanazon mintával és helyszínen, és tökéletesen megegyező technikai feltételekkel. A vitaindító beszéd a szegénységről szólt. A második kísérlet eredményei megerősítik a kérdőíves felmérésnek az adatok pontosságára vonatkozó részeredményeit, és adatokkal szolgáltak az első hipotézishez. A kísérlet eredményei továbbá teljes mértékben alátámasztják a negyedik

hipotézist: A tolmácsok szignifikánsan kevesebbet hibáznak a számok tolmácsolásakor SI+T módban, mint SI-ben.

A második hipotézis a tolmácsok stratégiáira vonatkozott SI+T módban. A válaszadók először is jelöléseket alkalmaztak a beszédek átíratán, másrészt utólag bejelölték, hogy mely szövegrészeknél követték szemükkel az írott szöveget, illetve, hogy hol pillantottak le arra közvetlenül a tolmácsolási feladat után. Ez az információ szolgált az adatok alapjául. A hipotézis első részét alátámasztották a két kísérlet így kapott adatai: SI+T módban a tolmácsok jellemzően valóban a szöveg összefüggő részeit követik a szemükkel a szöveg írott változatában, amennyiben az előadó szokatlan akcentussal beszél. A hipotézis második fele azonban nem teljesült, mert sok adatot tartalmazó szövegnél a tolmácsok nem csak gyakran lepillantottak a számokra, hanem hosszú szakaszokat is blattoltak, azaz követték a szemükkel. A szövegelemekre lepillantás stratégiáját *kiegészítő* stratégiaként használták. A kutatásnak a blattolási komponenst magában foglaló tolmácsolási stratégiákra vonatkozó második hipotézise tehát nem, illetve csak részlegesen igazolódott.

További vizsgálatok szükségesek annak felderítéséhez, hogy a blattolási stratégiák hogyan változnak SI+T-ben olyankor, amikor az előadó eltér az írott szövegtől, valamint az SI+T azon forgatókönyvének a vizsgálatához, amikor a beszédet a tolmácsolás megkezdése után kapja meg a tolmács. Jelen kutatás lehetséges folytatása lenne az eredmények megerősítése és bővítése szemkamerás technikák segítségével. Mindenekelőtt érdemes lenne bővíteni a vizsgált feltételek körét, a szokatlan akcentuson és számok tolmácsolásán kívül a forrásnyelvi beszédtempónak a célnyelvi produkcióra gyakorolt hatásával. A kihagyásról kiderült, hogy a leggyakrabban előforduló hiba – már amennyiben hibának tekintjük, de tekinthetjük stratégiának is. Vizsgálata szándékos vagy kénytelenségből választott stratégiaként az SI+T kontextusában a jövőben több figyelmet érdemel. A számok vizsgálatának esetleges folytatásánál érdemes lenne bővíteni és árnyalni a számok kategóriáit. Ha a jelen kutatás elmélyítésére sor kerül, elképzelhető lenne az alábbi kategóriák használata: (1) Egész számok és sorszámnevek (pl.: másfél millió, 190 ország, ötödik); (2) tizedestörtek (ide tartozik az 1,2 milliárd); (3) dátumok; (4) százalékok; (5) lexikai elem és számnév kombinációi, pl. post-2015 agenda, 13-fold. A hibakategóriáknál megfontolandó szétválasztani a számokban elkövetett hibákat és a szövegkörnyezetükben megjelenő hibákat, Alessandrinihoz hasonlóan (1990).

Kísérleti úton sikerült bizonyítani, hogy előadó nehéz akcentusánál – ami szélsőséges feltételnek számít –, és számokat tartalmazó beszédnél a beszéd írott szövege javított a

tolmácsok célnyelvi produkcióján. Így a korábbiaknál is több alapunk van azt állítani, hogy az írott szöveg használatát e feltételek mellett érdemes megtanulni. Ami pedig a gyakorlati alkalmazást illeti, több alapunk van amellett érvelni, hogy a szervezőknek és az előadóknak a konferenciák előtt a tolmácsok rendelkezésére kell bocsátaniuk beszédük írott szövegét, amennyiben felolvasásra készülnek.

A kérdőíves felmérés és a kísérletek fontos pedagógiai vonzatú tanulsága, hogy a tolmácsok nem egyöntetűen tulajdonítanak elsőbbséget a hangzó szövegnek. Ha előttük van a szöveg, hajlamosak blattolni és a hangzó szöveg követése másodlagossá válik. Ezért a tolmácsképzésben nagy hangsúlyt kell fektetni arra, hogy az elhangzó szöveg az irányadó. Fontos tehát egyfelől figyelmeztetni a tolmácsszolgáltatókat az írott szöveghez való túlzott ragaszkodás buktatóira. A gyakorlatban nincs garancia arra, hogy az előadó nem módosítja az előre megírt beszédét és a tolmács elmulaszthatja ezeket az eltéréseket. De még ha szó szerint olvassa is fel a beszédét az előadó, jobb, ha a tolmács ellenáll a folyamatos blattolási késztetésnek, hogy elkerülje a nagy lemaradást és kiküszöbölje az interferenciát.

Az, hogy mely stratégiák válnak be leginkább szélsőséges körülmények között további bizonyításra szorul. Eredményeivel jelen kutatás remélhetőleg hozzájárult ahhoz, hogy idővel az SI+T a tolmácsképzők tantervébe és a hivatásos tolmácsoknak SI+T módban kínált továbbképzésbe szervesen beilleszkedjen.

IRODALOM

- AIIC. 2002. Interpreter workload study - full report. *aiic.net* February 7, 2002. Letöltve: 2018. március 21-én. <http://aiic.net/p/657>.
- AIIC. 1979. Enseignement de l'interprétation : Dix ans de colloques (1969-1979). Genève : AIIC.
- Adank, P. E., Bronwen G., Stuart-Smith, J., Scott, S. K. 2009. Comprehension of familiar and unfamiliar native accents under adverse listening conditions. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* Vol. 35. No. 2. 520–529.
- Albert S. 2003. A *contresens* fogalma a fordításelméletben. *Fordítástudomány* V. évf. 1. sz. 44–59.
- Albert S. 2011. *A fővényre épített ház. A fordításelméletek tudomány- és nyelvfilozófiai alapjai*. Budapest: Áron Kiadó.
- Albl-Mikasa, M. 2010. Global English and English as a Lingua Franca (ELF). Implications for the Interpreting Profession. *Trans-kom: Zeitschrift für Translationswissenschaft und Fachkommunikation*. Vol. 3. No. 2. 126–148.
- Albl-Mikasa, M. 2015. English as a lingua franca. In: Pöchhacker, F. (ed) *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London and New York: Routledge. 140–142.
- Alekseeva, I. S. 2008. *Professional'nyi trening perevodchika: Uchebnoe posobie po ustnomu i pis'mennomu perevodu. (Professional Training of Interpreters and Translators: A Handbook of Interpreting and Translation)*. Moskva: Soyuz.
- Alessandrini, M. S. 1990. Translating numbers in consecutive interpretation: An experimental study. *The Interpreters' Newsletter*, No. 3. 77–80.
- Atkinson, R.C., Schiffman, R.M. 1968. Human memory: a proposed system and its control processes. *Psychology of learning and motivation* Vol. 2. Academic Press. 89–195.
- Baddeley, A. 2000. The episodic buffer: a new component of working memory? *Trends in cognitive sciences* Vol. 4. No. 11. 417–423.
- Baddeley, A. D., Hitch, G. J. 1974. Working memory. In G. Bower (ed.) *The Psychology of Learning and Motivation: Advances in Research and Theory*. Vol. 8. New York: Academic Press. 47–89.
- Bajo, M. T., Padilla, P. 2015. Memory. In: Pöchhacker, F. (ed) *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London and New York: Routledge. 252–254.
- Bakti M. 2010. *Diszharmóniás jelenségek a szinkrontolmácsok célnyelvi beszédprodukciónakban*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE.
- Bakti M., Bóna J. 2014. Source language-related erroneous stress placement in the target language output of simultaneous interpreters. *Interpreting* Vol. 16. No. 1. 34–48.
- Balaskó M. 2007. A fordításnyelvről, avagy a flamand szöveg láthatatlan szálairól. In: Heltai P. (ed) *Nyelvi modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia. A XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Gödöllő, 2006. április 10–12. 3/1. kötet*. Pécs–Gödöllő: MANYE–Szent István Egyetem. 159–166.
- Balogné Bérces K., Szentgyörgyi Sz. 2006. *Az angol nyelv kiejtése. The Pronunciation of English*. Budapest: Bölcsész Konzorcium.

- Baker, M. 2009. Norms. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2nd edition. London and New York: Routledge. 1989–194.
- Barik, H. C. 1971. A description of various types of omissions, additions, and errors of translation encountered in simultaneous interpretation. *Meta* Vol. 16. No. 4. 199–221.
- Barik, H. C. 1973. Simultaneous interpretation: Temporal and quantitative data. *Language and speech* Vol. 16. No. 3. 237–270.
- Bell, R. T. 1998. Psycholinguistic/cognitive approaches. In: Baker (ed) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge.
- Bent, T., Bradlow, A. R. 2003. The interlanguage speech intelligibility benefit. *Journal of the Acoustical Society of America* Vol. 114. No. 3. 1600–1610.
- Bóna J. 2005. A hadaró és a gyors beszéd temporális sajátosságai. *Magyar Nyelvőr* 129. évf. 2. sz. 235–242.
- Bóna J. 2006. A megakadásjelenségek akusztikai és percepciós sajátosságai. *Beszédkutatás* 2006. 101–113.
- Bóna J. 2009. *A gyors beszéd. Produkciós és percepciós sajátosságok*. Budapest: Lexika Kiadó.
- Boronkay-Roe Zs. 2006. *A tolmácsolás és a stressz*. Elhangzott: *A magyar fordítók és tolmácsok napja*. ELTE BTK Fordító és Tolmácsképző Központ. Budapest, 2006. március 23–24.
- Bradlow, A. R., Bent, T. 2003. Listener adaptation to foreign-accented English. In: Sole, M. J. Recasens, D, Romero, J. (eds) *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. 2881–2884.
- Braun, S., Clarici, A. 1996. Inaccuracy for numerals in simultaneous interpretation: neurolinguistic and neuropsychological perspectives. *Interpreters' Newsletter* No. 7. 85–102.
- Bühler, H. 1986. Linguistic (semantic) and extralinguistic (pragmatic) criteria for the evaluation of conference interpretation and interpreters. *Multilingua - Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication* Vol. 5. No. 4. 231–235.
- Cammoun, R., Davies, C., Ivanov, K., Naimushin, B. 2009. *Simultaneous Interpretation with Text. Is the Text 'Friend' or 'Foe'? Laying Foundations for a Teaching Module*. Observational research paper (unpublished). Faculty of Translation and Interpreting, Geneva University. Letöltve: 2013. október 11-én (már nem elérhető).
- Chang, Ch. Ch., Wu, M. M. C. 2014. Non-native English at international conferences: Perspectives from Chinese–English conference interpreters in Taiwan. *Interpreting* Vol. 16. No. 2. 169–190.
- Chernov, G. V. 1978. *Teoriya i praktika sinhronnogo perevoda (Theory and Practice of Simultaneous Interpretation)*. Moskva: Mezhdunarodnyie otnosheniya.
- Chernov, G. V. 1987. *Osnovy sinhronnovo perevoda (Fundamentals of Simultaneous Interpreting)*. Moskva: Vysshaya shkola.
- Chernov, G.V. 2004. *Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting: A Probability-prediction model*. Philadelphia: John Benjamins.
- Chesterman, A. 1993. From 'Is' to 'Ought': Laws, Norms and Strategies in Translation Studies. In: *Target* Vol. 5. No.1. 1–20.

- Cheung, A. K. F. 2015. Accent. In: Pöchhacker, F. (ed) *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London and New York: Routledge. 1–2.
- Chincotta, D., Underwood, G. 1998. Bilingual digit span. *Interpreting* Vol. 3. No. 1.
- Chmiel, A., Janikowski, P., Cieślewicz, A. 2018. The eye or the ear? Source language interference in sight translation and simultaneous interpreting. Author accepted manuscript. The article is to appear in *Interpreting*. www.academia.edu/37594284.
- Clarke, C. M. 2002. Perceptual adjustment to foreign-accented English with short term exposure. Elhangzott: *7th International Conference on Spoken Language Processing*. Denver, Colorado, USA. September 16-20, 2002.
- Clarke, C. M., Garrett, M. F. 2004. Rapid adaptation to foreign-accented English. *Acoustical Society of America* Vol. 116. No. 6. 3647–3658.
- Collados Aís, A. 1998. *La evaluación de la calidad en interpretación simultánea: La importancia de la comunicación no verbal*. Granada: Editorial Comares.
- Collados Aís, A. 2010. La evaluación de la calidad en interpretación simultánea: pautas evaluadoras según usuarios. In: Rabadán, R., Fernández López, M., Guzmán Gonzáles, T. (eds) *Lengua, traducción, recepción en honor de Julio César Santoyo/Language, translation, reception to honor Julio César Santoyo*. Vol. 1. León: Universidad de León. 67–90.
- Craik, F. I. M., Tulving, E. 1975. Depth of processing and the retention of words in episodic memory. *Journal of Experimental Psychology: General* Vol. 104. No. 3. 268–294.
- Crystal, D. 1992. *An Encyclopaedic Dictionary of Language and Languages*. Oxford and Cambridge: Blackwell.
- Crystal, D. 1995. *The Cambridge Encyclopedia of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. 2003. *English as a Global Language*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. 2006. English worldwide. In: Hogg, R., Denison, D. (eds) *A history of the English language*. Cambridge/New York: Cambridge University Press. 420–439.
- Cutler, A., Clifton, Ch. 1999. Comprehending spoken language: a blueprint for the listener. In: Brown, C. and Hagoort, P. (eds) *Neurocognition of language*. Oxford: Oxford University Press. 123–166.
- Csépe V., Györi M., és Ragó, A. 2008. *Általános pszichológia 3. Nyelv, tudat, gondolkodás*. Budapest: Osiris.
- Darò, V., Fabbro, F. 1994. Verbal memory during simultaneous interpretation: Effects of phonological interference. *Applied Linguistics* Vol. 15. No. 4. 365–381.
- Déjean Le Féal, K. 1978. *Lectures et improvisations : incidences de la forme de l'énonciation sur la traduction simultanée*. Thèse de doctorat non-publiée. Université de Paris III.
- Déjean Le Féal, K. 1997. Simultaneous interpretation with 'training wheels'. *Meta* Vol. 42. No. 4. 616–621.
- de Laet, F., Vanden Plas, R. 2005. La traduction à vue en interprétation simultanée : quelle opérationnalité ambitionner? *Meta* Vol. 50. No. 4.

- Diriker, E. 2015. Simultaneous Interpreting. In: Pöchhacker, F. (ed) *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London and New York: Routledge. 382–385.
- Díaz-Galaz, S., Padilla, P., Bajo, M. T. 2015. The role of advance preparation in simultaneous interpreting: A comparison of professional interpreters and interpreting students. *Interpreting* Vol. 17. No. 1. 1–25.
- Díaz-Galaz, S., Portuguese, C. L. 2016. La omisión en interpretación simultánea: ¿fallo involuntario o estrategia comunicativa? *Onomázein: Revista de lingüística, filología y traducción de la Pontificia Universidad Católica de Chile* No. 33. 427–455.
- Donovan, C. 2006. Where is interpreting heading and how can training courses keep up? Presented at the *Future of Conference Interpreting: Training, Technology and Research*. 30th June to 1st July 2006. University of Westminster, London.
- Dudits, A. 2011. A fordítói olvasás kognitív és gyakorlati mechanizmusai. Akadémiai Kiadó: Budapest.
- Felekné Csizmazia E. 2014. A fordítás és a tolmácsolás határán: a blattolás kutatása. *Fordítástudomány* XVI. évf. 2. sz. 24–36.
- G. Láng Zs. 2002. *Tolmácsolás felsőfokon. A hivatásos tolmácsok képzéséről*. Budapest: Scholastica.
- Gass, S., Varonis, E. M. 1984. The effect of familiarity on the comprehensibility of nonnative speech *Language Learning*. Vol. 34. No. 1. 65–89.
- Gerver, D. 1969. The effects of source language presentation rate on the performance of simultaneous conference interpreters. In: Pöchhacker, F., Shlesinger, M. (eds) 2002. *The interpreting studies reader*. London: Routledge. 52–67.
- Gerver, D. 1974. The effects of noise on the performance of simultaneous interpreters: Accuracy of performance. *Acta Psychologica* Vol. 38. No. 3. 159–167.
- Gile, D. 1984. Les noms propres en interprétation simultanée. *Multilingua* Vol. 3. No. 2. 79–85.
- Gile, D. 1985. Le modèle d'efforts et l'équilibre d'interprétation en interprétation simultanée. *Meta* Vol. 30. No. 1. 44–48.
- Gile, D. 1990a. Scientific research vs. personal theories in the investigation of interpretation. In: Gran, L., Taylor, Ch. (eds) *Aspects of applied and experimental research on conference interpretation*. Udine: Campanotto. 28–41.
- Gile, D. 1990b. L'évaluation de la qualité de l'interprétation par les délégués : une étude de cas. *The Interpreters' Newsletter* No. 3. 66–71.
- Gile, D. 1995a. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam and Philadelphia: Bejamins.
- Gile, D. 1995b. *Regards sur la recherche en interprétation de conférence*. Arras : Presses Universitaires de Lille.
- Gile, D. 1997. Conference interpreting as a cognitive management problem. In: Pöchhacker, F., Shlesinger, M. (eds) 2002. *The Interpreting Studies Reader*. London and New York: Routledge. 162–176.
- Gile, D. 1998. Observational Studies and Experimental Studies in the Investigation of Conference Interpreting. *Target* Vol. 10. No.1 69–93.

- Gile, D. 1999. Testing the Effort Models' tightrope hypothesis in simultaneous interpreting – A contribution. *Hermes, Journal of Linguistics*. No. 23. 153–172.
- Gile, D. 2009a. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Rev.ed. Amsterdam: John Benjamins.
- Gile, D. 2009b. Conference Interpreting, historical and cognitive perspectives. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2nd edition. London and New York: Routledge. 51–56.
- Gocsál Á. 1999. Egyéni különbségek az artikulációs tempó percepciójában. In: Gósy M. (szerk.) *Beszéd kutatás '99*. Budapest. 19–29.
- Gósy M. 1988. Tempóészlelés és beszédmegértés. In: Gósy M. (szerk.) *Tanulmányok a beszéd időviszonyairól*. V. 87–122.
- Gósy M. 1999. *Pszicholingvisztika*. Budapest: Corvina.
- Gósy M. 2002. A megakadásjelenségek eredete a spontán beszéd tervezési folyamatában. *Magyar Nyelvőr* 126. évf. 2. sz. 192–204.
- Gósy M. 2005. *Pszicholingvisztika*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Gyarmathy D. 2015. Diszharmonikus jelenségek, megakadások a beszédben. In: Gósy M. (szerk.) *Diszharmonikus jelenségek a beszédben*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 9–47.
- Han, C. 2016. A survey to profile conference interpreting practice in China. *Interpreting* Vol. 18. No. 2. 259–272.
- Harris, B. 1974. How a Three-year-old translates. In: E. A. Afendras (ed) *Patterns of Bilingualism*. Singapore: RELC. 370–393.
- Hatim, B., Mason, I. 1990. *Discourse and the Translator*. London: Longman.
- Heltai P. 2002. Rutin és kreativitás a szakfordításban. *Alkalmazott Nyelvtudomány* II. évf. 1. sz. 19–40.
- Heltai P. 2004. Terminus és köznyelvi szó. In: *Szaknyelvoktatás és szakfordítás 5. Tanulmányok a Szent István Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének kutatásaiból* (szerk. Dróth J.). Szent István Egyetem, Gödöllő. 25–45.
- Herbert, J. 1978. How Conference Interpreting Grew. In: Gerver, D., Sinaiko, W. (eds) *Language, Interpretation and Communication*. New York: Plenum Press. 5–9.
- Herbulot, F. 2004. La Théorie interprétative ou Théorie du sens : point de vue d'une praticienne. *Meta* Vol. 49. No. 2. 307–315.
- Hopkinson, C. 2007. Factors in linguistic interference: A case study in translation. *SKASE Journal of translation and interpretation*. Vol. 2. No. 1. 13–23.
- Horváth I. 2003. A nemzetközi angol és a magyar tolmácsolás egy felmérés tükrében. In: Klaudy K. (szerk.) *Fordítás és tolmácsolás az ezredfordulón*. Budapest: Scholastica. 48–59.
- Horváth I. 2015. *Bevezetés a tolmácsolás pszichológiájába*. Budapest: Elte Eötvös Kiadó.
- Ivanov, K., Davies, K., Naimushin, B. 2014. Teaching Simultaneous Interpreting with text. In: Goncharov, S., Antonova, A. (eds) *Fighting the Fog in Multilingualism. A Festschrift in Honour of Irina S. Alekseeva*. St. Petersburg: Herzen University Press. 48–61.

- Jenkins, J. 2000. *The Phonology of English as an International Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Jenkins, J. 2009. Pleasant? (In)correct? (Un)intelligible? ELF speakers' perceptions of their accents. In: Mauranen, A. Ranta, E. (eds) *English as a lingua franca: Studies and findings*. Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. 10–36.
- Jones, R. 2002. *Conference Interpreting Explained*. Second edition. Manchester and Northampton: St Jerome Publishing
- Kahane, E. 2000. Thoughts on the quality of interpretation. *aiic.net*. Hozzáférés: 2018. szeptember 22-én. <https://aiic.net/page/197/>
- Kahneman, D. 1973. *Attention and Effort*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall.
- Kahneman, D., Treisman, A. 1984. Changing views of attention and automaticity. In: Parasuraman, R., Davies, D. R. (eds) *Varieties of attention*. Orlando: Academic Press. 29–61.
- Kalina, S. 2015. Strategies. In: Pöchhacker, F. (ed) *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London and New York: Routledge. 402–405.
- Kearns, J. 2009. Strategies. In: Baker, M. Saldanha, G. (eds) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2nd edition. Abingdon: Routledge 553–559.
- Kirkova-Naskova, A. 2010. Native speaker perceptions of accented speech: The English pronunciation of Macedonian EFL learners. *Research in Language* Vol. 8. 41–61.
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2007. *Nyelv és fordítás*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Korpál, P. 2012. Omission in simultaneous interpreting as a deliberate act. In: Pym, A., Orrego-Carmona, D. (eds) *Translation Research Projects 4*. Tarragona: Intercultural Studies Group, 103–111.
- Korpál, P., Stachowiak, K. 2017. A closer look at numbers in simultaneous interpreting. Poster presented at the *19th European Conference on Eye Movements*. Wuppertal, Germany, August 20–24, 2017.
- Kurz, I. 1993. Conference interpretation: Expectations of different user groups. *The Interpreters' Newsletter* No. 5. 13–21.
- Kurz, I. 2001. Conference interpreting: Quality in the ears of the user. *Meta* Vol. 46. No. 2. 394–409.
- Kurz, I. 2008. The impact of non-native English on students' interpreting performance. In: Hansen, G., Chesterman, A., Gerzymisch-Arbogast, H. (eds) *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research. A Tribute to Daniel Gile*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 179–192.
- Lamberger-Felber, H. 2001. Text-oriented research into interpreting. Examples from a case-study. *Hermes - Journal of linguistics*. Vol. 14. No. 26. 39–63.
- Lamberger-Felber, H., Schneider, J. 2009. Linguistic interference in simultaneous interpreting with text: A case study. In: Hansen, G., Chesterman, A., Gerzymisch-Arbogast, H. (eds) *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research. A Tribute to Daniel Gile*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 215–236.

- Lambert, S. 1988. Information Processing among Conference Interpreters: A Test of the Depth-of-Processing Hypothesis. *Meta* Vol. 33. No. 3. 377–387.
- Lambert, S. 1991. Aptitude Testing for Simultaneous Interpretation at the University of Ottawa. *Meta* Vol. 36. No. 4. 586–594.
- Lambert, S. 2004. Shared Attention during Sight Translation, Sight Interpretation and Simultaneous Interpretation. *Meta* Vol. 49. No. 2. 294–306.
- Lauterbach, E., Pöchhacker, F. 2015. Interference. In: Pöchhacker, F. (ed) *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London and New York: Routledge. 194–195.
- Laver, J. 1994. *Principles of Phonetics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lecumberri, M. L. G., Cooke, M., Cutler, A. 2010. Non-native speech perception in adverse conditions: A review. *Speech communication* Vol. 52. No. 11–12. 864–886.
- Lederer, M. 1978. Simultaneous Interpretation – Units of Meaning and other Features. In: Gerver, D., Sinaiko, H. W. (eds) *Language Interpretation and Communication*. Boston: Springer. 323–332.
- Lederer, M. 1982. Le processus de la traduction simultanée. *Multilingua* Vol. 1. No. 3. 149–158.
- Levelt, W. J. M. 1989. *Speaking: From intention to articulation*. Cambridge, Massachusetts: A Bradford Book.
- Lin, I. I., Chang, F. L. A., Kuo, F. L. 2013. The impact of non-native accented English on rendition accuracy in simultaneous interpreting. *Translation & Interpreting* Vol. 5. No. 2. 30–44.
- Liu, M., Schallert, D. L., Carroll, P. J. 2004. Working memory and expertise in simultaneous interpreting. *Interpreting* Vol. 6. No. 1. 19–42.
- Lörscher, W. 1991. *Translation Performance, Translation Process and Translation Strategies: A Psycholinguistic Investigation*. Tübingen: Gunter Narr.
- Mauranen, A. 2003. The Corpus of English as Lingua Franca in Academic Settings. *TESOL Quarterly* Vol. 37. No. 3. 513–527.
- Mauranen, A. 2004. Corpora, universals and interference. In: Mauranen, A., Kujamäki, P. (eds) *Translation Universals: Do They Exist?* Amsterdam: John Benjamins. 65–82.
- Mauranen, A. 2005. English as Lingua Franca: An Unknown Language? In: Cortese, G., Duszak, A. (eds) *Identity, Community, Discourse. English in Intercultural Settings*. Bern: Peter Lang. 269–293.
- Mauranen, A. 2006. A rich domain of ELF – the ELFA corpus of academic discourse. *Nordic Journal of English Studies* Vol. 5. No. 2. 145–159.
- Mauranen, A., Ranta, E. 2008. English as an Academic Lingua Franca – The ELFA Project. *Nordic Journal of English Studies* Vol. 7. No. 3. 199–202.
- Mazza, C. 2001. Numbers in Simultaneous Interpretation. *The Interpreters' Newsletter* No. 11. 87–104.
- Mazzetti, A. 1999. The Influence of Segmental and Prosodic Deviations on Source-Text Comprehension in Simultaneous Interpretation. *The Interpreters' Newsletter* No. 9. 125–147.

- Mead, P. 2015. Numbers. In: Pöchhacker, F. (ed) *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London and New York: Routledge. 286–288.
- Meert, B. 2012. Accuracy in simultaneous interpretation performances: grading interpreters. Erasmushogeschool Brussel – Universitaire Associatie Brussel Departement Toegepaste Taalkunde. Thesis. <<https://www.academia.edu/13201035>>.
- Meuleman, Ch., Van Besien, F. 2009. Coping with extreme speech conditions in simultaneous interpreting. *Interpreting* Vol. 11 No. 1. 20–34.
- Mikkelsen, H. 1994. Text Analysis Exercises for Sight Translation. In: Krawutschke, P. W. (ed) *Vistas: Proceedings of the 35th Annual Conference of the American Translation Association*. Medford: Learned Information. 381–390.
- Miller, G. A. 1956. The magical number seven, plus or minus two. *Psychological Review* Vol. 63. 81–97.
- Moser, P. 1995. *Survey on expectations of users of conference interpretation: Final Report, January 1995*. Vienna: SRZ Stadt+ Regionalforschung.
- Moser-Mercer, B. 1985. Screening Potential Interpreters. *Meta* Vol. 30. No. 1. 97–100.
- Moser-Mercer, B. 1996. Quality in interpreting: Some methodological issues. *The Interpreters' Newsletter* No. 7. 43–55.
- Moser-Mercer, B., Künzli, A., Korac, M. 1998. Prolonged turns in interpreting: Effects on quality, physiological and psychological stress (Pilot study). *Interpreting* Vol. 3. No. 1. 47–64.
- Munro, M. J. 1998. The effects of noise on the intelligibility of foreign-accented speech. *Studies in Second Language Acquisition*. Vol. 20. No. 2. 139–154.
- Munro, M. J., Derwing, T. M. 1995a. Processing time, accent, and comprehensibility in the perception of native and foreign-accented speech. *Language and Speech* Vol. 38. No. 3. 289–306.
- Munro, M. J., Derwing, T. M. 1995b. Foreign accent, comprehensibility, and intelligibility in the speech of second language learners. *Language Learning* Vol. 45. No. 1. 73–97.
- Navracsics J. 2007. *A kétnyelvű mentális lexikon*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Nord, C. 1997. *Translating as a Purpuseful Activity. Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Nord, C. 2005. *Test Analysis in Translation. Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam and New York: Rodopi. Second edition.
- Nord, C. 2006. Translating as a purposeful activity: a prospective approach. *Teflin Journal* Vol. 17. No. 2. 131–143.
- Padilla, P. J. Cañas, Padilla, F. 1994. Cognitive Processes of Memory in Interpretation. Poster presented at the *International Conference on Interpration: What do We Know and How?* 25–27 August 1994. Turku.
- Padilla, P., Bajo, M., Cañas, J., Padilla, F. 1995. Cognitive Processes of Memory in Simultaneous Interpretation. In: J. Tommola (ed) *Topics in Interpreting Research*. University of Turku, Centre for Translation and Interpreting. 61–72.

- Pearl, S. 1999. The other three eighths & the four f's. Finiteness, fallibility, freedom of speech and fair competition in the simultaneous interpretation environment. *The Interpreters' Newsletter* No. 9. 3–28.
- Petite, C. 2005. Evidence of repair mechanisms in simultaneous interpreting: A corpus-based analysis. *Interpreting* Vol.7. No. 1. 27–49.
- Pinochi, D. 2009. Simultaneous Interpretation of Numbers: Comparing German and English to Italian. An Experimental Study. *The Interpreters' Newsletter* No. 14. 33–57.
- Pio, S. 2003. The relation between ST delivery rate and quality in simultaneous interpretation. *The Interpreters' Newsletter* No. 12. 69–100.
- Pöchhacker, F. 2004. *Introducing Interpreting Studies*. London: Routledge.
- Pawley, A. and Syder, F.H. 1983. Two puzzles for linguistic theory: nativelike selection and nativelike fluency. In: Richards, J.C. and Schmidt, R.W. (eds) *Language and communication*. London: Longman. 191–222.
- Pym, A. 2008. On omission in simultaneous interpreting. Risk analysis of a hidden effort. Working version of a text published. In: Hansen, G., Chesterman, A., Gerzymisch-Arbogast, H. (eds) *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 83–105.
- Reithofer, K. 2010. English as a lingua franca vs. interpreting: battleground or peaceful coexistence? *The Interpreters' Newsletter* No. 15. 143–157.
- Rennert, S. 2008. Visual input in simultaneous interpreting. *Meta* Vol. 53. No. 1. 204–217.
- Rodero, E. 2012. A comparative analysis of speech rate and perception in radio bulletins. *Text and Talk* Vol. 32. No. 3. 391–411.
- Rohonyi B. 2015. Birkózás a szöveggel szinkrontolmácsolás közben 1. rész. *Fordítástudomány* XVII. évf. 2. szám. 23–38.
- Rohonyi B. 2016. Birkózás az írott szöveggel szinkrontolmácsolás közben 2. rész. *Fordítástudomány* XVIII. évf. 1. szám. 31–49.
- Rohonyi B. 2017. Wrestling with the written text in simultaneous interpreting. Video presentation. European Masters in Conference Interpreting Website. Pedagogical resources. *Videos on the theory of interpretation dealing with multiple aspects, from cognitive process to conference terminology. Distance learning modules*.
<http://www.emcinterpreting.org/node/197>.
- Rohonyi B. 2018. Simultaneous Interpreting with Text from English into Hungarian. Preliminary Results. In: Horváth I. (ed) *Latest Trends in Hungarian Translation Studies. Court interpreting, conference interpreting, terminology, audiovisual translation and revision*. Budapest: Multiszolg Bt. 52–78.
- Sabatini, E. 2000. Listening Comprehension, Shadowing and Simultaneous Interpreting of two 'Non-Standard' English Speeches. *Interpreting* Vol. 5. No. 1. 25–48.
- Seeber, K. G. 2011. Multimodal Input in Simultaneous Interpreting: An eye-tracking experiment. In: Zybatov, L. N., Petrova, A., Ustaszewski, M. (eds) *Proceedings of the 1st International Conference TRANSLATA, Translation & Interpreting Research: yesterday - today - tomorrow*. Frankfurt: Peter Lang. 341–347.
- Seeber, K. G. 2015a. Simultaneous Interpreting. In: Mikkelsen, H., Jourdenais, R. (eds) *The Routledge handbook of interpreting*. London and New York: Routledge. 79–96.

- Seeber, K. G. 2015b. Cognitive load in simultaneous interpreting: Measures and methods. In: Ehrensberger-Dow, M., Göpferich, S., O'Brien, Sh. (eds) *Interdisciplinarity in Translation and Interpreting Process Research*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 18–35.
- Seeber, K. G. 2015c. Cognitive approaches. In: Pöchhacker, F. (ed) *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London and New York: Routledge. 56–60.
- Seeber, K. G. 2017a. Interpreting at the European Institutions: faster, higher, stronger. *CLINA: An Interdisciplinary Journal of Translation, Interpreting and Intercultural Communication*, Vol. 3. No. 2. 73–90.
- Seeber, K. G. 2017b. Multimodal Processing in Simultaneous Interpreting. In: Schwieter, J. W., Ferreira, A. *The Handbook of Translation and Cognition*. New York: John Wiley & Sons. 461–475.
- Seidlhofer, B. 2005. English as a lingua franca. *ELT journal* Vol. 59. No. 4. 339–341.
- Seleskovitch, D. 1986. Comment: Who should assess an interpreter's performance? *Multilingua* Vol. 5. No. 4. 236.
- Seleskovitch, D. 1996. Interpretation and Verbal Communication. In: Angelika Lauer, Heidrun Gerzymisch-Arbogast, Johann Haller, Erich Steiner (eds) *Übersetzungswissenschaft im Umbruch. Festschrift für Wolfram Wilss zum 70. Geburtstag*. Tübingen: Narr. 301–306.
- Seleskovitch, D., Lederer, M. 2002. *Pédagogie raisonnée de l'interprétation*. 2ème édition corrigée et augmentée. Paris : Didier Érudition.
- Seresi M. 2016. *Távtolemásolás és távoktatás a tolmácsképzésben*. Fordítástudományi Értekezések II. Budapest: Elte Eötvös Kiadó.
- Seresi M. 2017. *Videókonferencia a konferenciatolmácsolás oktatásában: a közvetítő médium hatása a tolmáccsal bővített kommunikációs helyzetre, valamint a pedagógiai folyamatra*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE.
- Seresi M., Lángos P. 2017. Tolmácsolás az Európai Unió Bíróságán – A gyakorló tolmácsok szemével. *Magyar Jogi Nyelv*. 2017. évf. 2. sz. 1–7.
- Setton, R., Dawrant, A. 2016. *Conference Interpreting: A Trainer's Guide*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Setton, R., Motta, M. 2007. Syntacrobatics: Quality and reformulation in Simultaneous-with-text. *Interpreting* Vol. 9. No. 2. 199–230.
- Shlesinger, M. 1997. Quality in Simultaneous Interpreting. Round-table report. In: Gambier, Y., Gile, D., Taylor, Ch. (eds) *Conference interpreting: Current trends in research*. Amsterdam: John Benjamins. 123–132.
- Shlesinger, M. 2003. Effects of presentation rate on working memory in simultaneous interpreting. *The Interpreters' Newsletter* No. 12. 37–49.
- Southwood, M. H., Fledge, J. E. 1999. Scaling foreign accent: Direct magnitude estimation versus interval scaling. *Clinical Linguistics and Phonetics* Vol. 13. No. 5. 335–349.
- Stähle, J. 2009. *Vom Übersetzen zum Simultandolmetschen: Handwerk und Kunst des zweitältesten Gewerbes der Welt*. Stuttgart: Steiner.
- Stecconi, U. 2009. Semiotics. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2nd edition. London and New York: Routledge. 260–263.

- Szabari K. 1999. *Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába.* Budapest, Scholastica.
- Szabari K. 2000. A nyelvi közvetítésről. In: Horváth I., Szabari K., Volford K. (eds) *Fordítás és tolmácsolás a világban. Oktatási segédanyag fordító- és tolmácsképző intézetek hallgatói számára.* Budapest: ELTE BTK Fordító és Tolmácsképző Központ. 11–21.
- Szokolszky Á. 2004. *Kutatómunka a pszichológiában.* Budapest: Osiris.
- Tieber, M. 2017. English as a Lingua Franca vs. Interpreting–Perspectives of Young Conference Participants on Two Competing Means of Communication. *Cultus*. Vol. 10. 39–52.
- Timarová, Š. 2015. Working Memory. In: Pöhhacker, F. (ed) *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London and New York: Routledge. 443–446.
- Tokowitz, N., Perfetti, Ch. 2005. Introduction to Part II. Comprehension. In: Kroll, F. és de Groot, J. (eds.) 2005. *Handbook of Bilingualism*. Oxford: Oxford University Press. 173–177.
- Toury, G. 2012. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 2nd expanded edition.
- Tulving, E. 1972. Episodic and semantic memory. *Organization of memory* Vol. 1. 381–403.
- Venuti, L. 1998. Strategies of translation. In: Baker, M. (ed) *Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 240–244.
- Viezzi, M. 1989. Information retention as a parameter for the comparison of sight translation and simultaneous interpretation: an experimental study. *The Interpreters' Newsletter* No. 2. 65–69.
- Wester, M., Mayo, C. 2014. Accent rating by native and non-native listeners. In *Proceedings of the 2014 IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP)*. 7699–7703.
- Wickens, C. D. 1984. Processing resources in attention. In: Parasuraman, R., Davies, D. R. (eds) *Varieties of Attention*. New York: Academic Press. 63–101.
- Zanetti, R. 1999. Relevance of anticipation and possible strategies in the simultaneous interpretation from English into Italian. *The Interpreters' Newsletter* No. 9. 79–98.
- Zeier, H. 1997. Psychological stress research. *Interpreting*. Vol.2. No.1. 231–249.
- Zerényi K. 2016. A Likert-skála adta lehetőségek és korlátok. *Opus et Educatio*. 3. évf. 4 sz.

FÜGGELÉK

1. Függelék. A beszédértési modellek csoportosítása Gósy 2005 alapján

Modellek neve (szerzői)	A modellek jellemzői	
Analízis szintézissel/ aktív-passzív modell – Stevens és munkatársai	Hallgatóként a belső artikulációs rendszerünkkel megpróbáljuk létrehozni a hallottakat	
Wingfield-féle globális modell	Feltételezi, hogy globális egészként dolgozzuk fel a hallottakat, az akusztikus inger külön-külön szinteken lejátszódó működés nélkül, azonnal képes asszociációkat létrehozni.	
Hierarchikus megértési modell	Az észlelés és a megértés egymásra épülő és egymással összefüggő, és a nyelvi absztrakciónak megfelelő szinteken történik.	
Kognitív modellek	<ul style="list-style-type: none"> • egy részük csak a szavak és a mondatok felismerését írja le, mások a szegmentálást vagy az intonációt • alapvetően három csoportba sorolhatók: <ol style="list-style-type: none"> a) az interaktív, b) a moduláris és a c) konnekcionista modellek 	<ul style="list-style-type: none"> • Az interaktív modellek figyelembe veszik azt, hogy mikor jelenik meg a folyamatban a tudás, illetve a kontextus • a moduláris modellek a jelentést elválasztják a szerkezetektől (a jelentésbeli anomáliák elfogadhatóbbak, mint a nyelvtanilag hibás mondatok) • A konnekcionista modellekben párhuzamos feldolgozásokban gondolkodnak. Atomikus reprezentációk kombinatorikus elrendezésben. Nincsenek alá-fölérendeltségi viszonyok, és az asszociációknak nagy a szerepe.

2. Függelék. Kérdőív a magyarországi székhelyű tolmácsok SI+T gyakorlatáról és a tolmácsolási módhoz kapcsolódó attitűdjeikről

Szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás (simultaneous interpreting with text; SI+T)
Az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjának másodéves hallgatója vagyok. Az alábbi kérdőívvel azt szeretném feltárni, hogy a tolmácsok milyen stratégiát választanak a szinkrontolmácsolásnak annál a fajtájánál, ahol az előadó előre megírt szöveget olvas fel és attól kisebb-nagyobb mértékben eltér, a tolmácsoknak pedig rendelkezésére áll a szöveg. Használják-e a szöveget és hogyan? Csak folyó szöveggel foglalkozom, tehát Power Point formátumú szövegekkel, videókkal, vázlatokkal és egyéb munkadokumentumokkal nem. Továbbá azzal az esettel sem foglalkozom, amikor az előadó beszédének a megkezdése után kapja meg a tolmács az írott szöveget. Kérem, töltsé ki a kérdőívet, ha szokott ilyen helyzetben tolmácsolni. A kérdőív névtelen, az adatokat bizalmasan és tisztelettel kezelem. Előre is köszönöm a segítségét!

Rohonyi Borbála, szakfordító és konferenciatolmács, en/fr/hu

A kérdőívhez az a kutatás szolgált alapul, amelyet a University of Geneva „Master of Advanced Studies in Interpreter Training” című programjában végzett négy tolmács 2009-ben.*

KÉRDŐÍV

Kérem, x-szel jelezze a helyes választ, vagy írja le válaszát a kérdés után!

1. Hány éves?
☐ <30   ☐ 30-40   ☐ 40-50   ☐ >50
2. Ön
☐ férfi   ☐ nő
3. Hány év szakmai tapasztalata van?
☐ <5   ☐ 5-10   ☐ 10-20   ☐ >20
4. Mi a nyelvkombinációja?   A: B: C:
5. Ön... ☐ szabadúszó tolmács   ☐ intézmény vagy vállalat állandó tolmácsa
6. Részt vett-e bármilyen képzésben a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás témájában?
☐ Igen   ☐ Nem
7. Ha részt vett ilyen (SI+T) képzésben, kérem pontosítsa, hol:
☐ a tolmácsképzés során volt ilyen gyakorlat   ☐ specifikus továbbképzés keretében
8. Használja-e az előre megírt szöveget...
...ha sokkal a tolmácsolás kezdete előtt megkapja a szöveget és bőven van ideje előkészíteni ?
☐ igen, mindig   ☐ igen, néha   ☐ soha
...a tolmácsolás megkezdése előtt 10-15 perccel kapja meg a szöveget és van ideje átfutni?
☐ igen, mindig   ☐ igen, néha   ☐ soha

...ha kevesebb, mint 5 perccel a kezdés előtt kapja meg a szöveget és alig van ideje belenézni?

☐ igen, mindig ☐ igen, néha ☐ soha

FONTOS! Ha mindháromszor a „soha” választ jelölte be, kérem, ugorjon az utolsó kérdésre!

9. Ha van ideje előkészíteni a szöveget, mire koncentrál? Kérem, tegye az alábbiakat fontossági sorrendbe!

___ Nevek és titulusok

___ Számok

___ Mondatok tagolása és kapcsolása

___ Hivatkozások

___ Terminusok

___ Egyéb. Kérem, nevezze meg: _____

10. Ha kevesebb, mint öt perccel kezdés előtt kapja meg a szöveget és alig van ideje belenézni...

Átfutom, hogy átfogó képet kapjak az egészből

Igen ☐

Nem ☐

Megjelölök néhány fontos elemet

Igen ☐

Nem ☐

Megnézem az első és az utolsó bekezdést

Igen ☐

Nem ☐

Egyéb. Kérem, nevezze meg: _____

11. Az alábbiak közül melyiknél jelent fontos segítséget a szöveg? [Kérem, tegye a válaszokat fontossági sorrendbe!]

___ a konferencia témájának tágabb ismerete

___ előadó gyors beszédtempója

___ előadó monoton előadásmódja

___ a redundancia hiánya

___ interferencia

___ előadó erős akcentusa

___ anticipáció

___ adatok pontos visszaadása

12. Hogy érzi, sikerül-e összehangolnia az auditív és a vizuális csatornán érkező információt (azaz hallgatni az előadót és olvasni a szöveget) beszédprodukción közben...

- a) ha sokkal a tolmácsolás előtt megkapta a szöveget és volt rá módja, hogy előkészítse?

☐ legtöbbször ☐ többnyire ☐ néha ☐ soha

- b) ha 15 perccel kezdés előtt kapta meg a szöveget?

☐ legtöbbször ☐ többnyire ☐ néha ☐ soha

- c) ha kevesebb, mint 5 perccel kezdés előtt kapta meg a szöveget?

☐ legtöbbször ☐ többnyire ☐ néha ☐ soha

13. Amikor használja az előre megírt beszédet tolmácsoláskor...

☐ inkább követi az előadót és ritkán néz a szövegre (nevek, számok, dátumok stb.)

☐ inkább blattol, de közben figyeli, hol jár az előadó, illetve, hogy eltér-e az írott szövegtől

☐ változó (*később „körülményektől függ”-re változtatva*)

14. Segítenek-e egymásnak partnerével ilyen típusú tolmácsolásnál a szöveggel?

☐ megkéri-e a partnerét, hogy segítsen követni a szöveget, hallgatni az előadót és segíteni az ugrásoknál, ha az előadó kihagy, módosít stb. (ha van példánya)?

Igen ☐ Nem ☐

☐ ha az Ön partnere tolmácsol előre átadott szöveget, Ön is követi-e azt és segít-e neki (ha rendelkezésére áll a szöveg)?

Igen ☐ Nem ☐

☐ segítséget jelent-e Önnek, ha partnere rámutat a számokra, nevekre? Igen ☐

Nem ☐

15. Összességében mit gondol: a szöveg inkább

☐ segítség ☐ nehezítő tényező

16. Mit említene még meg a tolmácsolásnak ezzel a fajtájával kapcsolatban? Milyen előnyöket jelent a szöveg? Hogyan birkózik meg a nehézségekkel? Mikor előny és mikor hátrány?

---

*Cammoun, R., Davies, C., Ivanov, K., Naimushin, B. 2009. *Simultaneous Interpretation with Text. Is the Text ‘Friend’ or ‘Foe’? Laying Foundations for a Teaching Module*. Seminar paper. École de Traduction et d’Interprétation. Université de Genève. 1–160.

3. Függelék. Nehézséget és könnyítést jelentő tényezők vizsgálata SI+T-ben a tapasztalat és a képzés tükrében. A statisztikai vizsgálatok eredményei

Group	Obs	Accent				
		Mean Rank	Std. Err.	Std. Dev.	[95% Conf.	Interval]
With less than 10 years of experience	15	5.133333	0.3634054	1.407463	4.353906	5.91276
With 10 or more years of experience	16	3	0.5477226	2.19089	1.832557	4.167443
combined	31	4.032258	0.3809549	2.121067	3.254244	4.810272
diff		2.133333	0.6664942		0.7701996	3.496467

diff = mean(0) - mean(1)

t = 3.2008

aHo: diff = 0

degrees of freedom = 29

Ha: diff < 0   Ha: diff != 0   Ha: diff > 0
Pr(T < t) = 0.9983   Pr(|T| > |t|) = 0.0033   Pr(T > t) = 0.0017

Group	Obs	Mean Rank	Std. Err.	Std. Dev.	[95% Conf.	Interval]
Without Training	17	3.117647	0.4841788	1.99632	2.091234	4.14406
With Training	14	5.142857	0.4671299	1.74784	4.133684	6.15203
Combined	31	4.032258	0.3809549	2.121067	3.254244	4.810272
Diff		-2.02521	0.6817411		-3.419527	-0.630893

diff = mean(0) - mean(1)

t = -2.9706

Ho: diff = 0

degrees of freedom = 29

Ha: diff < 0   Ha: diff != 0   Ha: diff > 0
Pr(T < t) = 0.0030   Pr(|T| > |t|) = 0.0059   Pr(T > t) = 0.9970

Anova	Mean	Std. Dev.	Freq.
Without training and with less than 10 years of experience	4.50	1.73	4
With training and with less than 10 years of experience	5.36	1.29	11
Without training and with more than 10 years of experience	2.69	1.93	13
With training and with more than 10 years of experience	4.33	3.21	3
Total	4.03	2.12	31

Analysis of Variance	SS	Df	MS	F	Prob > F
Between groups	43.98639	3	14.66213	4.35	0.0126
Within groups	90.981352	27	3.3696797		
Total	134.967742	30	4.49892473		

Pairwise comparison of Ranking	Mean	Std. Err.	Tukey Groups
Without training and with more than 10 years of experience	2.692308	0.5091229	A
With training and with more than 10 years of experience	4.333333	1.059824	AB
Without training and with less than 10 years of experience	4.5	0.9178344	AB
With training and with less than 10 years of experience	5.363636	0.5534749	B

Means sharing a letter in the group label are not significantly different at the 5% level.

Ranking	Mean	Std. Err.	Unadjusted [95% Conf. Interval]	
Without training and with more than 10 years of experience	2.692308	0.5091229	1.647674	3.736942
With training and with more than 10 years of experience	4.333333	1.059824	2.158754	6.507912
Without training and with less than 10 years of experience	4.5	0.9178344	2.616759	6.383241
With training and with less than 10 years of experience	5.363636	0.5534749	4.228	6.499273

4. Függelék. Felhívás kísérletben való részvételre az SI+T témájában

Kedves Tolmács Kolléga!

„Embereket keresünk egy veszélyes utazásra. A fizetés kevés, a hideg borzasztó. Több hónapos sötétség, állandó veszély, a biztonság hazajutás kétséges. Siker esetén a hírnév és az elismerés garantált.”

[Sir Ernest Shackleton toborzott önkénteseket a fenti hirdetéssel az Antarktisz átszelésére. Ezrével jelentkeztek☺]

Rohonyi Borbála vagyok, az ELTE PhD hallgatója és 10 éve gyakorló konferenciatolmács. Szeretném felkérni, hogy vegyen részt egy kísérletben, amely – egy korábbi kérdőíves felmérés folytatásaként és elmélyítéseként – a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolást (simultaneous with text) vizsgálja. (Lehetséges, hogy a felmérésben Ön is részt vett – ha így volt, ezt ezúton is köszönöm). Céлом, hogy hasznát lássa a szakma csakúgy, mint a fordítástudomány és a tolmácsképzés. A kérdőíves kutatás eredményei empirikus vizsgálatra érdemesek voltak. Ha valakit érdekel, nagyon szívesen elküldöm az erről írt beszámolómat, amely a *Fordítástudomány* című folyóirat XVII. évfolyamának 2. számában jelent meg.

Kérem, segítse a kutatást egy kis tolmácsolással. A kísérletre 2016. szeptember 30-án kerül sor az ELTE FTT-helyiségében (Múzeum körút 4. F épület, 5-ös terem). A nyelvi irány: angolról magyarra. A kísérlet összesen egy órát, ebből a tolmácsolás kb. 30 percet vesz igénybe, szünetekkel. Részt lehet venni délután 1-kor, 2-kor, 3-kor, vagy 4-kor. A realitást megközelítendő a szövegek témáját egy héttel előbb megmondom majd, továbbá a helyszínen kezdés előtt lesz egy kis idő előkészíteni a szöveget – szintén bizonyos valós tolmácsolási helyzetekhez hasonlóan. A „sima” szinkront vetem össze a „szinkron szöveggel” tolmácsolási móddal, előbbinél értelemszerűen nem lesz írott szöveg. Kávésző és pogácsa lesz☺.

Mivel külföldön élek, nem egyhamar fogom tudni megismételni a kísérletet Budapesten. Ha azonban akad olyan jelentkező, aki szeptember 30-án pénteken nem ér rá, ám október 7-én péntek délután kész eljönni, akkor 7-én feltétlenül megismétlem. Emailben tudjuk egyeztetni a dátumot és az időpontokat.

Szíves visszajelzését várva, segítő közreműködését előre is nagyon köszönöm.

Bízom a budapesti találkozásban!

Üdvözlettel: Rohonyi Borbála

konferenciatolmács

hu/en/fr

PhD hallgató, Fordítástudományi Doktori Program

ELTE BTK

5. Függelék. Franz Freudenthal „Heal the Heart” című beszédének az átirata (eltérések a kézírattól)

I.

The most complex problems in our time can be solved with simple techniques, if we are able to dream.

As a child, I discovered that creativity is the key to cross from dreams to reality. I learned this from my grandmother, Dr. Ruth Tichauer, a Jewish refugee~~s~~ that settled in the heart of the Andes. That is how I grew up: encouraged to see beyond any limitation. So part of my education included helping her in remote, indigenous communities. I cherish those memories, because they helped me to understand ~~the~~ life outside the city, a life with a lot of possibilities, without barriers, as language or culture.

During those trips, my grandmother used to recite a Kipling poem: "Something hidden. Go and find it. Go and look behind the Mountains. Something lost behind the mountains. Lost and waiting for you. Go!"

In the coming years, I became a medical student. One of every hundred children born worldwide has some kind of heart disease. There's a part of this problem I think I can solve -- ~~theis~~ part of this problem I have spent ~~my love..~~ my life working on.

The problem starts during pregnancy. The fetus needs to survive inside the mother. ~~The~~ survival~~s~~ depends on communication~~s~~ between the systemic and the pulmonary blood. At the moment of birth, this communication~~s~~ needs to stop. If ~~it~~-doesn't close, the baby has a hole in the heart. It is caused by prematurity and genetic conditions. But what we know today is ~~the at-a~~ lack of oxygen ~~it is~~ also ~~is~~ one of the causes. As you can see in the chart, the frequency of this kind of hole dramatically increases with ~~the~~ altitude.

When you look ~~at~~ patients with this condition~~s~~, they seem desperate to breathe. To close the hole, major surgery used to be the only solution.

One night, my friend Malte ~~and us,~~ ~~we~~ were camping in the Amazon region. The only thing that ~~would~~ not burn in the fire was a green avocado branch. Then came a moment of inspiration. So we used the branch as a mold for our first invention. The holes in children's hearts~~s~~ can be closed with it. A coil is a piece of wire wrapped onto itself. It maybe ~~doesn't~~ look so fancy to you now, but that was our first successful attempt to create a device for this major problem. In this video, we can see how a very tiny catheter takes the coil to the heart. The coil then closes the hole. After that moment of inspiration, there came a ~~long, a~~ very long time of effort developing a prototype. In vitro ~~and~~ in vivo studies took thousands of hours ~~of work~~ in the lab ~~in work~~. The coil, if it works, can save lives.

I returned from Germany to Bolivia, thinking that wherever we go, we have the opportunity to make a difference.

II.

With my wife and partner, Dr. Alexandra Heath, we started to see patients. After ~~succe-~~ successful~~ly~~ treating patient~~s~~ with our coil, we felt really enthusiastic. But we live in a place that is 12,000 feet high. And, the patients there ~~they~~ need a special device to solve their heart condition. The hole in altitude patients is different, because the orifice between the arteries is larger. Most patients cannot afford to be treated on time, and they die. The first coil could successful~~ly~~ treat only ~~the~~ half of the patients in Bolivia. The search started again. We went back to the drawing ~~ba-~~board.

After many trials, and with the help of my grandmother's indigenous friends in the mountains, we obtained a new device. For centuries, indigenous women told stories by weaving complex patterns on looms, and an unexpected skill helped us for the new device. We take this traditional method ~~of~~ ~~to~~ weaving and make a design made by a smart

material that records ~~the~~ shape. It seems ~~theis~~ time, the weaving allows us to create ~~a~~ seamless device that ~~doesn't~~not rust because it's made of only one piece. ~~This~~It can change by itself into a very complex structures by a procedure that took decades to develop.

As you can see, the device enters the body through the natural channels. Doctors have only to close the catheter through the hole. Our device expands, ~~places~~ itself and ~~closes~~ the hole. We have this beautiful delivery~~y~~-system that is so simple to use because it works by itself. No open surgery was necessary. *9s break clapping*

As doctors, we fight with diseases that takess a long time and effort to heal -- if they do. This is the child from before, after the procedure. As you can see -- *4s clapping*

As you can see, once ~~the~~-device is in place, the patient is 100 percent healed. From the start to the finish, the whole procedure takes only 30 minutes. That's very rewarding from the medical and human point of view. We are so proud that some of our former patients are part of our team -- a team, thanks to added close interaction with patients that workss with us. Together, we have only one idea: that the best solutions needss to be simple. We lost the fear ~~of~~to creating something new.

The path, it's not easy. Many obstacles arise all the time. But we receive the strength from our patients. Their resilience and courage inspire our creativity. Our goal is to make sure that no child is left behind, not because of cost or access.

So we have to start a foundation with a-one-to-one model. We will give one device for free to make sure that every child is treated. We are in many countries now, but we need to be everywhere. And This whole thing began with one impossible idea as will continue it, really: No child is left behind.

Muchas gracias.

**6. Függelék. A szinkrontolmácsoláshoz használt beszédek kritériumai a SCIC-nél
(haladó és nagyon haladó szintek)**

Grading criteria (Speech repository DG SCIC)

ADVANCED SIMULTANEOUS

Length	More or less 10min or slightly more
Topic	Variety of subjects may require preparation may follow a more specialized approach Mainly argumentative considerable descriptive elements complex structure
Structure/contents	may contain changes of direction in reasoning " " different view points " " multiple actors may be an adapted real speech Native speaker rich and challenging
Language level	requires a particularly good command of vocabulary and automatisms in A language may be a formal speech may be partly or totally adapted from a written speech Dense May contain complex figures and names factual information challenging pace
Speed/density	may contain long enumerations " " quotations may contain read-out parts requires particularly quick reactions
Use	simultaneous

VERY ADVANCED SIMULTANEOUS

length	15 min. or more
topic	Variety of subjects requires preparation specialized approach Mainly argumentative considerable descriptive elements considerable implicit features Complex structure
Structure/contents	may contain changes of direction in reasoning " " different view points " " multiple actors " " quotations may be a real speech
Language level	Native speaker

	rich and challenging
	requires a particularly good command of vocabulary and automatisms in A language may be a formal speech
	may be a written speech
	fast
	dense
Speed/density	may contain complex figures and names may contain long enumerations
	factual information may be read out
	may contain quotations
	requires particularly quick reactions may require fast elocution
use	simultaneous

author: Fernando Leitao (DG SCIC)

7. Függelék. A három lehetséges kísérleti felépítés

Az első kísérlet felépítése. Nyelvi irány angolról magyarra

Minta	„ <i>Heal the Heart</i> ” című beszéd, bolíviai akcentussal	Tolmácsolási mód
K1-K15	Első rész	SI
	Második rész	SI+T

A minta megfelezésével járó – elvetett – kísérleti tervezési módszer

Beszéd	A alcsoport (Minta egyik fele)	B alcsoport (Minta másik fele)
Első rész	SI	SI+T
Második rész	SI+T	SI

Két egymásnak megfeleltethető beszédet használó – elvetett – kísérleti tervezési módszer

Beszéd	Első szöveg	Második szöveg
Első rész	SI	SI+T
Második rész	SI+T	SI

8. Függelék. A kísérlet során használt elő- és utókérdőívek és az interjú kérdései / AKCENTUS

2016. szeptember

Előkérdőív

1. **Mi a nyelvkombinációja?** A: B: C:
2. **Hány év szakmai tapasztalata van?**
☐ <5   ☐ 5-10   ☐ 10-20   ☐ >20
3. **Részt vett-e bármilyen képzésben a szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás témájában?**
☐ Igen   ☐ Nem
4. **Ha részt vett ilyen (SI+T) képzésben, kérem pontosítsa, hol:**
☐ a tolmácsolás során volt ilyen gyakorlat   ☐ specifikus továbbképzés keretében

SI+T tolmácsolás kísérlet

2016. szept. 30.

Utókérdőív

SI – akcentus. 1. rész

1. Kérem, értékelje a szöveget a terminológia nehézsége szempontjából 1-től 5-ig
☐ 1   ☐ 2   ☐ 3   ☐ 4   ☐ 5
2. Kérem, értékelje a szöveget az előadás tempója szempontjából 1-től 5-ig, ahol 1 a lassú, 5 a gyors:
☐ 1   ☐ 2   ☐ 3   ☐ 4   ☐ 5
3. Kérem, értékelje 1-től 5-ig, hogy mennyire találta nehéznek az előadó akcentusát (1 nem nehéz, 5 nehéz):
☐ 1   ☐ 2   ☐ 3   ☐ 4   ☐ 5

Utókérdőív

SI+T – akcentus. 2. rész

1. SI+T: Kérem, jelölje be, hogy az írott szöveg mely részeit követte a szemével tolmácsolás közben – a szöveg előkészítésénél alkalmazott jelöléseitől eltérő színnel (színes ceruzával/kijelölő tollal). Ahol folyamatosan olvasta a szöveget, függőleges vonallal jelölheti a szöveg mellett, amennyiben a szöveg bizonyos elemeire tekintett le, kérem húzza alá vagy karikázza be a kérdéses szövegelemeket, szövegrészeket!
2. Kérem, értékelje a szöveget a terminológia nehézsége szempontjából 1-től 5-ig (1 – nem nehéz)
☐ 1   ☐ 2   ☐ 3   ☐ 4   ☐ 5
3. Kérem, értékelje a szöveget az előadás tempója szempontjából 1-től 5-ig, ahol 1 a lassú, 5 a gyors:
☐ 1   ☐ 2   ☐ 3   ☐ 4   ☐ 5
4. Kérem, értékelje 1-től 5-ig, hogy mennyire találta nehéznek az előadó akcentusát (1 nem nehéz, 5 nehéz):
☐ 1   ☐ 2   ☐ 3   ☐ 4   ☐ 5
5. A szöveg melyik részét volt nehezebb tolmácsolni?
☐ azt, amelyikhez nem volt szöveg   ☐ azt, amelyikhez volt írott szöveg

SI+T kísérlet
2016. szept. 30.

Interjú az akcentussal előadott teljes beszéd tolmácsolása után:

1. Hogyan reagáltál, amikor meghallottad az előadó akcentusát?
2. Milyen stratégiát választottál az akcentussal való megbirkózáshoz?
3. Hogyan volt könnyebb tolmácsolni az akcentussal előadott szöveget: az írott szöveg birtokában, vagy anélkül?

9. Függelék. A kísérlet során használt elő- és utókérdőívek és az interjú kérdései / SZÁMOK

2016. szeptember

Utókérdőív

SI+T – számok

1. SI+T: Kérem, jelölje be, hogy az írott szöveg mely részeit követte a szemével tolmácsolás közben – a szöveg előkészítésénél alkalmazott jelöléseitől eltérő színnel (színes ceruzával/kijelölő tollal). Ahol folyamatosan olvasta a szöveget, függőleges vonallal jelölheti a szöveg mellett, amennyiben a szöveg bizonyos elemeire tekintett le, kérem húzza alá vagy karikázza be a kérdéses szövegelemeket, szövegrészeket!
2. Kérem, értékelje a szöveget a terminológia nehézsége szempontjából 1-től 5-ig (1 – könnyű, 5 – nehéz)
☐ 1   ☐ 2   ☐ 3   ☐ 4   ☐ 5
3. Kérem, értékelje a szöveget az előadás tempója szempontjából 1-től 5-ig (1 – lassú, 5 – gyors):
☐ 1   ☐ 2   ☐ 3   ☐ 4   ☐ 5
4. Kérem, értékelje 1-től 5-ig, hogy mennyire találta nehéznek a szöveget az adatsűrűség szempontjából (1 – nem sűrű, 5 – nagyon sűrű):
☐ 1   ☐ 2   ☐ 3   ☐ 4   ☐ 5

SI+T tolmácsolás kísérlet

2016. szept. 30.

Utókérdőív

SI – számok

1. Kérem, értékelje a szöveget a terminológia nehézsége szempontjából 1-től 5-ig (1 – könnyű, 5 – nehéz)
☐ 1   ☐ 2   ☐ 3   ☐ 4   ☐ 5
2. Kérem, értékelje a szöveget az előadás tempója szempontjából 1-től 5-ig (1 – lassú, 5 – gyors):
☐ 1   ☐ 2   ☐ 3   ☐ 4   ☐ 5
3. Kérem, értékelje 1-től 5-ig, hogy mennyire találta nehéznek a szöveget az adatsűrűség szempontjából (1 – nem sűrű, 5 – nagyon sűrű):
☐ 1   ☐ 2   ☐ 3   ☐ 4   ☐ 5
5. A szöveg melyik részét volt nehezebb tolmácsolni?
☐ azt, amelyikhez nem volt szöveg   ☐ azt, amelyikhez volt írott szöveg

SI+T kísérlet

2016. szept. 30.

Interjú a számokat tartalmazó beszéd tolmácsolása után:

1. Hogyan reagáltál, amikor meghallottad a hosszú elnevezéseket és a számokat?
2. Milyen stratégiát választottál a több szóból álló elnevezések és a sok szám tolmácsolására: a szövegben követted/becsuktad a szemed/leírtad a papírra?
3. Mikor volt nehezebb tolmácsolni a neveket/számokat, az írott szöveg birtokában, vagy anélkül?

10. Függelék. A hibák száma közötti különbség SI-ben és SI+T-ben – t-próba

```
. ttest var1= var3
```

SI

Paired t test

Variable	Obs	Mean	Std. Err.	Std. Dev.	[95% Conf. Interval]	
var1	15	34.33333	2.773457	10.74155	28.38486	40.28181
var3	15	22.93333	2.351224	9.106251	17.89046	27.97621
Diff.	15	11.4	1.56083	6.045069	8.052352	14.74765

mean(diff) = mean(var1 - var3)

Ho: mean(diff) = 0

t = 7.3038
degrees of freedom = 14

Ha: mean(diff) < 0

Pr(T < t) = 1.0000

Ha: mean(diff) != 0

Pr(|T| > |t|) = 0.0000

Ha: mean(diff) > 0

Pr(T > t) = 0.0000

```
. ttest var2= var4
```

SI+T

Paired t test

Variable	Obs	Mean	Std. Err.	Std. Dev.	[95% Conf. Interval]	
var2	15	312.2	27.97792	108.358	252.1933	372.2067
var4	15	188.8667	20.23313	78.36259	145.4709	232.2624
diff	15	123.3333	16.54796	64.08997	87.84149	158.8252

mean(diff) = mean(var2 - var4)

Ho: mean(diff) = 0

t = 7.4531
degrees of freedom = 14

Ha: mean(diff) < 0

Pr(T < t) = 1.0000

Ha: mean(diff) != 0

Pr(|T| > |t|) = 0.0000

Ha: mean(diff) > 0

Pr(T > t) = 0.0000

11. Függelék. Az összes hiba SI-ben hibakategóriák és válaszadók szerint / AKCENTUS

id	Ellentmondás	Jelentéshiba	Értelmitlenség	Pontatlanság	Kihagyás	Hozzáadás	Ismétlés	Helyesbítés	Nyelvtani hiba	Egyébszó szintű hiba	SI összesen	SI súlyozott
1	1	3	2	4	26	0	5	4	3	1	49	445
2	1	1	0	5	18	0	3	2	2	0	32	295
3	0	2	0	5	7	1	2	12	4	6	39	275
4	0	3	0	4	16	1	2	5	2	2	35	297
5	0	1	0	6	5	0	0	1	0	0	13	126
6	0	3	0	7	17	0	0	1	2	2	32	290
7	0	3	1	9	8	0	2	4	6	4	37	299
8	1	7	1	7	17	2	0	2	3	0	40	408
9	0	4	1	4	30	3	1	0	1	0	44	418
10	0	2	0	10	7	0	0	8	1	0	28	246
11	0	1	0	4	9	0	2	4	1	2	23	185
12	2	1	0	8	11	0	3	8	2	0	35	323
13	0	2	0	6	7	0	0	0	1	0	16	158
14	1	9	2	7	20	1	3	4	0	0	47	487
15	0	7	0	7	22	1	2	6	0	0	45	431
Összesen	6	49	7	93	220	9	25	61	28	17	515	4683

12. Függelék. Az összes hiba SI+T-ben hibakategóriák és válaszadók szerint / AKCENTUS

id	Ellentmondás	Jelentéshiba	Értelmitlenség	Pontatlanság	Kihagyás	Hozzáadás	Ismétlés	Helyesbítés	Nyelvtani hiba	Egyébszószintű hiba	SI+Tösszesen	SI+T súlyozott
1	0	3	1	4	10	1	4	4	1	2	30	258
2	0	1	0	3	13	0	2	3	1	0	23	199
3	0	0	1	5	7	0	3	7	7	2	32	229
4	0	2	0	3	2	0	0	3	2	0	12	106
5	0	0	0	4	3	0	0	0	0	0	7	67
6	0	1	0	2	4	1	2	5	3	0	18	138
7	0	2	0	6	0	2	0	7	3	3	23	172
8	0	3	0	10	5	1	0	4	3	1	27	240
9	0	3	0	7	9	1	3	11	2	2	38	307
10	0	1	0	7	3	0	3	7	3	0	24	190
11	0	1	0	4	6	0	3	2	3	1	20	160
12	0	0	0	1	0	0	3	11	2	1	18	110
13	0	1	1	3	1	0	1	1	1	0	9	84
14	0	2	1	8	9	1	5	1	2	0	29	262
15	0	3	0	7	13	6	2	2	1	0	34	311
Összesen	0	23	4	74	85	13	31	68	34	12	344	2833

13. Függelék. Rebeca Grynspan „Adatok, stratégiák és tettek” című vitaindító beszéde a Globális Szegénység Felszámolásáért rendezett Oxfordi Nemzetközi Fejlesztési Fórumon

Rebeca Grynspan: Keynote Speech at Oxford Forum for International Development on Tackling Global Poverty: Data, Policies, and Action. Feb 21, 2014

1

Tackling Global Poverty: Data, Policies, and Action

Keynote by Rebeca Grynspan at Oxford Forum for International Development

- Thank you for inviting me to speak at the Oxford Forum for International Development. The title of my speech is "Tackling Global Poverty: Data, Policies, and Action."
- This Forum is taking place at both, very exciting as well as challenging times for development. The Millenium Development Goals (MDGs) are reaching their target date and the process of designing the post-2015 development agenda is in full force.
This goes in line with an unprecedented global conversation the UN has facilitated on what citizens of the world would like to see in the post-2015 agenda. More than one and a half million people of 190 countries have contributed to this process through national and thematic consultations, and the on-line platform "MY World". We have reached out to people from all walks of life and to people who ordinarily are not asked about their priorities.
- As a result, we now have a much clearer idea of people's priorities around the world. Their messages are clear: first and foremost, the need to finish what we started. We are just under two years away from the MDG deadline and, while we have made major progress, there is still significant work to be done.
- So let me start by emphasizing the achievements of the MDGs agenda. And I do this not for propaganda purposes, or triumphalism, far from it. I because the only way to maintain the citizens commitment to such an important agenda is if WE BELIEVE that progress can be achieved, that cooperation and what we do together matters to fight the suffering of so many around the world. I have found that one of the most important deterrent for citizens' engagement and good actions, and the worst curse for solidarity is pessimism. The belief that no matter what you do, things won't change. But we know, that despite the daring challenges the world faces today, we can make a difference in the lives of many in a meaningful way.
- So it is important to recognize that, despite initial skepticism, the Millennium Declaration approved by the heads of state in 2000 and the eight MDGs targets that followed, have proved to be a powerful tool in galvanizing action at national and level around clear, concise, and measurable development objectives, establishing for the first time a clear accountability and monitoring system that the world doesn't want to lose.
- An important element of this success, very often overlooked, has been on the one hand, the internalization of the MDG's agenda by the Governments in their development framework, and on the other hand, the adoption of the MDGs by civil society, as a tool to have a strategic dialogue with the Government and a tool to demand accountability and action.
- Indeed, extreme poverty rates have been halved globally, meeting the MDG one target ahead of time. In 1990, it was estimated that 43 percent of the world lived below \$1.25 per day.

By 2010, it was down to 21 percent (in absolute terms this corresponds to a reduction from 1.9 billion to 1.2 billion – due to population growth).

- We are within reach of achieving universal primary education coverage and some of the poorest countries have made the greatest strides in education. For example, Burundi, Rwanda, Togo, and Tanzania have achieved or are nearing the goal of universal primary education.
- And across the globe we are close to reaching gender parity in primary education.
- Access to improved water sources and the fight against HIV, Aids, Malaria, and TB show encouraging signs. The numbers of people receiving antiretroviral therapy for HIV/AIDS increased 13-fold from 2004 to 2009.
- The numbers of children who die before their fifth birthday declined with nearly 12,000 fewer children dying each day.
- But we are still important goals and targets lagging behind, like reducing maternal mortality and empowering women and girls. The goals referring to sanitation and environment are also an example where we need to accelerate progress.
- We also know that despite progress shown at the aggregated level, progress has been unequal both within countries and between countries. For example the target of Millennium Development Goal one, to cut the 1990 poverty rate by half by 2015, has been met ahead of schedule – largely due to the impressive poverty reduction achievements of China (where extreme poverty dropped from 60 per cent to 10 per cent during this period).

II.

- That is why the main objectives of the MDGs are as relevant today as before.
- It is estimated that in 2015, more than one billion people will still live in extreme poverty, even if poverty continues to be reduced at the same rate.
- So, from a moral and ethical perspective, we need to finish what we started.
- For those one billion people, progress has not come to them, so the global community will have failed them. Eliminating extreme poverty by 2030 has therefore become a call to action that many have embraced as a top priority for the post-2015 development agenda.
- This is in line with the call of the High Level Panel on the Post-2015 agenda to "Leave no one behind" and the Global Call to Action Against Poverty (GCAP), that brings together NGOs, women and youth movements, as well as trade unions and community or faith groups, to advocate for global action on poverty and inequality.
- So, while a broad consensus is emerging around this target, a debate on what we mean by poverty, how we measure it, what policy tools can be used, and who is responsible for taking action is also taking place.
- I hope we will have time later to enter into these deeper into these issues, but let me now expand on the debate of how we measure poverty, and why this matters for the policy frameworks and targets we are discussing.
- Measuring poverty is not a simple task.
- As an economist and a policy maker, as well as a former politician, I know well the importance of measurement: Most of the time you don't see what you don't measure. Statistical invisibility is a real issue (the feminist movement has proven this point beyond doubt).
- As Joe Stiglitz, Amartya Sen and Jean-Paul Fitoussi pointed out in their seminal 2009 report on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, what we measure reflects what we do.

- So, measuring extreme poverty and eradicating it is an indispensable, necessary and unavoidable step forward. The question is whether there is a need to go beyond the way we are measuring and defining it.
- *Is the definition of poverty and the choice of indicators a trivial choice?*
- With this in mind, let me point out some of the key debates around this
- The figures I mentioned in my introduction, that over one billion people currently live in extreme poverty, are based on a definition which uses only income to categorize the poor – with a specific threshold of \$1.25 USD/day per person in 2005 prices, adjusted for differences in purchasing power.
- There are of course debates around this specific level – is it appropriate? is it too low? The World Bank has argued that it is appropriate, as it reflects the average of the 15 poorest countries' own poverty lines.
- But the point I want from a policy perspective, is that if we look at what happened with those that are between \$1.25 and \$2.0 per day, called the “moderate poverty” line, we see that progress has been much slower, declining from 65 percent in 1990 to 43 percent in 2008, less than half!! This suggests that despite the success of meeting MDG 1, many of the people that overcome extreme poverty continue to be poor!!!! There are large numbers of people, just above the extreme poverty line that are not only vulnerable to falling back into extreme poverty, but they are still poor, meaning, they are unable to live in dignity and provide for their families.

This is related to a second debate:

- Does an income measure of poverty truly capture the essence of what it *means* to be poor (this will be even more complicated to answer if we included the subjective definition of poverty!)– Is the lack of options and exclusion and the sense of vulnerability faced by the poor throughout their life cycle captured by the income definition of poverty? Are we identifying what we need, to really differentiate and distinguish the poor from the non poor? Are we considering whether these two groups are stable across time, or if there is a lot of “jumping” from one group to the other, with the same individuals and families being poor and non poor many times in their life cycle?

END